

SZŐTTESEK ÉS VARROTTASOK

BEVEZETÉS

Néprajz-népművészetkutatók az ötvenes évekig nemigen látogatták ezt a vidéket. „Sajnos, a Maros és a Küküllő közötti terület néprajzi szempontból csaknem ismeretlen...” – írta Palotay Gertrúd és Szabó T. Attila 1941-ben (25–29). A helyzet azóta sem változott lényegesen, még az újabb szakirodalom is éppen csak említést tesz a vidék hímzésanyagáról (pontosabban Balavásár és környéke vászonhímzéseiről: Fél Edit, Magyar népi vászonhímzések. Bp. 1975). Palotay Gertrúdek is csak a balavasári, egrestői és kelemen-telki vászonhímzést tanulmányozták, születési helyétől távol, a múzeum falai között. Megfelelő szakközlemények híján természetes, hogy a Kis-Küküllő és vidéke jóformán rá sem került a népi vászonhímzéseket bemutató néprajzi térképekre. A néprajzkutatók még ennél is mostohábban bántak a Kis-Küküllő mente gyapjú- és vászonszötteseivel.

Pedig ezen a vidéken is szőniök és varrniok kellett a szorgos kezű asszonyoknak. Mibe öltözött volna a család vagy a ház? Miből vetették volna, és mibe vitték volna a malomba a gabonát évszázadokon keresztül a Kis-Küküllő mentiek, ha az itt élő leányok – más vidékek lányaihoz hasonlóan – nem tanulták volna meg anyjuktól, nagyanyjuktól, és nem fejlesztették volna tovább a lehetőségeknek és körülményeknek megfelelően a szövő-varró mesterséget.

Éppen ezért nagy érdeklődéssel kapcsolódtam be 1955-ben az Akadémia népművészetkutató csoportja magyar részlegének munkájába. Sátrunkat a Dicső közelében fekvő Dombón ütöttük fel. Onnan jártuk aztán a vidéket. A Vízmelléket fel egészen az egykori Kis-Küküllő, Maros-Torda és Udvarhely megye határán levő Balavásárig, Kiskendig és Nagykendig s a hegymeggetti falvakat, a Malozsa-völgyben Istvánházát, Bükköst és Ózdot.

Kutatásunk során a maga nemében nagyon érdekes és változatos, a falvak mindennapi életében nélkülözhetetlen szőttés és varrottas anyagot volt alkalmunk megismerni.

Ahhoz, hogy egy háznépet ruhaneművel, szőtteménnyel ellássanak, s még két-három leányt férjhez is készítsenek, két-három, sokszor négy nemzedéknek is dolgoznia kellett. A leányka még selyp volt, de már kérte az orsót, hogy jó fonó váljék belőle, s az *öregszüle*, ha ereje meg is fogyatkozott, még pergette az orsóját, még kötötte a nyüstöt, hogy a fiatalabbak végezdhessék a mezei, a ház körüli munkát s a gyermeknevelést.

„Sokat dolgoztunk – mesélte 1975 tavaszán a 85 éves Hegyes Józsefné Kiskenden –, ötven-hatvan kalangya kenderünk is volt egyszerre. Tizenkét-tizenhárom véget is szőttünk egy tavasszal. Hatvan singet egy végben (három sing két méter). Karácsonyig megfontuk a fonalat, akkor szapultuk. Nagy spárgára kiraktuk a sok szép sárga fonalat. Januárban édesanyám megkezdte a szövést. Én csöllöttem, nagyanyám tekerte a fonalat, s az öregebbik nagyanyám kötötte a nyüstöt.”

Nagyanyjáról, a nyolcvanéves Mátyás Jánosné Ferencz Máriáról (1859–1941) mesélte Miklós Józsefné Kőműves Dombón: „Mikor lefeküdtünk, a tűz világánál még ott maradt a guzsalyával, mikor keltünk fel reggel, már ott font a tűz mellett. Mikor aludt? Nem tudom. Nem láttam.”

Az asszonyok sorsa más vidéken, így az Alsó-Fehér megyei Magyarlapádon sem volt könnyebb. „Húsz singet is szőttünk egy nap, a gyermek csőrrelt, anyám kente a feleeresztőt, s húzta a csépeket. Máskor fontunk éjjel két óráig. Aztán fontuk a gyapjút, szőttük, s reggel vittük a tíz-tizenöt liter tejet Enyedre gyalog – emlékezett az 1908-ban született Jakab Ferencné és szomszédasszonya, Keresztes Ferencné. – Mikor itthon voltunk maradva, hogy nem mentünk a mezőre, azt sem tudtuk, mihez fogjunk. Szapulj, főzz, süs, moss, rendezd a gyermeket! Ha szusszantunk volna, akkor elő a guzsalyt. Egyenes guzsaly volt, mint egy szőlőkaró. Bé a lábunk közé, s fontunk. Este hatra kész volt a vacsora, s vettük az orsót. Anyósom fonta a kendert, én a szöszt. Éjjel kettőig fontunk. Akkorra a gyermek ki volt aludva, szoptasd meg, sétálj vele, s reggel menj Enyedre a tejjel...”

*

Ebben a fejezetben a házilag termelt vagy vásárolt fonalak feldolgozását, a szöttesek és varrottasok elkészítését, az egyes darabok technikai és esztétikai leírását adom. Természetesen nem mellőzhetem ezeknek a falusi életben betöltött szerepét sem. A helyszínen talált és a múzeumokban őrzött szöttesek és varrottas anyagot fejlődésében, egyedi példákban, szövegben és képben igyekeztem bemutatni, hasznosítva egyben az adatközlőktől kapott felvilágosítást és a szakirodalmat.

Összehasonlítási alapul elsősorban a hagyományőrző Fehér megyei Magyarlapádot és a felső-marosmenti Magyarót választottam. Úgy érzem, így árnyaltabb képet tudok nyújtani az egykori vármegyék jobbágy- és zselléresszonyainak és azok utódainak szövő-varró mesterségéről.

Száz-százötven év szöttesek és varrottas anyagát vizsgálva a múzeumi¹ és a helyszíni² gyűjtésekből egy eddig kevésbé ismert, gazdag, változatos kép tárul elénk. A levéltári adatok³, templomi terítők és egyházközségi leltárok az udvarházak tevékenységébe is bepillantást nyújtottak. Mit vettek át, s azt hogyan illesztették saját évszázados szövő és varró kultúrájukba? Hogyan tanulták, majd alkalmazták az új anyagok és technikák megismerésével a Küküllővárótt és a számos udvarházban, valamint a templombelsőkből látott keleti és nyugati díszítőformákat? Ezekben a színes gyapjúsöttesekben, az erőteljes és finomabb fejtős szöttesekben és varrottasokban mélyen beleágyazva, „egybordába szöve” benne vannak a *krakkai vásznak*, a *spanyol varrottasok*, az *olasz ágak*, a *törökszegfűk* és *csillagok* mellett a *tótcsipkék* és *tótsöttesek* technikai, díszítő- és stíluselemei. Nem is beszélve a helybeli román és szász lakosság, s még ki tudja hány közvetett és közvetlen, keleti és nyugati, északi és déli hatásról.

*

1971-ben néprajzi szempontból is rendkívül értékes kiadvány került a nagyközönség elé. A tágabb értelemben vett Kis-Küküllő vidékéről – a Malozsa-völgyi Ózdról – készült írói falumonográfiájában, a *Magyarózdai toronyaljában* Horváth István – többek között – igen érdekesen mutat rá a kender és a gyapjú, majd a szöttesek és varrottasok szerepére és fontosságára már a nagycsalád életében. 1975-ben e dolgozat átnézése során újra kimentem Dombóra és Ádámosra, ismét meglátogattam Ózdon Horváth Istvánt (1. k). Kikérdeztem a még élő régi adatközlőket és a fiatalabbakat.

1969-ben Bandi Dezső a marosvásárhelyi *Vörös Zászlóban*⁴ oldalnyi anyagot közöl Kiskend és Nagykend, Balavásár, Kelementelke és Gyalakuta népművészetéről. Ez és a *Jóbarát* „Többsincs királyfi” versenyére Kendről beérkezett fényképalbum arra készítetett, hogy újra felkeressem ezt a vidéket, ahol a régi hagyományok nyomában új, a mai életnek megfelelő szövő-varró művészet van kialakulóban.

Nem jártam hiába. A falusi életforma megváltozásával, az idegenforgalom fellendülésével a népművészet iránti érdeklődés nem egy pozitív és negatív példájával találkoztam. Korábban a régi, már muzeális értékű daraboktól tömegesen igyekeztek szabadulni. Az utóbbi években a népi értékek felismerése és megbecsülése – hála a folyóiratok és napilapok ilyen irányú cikkeinek – mindinkább szembetűnő. Nem egy háznál, városba ingázó munkások vagy a faluban dolgozó értelmiségiek és földművesek lakásaiban a régi és az új hímzett és szövött darabok újra kezdik elfoglalni az őket megillető helyet.

Vajha más vidékek leányai és asszonyai is felfigyelnének a Székelyföldet és Mezőséget mintegy összekapcsoló Kis-Küküllő vidéke asszonynépének régi hagyományokat újító ígéretes törekvésére!

A NYERSANYAG FELDOLGOZÁSA

A Kis-Küküllő vidékén is évszázadokon át a kiterjedt legelőkön nevelt hosszú szőrű rackajuhok gyapjából s a nagy, közös, majd egyéni kenderföldeken termelt hosszú, vékony szálú kenderből fonta-szötte-varrta a ház asszonynépe a maga és a háznépe ruházatát, gyapjú és kender szötteményeit.

A gyapjú

Régen nagyon nagy jelentősége volt a juhtenyésztésnek Dombón, de többé-kevésbé a Kis-Küküllő mente valamennyi falujában is.⁵ Ezen a vidéken kizárólag hosszú szőrű rackajuhokat tenyésztettek.

Ezeknek gyapjából fonták-szötték a Kis-Küküllő vidéki asszonyok is a férfiak fehér, majd szürke *harisnyáit, szegett ujjasát, szőnyegposztó priccse-nadrágját, rend ruháját*. Az asszonyoknak fekete *szórszoknyát, szőrruhát, kabátot* szöttek belőle. A ház számára pedig *ágytakarót, abroszt, padtakarót, és kaszಂತakarót*. Régen a *karóba* vagy *kóróba szőtt takarókat, lomos és kockás ványolt pokrócokat, szőrlepedőket, szőrabroszokat* is mind gyapjúból készítették.

A gyapjút júniusban a legelőn nyírta le a pakulár a juhokról. Más nem is nyírhatta, mert csak neki volt *gyapjúnyíró cigányollója*.⁶ A zsíros gyapjút hazavitték, s miután a szálak közé rakódott anyagoktól megtisztították, kézmeleg vízbe beáztatták. Majd a kútra vitték, s *ketté szakasztva* a mosópadon meggyúrták (2. k), jól kisulykolták, s több rendben kitisztálták. A gyapjúmosáshoz sok víz kellett, így a férfiember is segített a vízhordásban. A gyapjút nem vitték a folyóvízre, mint Kászonban, mert a Kis-Küküllő mentén nemcsak a gyapjúszálnak, de a *zsirosgyapjú* levének is nagy becsülete volt.

Bitai Károlyné Bényi Márikó*, a *burjánok* és a falusi gyógy módok nagy ismerője, különös fontosságot tulajdonított a gyapjú levének.

* A továbbiakban – helykímélés végett – az adatközlőknek csak a nevét tüntetem fel. Részletesebb adatokat az *Adatközlők* névsorában talál az olvasó.

„Frissen a veteményeket, de különösen az ültetett hagymát jó a zsiros-gyapjú levélvel öntözni. Azután nagyon jó az almafa tövének is, mert a szarvasbogár oda rakja le petéit, s azokat az erős lé pusztítja. Tisztításra is alkalmas a gyapjú leve, mert a fehér szövött vagy kötött és egyéb holmit szappannal ebben a lében gyönyörűen lehet mosni. Az első két veder vizet ha egy hétig napon, faedényben érleljük, s abból langyos fürdőt készítünk, kéznek, lábnak, nagyszerű orvosság.”

Nagykenden is lenyírták a gyapjút, megmosták, s otthon meg is fésülték. Egy *deckára* rákötötték a fésűszerűséget (akkora volt, mint egy lapító). Ezen fésülték meg, majd *összeguzsalyolták* s fonták.

A kimosott, megszáritott gyapjút Dombón is kézzel fésülték. Egy-egy szegény asszony házról házra járt s az fésülte. Volt olyan ház is, ahova többet járt egy hétnél. „Úgy táblákba fésülte”, azután felguzsalyozták, s fonták. Később Medgyesre vagy Dicsőbe vitték a *fűsűre*.

Az egyes asszony régebben nyáron már fonta is a gyapjút. Télen a fonóba csak kenderrel jártak. A gyapjút nyáron fonták, s aki tehetett, Szent Mihály-napra már meg is szötte. Október végén már jött is vissza a ványolóból a posztó s a pokrócféle. Dicső környékéről egy ádámosi román ember minden évben összegyűjtötte a posztót, s vitte Szeben mellé, két-három hét múlva már hozta is vissza a ványolt posztót. Akkoriban, 1955-ben 6 lejbe fizették a ványolás méterét.

Különösen vigyáztak arra az ózdi asszonyok (Horváth István, 58–59), hogy pénteki napon gyapjút ne fonjanak, mert azzal a juhok pusztulását okozhatták, a szombat esti matollálástól pedig megkergültek a juhok. Nagykenden azt tartották, hogy a juhok már attól *megfergetegesednek*, megkergülnek, ha valaki újév után guzsallyal megy fonni. „Akkor nem is vittünk guzsalyt – emlékezett Koncz Istvánné – , csak a hónunk alatt a szöszt. Ott adtak guzsalyt, ahol fontunk.”

A kender

Dombón, sőt az egész Kis-Küküllő mentén „nem is vót asszony, akinek nem vót kendere, de most már üdő nincs. Mert ahhoz sok nap kell – mondogatták 1955-ben a dombói öregasszonyok. – Vesd el, gyomláld ki, *nyúdd ki*, szárítsd meg, áztasd el, mosd ki, szárítsd újból, *csapd ki, tilold ki, húzd meg a hehelen, a gerebenen, ecseld meg* a kendert, s fond meg. Ennyi üdő nincs, inkább vesszük a boltból. Csak keveset termelünk, csak zsákot, abroszt, törölt, törülközőt, szalmazsákot szövünk még kenderből.”

Bár akkortájt – 1955-ös gyűjtésünkkor – Dombón még minden háznál vetettek kendert. „Ki ahogyan vitte az életét, fél vékától két vékáig mindenki vetett. Régen lent is termeltek.”

Kendert Nagykenden még 1975-ben is nemegy háznál vetettek a 25 *áriba* egy vékát, nyolc-tíz litert. Kinek mennyi kellett. Régen még olyan ház és esztendő is volt, hogy 3–4 véka kendermagot is elvetettek. Szócs Pendzsi néninek például „60 *kalangya lett szalmájába*, mikor a második világháború kitört. Régen föld vót elég, kendermag vót elég. Semmiért se kellett pénzt kiadni” (a munka nem számított).

A régi helynevek tanúsága szerint minden faluban a legjobb helyekre, s nem is kis darabokra kendert vetettek. Ózdon a *Kenderes kert* a falutól keletre mindig kenderrel volt bevetve (Horváth István, 452). Hogy a kendertermesztésnek mekkora fontossága volt, azt a többi elnevezés is tanúsítja. A

kenderáztatásra alkalmas árkot ma is *Kender patakának* hívják, de a *Kendereskertrétye*, *Kenderpatakárka* és a *Kendereskertárka* a falu életében oly nagy jelentőségű kendertermesztésnek köszönheti ma is használt nevét.

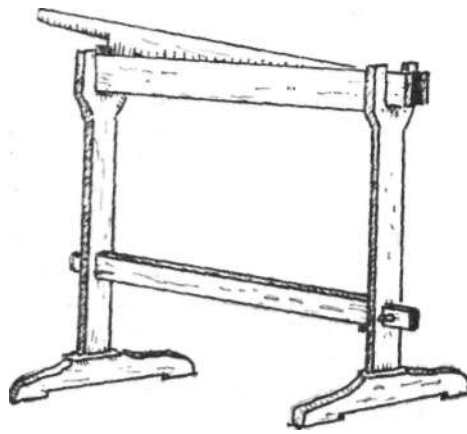
De *Kenderes*, *Kendereskert*, *Kenderfődek* jóformán minden falu hátrnevei között előfordulnak. Nagykenden úgy emlékeznek, hogy „régén, a tagosítás előtt az egész falu egy helyre vetette a kendert. Abban az időben mind *Kenderes*nek hívták a földet egészen Cikmántorig fel. Mindenki itt *nyőtte* eccerre. Itt *lomolták*, s vitték a Kis-Küküllőre eccerre. Mikor kimosták, eccerre héhelték, gerebenelték. A báróknak, grófoknak voltak zsellérek, s ezek dolgozták” (Szöcs Pendzsi). Balavásáron, de Kiskenden is, bár már nemigen vetnek kendert, dolgozni ma is a *Kenderes*be mennek. Fábíán Béla munkája szerint egy 1745-ös összeírás Kendernyilakról is tudósít: „A Kender helyben egy Nyilatska, a Kender helyben fél nyil.”⁷ Ez az adat arra utal, hogy a közös kenderhelyet is úgy osztották valamikor el, mint az erdőt, vagy sors-húzás által a faluközösség tagjának jutott szántó-kaszáló részt. Régen ugyanis tulajdonjegyekkel ellátott nyílhegyekkel folyt a sorshúzás. Innen kaphatta a nevét is.⁸

A kender a Kis-Küküllő vidékén a búzával egyforma fontossággal bírt. Hisz az egyik a kenyeret, a másik a *gúnyát* jelenti. S jelentette különösen a múltban, amikor mint a legtöbb várostól távol eső vidék, majdnem teljesen önellátásra rendezkedett be. Fontos táplálék volt a *pityóka* meg a *törökbúza* is, de az a vallásos áhítat, ami a Kis-Küküllő vidéki embert a búzához és a kenderhez kötötte, azt mutatja, hogy ez a két termés a legrégebb idők óta ismert és termesztett ezen a vidéken. Búzának, kendernek mindenképpen meg kellett adni a módját. Munkával, de akár varázslással is, mindenképpen biztosítani kellett a jó termést, mert sok volt „az éhes száj és a csóré test”, s embernek, asszonynak gondoskodnia kellett róluk.

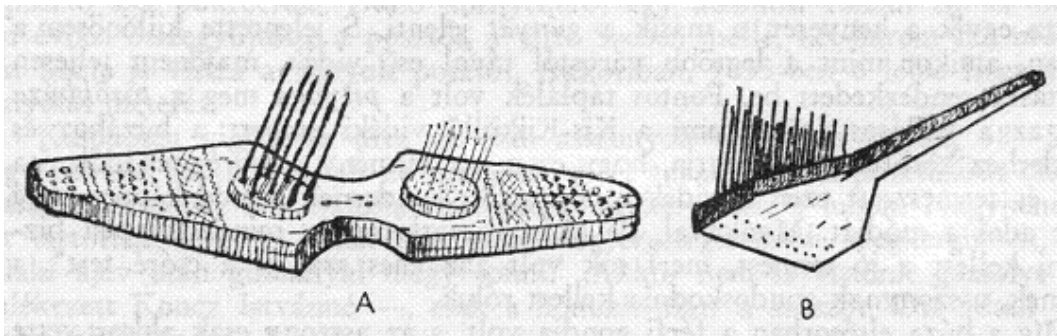
Míg a búza elsősorban a férfi gondja volt, s az asszony csak akkor vette át, amikor liszt lett belőle, addig a kender munkája asszonyi mesterség volt. Az ember csak előkészítette a talajt, megdolgozta s elvetette a magot.

Már újévkor megkezdték gyűjteni a hamut s a majorságrágyát, hogy azt a kenderföldre kihordják. Április végéig, a kender vetéséig elő is készítették a földet, mert május elsejéig a kendernek a földben kellett lennie. A kender vetését a férfiak lehetőleg hajnalban végezték, de vigyáztak arra, „nehogy újholdkor vessék”. A kimért kendermagot zsákba öntötték, bekötötték az egyik *csúpját*, a nyakukba tették, s abból vetettek. Lapádon a *búzavetősurcot* vagy *vetősurcot* az asszonyok is a nyakukba akasztották (3. k). A vetésnek aztán minden ember megadta a módját. Gangosan, egyenes derékkel szórta a magot, olyan sűrűn, hogy „a juhok felnyalhatták”. Így a kender egyenes, szálas, ugyanakkor vékonyszálú és tömött lett. Egyenes, szálas, mint az ember, és sűrű, vékony szálú, hogy „tövinél fogva, megsuhintva a kezedet éri”. Így annyira tömött volt, hogy a magos kender sem tudott magot hozni. A magot egyenes derékkel, gangosan kapálták be, „nehogy a kender megdőljön”. A dereka hiába fáradt meg, egy világért le nem ült volna az ember, mert akkor nem állhatott volna meg az asszony szájától, hogy lám, azért maradt alacsony a kender.

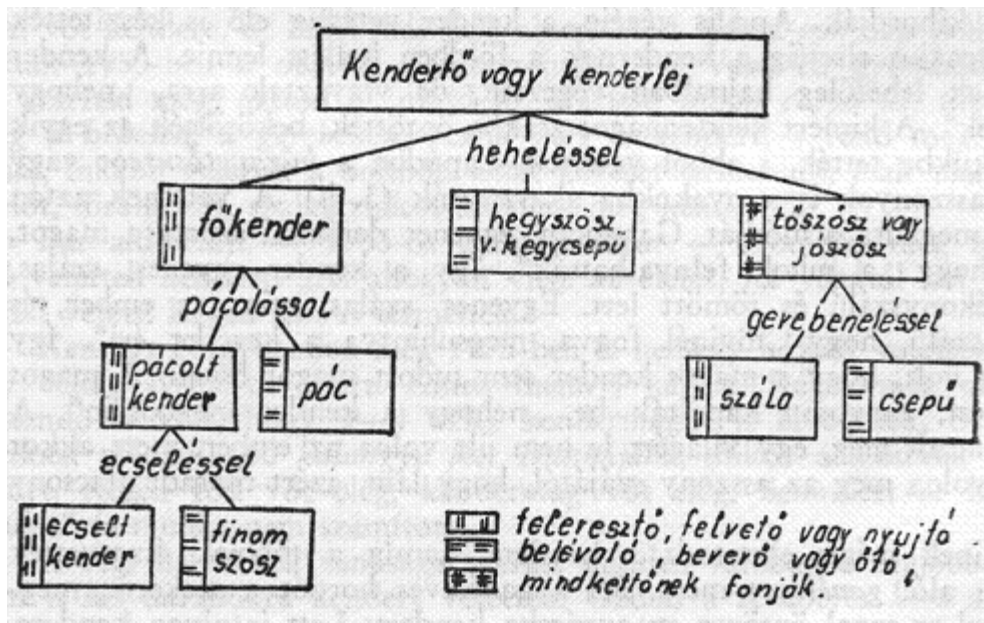
Ha valakinek mégis elmaradt a kendere, „amíg a többiek észrevették volna, a *hidlás* alól *ganélevelet* mert. Fel a ganéleves hordót a szekérre, megvegyítette vízzel, s azzal öntözte az aprócska kendert. Lett is olyan kendere, hogy a többiek csodájára jártak” (Koncz Istvánné, Nagykend).

1. Kendertiló. Dombó, 1955.

2. Kenderfinomító szerszámok: A) hehel és pácoló; B) gereben. Dombó, 1955.

3. Finomítási eljárásokkal nyert főkender, szősz és csepű-félék.

Aztán az időre bízták a többit. „Az én nagyanyám azt tartotta, 14–16 hét kell, hogy kiérjen a kender – emlékezett Keszeg Istvánné Dombón. – Az augusztus 20-i vásárig minden kender ki kellett legyen ázva.”

A virágos kendert, mikor már hullatta a virágát, kezdték az asszonyok közösen *nyúni* (Nagykenden *nyóni*). Nyüvés után, szállítás közben nem jó az asszonynak a kenderre ülni, mert *összefő*. A legszebb *főkből* külön válogatták a *hímnek valót*, s azt külön áztatták olyan helyen, ahol az *szürkére ázott* (Horváth István, 37), mert valamikor azzal varrták a Kis-Küküllő vidéki szép szürke hímű ingeket, pendelyeket, akárcsak a lapádi, a hétfalusi csángó, vagy a Kolozsvár melletti györgyfalvi asszonyok. A többi kendert aztán együtt beáztatták a Kis-Küküllőbe, vagy a Kenderpatakába, ki melyikbe érte közelebb. Még az ázás előtt a kendert megszáritották s *lelomolták*. Azután tették a vízbe, s egy hétig *áztatták*, tartották a vízben, majd kimosták s ismét megszáritották. A kender mosását és *kicsapását* még a régi nagycsaládokban is közösen végezték. A kicsapott, egyforma *kenderfőket* vagy *kenderfejeket* aztán elosztották.

„Az osztást – mint Horváth István is írja (37) – az asszonyok között az első, a nagycsaládfő felesége végezte... tízéves korától minden gyermeknek a nagyokkal egyforma osztalék járt. Tíz évtől kezdve egy fő, tíz éven alul két gyermeknek járt egy fő kicsapott kender.” A *hímnek valót* külön osztották, abból aztán a hímzőfonalat fonták. Ezt még a piros, kék, fekete fejtő-fonal idejében is a szürke hímzések készítéséhez használták.

Az elosztott kenderfejeket aztán ki-ki magának megdolgozta. A *mosószéken* jól *letörte*, s a székelyektől vásárolt *tilón megtilolta* (1. r). Majd a *hehellel meghehelték* (vagy *héhelték*). A 71 cm hosszú hehelt a cigányoktól vették.

Dombón a falapon két szegrózsa van, a 9,5 cm átmérőjű *hehelő* és 10,5 cm-rel lejjebb a 6 cm átmérőjű *pácoló* (2a. r), amellyel a *főkendert* tovább finomították. Némelyek még *ecsel*lel is meghúzták. A *jószöszből* itt is *gerebenekkel* (2b. r) *vették ki a szálát*. A gerebeneket és az *ecsel*t szintén a házaló cigányoktól vették.

A heheléssel nyerték tehát a *főkendert*, s a hegyéről lehúzták a *hegyszösz*t vagy *hegycsepű*t s a tövéről a *tószösz*t vagy *jószösz*t. Ebből a *gerebeneléssel* vagy *gerebeléssel* már kijött a szála s az *aprója*, a *csepű*; majd a *pácolással*, *ecseléssel* tovább finomított *főkender*, s arról lejött a *pác* és a *vékony*szösz (3. r). De megfonta a szegényebbje a tiló alá behullott *tilószakadékot* is. A tilolásakor kihullott hófehér *kenderpozdorjával* meg a búzát varázsolták. A búzaföldre a vetés megkezdése előtt jó összmaroknyi szálás, fehér kenderpozdorját szórtak szét, mert – ózdi hiedelem szerint – akkor a búza szára olyan fehér és erős lesz, mint a csontszerű pozdorjaszál.

Nagykenden, mikor megheheltek 5 fejet, azt külön tették. Az volt egy *láb*, s 5 lábat számítottak *egy kalangyának*. A 26. fővel összekötötték. Így egy kalangya 26 fej. Csak a vékony vászonnak *ecsel*ték meg a kendert. Kinek mennyire volt szüksége, 1–2 kalangyát.

A jó fonó aztán egy kalangya *ecsel*t kenderből 26 *pászma* fonalat font, s abból 60 sing *elegyesvász*nat szőtt, amelynek „egy ága kender s egy ága gyapot volt”. (Ma már a kendert nemigen *ecsel*ik, mert ruhaneműnek *elegyes* vászmat már nem szőnek, csak zsákot s szép abroszokat. Azoknak meg gyapotot *vet*nek, s szép kenderfonallal *ver*ik.)

Az előmunkálatok után tehát a *főkendert*, legyen az egyszerűen hehelt,

pácolt vagy ecselet, *főbe csavarták, a szálat, a pácot, a szöszöt és csepűt guzsalyba tekerték*, s úgy rakták fel a polcra. Aztán ősszel vagy télen, mikor fonták, úgy vették le, s kötötték fel a guzsalyra.

A fonal

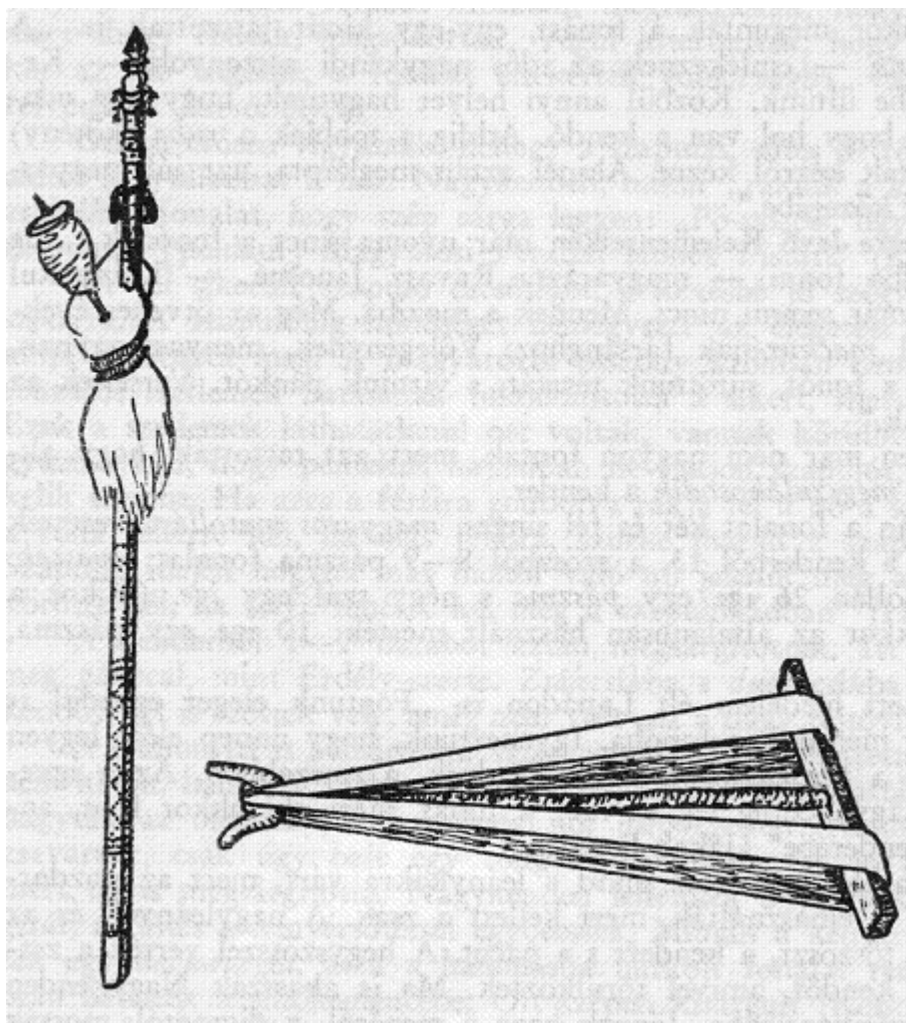
Október vége felé, mikor az őszi munkák megapadtak, a Kis-Küküllő vidékén is a falvak asszonynepe megindult a guzsalyakkal. Régen a fonóba a leánysereg külön járt, a kicsik szintén külön. Az asszonyok *szerre* mentek egymáshoz, vagy egy helyre, ahol kicsi gyermek volt. Most, ahol még fonnak, „szerre járnak”. Egyik héten egyikhez, a másikon másikhoz. Régente még öt leánysereg is volt egy faluban. „Csak mi huszonnyolcan vótunk – emlékezik a nagykendi Koncz Mihályné – , Katink még kicsi vót, még selyp vót, mikor kérte a szöszöt s az orsót. Muszáj vót szöszöt tépjek neki, s tegyem fel a guzsalyra, hogy fonjon – fűzi tovább Kata néni. – Aztán megkérte az apóját: Vide el édet apó, vide el, hod ledek serén fonó. El is vitte az öreg a malomba a *gomolyát* s bédobta a fogaskerekerek közé, hogy olyan serényen forogjon a Katink orsója, mint a malom kereke.” Mert szokás volt, hogy az első fonalat, amely a tanuló leányka kezéből kikerült, *gomolyagban* a malomkövet forgató kerekerek közé vetették. „Úgy forogjon az orsója, mint a malom kereke” – mondták. Mert a jó fonónak az anyja házában s a jövendőbelije szemében egyformán nagy becsülete volt.

A leánykák már 12–13 éves korukban jártak fonni, de csak az *asszonyfonóba*. A leányka már nyolcéves korában kezdte pergetni az orsót. Igaz, csak a durva csepűt adták a kezére. Az, ha nem is volt olyan egyenletesen sodorva, jó *béverő* volt a zsáknak, vastag lepedőnek. Később aztán már fonhatta a *szálat*, lepedőhöz, zsákhoz feleresztőnek. A *pácfonal*, különösen a kenderfonal már nagy gyakorlatot kívánt. Az ózdiak a kenderfonalat olyan vékonyra fonták, akárcsak a gyolcsingnek szánt lenfonalat, hogy „egy *darabnyit* egy férfigyűrűn át lehessen húzni”. Ezt használták az *elegyeshez feleresztőnek*, a pácot meg *béverőnek* kenderfonalba, majd gyapotba ingnek, gatyának. (Már az ötvenes években is csak öregeknek készítették.)

Tizennégy-tizenöt éves koruktól már a leányok külön *fonóseregbe* mentek. A leányok guzsalya egyenes fa volt, kifáragva, a teteje tulipánózva (4. r). A legények csináltatták vagy vásárban vették a festett guzsalyt. A kicsi leányok seprűnyélen tanultak fonni. Az orsót a kibédi és az etédi székelyek készítették. Kirakóvásárra hordták, s ott „vettük, lej vót darabja. Vót *karikás orsó* és *sorkos orsó*. Akinek nem vót karikás orsója, arra vót *pereclen* (4. k). Azt is úgy vették vagy faragták. Szépen ki vót cifrázva, s *zergett*, olyan *zergős vót*” (Koncz Sándorné, Nagykend).

Az orsó fontos kelléke volt a varázslásoknak is. „Az újszülött gyermek levágott köldökét eltették, és hétéves korában vízbe áztatva orsón kinyújtották, majd a gyermeket átnéztették rajta. A hiedelem szerint amire a köldökön át ránézett, mindannak mesterévé vált” (Horváth István, 54).

Régebben minden este éjfélig is ott ültek a fonóban. Csak a tilalmas napokon nem vettek orsót a kezükbe. Pénteken csak gyapjút nem fonhattak, de szombat este nemcsak a gyapjú fonása, de még a fonal felmatollálása is tilos volt. Vasárnap bár szükség esetén mezei munkát végeztek, *fonót* a világ minden kincséért sem vettek a kezükbe. Újév napja kivétel volt, akkor annál nagyobb guzsaly kendert kötöttek, hogy abban az esztendőben minél nagyobb termést biztosítsanak.

4. *Guzsaly* kenderbe szűrt orsóval és *matolla*. Dombó, 1955.

A jó fonó esténként egy-egy pászmával is dicsekedhetett, különösen ha a fonó közepén a mókás játékokban az ő legénye is ott jeleskedett. Akinek kimondott szeretője volt, a legény ölében is gyorsan pergette orsóját, hogy sem a legénynek, sem az otthoniaknak ne lehessen kifogása.

Ózdon péntek este, amikor 10 óra után kizavarták a leányok a legényeket a fonóházból, akkor a játékok kedvéért engedtek valamit a napi normából. Egész héten fonástól megmerevedett derekukat játékos tornával igyekeztek megegyengetni. Hol vannak már a régi játékok, a *csizmaszárázás*, *tányérozás*, *matollálás*, *káposztavágás*, *pulykahúszás*, s ki tudja, még miféle? Már 1955-ben Dombón is mindenki otthon font orsóval vagy kerékkel. A leányok már akkor nem is igen fontak, inkább varrtak.

Nagykenden még a 60-as években is a fonó már aratás után megkezdődött. A fonócsoport beosztása nem kor szerint, hanem utca szerint történt. Rendesen négy fonóseregben találkozott a fiatalság, de ott is a kisebb leányok külön voltak a nagyobbaktól. A legénycsoportok aztán váltakozva keresték fel a fonókat aszerint, hogy ki melyikben volt érdekelve.

Enyhe időben az utca szélére vitték ki kicsiszélkeiket, s ott együttesen a holdvilágos estén későig fonogatva énekeltek, szórakoztak. A hideg beálltával sorra jártak egymáshoz csoportosan.

Mindennap, mikor megunták a fonást, egy-egy kicsit játszottak is. „A fonóban *matuzsáltunk* – emlékeznek az idős nagykendi asszonyok. – Keréken a ház közepibe ültünk. Közül annyi helyet hagyunk, hogy egy odaült, s mind kereste, hogy hol van a kendő. Addig a többiek a *ruha* (kötény) alatt dugdosták, adták kézről kézre. Akinél aztán megkapta, azt jól megpaszkolta, s az ült a kör közepibe.”

A pár kilométerre levő Kelementelkén már nyoma sincs a fonónak. „Ide jártunk a szomszédba fanni – magyarázta Ravasz Jánosné. – Leányokul is jártunk, de most már semmi nincs. Mennek a moziba. Még az ötvenes években is ötöztünk fel *mackurának* fársángthoz. Vőlegénynek, menyasszonynak. Mikor végeztük be a fonót, sütöttünk tésztát, s vittünk pánkót. Verseltek az öregebbek s táncoltak.”

Húshagyókedden már nem nagyon fontak, mert azt tartották, hogy akkor abban az évben *megszulákosodik* a kender.

Az orsóról aztán a fonalat két és fél singes, *magyaros matollára* vetették (4. r). Egy *darabba*, a kenderből 13, a szöszből 8–9 pászma fonalat *olvastak*. Nagykenden a matollán 26 ige egy *pászma* s négy szál egy *ige*. (Mikor a *vetőszegre vetik*, akkor az általánosan használt mérték: 10 ige egy pászma, s 3 szál egy ige.)

A fentebb jelzett hiedelem élt Lapádon is. „Fontunk eleget egyedül is otthon, nem mindig mentünk a fonóba. Igyekeztünk, hogy ünnep előtt legyen meg a hegyszösz és a *tilószakadék*. Azon kezdtük, a rosszabbon. Azon igyekeztünk, hogy húshagyókeddig legyen meg a fonás, mert aki akkor font, annak *szulák* nőtt a kenderébe” (Jakab Ferencné).

„Nagykenden a sok hegyszösz mind a leánykákra várt, mert az pozdorjásabb volt. De azt is elhasználták, mert kellett a zsák. A nagyleányok és az asszonyok fonták a tőszösz, a kendert s a pácot. A hegyszösszel verték a zsákot, a tőszösszel a kendőt, amivel törülköztek. Ma is akasszák Nagykenden az ajtószarkára, a nyárikonyhába. Jönnek haza a mezőről, a disznótól, mossák a kezüket s ezzel törülköznek. Régen 6–7 ilyen kendőt is adtak egy leánynak” (Koncz Mihályné).

A nagycsaládban az osztás után „A többi kendermunkát a szövés befejezéséig mindenki egyénileg végezte. Csak a nagycsaládfő feleségének segítettek a fonásban, szövésben a menyecskék, mivelhogy az a főzéssel volt naponként elfoglalva” (Horváth István, 37).

Szapulás, festés

Február, legkésőbb március végéig aztán mindenki elvégezte a *fonnivalót*. A fonalat addig kellett megszapolni, amíg fagyott, „me a lágyítja, a fagy” – így mondták.

A szapulást itt is, mint a legtöbb vidéken, hamulúggal végezték. De aki igazán szép fonalat akart, az este, mikor a fonalat beáztatta, tett egy akkora meszet is, mint egy dió. Reggelig aztán hagyta, hogy a meszes vízben ázzék. Másnap a ház asszonynépe még hajnalban felkelt, s a megázott fonalat átrakta a *szapulókádba*. Alul terítették egy rossz *hammast*, s arra „rázták *darabonként* a fonalat”. A hammast a fonalra összehajtották, akkor rá a hamut, s arra öntötték a forró vizet (5. k). A szapulókád csapján a vizet, azaz a lúgot le is eresztették, s „esment főzték, s rá”. Vagy hatszor felfőzték, míg szépen „kisárgult”. Akkor másnapig elhagyták, hogy *pálódjék*, s hogy *keljen*. Azután vitték a patakra, s kirázták, vagy a cseberben három lében kitisztálták.

Majd a szép tiszta fonalat kirázták, megrángatták, hogy ne legyen *sodros*, mert ahogy fonták, megsodorták. Végül kiterítették, hogy jól kifagyjon. Mikor az idő engedte, a fonalat eltekerték *gomolyagba*, vagy nagy *csöllőre* a felvetéshez *felcsöllötték*.

Ózdon erősen vigyáztak, nehogy a szapulás, sütés hétfői napra essék, mert akkor kigyulladhat a ház. Nagykenden, mikor „rakták a szapulót”, így *kuru-zsolták* a fonalat, hogy szép sárga legyen: „Pö-pö-pö, úgy ne felejtse kelésedet, mint [például] Magyarosi Pendzsi Koncz Pistát!” (Koncz Istvánné).

„A jól sikerült szapuló dicsőséget, a kevésbé jó szégyent hozott az asszonyra. A szapulólúg minőségét nemegyszer az elégetett fa milyensége, hamuja határozta meg. A magyarózdi asszony azonban nem ennek, hanem titokzatos szellemek hatásának tulajdonította a sikert, illetve a sikertelenséget. Ezek a szellemek láthatatlanul ott voltak, vannak körülötte. Éppen ezért vigyázni kell, hogy pénteken hajnalban ne rakjon szapulót, mert lúggal precsekelik szembe. Ha arra a férfira gondolva rakja fel a nő a szapulót, akit szeret, a ruha fehérre kél, ha más férfira, szürke marad a szapulókádban a ruha. Szapulás idején hogyha más háztól való nő jelenik meg az udvaron, a ruha vörösre kél, ha férfi, fehérre kél meg a szapulókádban” (Horváth István, 54). A kenderből 1–2 darabot aztán megsárgítottak. Itt is festették lúggal meg gáliccal, mint Erdély-szerte. *Zsákcsíkba* s *duszacsíkba* tették. Sokan még kendővéget is szőttek vele, amíg nem volt „ez a nagy fejtő világ”.

A hamun itt is átszűrték a vizet, vagyis lúgot készítettek. De itt a gálicot nem külön, hanem a lúgban oldották fel, s abba beleáztatták a fonalat. Addig hagyták az oldatban, míg a fonal jól *megdegedett*. Akkor kivették, ki sem csavarták, csak úgy belé egy rongyos hammasba. A jó hammast sajnálták, mert úgyis megsárgította. Nagykenden lehetőleg úgy igyekeztek, hogy a *sárgítás*, a festés a kenyérsütéssel egybeessék. Miután a kenyeret kiszedték, kerestek egy *deckavéget*, arra a hammasba burkolt fonalat reátették, s a kenyér után betették a sütökemencébe. Ott szépen kisárgult (Koncz Istvánné).

A fejtő megjelenése előtt általánosan ezzel törték meg a lepedővászon vagy a *dusza* egyhangúságát, s a zsákokat is ezzel jelölték. Idővel itt is a szegények színe lett.

Lapádon hamulúggal és rézgáliccal a krémszíntől a sötétbarnaig minden árnyalatot festettek. A szín erőssége csak a keverési arányon múlt. Ilyenképpen csíkozták a viselő ágyneműt meg a zsákokat. Ott még a sötétkék kenderfonal festésére is emlékeznek; varrták vagy szőtték, s a nagy szegénység idején szoknyákat és blúzokat is készítettek vele (Kis Mártonné Szabó Kata). A *gyűrűfa* kérgéből főzték; sötétkék levét eresztett, s ha rézgálicot tettek bele, olyan szapulás-álló kenderfonalat festettek vele, hogy évtizedekig is bátran moshatták.

Fekete festésére Gogánváralján a *szulfüt*, az égerfa héját és *bigyiróját*, gyümölcsét használták. Szerintük kenderfonal és szőr festésére egyformán alkalmas.

A századfordulótól boltból vett porral gyapjúfonalat és ruhaneműt festettek.

„Ha igazán szépet akarnak festeni, akkor Bonyhára viszik [vitték 1955-ben], ott egy román ember erősen érti a módját” (Nagy Mária, Gogánváralja).

Ózdról Radnótra vitték festetni a gyapjút.

A két világháború között szövéshez, varráshoz a rendes sárga gyapotot Vásárhelyen, legtöbbit Ritznél (ismert festőde) festették *lúg alá*. Azt aztán „főzhatték bizvást”, mert nem fakult.

A gyapot

A szapulással, festéssel befejeződött a házilag termelt fonalak előállítás. Mikor az idő engedte, a gyapjúfonalat meg a kenderfonalat *gomolyóba* vagy *gomolyagba* tekerték, s aszerint, hogy *feleresztőnek* vagy *belévalónak* szánták, külön osztályozták. (A lánc- és vetülékszálakat Dombón, Kiskenden és Ózdon *feleresztőnek* és *belévalónak* nevezik. Ezenkívül Dombón még *nyújtó* és *ötő*, Nagykenden *felhúzó-verő*, Lapádon *felvető-beverő*, Ózdon *feleresztő-verő*, *fel és belé*, *felfelé és belé* kifejezéseket is használják.)

A legfinomabb *ecselt kenderfonalat* ünnepi ingnek, varrottas vászonnak szőtték, Ózdon ünneplő férfiinget, gatyát, derekaljhuzatot szabtak belőle.

A kenderfonalából és szálfonalából *feleresztettek*, a vékonyszösszel, páccal, jószösszel, szösszel vagy csepűvel pedig *ötöttek*. A gyapot és a fejtő megjelenése után mind a *feleresztőnek*, mind pedig a *belévalónak*, aszerint, hogy milyen vásznat vagy szórt akartak szőni, használtak tisztán vagy elegyesen a bolti szálakból is. *Felvetőnek* 12/2, 16/2 vagy 18/2 *serített* nyers, *beverőnek* 6-os vagy 8-as mule, *serítetlen* fehér gyapotot vásároltak a helyi ruhásboltokban. Ha nem volt, hozták a városból, elmentek még Brassóba is gyapotért, ha nem kaptak közelebb. „Régebb nagyba ment a szövés. Most már alábbhagytak, mert mindent lehet az üzletben kapni” (Kálmán Pálné, Dombó).

A régi oklevelek például Kolozsvárról már a XVI. század végen, 1588-ban említettek gyapottal szőtt abroszt. Kelementelkéről 1799-ből van adatunk gyapotfonalról. De ezeket még az uradalmakban fésülték és fonták a zsellér- és jobbágyasszonyok. Még 1806-ban „Gyapot fono kalákát [akart] csinálni a Kis Asszony az Asszony akarattya ellen” (Szabó T. Attila: EMSzT III). Az udvarházakban a vásárolt gyapotszálat éppen úgy fésülték és fonták, előbb orsóval, majd kerékkel, mint a gyapjút. Gyapot-fonó kerékről már a XVIII. században (1736-tól) nem egy oklevélben történik említés. A megfont gyapotot éppen úgy felmotollálták és gombolyították, mint a kenderet, és gomolyában várta a szövés további fázisait. Gyapotgyolcsból való széles és kétujjnyi „Toros tsipkével díszített jó kendőről” tesz említést Palotay Gertrúd Haranglábról 1803-ból (*Tót csipke, tót hímzés a XVIII. századi Erdélyben*. Kv. 1947. 21). Bár a falusiak úgy emlékeznek, hogy az udvarházakban a zsellérek dolgoztak, de biztos, hogy itt is kivették a részüket az asszonyok is az „asszonyi-embereknek való egyéb foglalatosságokból” éppúgy, mint minden más uradalomban.

Hisz még a Kis-Küküllő felső folyásánál fekvő Erdőszentgyörgyön – ha Hosszú Káló 60 éves cigányvajdának hinni lehet – még a cigányasszonyok is, így „Árgya Éva... gyapott fonást ígirt commentiojában azon udvarnak” (Szabó T. Attila: EMSzT III). Hát hogyne „ígírtik” volna a magyar jobbágyasszonyok is.

Már 1776-ban Héderfáján „Zsuzsi holnaptól fogva *gyapot műveléssel bajlódik*, de nehezetske a' keze hanem idővel tsak megtanul” (Szabó T. Attila: EMSzT III).

Idővel a Zsuzsik, Pendzsik, Mányik „tsak megtanulták”, s azután, mikor már ők is meg tudták fizetni a gyapotot, ők is megszerezték és megfonták maguknak.

A fonóipar fellendülésével és a falvak gazdasági helyzetének javulásával feleresztőnek is használták a cérnázott gyapotfonalat. Amíg házilag fonták, csak kenderfonalba szőtték.

A szövés előkészítése

Osztováta vagy szövőszék (6. k) a Kis-Küküllő vidékén ma is szinte minden háznál található. Általában a székelyek árulták, de Nagykendén Sütő Pista is tudta faragni (mh. 1950-ben). Fazakas Jóska még készített azután is, de már nem foglalkozik vele, mert „sok babra van vele”.

Az osztovátát – mint mondtam – legtöbbször a székelyektől vették a vásáron, vagy a „szekérről”. Régen gyakran jártak a székelyek szekérral, s kiáltották: „Osztovátát, szuszékot!” Vettek is a Kis-Küküllő mentiek, kinek mire volt szüksége. Még az 50-es években, de a 60-as évek elején is ritka volt az a ház, ahol ne lett volna szövőszék.

Az osztovátának itt is két *talpa* van és két *karja*. Azon a *járom* a *katonákkal* s a *nyüstfogó* a *nyüstökkel*, no meg a *bordahajban* a *nádborda*, s újabban a nagyobb szövőknél az *acélborda*. A hátsó *hasajóra* tekerik itt is a fonalat, s az elsőre a vásznat. A hátsón az *eresztőrúddal* *eresztik* a fonalat, s elöl *likasfával* feszítik a vásznat. Alul a *közfa* fogja össze a talpakat, s arra erősítik a *lábítókat*. A szövő az *ülésdeszkán* dolgozik a *vetöllővel*. Benne a *bélfa*, s rajta a *borzacső*.

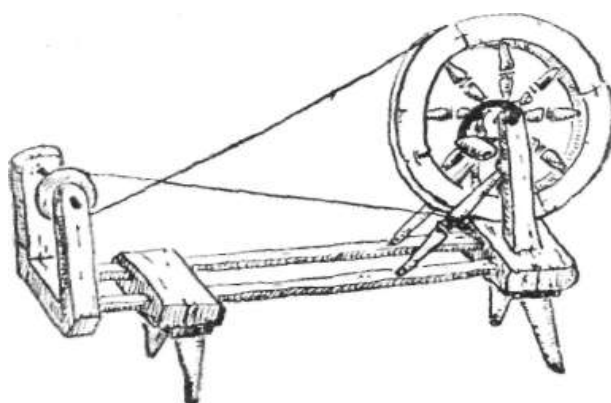
Legtöbb háznál nyáron a *leválykolt* (tapasztott) padláson áll a *csöllő* (5. r) meg a *leánka* (6. r) is. De mikor ősz felé felkerültek a kenderfinomító kéziszerszámok, a tiló, a héhelő a pácolóval, a gerebenek s az ecselő, akkor szétszedve lehozták az osztovátát, hogy ősszel a nyers vagy színes gyapjúfonalat, tavasszal pedig – szapulás és festés után – a kenderfonalat, a szálát vagy gyapotot (esetleg elegyesen) *csavarják fel* rá.

De addig, amíg a megfelelő hosszúságú és sűrűségű „fonalat felhúzhatta”, még sok dolga akadt a ház asszonynépének. Régen a gyapjú- és kenderfonalat csak gomolyagba *tekerték*, s arról már *vethették is fel a vetőszegre* két szálával. Egy *darab* fonalat a *tekerőlevélről* vagy *leánkáról* legtöbbször idős asszonyok szép simán legombolyítottak. (A *belévalót* a borzafacsőre a gyermekek is *lecsölik*, de a felvetéshez a nagycsővekre már nagyon kell ügyelni. Ha megbomlik *vetés* közben, erősen hátráltatja a munkát.)

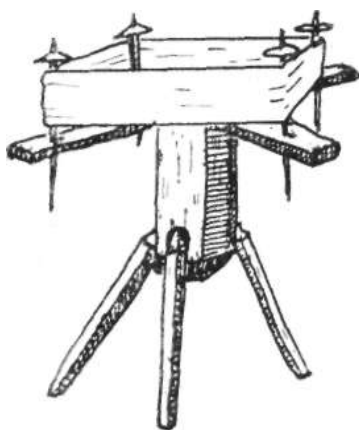
A *feleresztőnek* valót két vagy négy csőre *csölik* (7. k), s azt beléteszik a *csőfogó* vagy *fonalfogó leánkába* (7. r). De „katicának” is nevezik. „Add ide a katicát – mondják. – Mert nem leánka tartja már a csövet, hanem a csőtartó” (Koncz Józsefné, Nagykend). Két- vagy négynyüstös szöttesnek négy szálával *vetik*, de cifrának meg felszedettnek csak két szálával.

A 85 éves Hegyes Józsefné Szolga Kata még 1975-ben is egész nap öt szövőszéknek csörölt és készítette „kéz alá” a fonalat. Neki már akkora gyakorlata volt, hogy a 30 sing piros fonalat egyenesen a *tekerőről* vetette a *vetőszegre* (8. k).

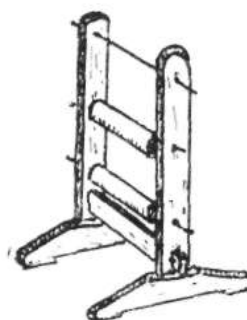
A *vetőszeg* felső végét a gerendába akasztják, alsó vége alá pedig lyukas cserepet illesztenek, s úgy állítják fel az egymásba ékelt két rámát. Ezután kimérnek két szálát a kívánt hosszúságra. Ezt Hegyes Kati, a leánya feleresztí a vetőszegre. Akkor oda köti a fakanalat, s ott fordul. „Eccer vetünk többet, máccor kevesebbet.” Ez után a mérték után Kata néni aztán *megveti*. Igaz, két szemüveget tesz, „hat szemmel néz”, de akkor is *megveti* a fonalat. A kanálnál, ahol megfordul, csinálja a *keresztet*, s annál is számolja:

5. Csöllő. Kiskend, 1975.

6. Leánka vagy tekerőlevél fonállal.
Kiskend, 1975.

7. Csőfogó leánka nagy csövekkel.
Kiskend, 1975.

3 szál 1 ige, s 10 ige 1 pászma. A másik oldalán is annyi, tehát itt is 60 szál. (Ez a felvetés általános mértékegysége.) Ahogy a szálak felvetését befejezték, a keresztjét alul-felül elkötik. (Mert két keresztje van a feleresztőnek.) Azután a kezükön leszedik, lekalácsolják. Régen azt mondták: „Ne tegyétek a kalácsot az ágyra, mert nem jár jól, ellustul.” Amikor húzzák az osztovátára, a kalácsot megbontják, s a végébe teszik a *ponkostort* (seprűnyélszerű rúd). Ezt két végére erősített spárgával a hátsó hasajóhoz rögzítik.

A fonal felhúzását, felcsavarását legalább két asszony végzi. Lapádon is, miután a fonalat a vetőszegről kalácsba szedték (Dombón, Kiskenden és Ózdon: *lefogják*; Lapádon: *kalácsba szedik*), a végét *ponkostorba* húzzák. Akkor a keresztjét kibontják, s az abba húzott kicsi spárgát is a *ponkostor* két végéhez kötik. A szövőszék előtt ülő asszony szép csendesen engedi a kalácsból a feleresztőt. A másik a hátsó hasajót hajtja, míg az rendre *felszedi magára* a fonalat. Közben mindegyre a *gödrökbe* – ahogy kívánja – *csépeket*, *bogáncsokat* tesznek. Mikor a kalács végéhez érnek, akkor a keresztbe *csépeket* dugnak, s felteszik az osztováta karjára. A *nyüstmadzagba* beteszik a *sikottyúkat*, s megzsírozzák, hogy csússzanak erre-arra. Akkor kezdik *fog-*

dosni (befogni a nyüstbe). Keresztes Ferencné Munka Zsuzsi 13 éves korától sokat fogdosott édesanyjával. Először csak *adta*, azután már *vette a szálakat*.

A fonal felcsavarásában és fogdosásában (befogás) a szomszéd- vagy ko-maasszonyok is gyakran segítenek egymásnak. Ózdon a munka közben belépő segítségtől vagy más személytől elvárták, hogy nagyot lépjen, mert így a szá-lak szövéskor jól nyílnak. Úgy is „ellustulhat a fonal”, ha lefogás után, mi-kor a vetőszegről leveszik, véletlenül az ágyra teszik. Legalábbis azt tartják, ha szövéskor rosszul nyitnak a szálak. De enni sem szabad a szálak felcsa-varása előtt vagy alatt, mert akkor sok „belévaló kél” a szálak közé.

Ezek a babonák voltaképpen munkaszabályok, s mind a serény, figyel-mes munkára akarták serkenteni az asszonyokat, mert a fonal felhúzásán, be-fogásán s a szövés elindításán múlt az egész további munka sorsa.

Mikor a feleresztőt felcsavarták, az osztovátában ülő asszony, aki a ka-lácsból engedte a fonalat, mielőtt a kezéből kiadná a fonalcsomó végét, fel-emelt kézzel felugrik s azt kiáltja: „Hagy nyíjan vigan.” Ezzel is segíti, va-rázsolja a fonalat, hogy minél jobban nyíljon, s ne akadjon a vetelő útjába. Ugyanakkor egy kis élénkséget, változatosságot visz az előkészítő munkálatok meglehetősen egyhangú menetébe.

A fonal felcsavarása után felkötik a nyüstöket, s kezdődik a *fogdosás*. A nyüstbe való befogást, különösen újabban, nem minden asszony érti. Az egyszerű kettős és négyes vásznakot, posztóféléket többnyire minden gyakor-lottabb asszony befogta, de a cifraszöttek befogása s elindítása már ko-moly szaktudást igényelt. A serített gyapjú- vagy kendercérna, újabban ha-lászfonal nyüstöket felteszik a nyüstfogóra, s azzal együtt a járomra. A fog-dosó elülről veszi egyenként a szálakat, melyeket a másik asszony a kereszt-jéről páronként kiválaszt, s egyenként beadogat. A befogást legtöbbször az idősebb, gyakorlottabb asszony végzi. A szálakat már a nagyobbacska leány is beadogatja.

A *nyüst megkötése*⁹ az idősebb asszonyok munkája (9–10. k). De meg-tanulni már mindenki leánykorában igyekszik, mert ha asszonykorában ta-nulná, akkor vége az urának. (Ez a hiedelem olyan általános, hogy még nem fordultam meg olyan faluban, ahol erről említést ne tettek volna.)

Míg a nyüstök a szálak mozgását, váltását biztosítják, a borda a szöttek sűrűségét és szélességét szabja meg. Éppen ezért a legtöbb háznál a család által előállított vászon- és gyapjúsötteknek megfelelően két, három, négy, esetleg öt nyüstöt és különböző sűrűségű nádbordákat használnak. A posztó szövéséhez legtöbbször hetes, nyolcas, ritkábban kilences *borított fogú posztó-szövő bordát* vettek (a posztószövő borda neve Ózdon *hánószövő borda*, Lapádon *hányaszövő borda*). A serített gyapjút ugyancsak hét-, nyolc- vagy kilencpázmás két pár, azaz négy nyüstbe fogták. A vászonneműt serített ken-dercérnából való két, három vagy négy nyüsttel szöttek. A vastagabb ken-dersötteket nyolcasba, kilencesbe vagy tízesbe tették, a vékonyabb vászon-neműt – különösen a gyapotosokat – tízesbe, tizenkettesbe. Újabban Hegyes Kati még *húszas* széles bordát is használ. (A számozás a pászmamennyiséget jelzi. A bordán harminc fog egy pászma, tehát bordafoganként két szállal számolva: hatvan szál egy pászma. A nyüstöket a pászmák számának megfe-lelően kötik.)¹⁰

A *nádbordát*, a megfelelőt a nyüstbefogás után ideiglenesen a nyüstök fölé akasztják. A fogdosó a nyüstökből páronként kiválasztott szálat adja, s a borda mögött ülő egy kés segítségével szedi a bordafogak közé. A *lapas*

szóttessnek minden fogba csak egyet, a vastag pokrócféléknek csak *másodegyesen*, minden második fogba szednek egy szálát.

Miután a szálakat mind beszédtek, a bordát a *bordahéj*ba teszik (11. k), s a lábítókat a *nyüstkötő madzagok* segítségével a nyüstökre akasztják. A befogott és beszédett szálakat pedig az *első ponkostorra* vagy az első hasajó vágatába erősített *kötővászorra* kötik. Ha valamennyi előkészítő munkálatot figyelmesen végezték (a hiedelmek hatására vagy anélkül), akkor ezután már vígan mehet a szövés (12. k). A vékonyabb szálakat a *vetöllő*be helyezett *borzafa* csővel (8. r), a vastagabbakat *villásfarkú fáról* szövik (11. k).

Mikor a *véget* leszótták, vagyis mikor a feleresztő vége a *ponkostoron* a nyüstök mögé ér, akkor a megszótt anyagot levágják és göngyölegbe csavarják. A nyüstökben és bordában maradt feleresztő szálakat, a rostokat vászon vagy gyapjú ruhanemű összevarrására használják.

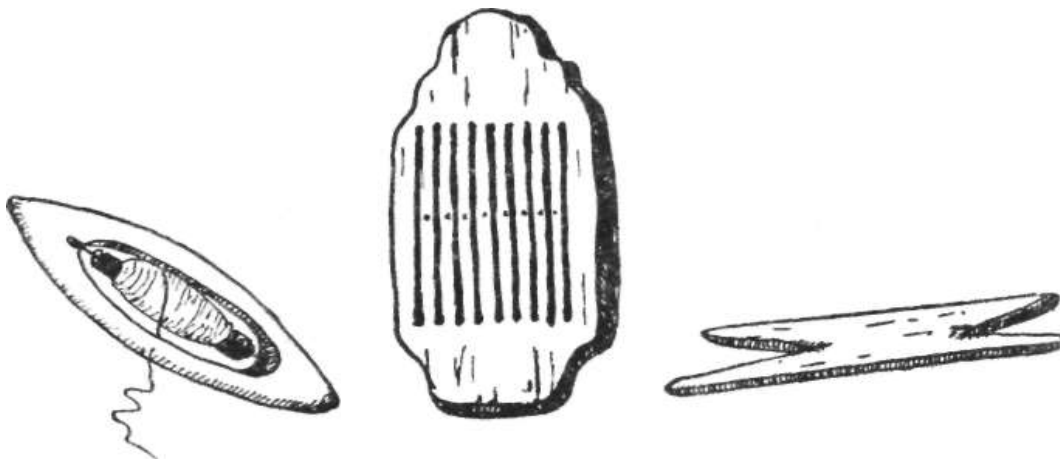
A megszótt vászon levágása után a bordát nem szabad a bordahéjban hagyni, hogy holta után ne maradjon a szövő szája nyitva. A lábítókat is rögtön leakasztja a nyüstmadzagról, nehogy felakassza magát. A rostnak itt is – mint mindenfelé – nagy varázserőt tulajdonítanak. Ha egy férfi alsóneműjét rosttal varrják, folyóvízbe fog fulladni.

A kötőszövő borda

Sajátos, régi szövés mód eszköze a *kötőszövő borda* (9. r). A Kis-Küüllő mentén minden háznál volt szövőszék, de volt kötőszövő borda is. Ezzel készítették a *lapismadzagot*, a *lapiskötőt* mindennapi használatra s a *maturás kötőt* ünnepre, táncra.

Az *ágasfára* (13. k) 20–30 sing hosszú végeket vetettek *serített kendercérnából*, ebből szóttek *lapismadzagot* zsákra, tarisznyára, pendelyre, gatyára. Festett szőrfonalból *maturás kötőt* szóttek a *maturás, bundás* vagy *táncoló ingre*. Rojtot is készítettek vele szőrlepedőre, abroszra.

A régen általánosan elterjedt 13X26 centiméteres, keményfából készült kötőszövő borda és *kicsi vetöllő* ma már csak néhány háznál maradt a faluban mutatóban.

8. *Vetöllő borzafa csővel.*
Kiskend, 1975.

9. *Kötőszövő borda és fecskefarkú-fa.*
Nagykend, 1975.

Koncz Mihalyné Nagykendén, a sok szép *kigyóhátas maturás kötő* készítője elővette a láda aljából a kötőszövő bordát, s szívesen mutatta meg a munka menetét.

„17 szálát vetettünk kenderből vagy gyapjúból. Egy szálát húztunk a lyukba s egyet a fogba, a kicsi nyílásba. Így a bordát le-fel mozgatva a szálak között *kicsi vetőllővel* szőjük (14. k). A feketével varrott gyócsing volt a *maturás* vagy táncoló ing, s annak 58–60 cm hosszú kötőt szőttünk. Azzal kötötték meg a kezelőjét. Mikor a lányok járták a csárdást, csak úgy lobogott. Egyik feketét vetett, s piros *gyöngyszemeket* a közepibe (két szélén négy-négy szál feketét s közből öt pirosat és négy feketét, váltakozva) a szép galléros ingekre. A másik fekete helyett kéket vetett. *Angol ruhákra*, vasárnap vecsernye után olyan kötöket tettek a *ruhákra* (kötényekre), mint a *kígyó háta*. Négy szál piros, négy szál zöld, a kicsi nyílásba a zöldet, a lyukba a pirosat fűzték, a másik kilenc szálát *fordítva*. Ha a szélére eresztettük a zöldet, akkor csak a pirosak látszottak benne gyöngyszemesen.”

SZÓTTESEK

Koncz Mihalyné szavai az egyik legrégebbi szövémódot mutatták be. Ezek után ismerkedjünk meg a Kis-Küküllő vidékén használt szövés technikákkal.

Szövémódok

Ezen a vidéken a múlt század első felében még elég kevés szövésfajta járta. Dombon úgy tudják, hogy az 1870–80-as évek előtt csak *kétnyüstöst* és *sima négynyüstöst* meg *fenyőágast* szőttek. Más falvakban a *barackmagost* és a *borshímest* is igen régi szövémódnak tartják.

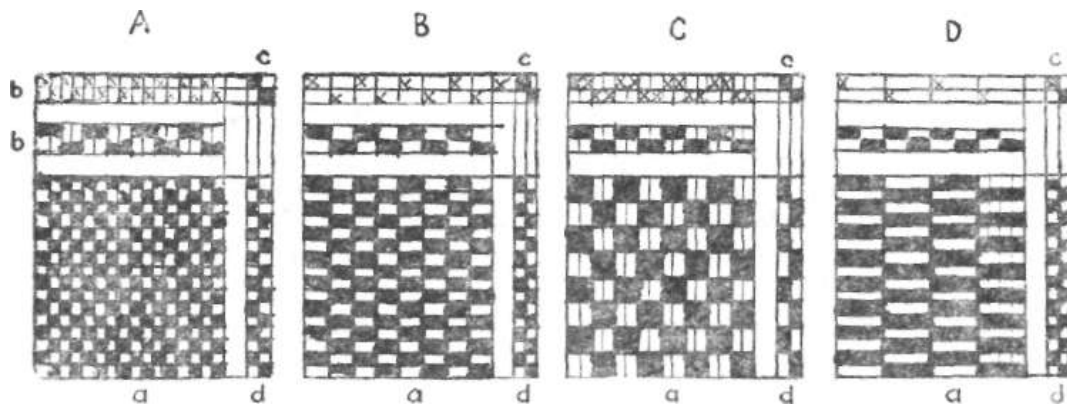
A XIX. század második felében dolgozott Szőkefalván egy takács, s az látta el mintás szőttesekkel a környéket. „Akinek csak módja volt hozzá, vele szőttetett cifra abroszt s piros-zöld kockás szőrlepedőt.”

Takács családnév Dányánban 1653-ban, Csáváson 1680-ban már előfordul (Nagy László). Az udvarházakban valószínűleg már azelőtt s azután is nemegy takács dolgozott.¹¹ Ezeketől aztán a gyapot általános elterjedése után az ügyesebb kezű asszonyok eltanulták a mesterségbeli fogásokat, s az egyszerű falusi szövőszék lehetőségeihez igazodva, ők is elkezdtek a cifra három-négy- és ötnyüstöst is szőni.

Valószínűleg a múlt század végén kerültek Nagykendre a Nagyenyedről elszármazott Sándor nővérek – Kata és Ilka. Ők indították el ezen a vidéken a *szedést*, s mutatták meg a *félnyüstök* használatát.

Az idők folyamán a Kis-Küküllő vidékén a következő szövémódokat használták:

1. *kétnyüstös szőttesek*: *kettősvásznak*, *lapasban a sokcsíkos szőtteseket*, *kóróba* szőtték a régi gyapjúpokrócokat s a *durgákat*, a rongypokrócokat;
2. *négynyüstös szőttesek*: *négyes*, *színire járó*, *fenyőágas* és *barackmagos*;
3. *háromnyüstös szőttesek*: *borshímest* és *cölönkös*;
4. *cifraszőttesek*: mintás négy- és ötnyüstösök, újabban a *kétnyüstös cifrák*;
5. *felszedett szőttesek*: *lapockára* és *félnyüstre* szedettek, újabban *száwnyüstösök*.

10. Kétnyüstösök: A) kettős; B) lapas; C) lapasba fogott; D) kóróba szőtt másodegyes. a. szövött anyag képe; b. nyüstbefogás és bordábfűzés; c. lábítókötés; d. lábítás.

1. Két nyüsttel szövik és szőtték (10. r) ezen a vidéken is a (legvékonyabb vásznakat s a legvastagabb pokrócokat. Ezzel készültek a legszebb színes párnafők és derekaljfők, s az egykori kóróba szőtt pokrócok meg a kicsi és nagy durgák.

Kettősen (vászonszövés két nyüsttel és bordafoganként két szállal) nem egy vászonzórával állítottak elő a Kis-Küküllő vidékén is (lásd *Vászonszöttesek*). A házilag feldolgozott kender, majd a bolti gyapotszálak különböző csoportosításával a legváltozatosabb fehérnemű és kézimunka vásznakot itt is mindig szőtték.

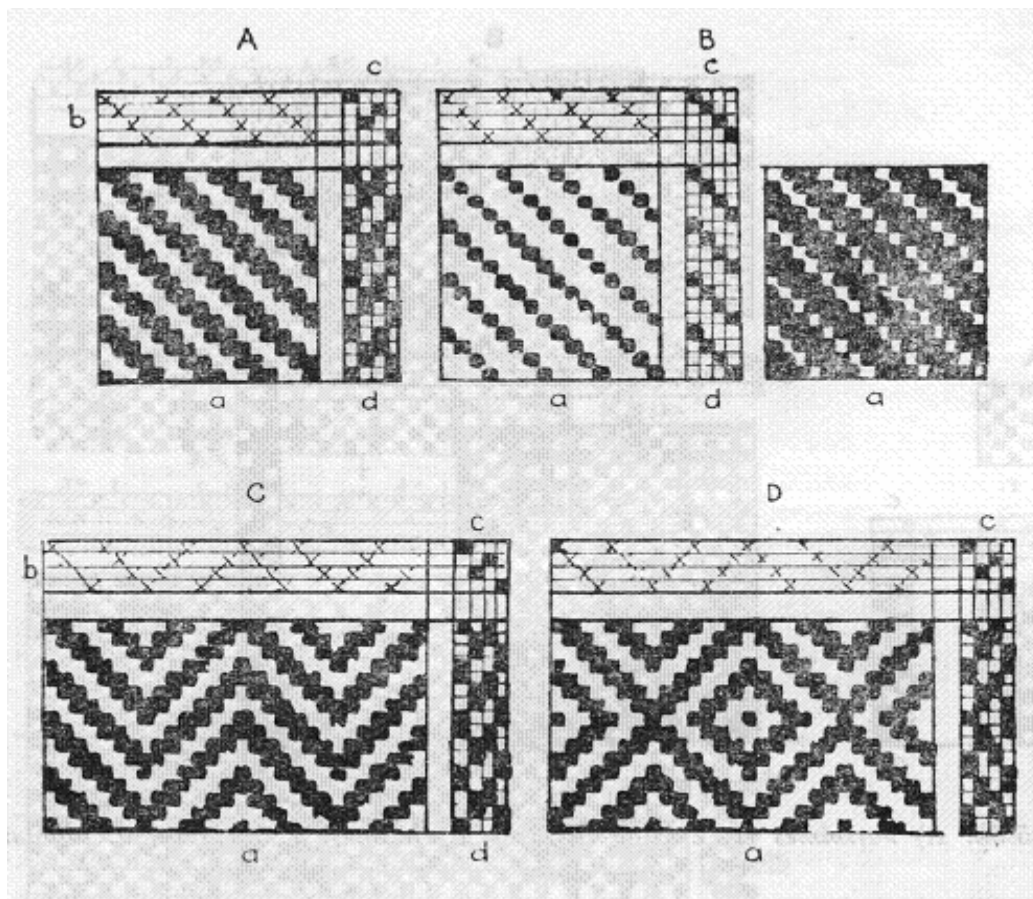
Lapasba (ripsz) két nyüsttel szőtték a sokcsíkos színes szötteket, de hogy a fejtőjét „jobban feladja”, bordafoganként csak egy szálal fűzték, így a színes fejtő teljesen eltakarta a felvető kender- vagy gyapotszálal. Így szőtték az egykori *sokcsíkos és piros főtős* párna-, derekalj- és lepedőfejeket.

Lapasba fogták (panama) az 1955-ben „divatos” virágos szőrlepedők alapját s a *letuszojos* lepedőket is. Erre, hogy jobban lehessen varrni, a szálal számolni, a nyüstökbe páronként fogták és páronként szedték a bordába is. A befogásnak megfelelően két szálalal is *verték*.

Kóróba vagy *karóba* szőtték a két nyüstbe fogott, de borított fogú *széjjes* bordába, *másodegyesen* (minden második fogba egy szálalal) a régi széles csíkos *padtakarókat* s a *kóróba szőtt pokrócokat* és *lomos pokrócokat*. A szegényebbek serített kenderfonalat vettek, a módosabbak „szörbe szőtt ötöttek”.

2. A négynyüstösöket (11. r) valamennyit négy nyüsttel, négy lábítóval és bordafoganként két szálalal szőtték. A befogás, lábítókötés és lábítás szerint lehet: *sima négyes* vagy *posztóhímes*, *színire járó*, *fenyőágas* vagy *barackmagos*.

A *sima négyes*, *posztóhímes* vagy *ponyvahímes* (egyenlő oldalú sávoly) éppen úgy, mint a kettős vászonszövés, a földkerekség minden népénél alapszövésnek számít. A Kis-Küküllő vidékén is a ruházatkodás és a takarófélék előállításánál ez a két szövésfajta a legrégebbi idők óta ismeretes. A *sima négyes*hez, mint neve is mutatja, *simán*, vagyis sorba fűzik a négy nyüstbe a szálalakat. Némely vidéken az első, máshol a hátsó nyüstön kezdik s megszakítás nélkül sorba fűzik az egész szálmennyiséget. A két szélső lábítót a

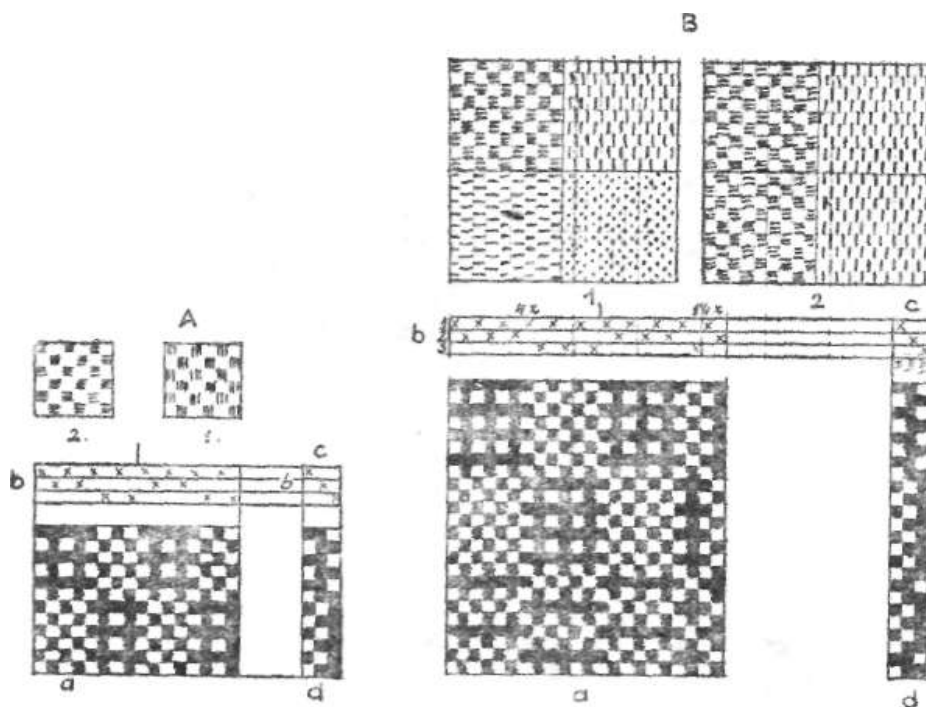
11. Négynyüstösök: A) simanégyes, posztóhímes vagy pónyahímes; B) színirejáró – színe-visszája; C) fenyőágas vagy ökerhugyas; D) barackmagos. Az a, b, c, d ugyanazt jelzi a továbbiakban is, mint a kétnyüstösöknél.

két szélsőhöz, a két közbülsőt megcserélve kötik. A lábításnál mindig két lábítót nyomnak, és egyet váltanak. Ennek a szövésnek a színe-visszája egyforma soros. Mivel a vízben nagyon jól tömöttődik, mint második neve is mutatja, elsősorban posztót és pokrócfélét szöttek posztóhímesen. A ponyvát, csepüledőt és törlőt is igen gyakran szöttek ponyvahímesen, mert „jól veszi a vizet”.

A színirejáró négynyüstös is egyike a legrégebbi szövésfajtáknak. Sorban fogják, sorban kötik a lábítókat, és egyenként sorban lábítják. Lisztes zsákot szöttek, meg színes derékalj- és párnahuzatot készítettek így, mert „a fejtőt jól feladta”.

A fenyőágas csak abban különbözik a posztóhímestől, hogy kiválasztanak 7, 9 vagy 11 szálat. Azt a négy nyüstbe befogják s azután fordulnak. A lábítókötés és lábítás semmiben sem különbözik a sima négyesétől. A kendőfélét meg a kockás gyapjuszötteket legszívesebben fenyőágasan szöttek.

A barackmagos szövés a dombói asszonyok szerint már újabb keletű. Ádámosi levéltári adat szerint 1817-ben „a Vármegyében egy Leánynak csak Barack magos formájú sákja 60. vagyon”, és 1849-ben Széplakon „az Ágyakhoz 2 házi szőtt surgyé kék és közönséges fonallal barackmagosan szöve” (Szabó T. Attila: EMSzT I. 574). Hogy pontosan mikor és hol kezdték szöni, azt nehéz lenne kideríteni. Mindenesetre Erdély-szerre ismert már 1743-ban,

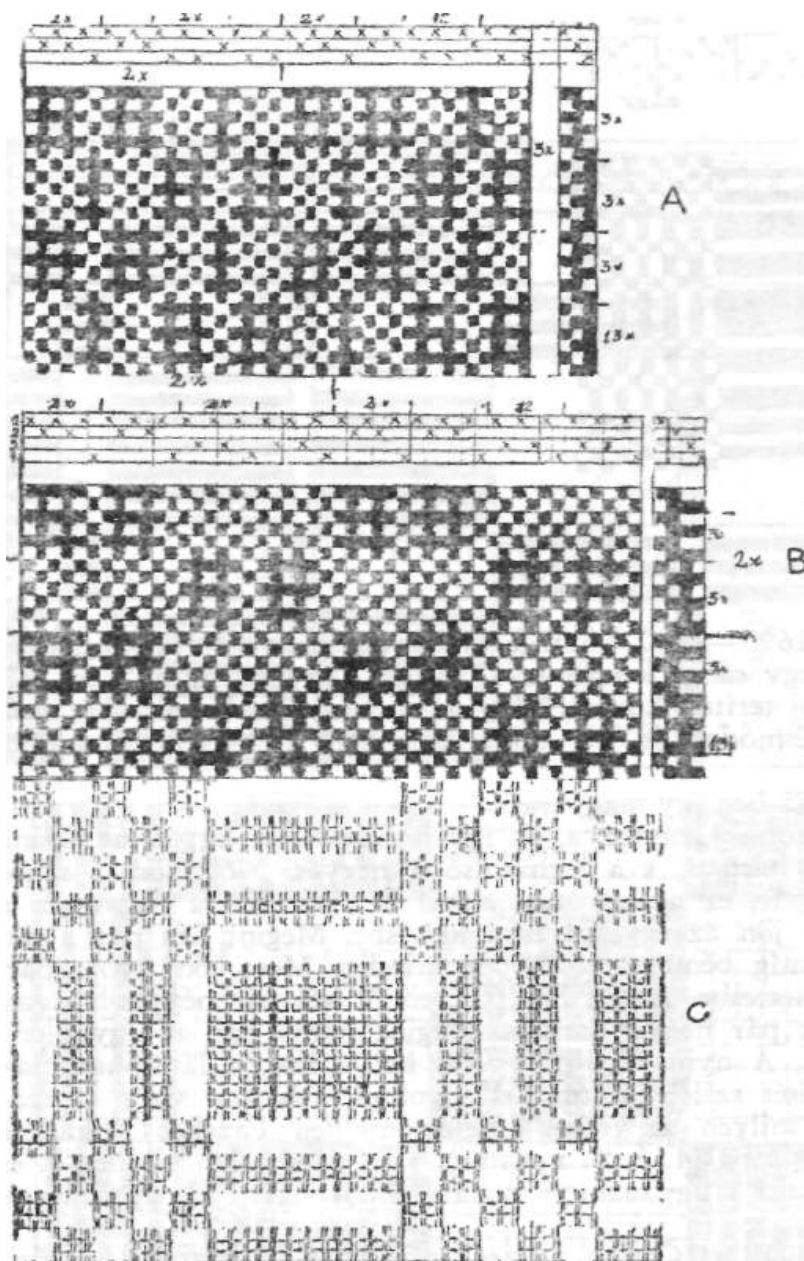

12. Háromnyüstösök: A) borshímes (1, 2 színe-visszája); B) hármás: 1. táblásan; 2. sáhosan lábitva.

illetve azóta van róla írott emlékün (EMSzT I. 574). Alapjában a nyüstbe s a bordába a fenyőágashoz hasonlóan fogták, de szövés közben 7, 9 vagy 11 szál után megfordítják a lábítást. Így barackmaghoz hasonló elnyújtott, élére állított, közepe felé kisebbedő rombuszokat kapnak. Régen zsákot, szalmazsákot, majd kockás szőrlepedőket, abroszokat gyakorta szöttek barackmagosan.

3. A háromnyüstös borshímes (12. r) egyike a legrégebb mintás szövésnek. Dombórról 1753-ból¹², Széplakról 1803-ból, Kolozsvárról már 1627-ből van adatunk róla (EMSzT I. 1032). Ezt is valamennyi vidékünkön ismerik, s különösen abrosz szövéséhez a legutóbbi időkig használták. Egy-egy hímnek két vagy három párt kiválasztottak, azt fogták a két hátsó vagy a hátsó és az első nyüstbe. Tehát minden páratlan szál a hátsó nyüstbe, a páros szálakat borsszemenként váltakozva a közbülső és az első nyüstbe fogták. Régen ünnepi, az utóbbi időben *viselő* és *sütő abroszt* szöttek borshímesen.

A *cölönkös* (13. r) tulajdonképpen átmenet a cifra szövéshez. Nagyken-den három, Kelementelkén négy nyüsstel szöttek. Régen ebből is abroszt készítettek, később *párnatódást*, amelynek „csipke volt a feje”. Ami a végében maradt, Koncz Sándorné szerint, abból tarisznyát szabtak, s „abban viték a templomba a kenyeret”. Fazekas Mihályné úgy tudja, hogy régen ezt a szöttest *cölönkkel* is szöttek. „Egy nyüst járt külen, s arra tették a *cölönköt* (valami nehezéket, hogy könnyebben váltson), s a kettő, majd három nyüst együtt. Később aztán kötöttek csak kettőt-kettőt. Az első nyüstre jött minden hatodik szál, s a többi a két hátulsóra s a középsőre. Az elsőre

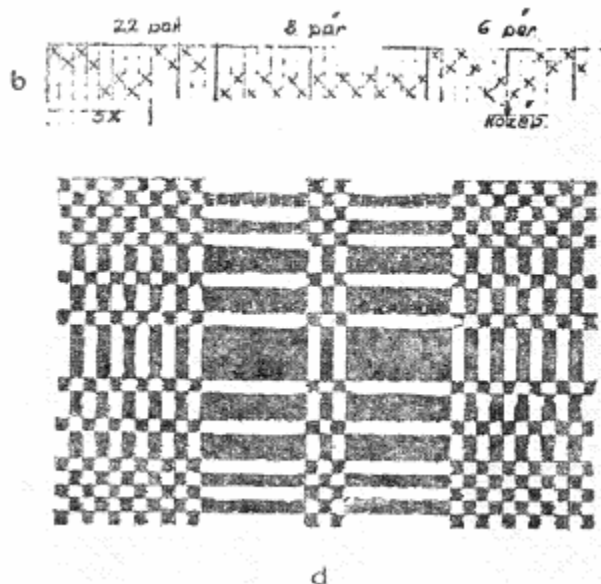

13. Cölönkösök: A) három nyüstben; B) négy nyüstben szöve; C) Cölönkös abrosz-részlet.

jött a *foglaló*, ehhez nem kellett *kísérőszál*. Ezt még egy vetöllővel szőtték. Az 1920-as évek után kezdték csak a *kísérősöket*.”

4. A *cifraszöttések* közül már a múlt században nem egy háznál szőtték a *stráfos* vagy *sáhos* és a *táblás* abroszokat, kendőket.

*Sáhos*nak mondják a hosszanti csikos, magából-mintás szöttéseket (15. k). Az utóbbi időben viselőkendőnek, derekaljhuzatnak, abrosznak valót szőt-

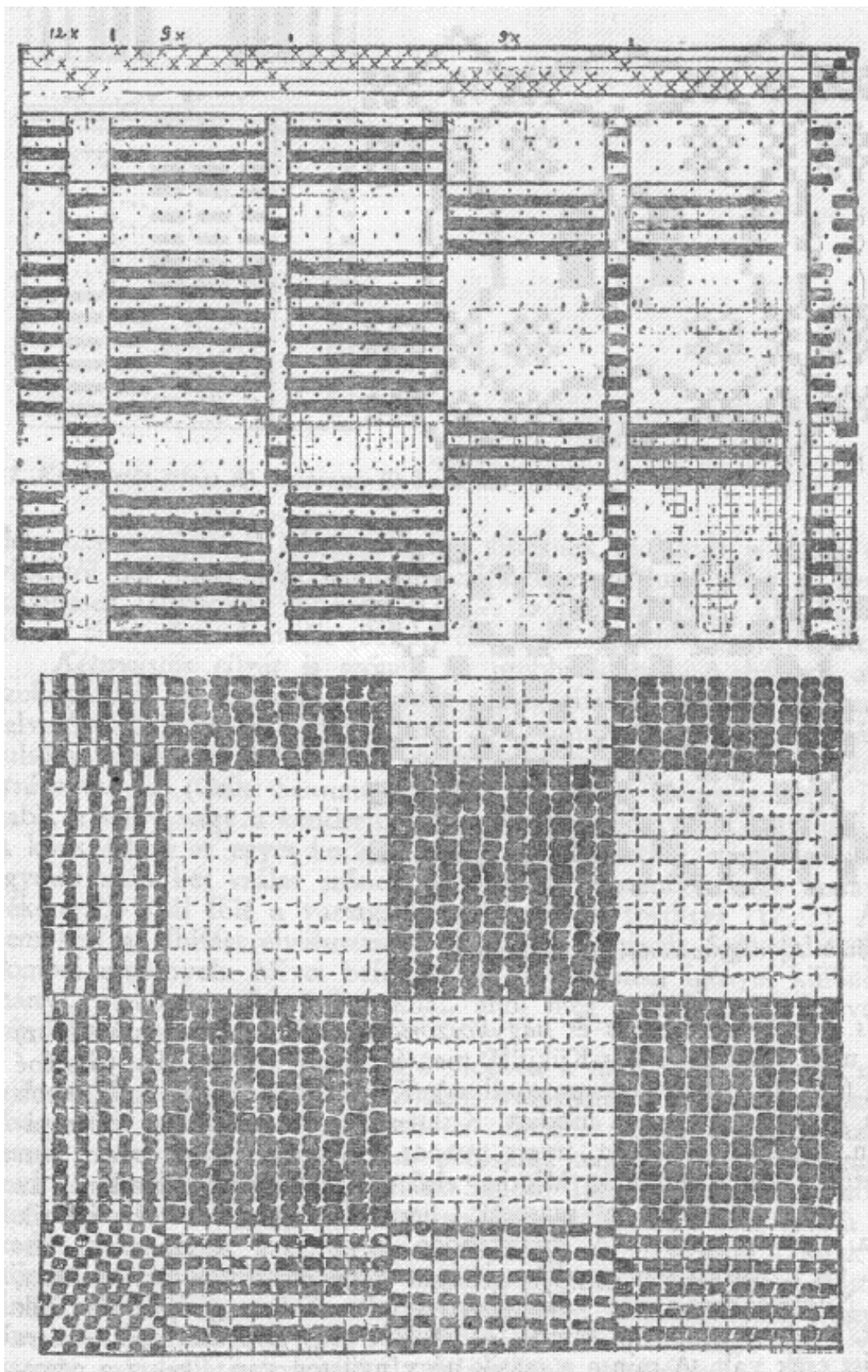

14. Sáhos szőttes.

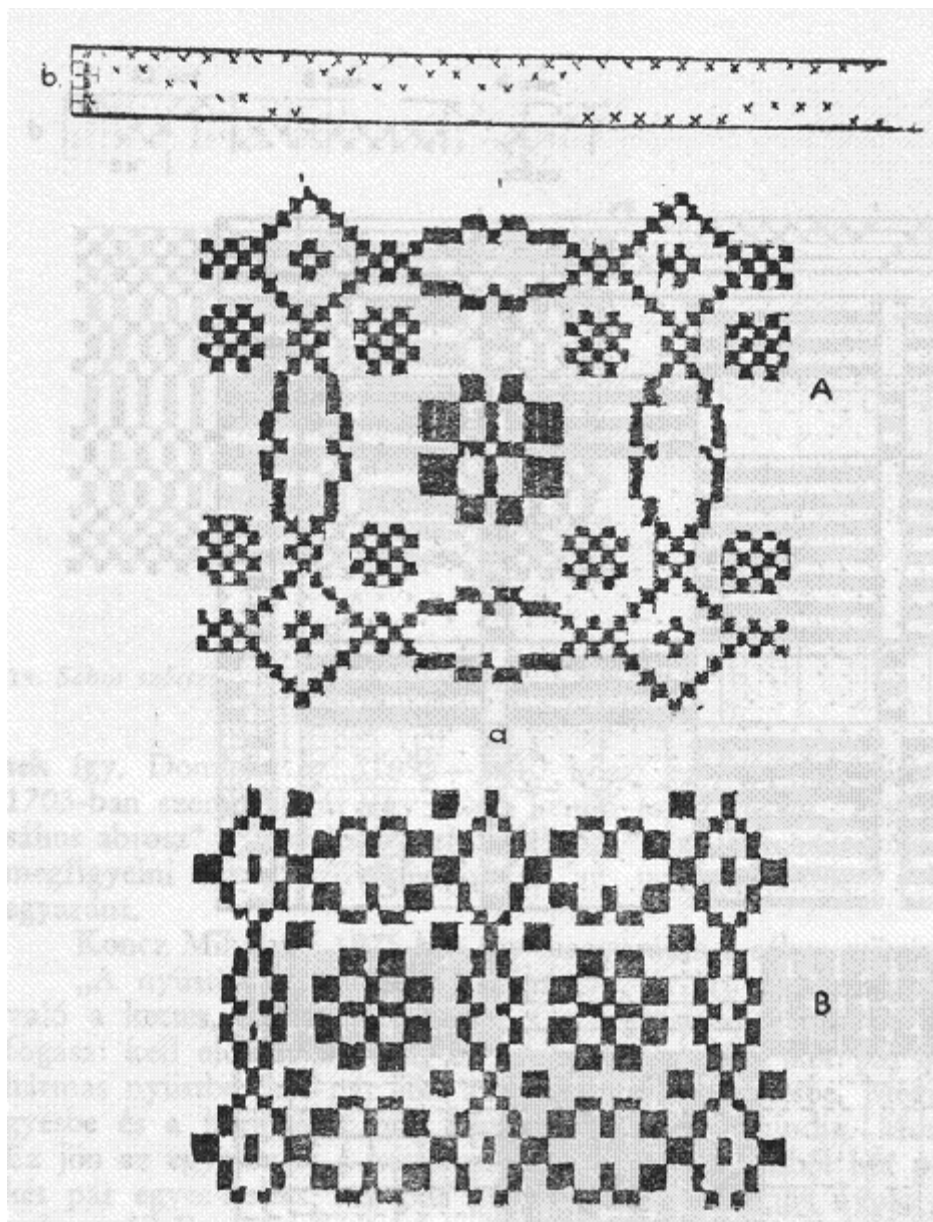
tek így. Dombón az „1695–1740 közti egyházi adományok” lajstromában 1703-ban szerepel már egy sáhos kendő és 1753-ban „egy borshímú” és „két sáhos abrosz” a templomi terítők között.¹³ Így az asszonyoknak volt alkalmuk megfigyelni ezt a szövémódot is az udvarházakban s a templomokban egyaránt.

Koncz Mihályné 1975-ben így magyarázta a sáhos szövését: „A nyüstök meg vannak számozva, és így a legelső az egyes, az utána való a kettes, azután a hármas, s a leghátulsó a négyes. Most jön a sáhos fogása: kell először 22 pár, ez az *aprózás*; ebből két pár jön a négyes és a hármas nyüstbe, két pár jön az egyesbe és a kettesbe. Megint két pár a négyesbe és a hármasba, míg bémegy a 22 pár mindig. Most jön nyolc pár. Ez jön az egyesbe és a kettesbe. Aztán hat pár, ebből két pár négyes-hármas, két pár egyes-kettes, két pár négyes-hármas. Megint nyolc pár az egyes-kettesbe s újból az aprózás. A nyüstöket párosával kell kötni, a lábítókat csak sorjában. A *fődjének* a két szélső lábítót kell nyomni, s három vagy öt szálat ötni, aszerint hogy milyen az értője.” Kelementelkén Fazekas Mihályné öt párt fogott a két hátulsóba (4. és 3. nyüstbe), s öt párt a két elsőbe (1. és 2-ba) a nagyobb mintának, s ugyanannyi szálat kétpáronként az aprózásnak (14. r).

A *táblás szőtte*seket (15. r) Ózdon *felszedésesnek* (16. k) hívják. A *szőr-, gyapot- és kendercifra* táblás lepedőket és abroszokat igen kedvelték a Kis-Küküllő mentén. Mint mondták, ezt a szövémódot a szőkefalvi és dicsői takácsoktól tanulták. Ezt is négy nyüstbe fogták, de már két vetélővel szőtték. Valamennyinek gyapot volt a *nyújtója* s a *kísérője*, és szőr, gyapot vagy kender a *felhányó*. „Táblás Abrosz” szerepel már Dadai János küküllői eszperes (mh. 1668-ban) inventáriumában.¹⁴ Abban az időben a táblás abroszon több kisebb darab abrosszá való összeállítását értik. Küküllőváron (17. k), Ózdon és Dombón ma is őriznek a XVII–XVIII. századból ilyen „táblás” úrasztal-terítőket (18. k). A *dicsői cifra* (19. k) hatásában valóban nagyon emlékeztet az egykori csipkebetétes táblás abrosszra.

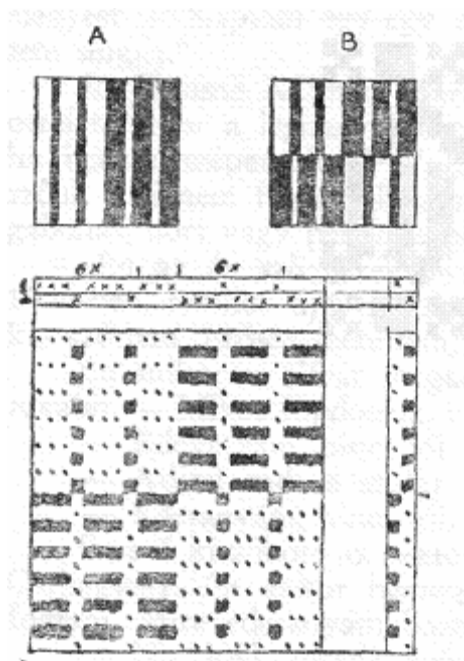

15. Táblás szőttes

16. Ötnyüstös cifrák. A) nagykoszorús; B) kiskoszorús.

Ötnyüstös cifrát, kiskoszorús és nagykoszorús kendőket, lepedőket (16. r) a 20-as évek után kezdtek a Kis-Küküllő mentén szőni. Ravasz D. Józsefné Ravasz Mária (mh. 1973-ban 86 éves korában), Kelementelke egyik leghíresebb szövőasszonya kiválóan értette a módját. Kiskoszorús ötnyüstösöket szőtt pirosban, lilában, zöldben, fehérben, nyers gyapot felvetővel. Négy párat vett a nagy, s kettőt a kis kockáknak. Minden első szálát (minden páratlant) az első nyüstbe – s a többi a második, harmadik, negyedik és ötödik nyüstbe fogta, minta szerint. A cifrakendőt ugyanezzel a mintával fehérben szövik, öt nyüstben szőrlepedőket is igen szépeket szőttek Balavásáron, Kiskenden és Nagykenen a két világháború között. Színes gyapjával „ötik előre a cifráját, s fekete gyapottal kísérik”. Újabban négy nyüstbe fogják, mert az ötödik nyüst csak vált. A minta a másik négy nyüsten van. Ezeket a négy- és ötnyüstös cifrákat szintén a takácsszöttek minták leegyszerűsítésével Er-

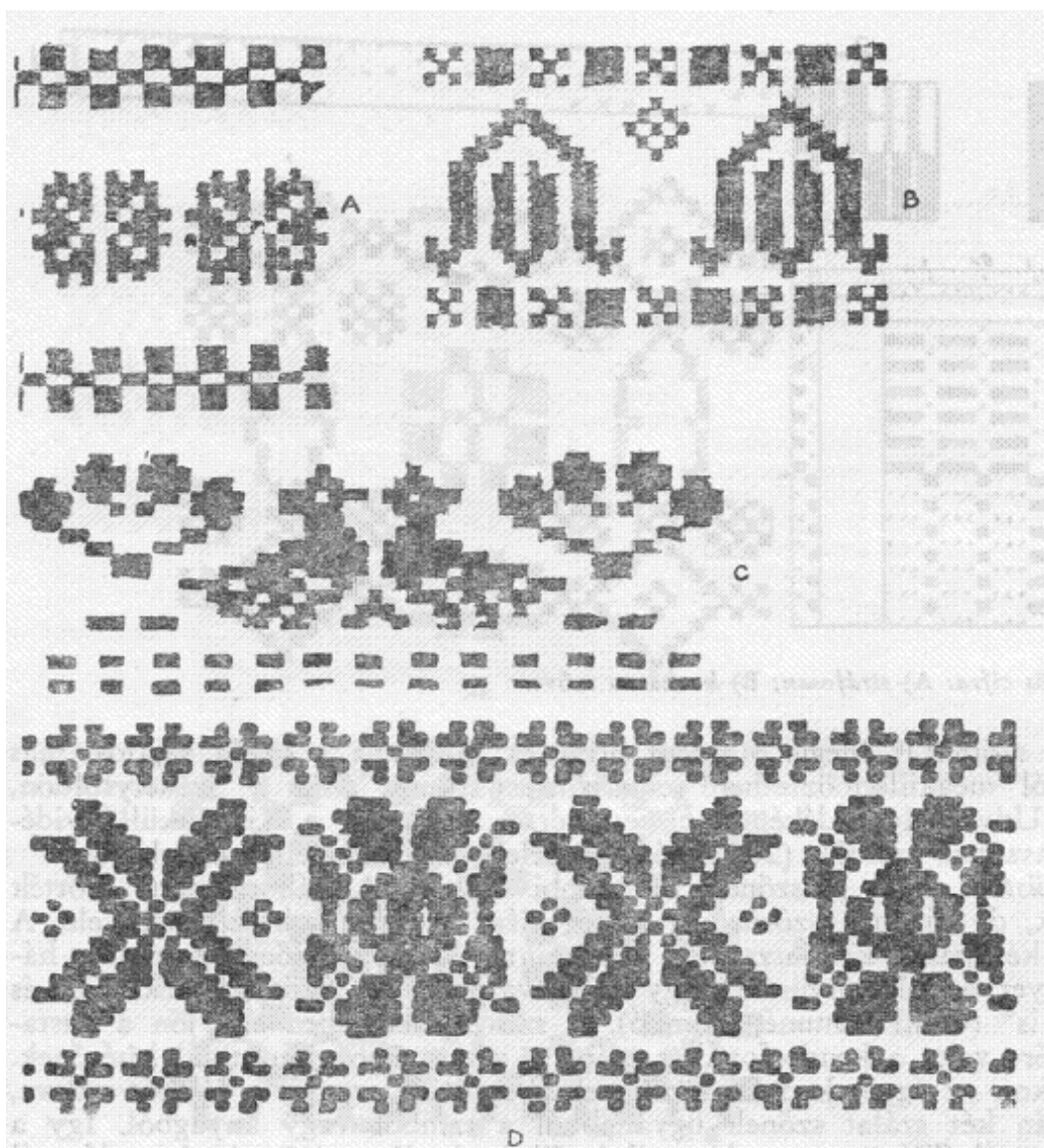

17. Kétnyüstös cifra: A) stráfosan; B) kockásan szöve.

dély-szerte szőtték.¹⁵ Mégis minden vidéknek kialakult a maga sajátos, más vidéktől jól megkülönböztethető cifraszöttes stílusa. Míg a Székelyföldön, különösen Udvarhely vidékén a *hímes szöttes rokolyák*, a Kis-Küküllő vidékén a cifraszöttes kendők (20. k) és a szőrlepedők a legjellegzetesebbek.

Kétnyüstös cifrát is szönek az utóbbi időben. A háború alatt szőtték szoknyának, de újabban szörneműt s még cifra abroszt is készítenek vele. A felvetőből két párat kiválasztanak, s a mintának megfelelően hármat a hátulsóra, egyet az első nyüstre vagy fordítva fogják. „Szövik kockásnak és *stráfosnak* is” (Csíki Samuné, Dombó). A szövés menetében elől jön a vastagabb, a szőr- vagy a kenderfonal, s utána a vékonyabb gyapotszál kísérőnek. A kockásokon az egyes kockák között *elváloztatják*, vagyis a lábítót váltva, egymás után két szálát szönek ugyanabból a színből vagy anyagból. Így a vékonyabb szál fölé a vastagabb szál kerül és fordítva (17. r). A stráfosnál nem kell a lábítást elváloztatni. Állítólag a mintát Szőkefalváról kapták a dombói asszonyok. Mivel befogása és szövése nem igényel különösebb tudományt, újabban a falusi házaknál, ahol még szönek, ez a szövés mód kezd mind általánosabban elterjedni.

5. *Szedettesek* a Kis-Küküllő vidékén a múlt század végéig nemigen készültek. Gyalakután állítólag szöttek. Valószínűleg a gyalakutai szöttesek hatására már azelőtt is szedegették a mintákat *lapockával*, de azzal nagyon lassan ment. Ezért csak halottas abroszra, kendőre (18. r), kis takaróruhára szedtek egy-egy keskenyebb csíkot. Sándor Ilka és Kata a század elején aztán megtanított néhány asszonyt a *félnyüst* használatára. Azóta lapockával szedik, mint régen, a borda előtt, de hátul nem csépeket raknak a nyüstök mögött a *félmintáig*, hanem a lapocka nyomán félnyüstöket kötnek a mintának megfelelően, s azokat kézzel emelgetik. A szedettesnek vagy *száznyüstösnek* „most van a divatja”. Majd minden faluban akad egy-két ügyeskező asszony, aki ellátja párnákkal, falvédővel, takarókkal a helybélieket s a távoli rokonságot.

18. *Kendőszedések*: A) Királyfalva; B) Dombó; C) Kiskend; D) Nagykend, 1955.

Szövőasszonyok

Az egyszerű két- és négynyüstös anyagokat jóformán minden háznál megszöjték. „A négyeseket mindenki tudta, de a cifrákat már nem mindenki tudta *fagni*. Mind túvel kellett hogy jegyezd a minta leírásában ahogy mentél végig. Ejsze nincs tíz ház a faluban, ahol ne fagdastam volna. Vót olyan nap, hogy három házban is fagdastam, kettőben rendesen” (Szilágyi Istvánné, Lapád).

A cifra szövés az első világháború előtt, de különösen utána sok szegény özvegyasszonynak adott kenyeret. Így Dombón is az egykori híres szövőasszony, Kálmán Pálné Bíró Judit abból nevelte fel gyermekeit. „Annyit szőttem, nyomorúságos asszony vótam, avval neveltem fel négy árvát – magyarázta 1955-ben. – Vót olyan tavasz, hogy 300 singet is levertem cifrát is,

elegyest is. Kaptam egy-egy zsák törökbúzát, búzát, pénzt, öt-hat lejbe szőttem singjit.”

Jó Jánosné Kálmán Mária – Bíró Judit néni leánya – volt 1955-ben, ottjártunkkor a legnagyobb mestere a cifrának. A faluban mindenki őt hívta, ha igazán szépet akart. Volt, akinek csak elindította, s megtanította cifrát szőni. Aki nem fogta fel, annak le is szőtte. Fizetségül aztán kotlót csirkével, gabonát, bort vagy pénzt adtak, kinek mije volt.

„Én az én szövőszékemet csak jándékba kaptam – mesélte Jó Jánosné 1975-ben, amikor újra felkerestem. – Szolgáltam egy mézárósnál, ott is sokat szőttem. Erősen szerettem, mikor eljöttem, nekem adták.

Én mikor a cifrát megtanultam, *összementem* édesanyámmal – mesélte tovább. – Mikor fogdostuk, mondtam szépen:

– Édesanyám, nincs jól.

– Adjad csak a szálat – mondta. Én adtam, de folytattam:

– Édesanyám, nincs jól.

Erre ő kiszökött az osztovátából, lehúzott egy jó pofot, s elment Dicsőbe. Otthagytott. Én akkor bémentem a szomszédba, hívtam egy asszonyt, s befogtam. Mire édesanyám hazajött, én már egy fél abroszt le is szőttem.

– Na, kell neked? Szódd meg! – mondta, és ő soha a szövőmbe be nem ült. Akkor 16 esztendő voltam. Azóta mindig szőttem. Most ezeket a cifra kétnyüstösöket s ezeket a soknyüstösöket szövik.”

Jó Jánosné is, mint a híres varró- és szövőasszonyok általában, egész életében másnak dolgozott.

Koncz Mihályné Koncz Kata volt Nagykend leghíresebb szövőasszonya 1955-ben. 1931 óta télen-nyáron mindig bent volt a szövőszéke a házban, csak meszeléskor került ki. Nemcsak a falu legszebb szőtteseit készítette, de elvitték hírét és kezemunkáját az országhatáron túlra is. Leginkább törölközőket szőtt és szedett lapockával s félnyüstök segítségével. Annak idején Sándor Kata és Ilka mutatta meg neki is a félnyüstök használatát, hogy ne kínlódjon a szedéssel. Az ő emléküket őrzi az 1904-ben szedett templomi terítő (21. k), s azok az asszonyok, akik ma is szedik a mintákat a régi varrottasokról, csipkékről s még mintakönyvekből is. De azért senki sem tanulta meg úgy, mint Kata néni (22. k). A faluban nincs húsz ház, ahova ne szőtt volna. Egy leánynak készített két, legtöbb három pár kendőt. Egy nap alatt meg is volt egy kendővel, 25 lejt kapott érte 1955-ben. Leginkább piros-fekete, ritkábban piros-kék színnel dolgozott, de szőtt piros-zöld, még kék-lila szedett csíkkal is. Párnafőt, abroszt is készített szép számban, meg halottas abroszt és hosszúkendőt (18. r), amelyet a halott alá tesznek, hogy vele beemeljék a koporsóba.

Magyarosi Jánosné Hegyes Kata Kiskenden az utóbbi időben elhomályosította a Koncz Kata néni hírnevét. Évek óta dolgozik a Marosvásárhelyi Népművészeti Szövetkezetnek és a Népi Alkotások Házának, s nem egy megyei és országos kiállításon csodálták meg kezemunkáját. 1975-ben Kiskenden és Nagykenden egy leány sem ment férjhez, hogy legalább egy-két darab Kati néni-féle cifraszöttest ne vitt volna. Felkeresték messzeföldről is a szőtteskedvelők. Magdi leánya kelengyéjét már a szomszédban tartotta, mert a rámenős vásárlók nemegyszer erőszakkal akasztották le a falról, szedték ki a szekrényből a nekik megtetszett szövött, szedett darabokat. A külső sikerek felkeltették a falubeli fiatalság érdeklődését is. Nyári szünidőben nem egy iskolás leány ült be a Kati néni szövőszékébe, s tanulta édesanyja és nagy-

anyja már-már elfelejtett mesterségét. A pionírok az egységparancsnok vezetésével szép fényképalbumot¹⁶ állítottak össze falujuk gazdag szőttes és varrottas anyagából, melyben Kati nénit is bemutatják mint helybeli hírességet, Kiskend és Nagykend legismertebb szövőasszonyát (1. színes). A példán felbuzdulva, a környező falvakban – Balavásáron és Kelementelkén – is újra előkerültek a régi vetettágyak és szövőszékek.

Kelementelkén Ravasz Rudolfné Pongori Ella ugyancsak Kati néni biztatására kezdett dolgozni. Neki szőtt először egy vagy két véget. Azelőtt nem „szedték fel így *bogáncsra*”. Azóta mindig sző. Mikor férjhez ment, az anyósának is levert kétszáz singet. Azelőtt varrt is, de most már csak sző. „Öt hasajón is van felhúzza és különbözőképpen befogva”, s mikor melyik kell, azt teszi fel. Két osztováta van a háznál. XI. osztályos leányával minden nap sző, de ha volna még egy osztováta, annak is akadna munkája. Hatvan singet szokott felvetni egy-egy hasajóra. Van háromféle rekamié-terítő, 70–75 nyüstösök, van 16 és 30 nyüstös is 20-as bordában. A pávás falvédő két barackmaggal 14 pászmás, ez 20 nyüstbe van fogva (23. k). Sző egész garnitúrákat; aki megrendeli, annak egész kelengyét is: abroszt, kendőt, ami kell. Nem tud eleget tenni a megrendeléseknek. Ha magának egy szőtestet feltesz a falra, mindjárt akad gazdája. Szedi a piros madarasokat, pávásokat, a Bandi Dezső-féléket is (24. k).

Ez a néhány kiragadott példa is igazolja, hogy a Kis-Küküllő menti szövőasszonyok nemcsak ösztönös művészei, de mesterei is ennek a foglalatosságának. Az anyáiktól, nagyanyáiktól örökölt mesterségbeli fogásokat tanítják, és maguk is szívesen tanulnak újakat. A régi alapszövések mellett nagy kedvvel szőtték a cifrákat, a szedetteket, sőt újabban az alakos száznyüstösöket is. Kezük alatt a régi és az új sajátos kis-küküllői harmóniába ötvöződik.

Fogékonyságuk jellemzésére hadd álljon itt a dombói Miklós Józsefné (Kőműves) visszaemlékezése nagyanyjára, Mátyás Jánosné Ferenc Máriára (1859–1941):

„Az én nagyanyám nem ismert betűt. De ha elmentünk a lakodalomba, ahol ki vótak téve amennyi abrosz vót, mind oda egymásra, s fel vót vetve a nagyágy, ha látott egy-egy szép cifrát, mikor hazajöttünk, édesanyámat leültette egy ceruzával, s diktálta ahogy gondolta, hogy szöve vót, amit a lakodalomban látott. Azután befogták édesanyámmal, s há éppen úgy vót, ahogyan látta.”

Gyapjúszőttek

A Kis-Küküllő vidékén a gyapjúszőttek elengedhetetlenek voltak mind a viseletben, mind a lakásbelsőben a legutolsó időkig. Hisz fehér, majd szürke háziposztó volt a *harisnya*, a *szegett ujjas*, később *szőnyegposztó* a *pricses nadrág*. Az asszonyok ügyességét és szépérzékét dicsérte a gyapjúszőttek hosszú sora a hétköznapi *szőrruhától* a felvetett ágy legcifrább lepedőjéig (2. színes).

*Fehér harisnyaposztót*¹⁷ a Kis-Küküllő menti falvakban is a legrégebbi idők óta szőtték, s mint neve is mutatja, elsősorban harisnyát szabtak belőle, olykor néhol a férfiak saját maguknak. Hetes *harisnyaszövő bordába*, Ózdon *hánószövő bordába*, négyesen, posztóhímesen szőtték. Lapádon már szélesebb, nyolcas, kilences *hánószövő bordába* tették. Keresztes Ferencné szerint: „Őszi hónapokban, aratás után megvót a gyapjú fonása, szövése, s akkor jött a román ember a Szeben környéki Tiliskáról, és kiáltotta: „Haidați cu hainele

la Munca Ghiuri!” Hozták a megszőtt *göngyölegeket* éppen ide, mostohaapámhoz, Fábián Gyuri Munkához. Mikor a román ember vitte ványolni, akkor *hánya* [román „haina”] vót. Mikor hozta, akkor már posztó. Akkorjában mind kézzel abból szabták-varrták a harisnyát, az ujjast. Nem géppel.”

A *szürke posztót* ugyanígy szőtték *szegett ujjasnak* s később *harisnyának*. Lapádon a feketét (a sötétbarnát) *pundrénak*, *nagyujjasnak* készítették. „Hazd ki a pundrém, tedd fe a szekérre, mennyünk szántani!” – úgy mondták (Keresztes Ferencné). *Szőnyeposztónak* fehér gyapjút húztak fel s szürkével verték, de a szürke közé is fésültek Nagykenyden fehéret, hogy szép *szőnye*, preckelt legyen. Nyolcas borított fogú, *ponyvaszövő bordába* 30 singet szőtték, hogy megványolva 22 sing legyen 55 cm szélességben. Ózdon csak újabban tették nyolcas bordába, mert a hetes keskenyebb volt, s nem jött ki a nadrág *priccsese*.

1933-ban még fehér harisnyája volt Lapádon is a fiataloknak. Úgy 1937–38-ban kezdték viselni a fiatal emberek a szürke posztóból szabott harisnyát, lájbit és nagyujjast. Éppen úgy, mint a felső-marosmenti Magyarón, ahol a 30-as években tértek át a *félványoltas posztóból* készített „egész rend ruhára”.

Viselő szőrruhát (kötényt) is készítettek maguknak a magyarózdi asszonyok. Kendert eresztettek fel, s *szőrfonallal* verték. Rendes házifonású szürke gyapjúból szőtték, alul piros vagy többszínű csíkkal és zsebbel (25. k). Sokan ki is varrták. „Hetes fenyőágba fogdosták, s nyolcas, borított fogú bordába tették.” Ősszel és télen hétköznap kötötték, „mikor mentek valahová munkába”, mindenki ezt viselte. Horváth István szóbeli közlése szerint a leányát, mikor megszületett, egy ilyen szőrruhába fogták, s dobták a *sütő* alá, mert előbb az anyjával törődtek.

Ángol ruhát készítettek maguknak a nagykendi asszonyok is. Úgy szőtték, mint a ponyvát: négyesen. Nyolcas, borított fogú bordába tették a szürke gyapjúfonalat, mert „azt vetettek s avval is ötötték”. Az alját színesen csíkozták. „A lányoknak pirosat, zöldet, fehéret és kéket ötöttek, a menyecskék a zöld *aljat*, az idősebbek a fehéret szerették” (Koncz Istvánné). Lapádon „a leányok a színest mindenféle színből szőtték” (Keresztes Ferencné).

Szálruhát is készítettek az első világháború előtt. Akkor még a gyapjúból a *szálát* kivették, vékony-vékonyra megfonták, s „enyves vízzel fematollálták”. (Enyves vízbe a gyapjúszálgomolyát beledobták, s abból motollálták.) Szállal is verték le, négyenyüstösen szőtték, 13-as sűrű bordában. Cserefával megfestették a gyapjút feketére. Csak a fiatalok viselték ezt a szép, fényes szálruhát. Az öregek a rendes gyapjúfonalat festették feketére. Azt szőtték, s azt varrták meg ráncosan.

A férfi- és női öltözet előállításához felhasznált gyapjúszőtteseken kívül a téli éjszakákra a Kis-Küküllő vidékén is elengedhetetlen volt a vékonyabb *tyivált vagy ványolt pokróc*, s az idősebbeknek a jó vastag *lomos pokróc* (26. k).

Ványolt pokrócot (27. k) vitt takarónak minden férjhez menő leány a legrégebbi idők óta. Egy pászma fehér s egy pászma nyers fekete gyapjút vetettek, s úgy is szőtték hetes harisnyaszövő vagy nyolcas, borított fogú bordában, négyesen. A széles csíkok mellé legtöbbször még egy-egy igát *hasagatásnak* is vetettek Ózdon. Öt singet szőtték egy *szélybe*, s egy pokrócba, három szélybe, összesen 15 singet számítottak. Már ványolás előtt összevarrták. Ózdon a szélét *piras rangyba* szegték. Ványolás után kb. 175X200 cm

lett. A régi öregek mind ilyen *kockás pokrócot* szőttek Kelementelkétől Péterfalváig, de Háromszéktől Biharig is valamennyi vidéken, ahol a juh gyapját házilag dolgozták fel. Télen ezzel, nyáron *rongy pokróccal* takaróztak. Ahol még van ilyen kockás pokróc a háznál, a nagyágyban legalul teszik. Ma már a fiatalok mindenütt paplannal takaróznak.

Gyermekpokrócot is szőttek a kockás pokróc végébe, azt tették a ládára, majd a kicsi *bőcsőbe*. Most a földre terítik, s a gyermekek ülnek reá.

Lomos pokrócot (174X200 cm) is szőttek olyan háznál, ahol bőviben volt a gyapjú. A fázós öregek ezzel takaróztak. Ezt már négy szélből varrták essze ványolás előtt, mert ez jobban összeverődött, míg a kockás pokrócok felvetőjét minden bordafogba befűzték, ezeket csak másodegyesen, mert sokkal vastagabban font, *drugált* gyapjával verték. Kelementelkén még a két világháború között is szőttek lomos pokrócot (26. k), de a régi, széles, nyers fehér és szürke csíkok mellé már piros és lila vékony sávot is eresztettek. (Érdekes, hogy Balavásáron és Kelementelkén a lila szín igen kedvelt a gyapjúszőtéseken.)

Az aránylag egyszerű pokrócfélék mellett ezen a vidéken igen változatos színes gyapjúszőtéseket is készítettek. A szép színes *padtakarók*, szőrlepedők, abroszok a fehérén virító vászonszőtéseket meg varrottasok mellett sajátos hangulatot adnak a Kis-Küküllő vidéki lakásbelsőnek.

A legrégebbi takarók és szőrlepedők (3. színes) meglepően emlékeztetnek a székely rokolyaszőtéseket színvilágára, s éppen úgy másodegyesen szőtték, mint a hidegebb Csík és Kászon székely rokolyáit.¹⁸

Padtakarókat (56X200 cm) a múlt század végén már karóba vagy kóróba szőtték. Formájuk és színösszeállításuk igen emlékeztet a moldvai csángó *lécserre*.¹⁹ Egy takaróra egy szélből 3–3,5 singet számítottak. *Serített kenderfonalba* akkor anilin színekkel festett szőrfonalat vertek. A dombói Kocsis Györgyné Miklós Anna 1892–93-ban szőtt padtakarója – piros, kék, barna széles csíkok *egymásba hasogatva* – olyan, mintha vastag szőrrokolya volna. Ehhez hasonlót nem egyet láttunk 1952-ben a Kászonból kitelepült dormániai asszonyain, leányain.²⁰

Karóbaszött pokrócot használtak nem egy háznál takarózni még 1955-ben is Dombón és környékén. Általában nyolcas, borított fogú bordában, a szegényebbek serített kenderfonalba, a módosabbja *szórt szőrbe ötöttek*. A legrégebbieket itt is nyers barna és fehér gyapjával csíkozták, csak a csíkok közepét törték meg néhány szál színessel. Ezek láttán a mezőségi Szék viselő *verinkái* ötlöttek fel bennem.²¹ De míg azok az egyes színek között *farkasfoggal* a színek közötti átmenetet tették elmosódottabbá, itt a *fogazást* a csíkok közepén gyöngyszemen vagy kígyóhátasan kiragyogtatták. Bandi Jánosné Királyfalván 1950-ben még takarózni kóróba szőtte pokrócát. *Szélyes nyolcas bordába* (70–72 cm) serített kenderszálat fogott másodegyesen, s piros, fekete, zöld és szürke csíkok közepén fekete-zöld, piros-fekete, bordó-kék és zöld-piros fogazással díszítette. A háromujnyi széles csíkok közepében valósággal csillogtak a kígyóhátas fogazások. Hat singet számítottak általában a két szélből összeállított kóróbaszött pokrócra.

A *fődpokrócok* is őrzik Dombón a régi padtakarók és rokolyaszőtéseket emlékét. Ezeket is serített kenderfonalba, de nem gyapjával, hanem Galluszsal festett csepűfonallal verik. Éppen úgy 72 cm széles nyolcas gyapjúszővő bordában másodegyesen szövik. A hat-hat cm kék-piros-fekete csíkok közepén

piros-fehér, kék-fehér egyszerű fogazás szintén a régi rokolyaszöttesek színvilágát és ritmusát idézi.

Rongypokrócot vagy *durgát* még ma is nem egy háznál szőnek. Régen nyári időben ezzel takaróztak. Eredetileg kenderbe szőtték. „Nem vesztegettük abba a gyapotat, jó, hogy ingnek legyen. Régen a szegény leány mikor ment férjhez, vót egy rongypokróca, egy gyapjúpokróca s egy csepülepédője, s mehetett. Nem úgy, mint mostan. Két paplan, még a legénynek is paplan” (László Jánosné, Nagykend).

„Ma szőnyegnek használják, nemigen takaróznak vele. A rongyokat felhasználják s összetódják. Vetöllővel szövik, egyesek fecskefarkú fával. Ki melyikkel van szokva. Régen a bogáncsot faragták meg fecskefarkúra. Ma száz lejes kötőcérnát vetnek, s hat és feles szőnyegszövő bordába minden fogba két szálát tesznek. Egy kiló kötött gyapotból 40–46 singet is vetnek, kinek mennyire van szüksége” (László Lászlóné, Nagykend). Az öregek azért ma is ragaszkodnak a rongypokróchoz. Az öreges ágyon még 1975-ben is alul tették a duszát, szalmazsákot, csepülepédővel leterítették, s reá a durgát, a rongypokrócot. „Olyan gyönyörű ez a durga rajta, én még takarózom is vele – mutatta az 1903-ban született László Jánosné Gergely Erzsébet Nagykendén. – Én csak a régi dogokat szeretem. Le van takarva az ágyam, rea a párnát, egyet... Én csak egyedül vagyok...”

A *takácsszöttek* mintájára aztán fokozatosan divatba jöttek a kockás szőrlepedők. Zöld-piros kockás, tiszta gyapjú takácsszöttek takaró, szőrlepedő még nem egy akad Dombón. A szőkefalvi takácstól vették. „Na, ez még a nagyanyámé vót, mondta szegény nagyanyám Mátyás Jánosné Ferenc Mária. Úgy a múlt század közepén szőtték, illetve szőttették. A gyapjút beleverték a gerebenbe, kihúzták a szálát, azt fonták meg, s abból szőtt a takács” (Miklós Sándorné, Dombó). Ha nem csalódom, ilyen és ehhez hasonló gyapjúsöttek lehettek a piros-zöld kockás, barackmagos szőrlepedők ősei.

Kockás szőrlepedőt és *abroszt* (28. k) már a múlt század vége felé kezdtek készíteni. A Kis-Küküllő mentén is olyan általánosan elterjedt, mint a Mezőségen vagy a Maros mentén. „Rég-rég, úgy az 1890-es évek előtt Balavásáron nem is vót szőrlepedő, csak durga, rongypokróc, azt terítették a nagyágyra. Előbb tették a duszát, a szalmazsákot, aztán a kenderlepedőt, a rongypokrócot, s leterítették a kockás pokróccal. Arra tették aztán a derekaljat, a varratos lepedőt s rea a párnákat” (Szabó Mihályné, Balavásár).

Szőrlepedőknek hat pászmát vetettek Ózdon, ha „három szélybe mennyen, az abraszak nyóc pászmát, ha két szélybe. Ha nem tettek nyócat, akkor kötötték körbe a csipkét” – így magyarázta Kóródi Ilona. Szerinte a „legrégebbi a *piras-fekete kockás*, az 1870–80 körül járta”. A piros-zöld kockás a századfordulóig, az első világháborúig divatozott. Mindkettő kockáinak egy-egy pászmát vetettek, s úgy verték. Az idősök azután is ragaszkodtak a piros-feketéhez. „Nem szó piras-zöld kackást, me’ vén, csak piras-feketét, mondta édesanyám. 1945-ben temettük el, 85 éves korában” – emlékezik Kertész Jánosné Magó Erzsébet.

A piros-fekete, piros-zöld kockás lepedők végébe *átalvetőket* is szöttek. Lapádon az „inneplő áta’vetőt” ki is hímezték (29. k). Ezt akkor vették elő, mikor „mentek vidékbe” vagy „augusztusi vásárnapjára Nagyenyedre” (30. k).

A piros-fekete, piros-zöld kockás szőrlepedők után, vagyis a két világháború között, a Kis-Küküllő egyes vidékein a szőrlepedők különféle irány-

ba fejlődtek. Ózdon a felvető és beverő egymást keresztező fenyőágas és barackmagos szövésével érték el azután is a különböző színhatásokat (4. színes). Az első világháború után kezdték szőni az *ablakosokat* és a *stráfós* szőrlepedőket. Az ablakosok kockáit négybe osztják: a zöld kockát egy-egy ige pirossal, s a piros kockát késsel. Hetes bordába tettek színenként egy-egy pászmát. Egy lepedőnek kilenc singet számítottak: a három szél mindenike három sing. Még tíz éve sincs, hogy Ózdon szövik a *másfél pászmásakat*. Az *ezelőtteken* csak mind a kicsi kockásokat szőtték. Piros-zöldbe volt *félpázmás*, *nyolcigés* és *pázmás*. (A felvetésben és beverésben így váltogatták egymást a színek.) Az ablakoson – Magó Erzsébet szerint – „a kacka egy fél pászma s a hasagatás egy-egy ige”.

Dombón – mint mondják – „először járt a *szór-szórbe*, a kockás fenyőágasok, barackmagosak. Azután jöttek a *gyapotcifrák*, a négy- és ötnyüstösök, s azután a soknyüstösök, a felszedések” (Jó Jánosné). A *szór-szórbe* egy időn túl csak viselő volt, s akkor szőtték a három-, négy- és ötnyüstösöket kender-, majd gyapotfonalba. 1955-ben „a legújabb módit lapasba szőtték” egyszínű piros, zöld vagy drapp alappal, s színes virágokkal keresztszemmel varrták ki házi szőrfonállal. Ezt a divatot szerencsére már a soknyüstös váltotta fel.

Körbecsíkos cifra szőrtakarókat Sároson 1920–25 között kezdtek szőni. Legkedveltebb volt zöld alapon piros cifrával. A dombói és királyfalvi cifrától eltérően, a takaró szélétől kb. 10–13 cm távolságra két keskenyebb közé egy szélesebb zöld „csíkot eresztettek s ötötték”, a többi pirossal verték. A két szövött szél itt zöld *mindenember kötésével* varrták össze, s a szélére *képes zöld csipkét* kötöttek. Ezzel az egyszínű zöld keretezéssel és zöld választóvonallal ez a szőrtakaró sokkal tetszetősebb volt. 1955-ben már ott sem eresztettek csíkot a két szélébe, ott is csak egy színnel verték. *Körbecsíkos szőrabroszt stráfokkal* Ózdon is szőtték (5. színes), de Kocsis Ferencné bükkösi volt, s ott látta. Ezt csak két szélből 124X156 cm-re szabták, s szélére zöld csipkét kötöttek.

Letuszajos lepedőket készítettek Gogánváralján a két világháború között. Ezeket is laposba szőtték, mint a dombói virágosokat. Zöld alapon szélétben négy csíkcsoport s három oldalán piros-zöld csipke keretezi.

Balavásáron és környékén előbb egyszínű fekete kenderfonalba, majd fekete gyapotfonalba kezdték szőni a cifrákat, azután a kockás ötnyüstösöket.

Ötnyüstös keskenyáblás szőrlepedőket (6. színes) 1940 után Nagykenyden hat keskeny szélben (20–25 cm széles) kezdték szőni, zöld-piros-kék, Balavásáron lila kockával. Így a keskeny széleket vetélővel szóhatták, s a régi aprókockás jelleget a nagykockással váltották fel. A cifra négynyüstös szövés ugyanakkor lényegesen kevesebb gyapjút emésztett, mint a barackmagos, a kockás, nem is beszélve a kórba másodegyesen szőtt lepedőkről, abroszokról. Fekete gyapotfelvetőbe színes gyapjával „ötik előre a cifráját, s fekete gyapottal kísérik”. Igaz, többletmunkát jelentett a hat keskeny szél összevarrása. A *vízfolyás* vagy *bokorkötés* az egyes szélek között nemcsak díszített, de egyben erősebb tartást adott a vékonyabb gyapjúszőttesnek. Az ötnyüstös aprómintás szőrlepedők szépségét nagyban emelte még a 15 cm széles *hárompókos szőr csipke*.

Bazsarózsás, kockás szőrabroszokat is igen szépeket készítettek Kiskenden. Piros-kék, zöld és tündőszin vagy piros-lila kockást fekete felvetővel és kísé-

róvel szöttek. Körben és négy sarkán ugyanolyan színű *szövött rojttal* díszítették (31. k).

Gyászos abroszt is láttam minden háznál. Különösen Dombón igen szép mélytónusú abroszokat szöttek még a két világháború között is. A feleeresztő és a kísérő fekete gyapot, a cifrája középkék szőr (7. színes). Körben 12 cm széles fekete-kék szőrscipke volt. Mikor halott van a háznál, ma is az udvarra kitett asztalt ilyen gyászos abrosszal terítik le. Emellett búcsúztatják legtöbb háznál a halottat.

Balavásáron úgy emlékeznek, hogy az első világháború előtt elég volt egy leánynak, ha volt egy szőrlepedője s egy abrosza. „Az én időmben, 1929-ben – magyarázta Szabó Mihályné Balogh Erzsébet 1975-ben – már adtak három-négy rendet is. Most adnak ejsze tízet is.” Mindig az újak kerültek a vetettágyra s az asztalra legfelül. A régebbiek időrendben vászon-, illetve gyapotszöttesekkel váltakozva mind lejjebb a nagyágyra s az ünnepi asztalra. Így egyetlen vetettágyon vagy asztalon a különböző nemzedékek szöttesei egymás fölött sorakoznak.

Száznyüstös szőrlepedőt, abroszt, garnitúrát újabban kezdtek szőni. Ez még nemigen kapta meg a helyi jellegét, de Kenden, Balavásáron felújították a régi szép rojtok kötését (32. k), s ez ad a még nem teljesen magukhoz alakított stílusú daraboknak is sajátos jelleget.

Érdekesen magyarázták Ózdon a szőrlepedők fejlődését a szövött szélek befejezésével is. Szerintük a legrégebbi, a piros-fekete kockásak szélén csak *csögözés* volt. Vagyis a felvető szálakat csomóba kötötték, hogy a használatban ki ne bomoljanak. Akkor még – mint mondják – „nem volt *bajt* csak *rajt*”. A piros-zöld kockás szélén már *bojt* volt az első világháború előtt. Az első háború után kezdték aztán a szőrscipkét a szélekre kötni. Balavásár környékén a cifra lepedőkre a szőrscipkék előtt kötőszövő bordával is szöttek rojtot (31. k).

Vászonszöttesek

Vásznat régen a Kis-Küküllő vidékén is minden háznál szöttek. „Szégyen vót még gagyát is a botból venni. Az emberen csizma, vitézkötéssel szép fehér harisnya, majd szürke háziposztóból szabva. Aztán háziszőtt *elegyes ing* és *firics* durva *szöszvászonból*, hogy a fehér ing ne szennyüljön – mesélték az öregek 1955-ben. – Nem is vót az ügyes asszony Dombón, akinek az urának nem vót szép fehér inge.” Mert a szép fehér ing, a durva *firics*, a jó, tömött zsák, a ház s a háznépe ünnepi és hétköznapi öltözete mind az asszony ügyességét, szövő-varró mesterségét dicsérte.

Ezen a vidéken is a legrégebbi idők óta szövik a kendervásznat. A gyapot általános elterjedése után az elegyes, majd a tiszta gyapotvásznakat. Alsóruhát az öregeknek, vászonneműt a ház szükségére még 1955-ben is nem egy háznál szöttek. A házi kender- és a bolti gyapotfonal felhasználásával ezen a vidéken is az időnek, alkalomnak és kornak megfelelően számos vászonfésülés készült.

Kendervásznat kétfélét is szöttek:

„Fel és belé a legfinomabb ecselt kenderfonalból. Abból készítették a völegényinget és völegénygagyát, s derekaljat és párnahajat szabtak belőle.”

Kender feleeresztő páccal vagy vékony szösszel verve; ezt *pácvászon*-nak nevezték. Mindkettőt két nyüstben szöttek; régen, a gyapot megjelenése előtt ebből varrtak inget, gatyát, 1955-ben már csak az öregeknek.

A *szálvászon*nak *szálat* eresztettek fel s csepűvel verték. Ezt is csak két nyüstben szőtték, hogy vékonyabb legyen. A *firizst* (*firics*) mindig ilyenből szabták.

Szöszvászonnak kendert nyújtottak fel, s belé szöszt vagy csepűt vertek. *Evóabraszt*, *hammast*, *asólepedőt* és *surgyét* készítettek belőle Ózdon.

*Lepedővászon*nak „szálba csepűt négy nyüstbe szőtték, mert az vastagabb, a mosással jobban megpuhul, mint a kétnyüstös vászon”.

Gyapattas vásznat már akkor szőtték, mikor még a „gyapattat is kezel fonták. Felfele kendert vetettek, s házi fonású gyapattal ötötték.”

*Elegyes vászon*nak mondták, ha gyapot feleresztőbe kendert vertek. Ezt azért szerették, mert nem kellett a felvetőt kenni – mint a kendernél.²²

Elegyvásznat vagy *elvegyvásznat* igazán szépet egy szál kender- és egy gyapotfonalba gyapattal „ötötték”. A férfiaknak inget, *halálos gagyát* (elkészítették még fiatalon, s eltették) mind ebből szabtak. Az asszonyoknak inget, pendelyt, „inneplőt” s „inneplő párnahuzatot”. Erre varrták a sok szép *párnafőtőt* és *derekaljfőtőt*, *lepedőhajtást*. Valamennyi vászonfajta közül ezt szerették legjobban. Szép is volt, mikor minden második szál kender kicsilliant a serített gyapot felvető és a serítetlen *óta* közül. „Szöttünk hatvan singet elegyeseket, ezzel vannak kitódva a derekaljak és a párnák, a *varratosak*. De erre varrták az *írás után valókat* is, csak úgy domborodott ki a vastag, többszálú fejtő a szép vékony, tömött vászonból.”

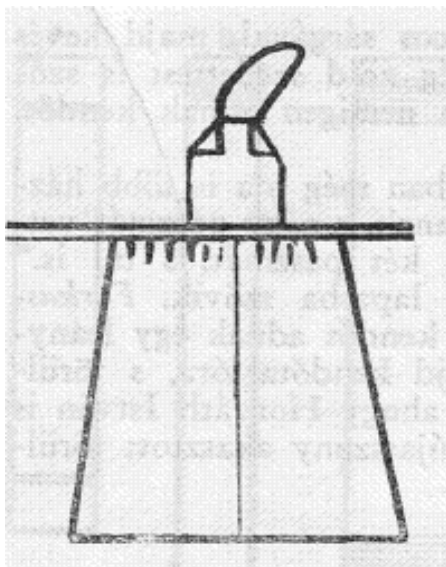
Serített vásznat vagy *szőtt gyócsvásznat* is készítettek tiszta (cérnázott) gyapotból. Inget s lepedőhajtást szabtak, s varrták rá az *akasztalatot*.

Válinos vásznat is szőtték a Kis-Küküllő mentén. Hét, kilenc vagy tizenegy párral gyapotot, s ugyanannyi kenderszálat eresztettek fel váltakozva. Fenyőágasan fogták, s *jószósszal ötötték*. Abroszt, törlőt és szalmazsákot szabtak a hosszában finoman csikozott anyagból.

Eladásra vásznat csak a gálfalviak szőtték, Dombón csak az, akinek nem volt leánya.

A vékony és vastagabb fehérneművásznak mellett minden háztartásnak elengedhetetlen szüksége volt vastag kenderszöttekre. Egy ház sem nélkülözhetette a zsákokat, ponyvákat, csepűkendőket, lepedőket, ha malomba mentek, csépeltek, vagy más munkát végeztek. A leány és édesanyja idejekorán gondoskodott, hogy az új asszony eljövendő háztartásában semmiben se lásson hiányt.

Zsákot, színire járót vagy *négynyüstest* (33. k) minden leány vitt legkevesebb hat-nyolc darabot még 1955-ben is. Egy *ötvékás zsáknak* négy és fél singet számítottak. Kenderszálat vagy szöszfonalat vetettek, csepűvel verték. Csíknak a kendert gáliccal megsárgították. Nyolcas, kilences vagy tízes bordába négy nyüstbe tették. A jó szöszfonalat nyolcasba, kilencesbe, a kenderfonalat tízesbe szőtték. A kender- vagy szálfonlat *színire járónak*, különösen liszteszsáknak szerették. A vastagabb szöszfonalat csak *síma négynyüstre* fogták. Minden ház más-más csíkkal szötte, hogy a malomban aztán megismerje. A szegényebbje gálicos sárgával, aki tehette, pirossal, kézzel, feketevel csikozta. Mikor nem lehetett színtartó fejtőhöz jutni, a fonlat Marosvásárhelyen festették *lúgalá*, hogy szapulni lehessen. Lapádon egy zsáknak csak három és fél singet vetettek, ők a kisebb zsákot szerették. Tíz pászma vastag gyapotba kender- vagy szöszfonalat vertek. Ők is négy nyüstben szőtték. Sokan „hosszában csíkot is vetettek”, de olyan is volt, aki „keresztül szötte”.

19. *Búzavetősorc*. Magyarlapád, 1975.

A *ponyvát ponyvaszövő bordába ponyvahímesen* vagy *posztóhímesen* szőtték. A négy szél, nagy, szöszvászonból készült lepedőszerű ponyvát csépléskor vagy búzaszállításkor terítették a földre vagy a szekérbe, hogy egyetlen szem se menjen kárba. Ezért egy-két ponyvát minden leány igyekezett vinni új otthonába.

A *búzavető surcot* is szöszvászonból szabták. Most inkább „fuszulykaszedni” használják. Régen ebből vetettek mindent, ami szem. A Kis-Küküllő mentén inkább bekötött sarkú zsákból vetnek, illetve vetettek, Lapádon a vetőgépek megjelenése előtt még általánosan használták. „Édesapám mikor vetett, az első *marakat* a fejin keresztül vetette. Ezt a madarak számára! – mondta. Akkor megemelte a kalapját: Uram, segíts meg! – s akkor kezdte a vetést” (Keresztes Ferencné). A vetősurcot az asszonyok is a nyakukba akasztották (4. k). „Én zabot is vetettem” – így Kozma Sári. „Én csak kendert” – tette hozzá Munka Zsuzsi. A surc alját két szélből 100–110 centiméterre szabták. Derékban beráncolva bepántolták. A 28X30 cm mellrész felső sarkait behajtva pánttal a nyakba akasztották (19. r). Két alsó sarkát fel-fogva vetettek.

Csepülepedőt sima négyesen vagy fenyőágasan szőtték, kenderszálba szösz vagy csepűt ötötték. Három szél vászonból egyenként négy, összesen tizenkét singből szabták. Régen ezzel fogták le az ágy aljában a szalmát. Később a duszára és a rongypokróc alá is ezt tették. „A legszegényebb leánynak, ha volt egy rongypokróca, egy párnája s egy csepülepedője, már vitték.”

Duszát, surgyét vagy *szalmazsákot* is vittek a leányok egy-két darabot. Mikor a szalma kikerült az ágy aljából, és duszát tömtek, akkor vastag csepűfonalból szőtték. Ma már, ahol még megvan a régi ágy, vagy felvetik a nagyágyat, ott elegyvászonból vagy válinos vászonból készült szalmazsákot tesznek az ágy aljára. Négy szél, egyenként három sing vászonból szabják 125X200 cm nagyságra. Gogánváralján a nagyágyba piros-kék *surgyéfőt* is készítettek. Lapádon is a *surgyéfőt* pár szál fehérrel, kékkel *meghasogatták*.

Csepűkendő, dörgölő is kellett 6–8 egy háztartásba. Hatos, hetes bordába hetes, kilences fenyőágot, két singet szőtték egy kendőnek. Rendesen

kender- vagy szálfonálba csepűt vertek. Régen gálicos sárgával, majd kevés színes gyapottal csíkozták a két szélét. Újabban még zöld szedetttest is szőnek bele. Ezen a vidéken lakodalmi tisztség fejében nemigen adnak kendőt, mint egyebütt.

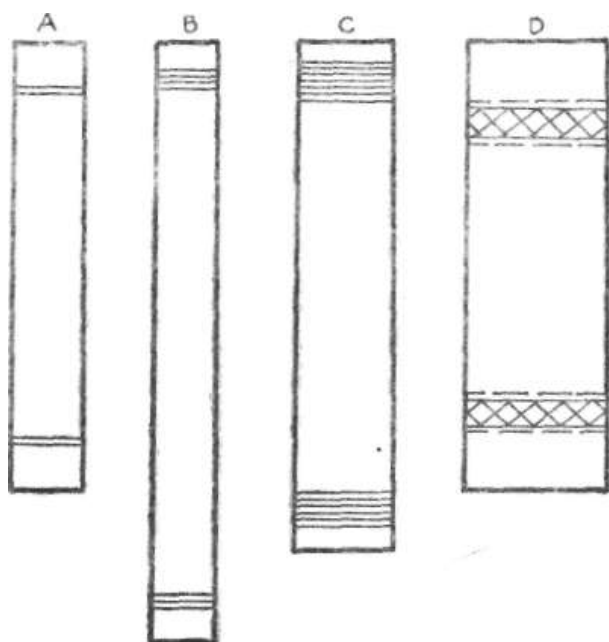
Fenyőágas törülközőkendőt 27X152 cm nagyságban még ma is több háznál szőnek. Egy kendőre két-, két és fél singet számítanak, s négy pászmát vetnek nyolcas, kilences bordába: „Errül is elhagynak két pászmát, s túl is.” „Hét szálas fenyőágba fogva” a csíkokat Lapádon lapasba szövik. *Farkasfogas kendőnek* is mondják. Nyolc, tíz meg tizenkét kendőt adnak egy leánynak. Régen az ajtó sarkára akasztották szegre, majd kendőtartóra, s törülköztek vele. Magyarózdton a *nagycsalád* idejében – ahogy Horváth István is írja – „a házasság után következő első vasárnap az újasszony akasztott törülközőkendőt az ajtó sarkára” (33).

Színes szőttesek

A Kis-Küküllő vidéki színes vászonszőttesekről, igaz, csak a *halotti kendők*ről, Sámuel Aladár tollából már az Ethnographia 1918. évi 1–4. füzetében is olvashatunk. A „két halotti kendőről, melyet a fiatalasszony első szövése alkalmából sző magának és férjének... Balavásáron, Kiskenden, Maroscsapón és Marosugrán...” De nemcsak halotti kendőt szőtt és sző, és nemcsak a gyászra, de az örömnépekre és dolgos hétköznapiakra is. Az 1803-ban Széplakon említett borshímes abrosz a „végeire nézve” már „veres fejtővel szőtetett” (Szabó T. Attila: EMSzT I. 1032). A múlt század második felében, mikor a falusiaknak elérhetőbb lett a piros és a kék fejtő, a sárga gálicos csíkozás mellett mind gazdagabban díszítették az asztal- és ágyneműt meg a kendőféléket.

Takaróruha (44X60 cm) elegyes vászomból, két szélén piros vagy vegyes csíkkal készült. „Ebbe beléfogták a kenyeret, miko’ kosárral vitték az ételt, feltették a tetejére, hogy ne látszódjon, mit viszen. Miko’ tarisnyába vitték, az ételt belétették s evésnél a földre leterítették, s róla ettek. Miko’ legények, leányok jöttek a házhoz, reá tették az edényekre s leborították. Négy-öt darabot is adtak egy leánynak Nagykenden” (Koncz Sándorné). Régebben kenderes vagy gyapottas vászon végébe mindig szőttek egy-két darabot.

Gyócs-fejtős takaróruhát vagy *takaróruhát* (40X85 cm) tettek a kosárra (8. színes), mikor „vitték a beteg asszonynak, a lakadalomba vagy keresztelőre”. „Mikor hivatalasak vagyunk *vendégségbe*, vagy pedig *beteg asszonyt* megyünk megkeresni, akkor terítjük le a kosarat” (Koncz Mihályné, Nagykend). De fejtős takaróruhával takarták le a szatyrot, mikor vitték a mezőre a *délebedet*. „A szotyorba csirkehús, *pujiszka* s uborka. Más kezünkbe *kantáros fazék*, benne almáslé csirkehússal s disznólábbal, borizú almából” (Keresztes Ferencné, Lapád). A régi gazdasszonyok nem mentek akárhogy. Lapádon például felvették a *kisinget*, *szép kötéses aszalyos* pendelyt, s a *szőttes fersinget felakasztották* (34. k), mint Nagykenden az *abásshoknyát*. „Ehhez kicsi bunda s rojtos *keszkenő* talált. De nyárba *felakasztott fersingben* mentek a táncba is” – mesélte Keresztes Ferencné 1975 nyarán. A legszebb *sokcsík*os *takaróruhát* Ózdon és Lapádon szőtték. Ózdon a sokcsík szélére *lúdfogat* (8b. színes) szőttek, majd *ágazást* varrtak. Lapádon két vetélővel *farkasfog*at *mesterkéltek*. „Régen a nagy *magaság* meg vót vetve, felette a rúd. Az ágy s az ablak felett s közbül kerekkerül tányérok. A rudakon Lapádon végetes-végig tették a takaróruhákat. A piros és kék fejtősöket” (Uő).

20. Fejtős kendők: A) törülköző; B) gyermekhordozó; C) halottaskendő; D) cifrakendő.

Rúdravalókat is szőttek a Kis-Kiiküllő mentén. „Rúd s rajta rúdravaló vót még Zs. Albert István keresztapaméknál az *alsó házban*. 1935-ben, mikor meghalt, még ott láttam. Három-négy csíkos kék vót valamennyi, a csíkok lefelé vótak. Egyik sem hasonlított a másikhoz. Ejsze lehetett 15–20 is. Aki-nek három csíkja vót, éppen úgy, mint a *párnabütnek*, azok szegénynek számítottak, az ötcsíkosak, azok már jó gazdák” – legalábbis így emlékezett Hegyes Kati Kiskenden. A rúdravalókat aztán mind elbontották, mert kellett a fejtő a második világháború után. Kendőt s párnaveget szőttek vele, úgyhogy 1955-ben sajnos egyetlenegy darabot sem találtunk.

Cifraszervétet szőttek már a két világháború között Dicső környékén. Serített fehér gyapot feleresztő- és kísérszállal készült a *dicsői cifra* (19. k). Aszerint, hogy beteg asszonynak vagy lakodalomra vittek benne, esetleg halottas házhoz mentek vele, piros, kék vagy fekete verővel szőtték. Folthatóságban, különösen az aprókockás fekete-fehér táblás, az egykori táblás abroszok emlékét idézi. De színes, leginkább piros feleresztővel is készült nagyon mutatós szervét kék fém pamut (mercerizált) cifra beverővel. A 2–3 cm széles színes csipkével körülhorgolt szél igen szépen keretezi az egykori takácsszőttesek dombói változatát.

Kis palacsintás szervéteket is szőttek az utóbbi időben, ugyanilyen cifrán. Az ételhordóra tett palacsintát vagy tésztafélét takarják le vele, mikor beteg asszonyhoz mennek a kománék.

Halottas szervétben tojást és lisztet visznek a halottas házhoz. Négyszögletűre szövik s feketével verik 50–52 cm nagyságban.

Cifrakendőt akasztottak már régen is ünnepnap az ablak sarkára. Piros szélűt. Ugyanolyan kendőt négy darabot tettek keresztül a nyújtópadon Sároson is, ha fiatal halt meg, s arra helyezték a koporsót (Csucság Dénesné).

„Finomra szőtt kendőt” adományozott 1700-ban „T. Nemzetes Tholdi Gyergyné Asszony Isten tiszteletére az éneklő székre”²³. De finomra vagy dur-

vábra szőtt fejtős kendő (20. r) kísérte végig a Kis-Küküllő vidéki embert is az életben. Ott volt az élet legfontosabb állomásain, s pogány szokás szerint magával vitte a föld alá is.

A *gyermekhordozó kicsibőcsőfelkötő* vagy *vállkendő* örzi még Ózdon a régi kétnyüstös elegyes piros-kék fejtővel csíkozott fejtőskendők emlékét (23X230 cm). „Tették a gyermeket a kicsi bőcsőbe, s evvel felkötötték a vállon keresztül, s vitték” (35. k). De ezzel vitték a gyapjút is a *fűsülőbe*, s a mosott, tépett gyapjúval telt zsákot is ezzel kötötték fel. Ezért, mikor férjhez ment, minden leány vitt egy-két gyermekhordozó kendőt is. Régebben a szélét egyszerű gálliccal, majd elegyesen, piros-kék fejtővel csíkozták. Később a színes sávok mellett, mint a takaróruhákon, szépen *kiágazták* (8c. színes).

Gyapattas felszedéses inneplő kendőt 42X180 cm nagyságban szőtték a Hegymegett, 19–20 cm kék-piros csíkozással, tiszta gyapotból serített feleresztővel és serítetlen belévalóval, hogy a mintáját jobban kiadja. Cifra négynyüstös volt a fehér *fődje* és a piros-kék csíkozás egyaránt. „Nannyó feljött Bükkesről, s együtt szőtték Édessel 1920–22 táján” (Horváth Ferencné, Ózd). Lakodalomkor az ágyra tették a párnák alá, ünnepekkor az ablakra. A kendő két végére két piros-fehér cakkent horgoltak hármanként, ritmikusan ismételve. Míg a régebbi sima vagy négynyüstös kendők *lapasba szőtt* lúdfogas vagy farkasfogas csíkozása megfelelő súlyt adott már színezésben is a kendő lecsüngő végének, a magyarózdiak és bükkösiek fejlett esztétikai érzéke a színben lazább csíkozású felszedéses kendőre már igényelte a súlyosabb színes csipkét (8d. színes).

Ötnyüstös cifrakendők 1900 előtt nem voltak Nagykenyén és Balavásáron. Régen itt is befogták szép *nyüstösön*, fenyőágasan vagy cölönkösön, a szélén csíkkal, mint az ózdiak, és csipkével. A régi öregek még azokat tették fel az ajtóra. Mikor aztán jöttek a cifrák, „megtörülköztünk vele s elszaggattuk”. Az új cifrakendőt megszőtték, s a leányos háznál kiakasztották az ajtó sarkára. „A *leánsereg* vasárnap délután a két harangozás között *szerre járta* a leányos házakat. Ilyenkor a leányok beszélgettek, énekeltek, de a legények is begyűltek, s onnan aztán együtt mentek a vecsernyére” (Péterfy). Akkor tették ki először, „hogy lássák, hogy van”. Ezzel is ünnepélyesebbé, díszesebbé vált a ház, egyúttal a legények is megfigyelhették, hogy milyen hozománya készül a leánynak. „Másodszor a *nagyágyvitel*kor tették hosszan a párnákra, harmadszor a *lakadalmas háznál* a lakodalam ideje alatt a nagyágyra, a párnák alá” (36. k). A lakodalom végeztével aztán lehúzták a párnákat, a derekaljat s a kendőket, belé a ládába. Onnan csak szellőzni tették ki, s megnézték, hogy nem penészedik-e. „Kímélték”, hogy épségben érje meg a következő nemzedék lakodalmát. Aztán „tették a gyermek szemire a hintóbőcsőre” (37. k). Ha megszületett a gyermek, egy-egy cifrakendőt elővettek, s azzal „szerelték fel a hintóbőcsőt”. Cifrakendőt tettek keresztül a rúdján átalvetve, s vitték a mezőre. Ha a gyermek meghalt (azelőtt sok halt meg, mert „nem vót ekkora orvosi tudomány”), akkor a koporsóba tették a piros cifrakendőt. Ha megélt, s a kendő megkopott, befogták, elviselték vagy „letették a leánnak”, még egy nemzedéket kiszolgált. Mikor újra vitték a nagyágyat, újra feltették az újabb kendőkkel a párnák tetejére, hogy a vége lefelé nyúlt. „Ha hat vót, egyik felire is tettek hármat s a másokra is hármat.” Egy-egy nagyágyon két, sőt három nemzedék cifrakendője is rajta volt. Legfeljebb csipkét vagy rojtot kötöttek a régire, az akkori szokás szerint. Na-

gyon szép cifrakendőket szőttek tizenkettes bordában *gyapot-nyújtóval* és *gyapot-kísérővel* meg *kender-felhányóval*. Koncz Sándorné meg sem tudja számolni, 1931 óta hány leányt állított ki kendővel, egy-egynek hatot, nyolcat is szőtt. Most már Magyarosiné Hegyes Katinál rendelik. A 60-as évek óta igen kedvelt a fényes, fehér selymes felhányójú kendő, s a szedett csíkjá is már nemcsak piros meg kék, de megszerették a zöldet meg a tündöszint is. Albert Jánosné Kovács Mária a most divatos tündöszínű csíkkal szőtte cifrakendőjét, s végére igen szép fehér-tündöszín rojtot kötött anyósa, Magyarosi Borbála (38. k).

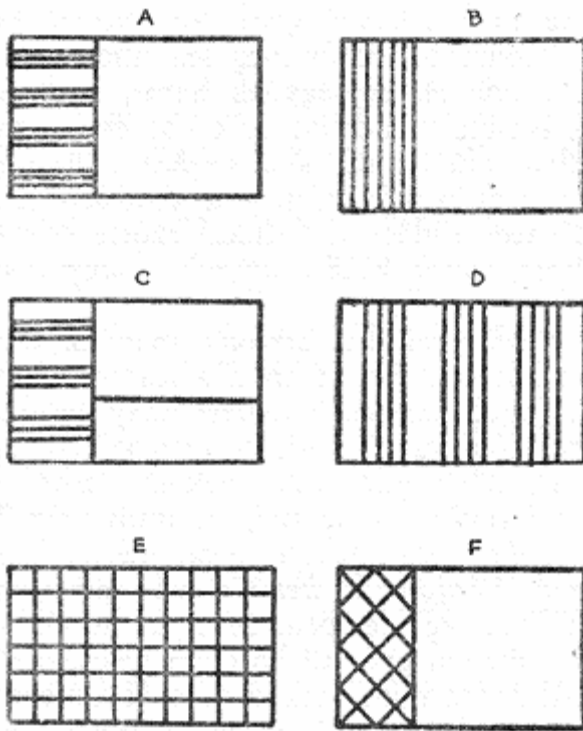
Halókendőt, halotti vagy *halottas kendőt* minden asszony már az ura házánál készített. Hozományba soha nem adtak, mert az anya a leányát nem a halálra, az életre készítette fel. Arra a fiatalasszonynak kellett hogy gondja legyen, hogy lehetőleg egy éven belül megszője vagy megszőtse magának és élete párjának. Kezdetben kendert vetettek fel, s pác- vagy vékony szöszfonallal verték és kékre festett fonallal, majd fejtővel csíkozták. A múlt század vége felé, mikor kezdett a fekete fejtő is elterjedni, *fekete végű*, esetleg pár piros szállal hasogatott kendőket szőttek. *Kékfonalas kendőt* már nemigen látni, azokat többnyire eltemették készítőikkel egyetemben. Mint mondják, a kékfonalas kendők valamivel rövidebbek voltak a gyermekhordozó kendőknél.

Lúdfogas halottas kendő még akad Ózdon a múlt század végéről. „Négy-nyüstes kender, felfelé és belé is kender verve” 32X167 cm nagyságban. Fekete csíkozással, kevés pirossal s fehérrel hasogatva (39. k). A századforduló előtt mind ilyeneket szőttek, párjával, mert két hosszú kendőt tettek a halott alá, s azzal emelték be a koporsóba. Mikor rácsukták a koporsó fedelét, kétoldalt kicsüngött a négy színes kendővég.

Szedettes halókendőt vagy *halotti cifrakendőt* készítettek Nagykenyén és Kelementelkén a század eleje óta. Valószínű, hogy a *tótos szőttesek* mintájára, a szedettet először a nyújtóztatóra kitett darabokon – elsősorban a kendőkön – alkalmazták. Az egykori halottkultusz kései maradványa, hogy az új technikák – megőrizve a régi mintákat – a ravatalon tűnnek fel? Vagy az egykori cifrázkodást tiltó rendeletek nem vonatkoztak a halottas ház szőtteseire, varrottasaira? Általában csillagos mintával és feketével szedték, de mindenki szőtt egy-egy pirosat is, hogy „ha fiatal hal meg a háznál, legyen”. „Béke poraira”, „Nyugodjék csendesen” – ezt szedték a kendő két végére (40. k).

Függöny is kerül újabban az ablakokra városi szokás szerint. Aki teheti, három-, négy-, ötnyüstös *cifravásznat* sző. Más két cifra *hosszúkendőt* az ablak fölé akasztott rúdon keresztül vet. A kendő egyik vége félig visszahajtvá mintegy drapériát képez, másik csíkos csipkés vége lecsüng az ablak mellett. Kolozsvári Jánosné kékcsíkos kendői nehéz, kékszelű csipkével igen szépen keretezték az ablakot Magyarorsáron. Régebben – mint mondta – ezeket a kendőket a nyújtópadra tették. A kicsi koporsót át is fogták ezekkel a kendőkkel, s úgy vitték. Ma már nem szokás, hiszen azt is szekérre teszik.

A Kis-Küküllő vidékén, mikor még csak a két- és négynyüstös meg a fenyőágas járta, a párna- és derekaljfőtők, lepedőhajtások „mind lapasba voltak”. Gogánváralján, Királyfalván, Nagykenyén és Ózdon: *párna-*, *derekalj- és lepedőfőtő*; Dombón *párnafa*, Kiskenyén *párnabüti*. Általánosan használják a *lepedőhajtás* kifejezést is. Aki csak tehet, egy *rendbéli* pirosat s egy *rendbéli* kéket, vagy két-két *rendbéli*t adott a leányának. Mikor vitték a leányt a vőlegényes házhoz, a párnákra két-két párnahéjat húztak. Alul a *varratost*

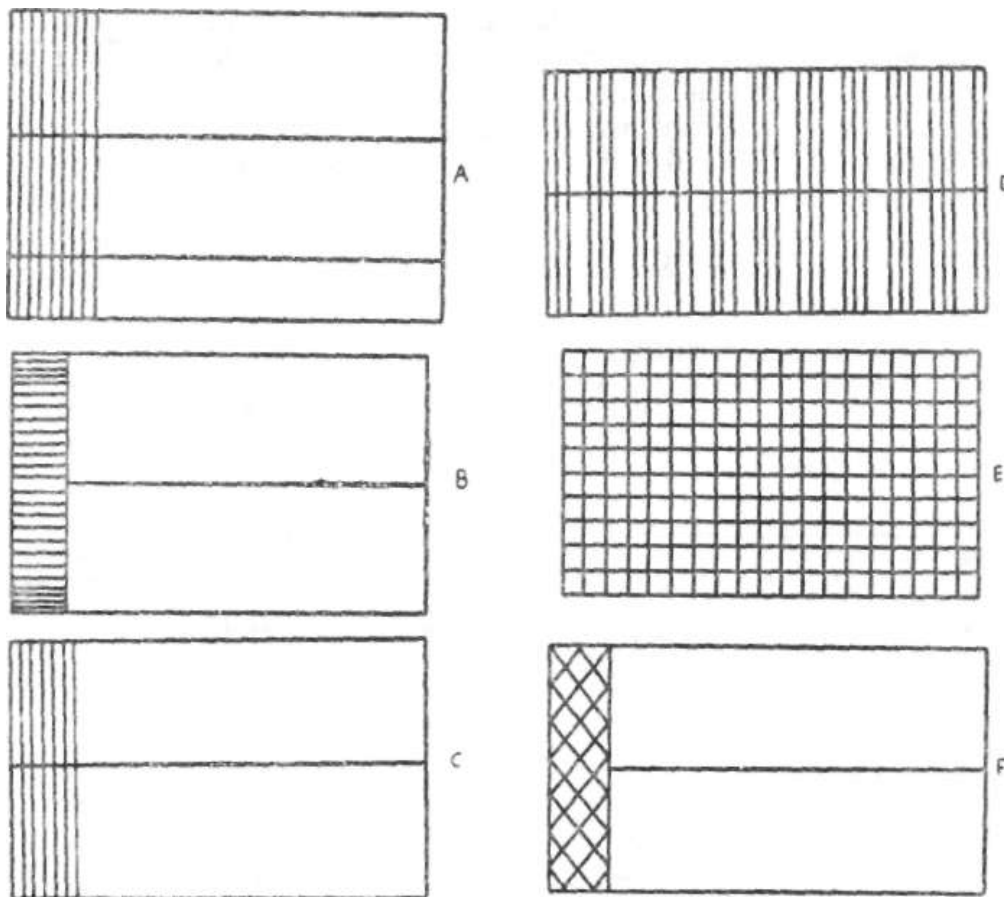

21. Fejtős párnák: A) *fejtősfőtős*, Ózd; B) *pirosfőtős sokcsíkos*, Kis- és Nagykend; C) *fejtőfőtős, másfélszél*; D) *színirejáró*, mindkettő Sárosról; E) *kockás párnahuzat*, Dombó; F) *tótos vagy takácsszóttos főtős*, Ózd.

s arra a piros csíkosat tették. Így az egyik végén a varratos, a másikon a *piros*²⁴ látszott (41. k). A *piros párnák* (21. r) és derekaljak (22. r) két típusával találkoztunk a Kis-Küküllő vidéken. A régebbiek, valószínűleg az Ózdon, Sároson és Királyfalván megmaradt *fejtőfőtősök*, amelyeket még a hosszú, keskeny *egyszéjesre* is húztak.

A *fejtőfőtős párna-* és *derekaljvégeknek* Ózdon három pászmát vetettek, s hánószövő, borított fogú bordában szőtték, kezdetben kender felvetőbe. A keskeny párnákra csak a vászon szélességének megfelelő hosszát, majd párnának egy, derekaljnak másfél singet szőtték 32 cm szélességben. Ózdon a piros szőttest feketével és fehérrel csíkozták (42. k): „A bükkesiek a kékesek, ők kékekkel hasogatták a piros főtöt.” Sároson még az 1900-as évek elején is keresztbe csíkozták az *inneplőt*, de ott már szélesebbre, 38–40 centiméterre is szőtték. A *miesnap* huzatokat – már vagy még – végig csíkozták, s *színirejárónak* szőtték. Az *inneplőnek* három szél szősz-, majd elegyevászonból varrtak szárat (9. színes).

A *pirosfőtős, sokcsíkos* párnákat és derekaljakat már egybe szőtték a szárával Balavásáron és Dicső környékén, de Lapádon is. Dombón 18/2-es gyapot serített feleresztőbe kenderfonalat öltöttek. Egy párnára három singet számítottak (összehajtva 62X91 cm nagyságban), ebből a közepén egy fél sing a *piros párnafő*. A szára *színirejáró* négynyüstös *gyapotba fonál*, s a „fejénél elfordították, s olajos fejtővel laposba szőtték” (43. k). Tiszta pirossal vagy elegyes piros-kékkel csíkozták. Ilyet a Kis-Küküllő mentén a két világháború között, Lapádon még az 50-es évek elején is szőtték viselni. A csíkok, illetve a csíkcsoportok szélessége pl. Nagy- és Kiskenden a vagyoni állapotot is tükrözte. Hegyes Kati szerint „*háromcsíkos*” csak a szegényebb ren-

22. Fejtős surgyék és derekaljak: A) sokcsíkos főtős surgyé (két és fél szél), Gogánváralja; B) fejtőfőtős derekalj, Ózd; C) pirosfőtős derekalj, Kis- és Nagykend; D) színirejáró derekalj, Kelementelke, Sáros; E) kockás derekalj, Dombó; F) tótos főtős derekalj, Ózd.

düek szöttek, a módosabbak már ötcsíkos széles, piros főtős párnákat tettek a magasra vetett *ágyra*²⁵. Három, hat, kilenc vagy tizenkét párnát vitt egy-egy leány, mindenik a módja szerint.

Surgyéfőtőt is készítettek Gogánváralján laposban. A 125 cm széles és 2 méter hosszú surgyénak 38 cm-es főtőt szöttek. A piros sokcsíkos főtőt kék lúdfoggal és kígyóháttal is díszítették. Hogy cifrább legyen, Nagy Mária a múlt század végén még lapockával is szedett egy-két csíkot (10. színes).

Az 1900-as évek elejétől az első világháborúig „a színirejáró” járta. Derekaljhéjat és párnahéjat mind így, gyapotba gyapottal szöttek, s fejtővel csíkoztak. Ezek és a cifrakockások voltak az ünneplők. A viselőket négynyüstben, s a főtőket laposban szöttek.

Színirejáró sokcsíkos tiszta gyapot derekaljhuzatokat készítettek Kelementelkén is (11. színes). Négy szélből összehajtva kb. 1X2 méterre szabták. „Még a nánáé vót” – mondta unokája, Dobra Jenőné Miklós Róza.

A színirejáró Erdély-szerte a legrégebbi *fejtős szöttes*. Mivel a fejtő a szöttes visszáján alig látszik (3:1 arányban a szöttes színén halad), így ezzel a technikával – viszonylag kevesebb fejtővel – már tetszetős színes szöttest lehetett készíteni. Kalotaszegen vagy a barcasági Apácán még a legutolsó idő-kig is gazdag fejtős, színirejáró csíkos szöttesek készültek. De az elzártabb

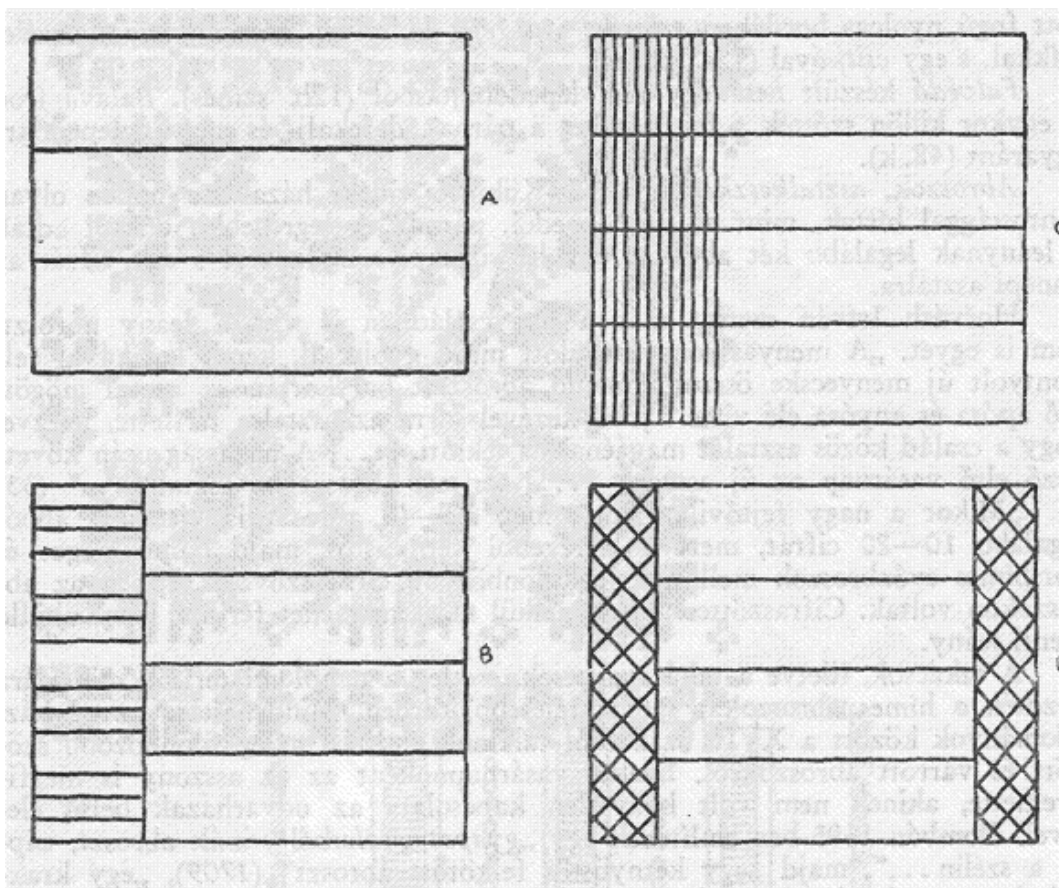
falvakban, így a felső-marosmenti Magyaron, vagy a mezőségi Vajdakamaráson, Kászonban, Csíkban és Udvarhelyszéken a legrégebbi keskeny, alig néhány szálás fejtős szöttesek is ilyenek voltak. Valószínű, hogy erre utal a magyarsárosi adat is, miszerint már a múlt század végén, a fejtőfőtös párnák idejében a viselő a színirejáró volt. Azokat még vékony kender, majd gyapot felvetőbe, kender beverővel, keskeny fejtős csíkkal szőtték. A századforduló után már tiszta gyapotosok voltak. Színirejáró párna- és derekaljhuzatokat valószínűleg a nagyágy megjelenése előtt már szőtték a Kis-Küküllő vidékén is, s azok maradtak viselőnek a fejtőfőtösök idejére. Nem lehetetlen, hogy a sárgacsikos gálicos párnahuzatok is így készülhettek, de erre már pontosan senki sem emlékszik, hiszen a legidősebb adatközlőim emlékezetében is már mindenütt felvetették a nagyágyat. Úgy látszik, az udvarházak közvetlen hatására ezen a vidéken hamarabb jelent meg a nagyágy, mint pl. a Felső-Marosmentén.

A *kockás szötteseket* is az első világháború előtt, néhány faluban még utána is, nagyon kedvelték (44. k). A piros-fehér, kék-fehér vagy fekete-fehér kockásokat négyesen, fenyőágasan vagy barackmagosan, tiszta gyapotból szőtték. Alsó-Fehér megyében, így Felenyeden és Becén a *kétnyüstös kockások* járták. Lapádon úgy tudják, hogy ott az első világháború után „Felenyedről indult a kockások divatja” (Szilágyi Mártonné). De Kelementelkén is 1930-ban piros *kettős* párna- és derekaljhuzatot húztak, s azzal vetették fel a nagyágyat.

A *cifrakockások* követték néhol a kockás szötteseket, máshol ünnepekre csipkés *párnafőtőket* és *derekaljfőtőket* készítettek. Legtöbb faluban 1914 után kezdték a cifrákat, a három-, négy-, ötnyüstösöket szőni. Ezeket már lazább, de piros, kék és fekete csíkokkal díszítették. 1930 után, a *fémpamut* megjelenésével egyidőben kezdték a piros-kék, a 30-as évek végén a piros-zöld csíkozást. (A magyarok két színnél ritkán használtak többet.) Nagykenden a cifrakockás ünneplők mellett szőtték még az elegyes vagy piros főket. Balvásáron az átmeneti időben az első leány vitte az édesanyja szötteseit, varrottasait. A többinek újat, csipkést készítettek. Királyfalván a két világháború között a *nagy viselőágy* párnáira hétköznap a fejtőfőtösöket húzták. Mikor férjhez mentek, úgy *ötöztették* fel a párnákat, hogy egyik végén fejtős, a másikon csipkés főtő látszott. „Nagy ünnepeken, vagy amikor halott volt a háznál, húzták a csipkést” (Farkas Mártonné). A csipkések aztán fokozatosan a Kis-Küküllő mentén is elfoglalták a szöttesek és varrottasok helyét.

A *tótos* vagy *takácsszöttek főtőket* is vették, elsősorban a halottas ágy derekalj-, párna- és lepedővégeire. Lapádon, de Ózdon sem sajnálták a fáradságot, hogy elgyalogoljanak a nagyenyedi vásárba, „hogy azt vegyék, amelyiket szeretik”.

Dombón a románok piros vagy fekete alapon nagyon szép színes szedéssel szőtték a párna- és derekaljvégeiket (45. k). De nagyon szerették az egyszínű, „magyaros” szedéseket is. A szászok még a két világháború között is párnát, asztalterítőt, függönyt, falvédőt mind fehér gyapot felvetőre, sötét-kék vagy fekete szedéssel készítettek. Állítólag több mint száz évvel ezelőtt, 1840-ben Elsa von Walthitten fehér alapon kék pamutfonallal ugyanazt a mintát szötte Kundon (46. k). A 30-as években kezdték a nyolcnyüstös szövéseket. Kundon csak három-négy asszony érti a módját. Két és négy nyüsttel még minden háznál szöttek 1955-ben.

23. *Lepedők*: A) *alsólepedő* (három szél); B) *fejtőfőtős lepedőhajtás* (négy szél), Ózd; C) *sokcsíkós nagyágylepedő*, Balavásár környéke; D) *tótos lepedőhajtás*, Ózd.

A *nagyágylepedő* (23. r) volt a nagyágyak ékessége valamikor a szép szőttés és *varratos* párna- és derekaljfőtők mellett. Négy szél vászonból mindig a párnák és derekaljak szövés-, varrás-, esetleg kötésmintájához hangolták. Nagyikenden, ahol „kímélték a ruhát”, csak akkor tették ki, amikor vitték a nagyágyat. Miután férjhez mentek, „tették a láda fenekibe, s még a dédunokájuk is azzal ment férjhez”. Nagyikend legszebb ágyán 1975-ben Szász Károlyné egy piros szőttés s egy varratos lepedővel terítette le a két derekalját (47. k). A *varratos lepedőhajtás* került az ágy *fejihez*, a varratos főtökhöz, a szőttés a szőttés főtős végihez. A derekaljakra két főtöt húztak: egy szőttést és egy varrottast. Eredetileg úgy vetették, hogy a két lepedőt a visszáján terítették fel, s a lepedőhajtást a szőrlepedőre visszahajtották. Valószínű, hogy Torockón, ahol a nagyágyra az utolsó időben, amikor még felvetették, lepedőtől független varrottas csíkot, *lepedőhajtást* eresztettek le a párnák alatt, ott is ez lehetett az eredeti használati mód. Balavásáron, s általában a Kis-Küküllő mentén a nagyágy különböző vetésmódjainak megfelelően hosszában vagy keresztben terítették. A lepedőhajtás vízszintes vagy függőleges állása nagyban befolyásolta a szélteben vagy hosszában vetett ágyak összképét. Két szőttés lepedőt vitt, aki csak tehetett: egy pirosat s egy kéket. Pirosat az öröm, a kéket a bánat ünnepére tették a nagyágyra. A *szárát* négynyüstösen, borí-

tott fogú nyolcas bordában szőtték, s a *fejét laposban*, három vagy öt széles csíkkal, s egy *csitkóval* (12a. színes).

Falvédő készült nem egy régi lepedőhajtásból (12b. színes). Balavásáron is egykor külön szőtték a fejtőfőtöket a párna-, derekalj- és nagyágylepedőkre egyaránt (48. k).

Abroszok, asztalkeszkenők a Kis-Küküllő vidéki házakban éppen olyan fontossággal bírtak, mint az ágy lepedői, párnái. A legrégebbi időktől adtak a leánynak legalább két abroszt, egy hétköznapi asztalterítőt s egy cifrát az ünnepi asztalra.

Horváth István szerint már a nagycsaládban is vitt a leány abroszt, nem is egyet. „A menyasszonytánc előtt mind gyolccsal, kerek karikával felkontyolt új menyecske összes ünneplő abroszait bal karján az asztal mögött ülő apósa és anyósa elé vitte s jobb kezével sorra az asztalra terítette, jelezve, hogy a család közös asztalát magáénak is tekinti. [...] A házasság után következő első vasárnap az új asszony [...] terített abroszt az asztalra...” (33)

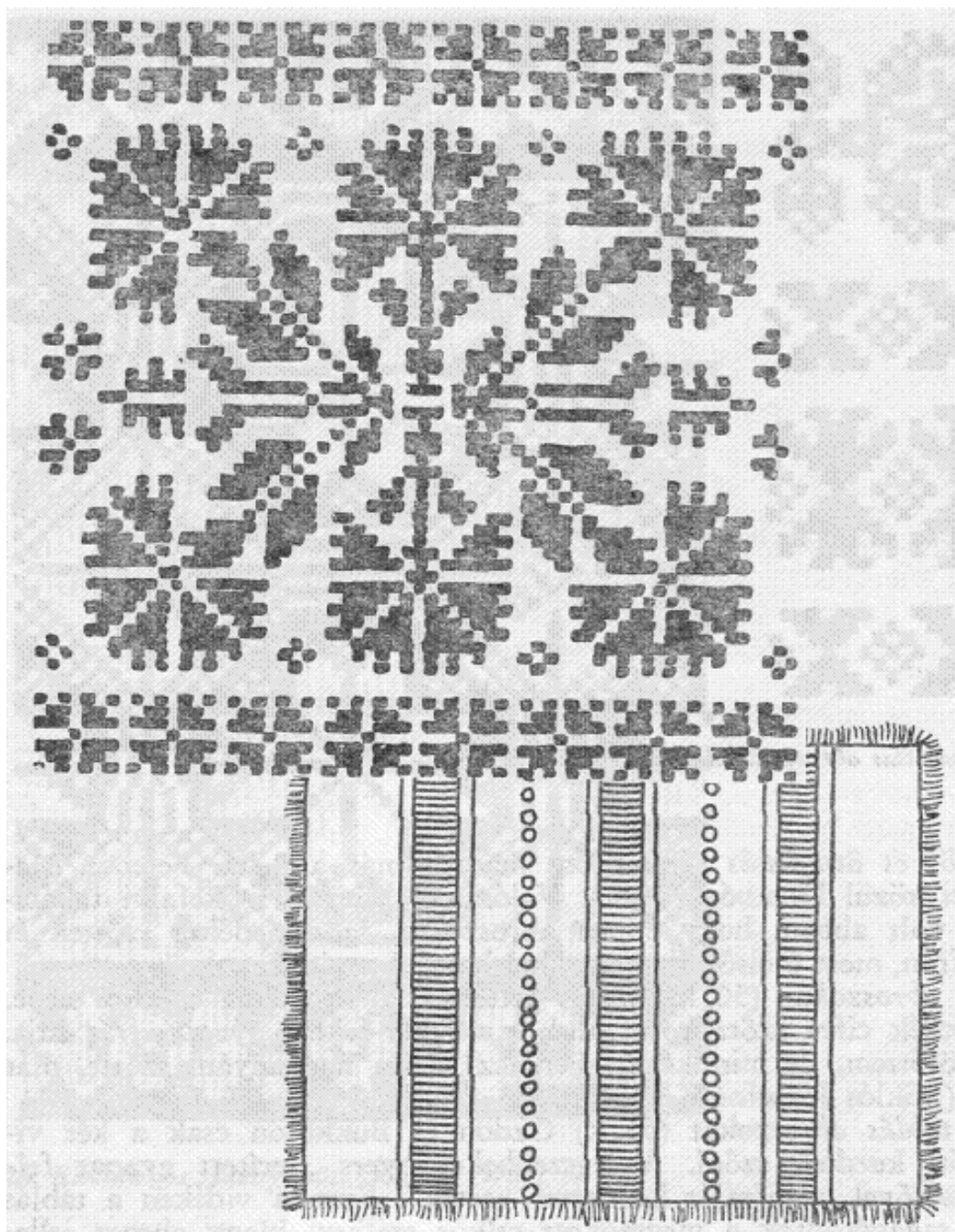
„Mikor a nagy fejtővilág vót”, még 30–40 abroszt is vittek, s abból legalább 10–20 cifrát, mert a legrégebbi kétnyüstös, majd barackmagos és borshímes evőabroszok mellett a legkülönbözőbb cifra szövések éppen az abroszokon voltak. Cifraszöttes abrosz nélkül ma sem mehet férjhez Kis-Küküllő menti leány.

A takácsok, illetve a takácsszöttesek, esetleg a templomi terítők mintájára kezdték a hímes abroszokat szőni szélesebb körben. Mindenesetre az egyházi adományok között a XVII. századtól találunk említést a legkülönbözőbb szövött és varrott abroszokról. Ezeket vasárnaponként az az asszony is megfigyelhette, akinek nem volt közvetlen kapcsolata az udvarházak belső életével. Dombón 1695-ben említenek egy „*gyapot gyolcsból* csinált abroszt, tsipke a szélin...”, majd „egy kétnyüstös felkötött abroszt” (1709), „egy krakkai és egy csipkés abroszokat [...] egy vereses abroszt” (1703); 1724-ben „két abroszt, egyik *sáhos*, az másik *visitációra* való vereses [...]”. 1753-ban már feltűnik „egy közönséges *borshímű* abrosz” s „egy rostos végű abrosz *fejéres*” (Dombó Ehk. lt.). Nagykenden 1739-ben az egyházi klenodiumok között szerepel: „1. vereses fejtős négynyüstes abrosz, 4. sáhos kékfejtős abrosz, 6. négynyüstes parasztvászón abrosz”²⁶. Dadai János esperes (mh. 1668-ban) az itt felsorolt szöttes abroszfajtákon kívül még „kékés szött abrosz”-t, „sáhos kékés abrosz”-t és „Fejér Táblás Abrosz”-t is említ Bonyha, Harangláb, Királyfalva és Tereme templomi textíliái között.

Kétnyüstös és fenyőágas abroszt szöttek régen viselőnek. Borshímest, barackmagost s a cölönköst inkább *letevő cifrának*. Azok leginkább csak a második-harmadik nemzedék életében kerültek mindennapi használatra.

Borshímes parasztabroszt, csepűabroszt és sütőabroszt az udvarházakban is szöttek, de a zsellér- és jobbágyházakban is általános lehetett. Három, majd négy nyüstben szőtték a valóban borsóhímes, aprómintás vászonneműt, már tiszta kenderfonalból is, simán vagy egyszerű gálicos, majd fejtős csíkkal. Később szőtték gyapotosan, majd tiszta gyapottból is. Két szélből szabták 90–95X160 cm nagyságban. Ezt használták abrosznak, terítőnek a kenyértésztára, majd a tekenőben tartott kenyérré is.

Barackmagos, négynyüstös fenyőágas abroszokat már nemigen szőnek. A mintás szövések elterjedésével ezeket inkább gyapjúból készítették még a század elején is.

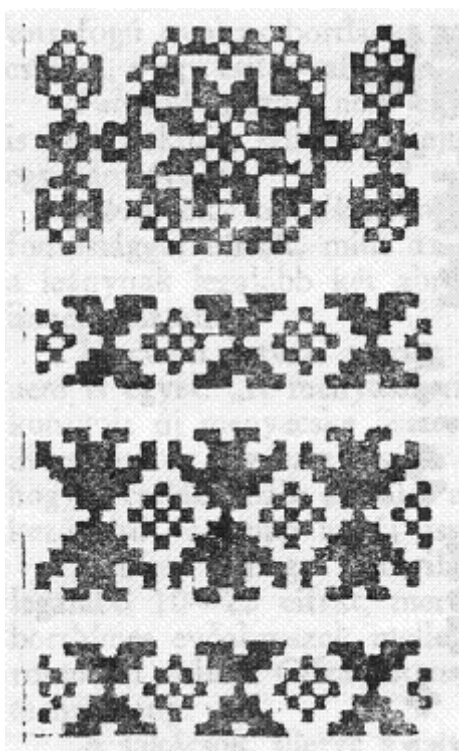

24. Szekfűs szedett abrosz. Kiskend, 1975.

A *cölönkös abroszok* a legrégebbiek a cifraszóttések közül. Ezeket is két szélből szabták. Ezek nyitották meg ezen a vidéken az egyvetelős mintás szóttések sorát. Míg a párna- és derekaljhuzatokon a csík, majd a sordíztés volt az általános, ezek az abroszok az egész felületet beborító terület dísszel tűnnek ki, amely máig is a legkedveltebb díszítési mód.

Sáhos (magában hosszanti csíkos) abroszokat is szóttek valamikor ünneplő abrosznak már a század elején, s azóta is viselő abrosznak. Ezt is készítették gyapotosan s tiszta gyapotból egyaránt.

A *gyapotcifrát lakodalmos abrosznak* és *gyászos abrosznak* kezdték szőni. A múlt század 80-as éveitől már nem egy szép darabbal találkozunk a Kis-Küküllő menti falvakban.

25. Szedettsíkossal halottas abrosz mintája. Nagykend, 1955.

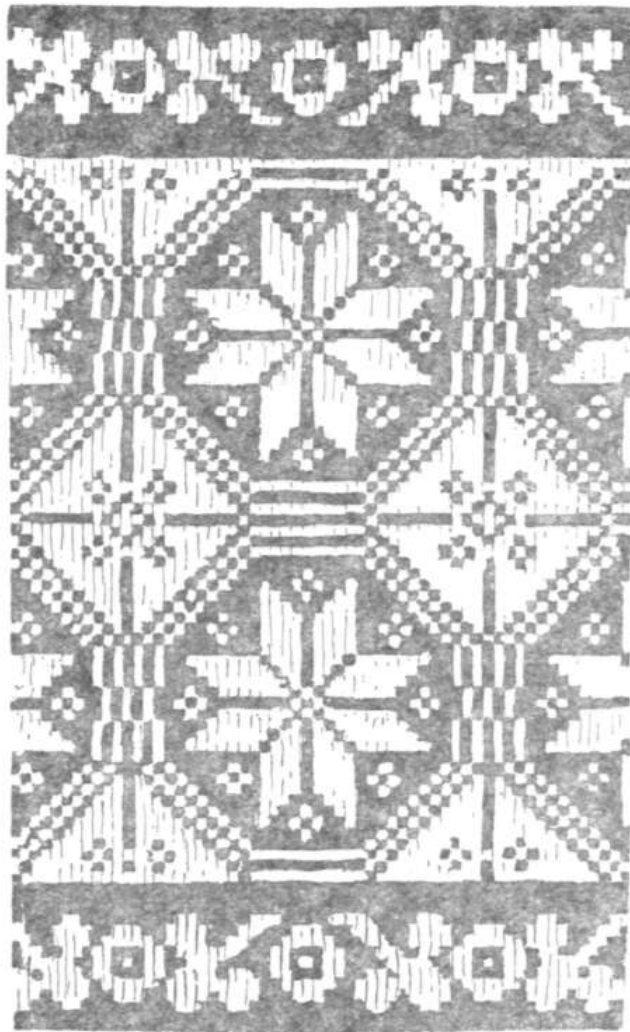
Négynyüstös és ötnyüstös cifraabrosz maradt már a néhai Ferencz Mária szötteményei közül Dombón (49. k). Valószínű, hogy a szőkefalvi takácsnak is szerepe volt abban, hogy éppen abroszokat, szőrlepedőket szöttek és szőnek ma is cifrán, mert ő elsősorban ezekkel látta el a vidéket.

A *gyászos abroszokat* (50. k) ma is felteszik a temetésen a pap elébe. Dombón a sötétkék cifra szőrabroszt alul, s a fehér-fekete *gyapotcifrát* rája. „A rojtot én kötöttem, de mindkettőt Ferencz Mária nagyanyám szötte, már két vetöllővel” (Miklós Józsefné Kőmíves).

Felszedett táblás abroszokat (51. k) Ózdon és Bükkösön csak a két világháború között kezdtek szőni. A legszebbeket nyers „serített gyapot feleresztővel és kísézővel, a cifráját kenderrel verték”. Ezen a vidéken a táblás abroszoknál is ragaszkodtak a megszokott csíkos szélhez. Hogy abrosz jellegét még jobban kihangsúlyozzák, hosszában is betettek bár egy pászma piros fejtőt. Így a piros csík a feleresztőben és a heverőben sajátos, a Dicső környéki, a takácsszöttest legjobban megközelítő cifraabroszoktól eltérő jelleggel ad a táblás abroszoknak.

Táblás abrosz igen szép példányaival találkoztam Balavásár környékén is. Ott nyers gyapot felvetővel és kísézővel, fehér gyapottal szöttek. Ezen a vidéken a 7–10 centiméteres csipkék és rojtok még hangsúlyozzák a házi-szötte jellegét. Kiskenden a sarok kiképzése is sajátos (16. k).

Kétnyüstös cifraabroszt is szőnek újabban Dombón. „Fehér gyapot van felengedve, s a beverése két vetöllővel, egyikbe fonál, másikba bontott zokni” (Csíki Samuné). 1955-ben, ottlétemkor még nem láttam se vászon-, se szőrneműben ezt a cifrát. Most modernül berendezett konyhákban igen jól mutat az asztalon.

26. *Kiscsillagos száznyüstös*. Dombó, 1975.

Fehér-piros vagy fehér-fekete lakodalmos abroszt vagy halottas abroszt még az 1970-es években is igen szépeket szöttek. Alul tették az asztalra a *fehéret*, a *szedett szegfűst*, s arra a *feketét*, a *békást*.

Békás halottas abroszt (52. k) készített Kiskenden még 1972–73-ban Albert Jánosné Kovács Mária. A két abroszt simán tette egymásra, nem sarkokra, de az alsó, a szegfűs egy tenyérnyit kilátszott.

Szegfűs halottas abroszt (53. k) felszedéssel (122X156 cm), koszorúst, cifra alapon szegfűs sordíszítéssel (24. r) szedtek. Ugyanezt szöttek pirosban lakodalmi abrosznak is. A mintát az egykori szálánvarrottakról vették, s apró nyüstökbe fogták.

Szedettcsikos halottas abroszt (112X152 cm) Koncz Mihályné igen szépet készített a 30-as évek elején. Fehér alapon fekete szedéssel három csík-csoport váltakozik az abrosz felületén (25. r), s körben 9 cm széles fekete

csipke szegélyezi. Ugyanezt a mintát piros csíkkal is szőtték lakodalomra, keresztelőre.

Fekete szedettes, száznyüstös abroszokat (54. k) különösen a második világháború után szőtték szépeket. Ezek már, akárcsak a cifraszöttések, terüldíszként az abrosz egész felületét betöltik. A közép korosztály a mestere a száznyüstösnek.

Újabban a Kis-Küküllő mentén mindenfelé szövik a soknyüstöst. Párnának, falvédőnek, terítőnek mindenki szívesen használja újonnalú bútorához. A száznyüstös, kiscsillagos párna az újdonság Dombón is. „Lapockázzuk, ott hátul” – így mondják. Fekete alapon piros-kék fejtővel szövi naphosszat Veres Viktorné és leánya, Judit. Kisgörgényből hozták a mintát s a munkát, azóta annyi a rendelésük, hogy alig győzik (55. k).

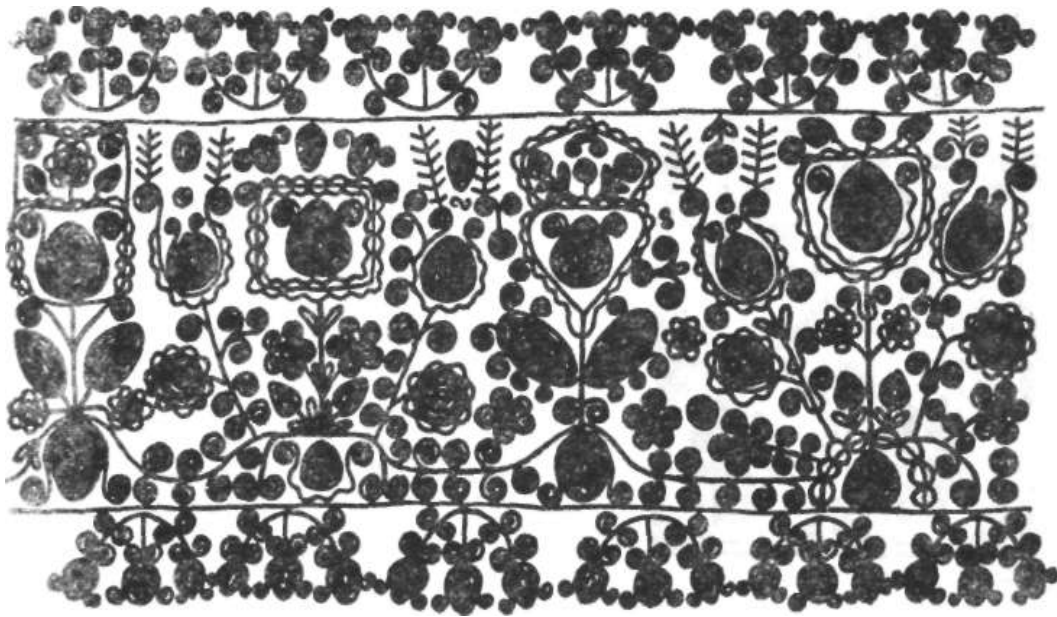
Kiskenden már a régi helybeli minták után dolgoznak. Ott is egyik legkedveltebb minta a *kiscsillagos* (26. r), de ezt a varrottasokról vették, s függönynek, párnának fehérített kender vagy gyapot alapon pirossal, kézzel szövik. Magyarosiné Hegyes Kati elővette a régi szép szöttéseket és derekaljfőtőket (56. k) s *macskatalpas* (13. színes), csillagos és más szimmetrikus varrottas mintákat. Bandi Dezsőtől is kapott néhány tervet, s azokat szövi és szedi egész háza népével. Kelementelkét is ellátta Hegyes Kati mintával, a pávás falvédőt is tőle kapták. Most a leányoknak majd mindnek megszövik. Aztán egyre bővítik; rövidesen sem Bandi Dezső, sem Hegyes Kati nem fog ráismerni. De szövik lelkesen, s mindenki szívesen teszi falra, fotelre, ki mire szereti.

VARROTTASOK

A Kis-Küküllő mentén éppúgy, mint Erdély valamennyi hímző vidékén, a századfordulóig minden faluban készültek varrottasok. Magyarózdton Kocsis Kata szerint „az 1880-as, 90-es években a mécs világánál mindig varrtak” (57. k). A Malozsa völgyében (58. k), de a két Küküllő közötti falvakban is – tudomásom szerint – csak a szálánvarrott fonottkereszt szem járta (59. k). Bár a legidősebb adatközlőim sem emlékeztek már, a múzeumban őrzött szabadrajzú, láncszemes kendők, abroszok azt mutatják, hogy ez a technika itt sem volt ismeretlen (60. k).

Balavásáron és vidékén a helyszíni gyűjtés meg a múzeumi darabok tanúsága szerint Egrestőn, Balavásáron, Kis- és Nagykenden s a szintén Kornis birtokhoz tartozó Kelementelkén és Gyalakután még a századforduló után is szép számban készült mindkét varrottas fajta (61–62. k). Ezek a hímzések Palotay és Szabó T. szerint „olyan önálló hímzéstípust képviselnek, amellyel a néprajzi irodalom mindeddig (1941-ig. Sz. J.) nem foglalkozott”. Pedig „szálánvarrott és az alapszáltól független *folyókereszt szem*”-mel²⁸, valamint az írás utáni *iratos* vagy *urakvarással* más vidéktől biztosan megkülönböztethető, sajátos hímzéstípus alakult ki (27. r).

A többi vidéken 1900 után a párna- és derekaljfőtőket, lepedőhajtásokat már nemigen varrták: „Már nem tötötték a kezükkel az üdőt.” Általában a helyi tanítónőktől is függött, hogy hol milyen technikával szőtték vagy varrták a leányok kelengyéjét. Dombón például az 1899-ben odakerült Roediger Klára kezdte el a „kalotaszegi varrást, a vagdalást”. Így már az első világháború előtt készítettek kalotaszegi vagdalásos párna- és derekaljfőtőket. Az

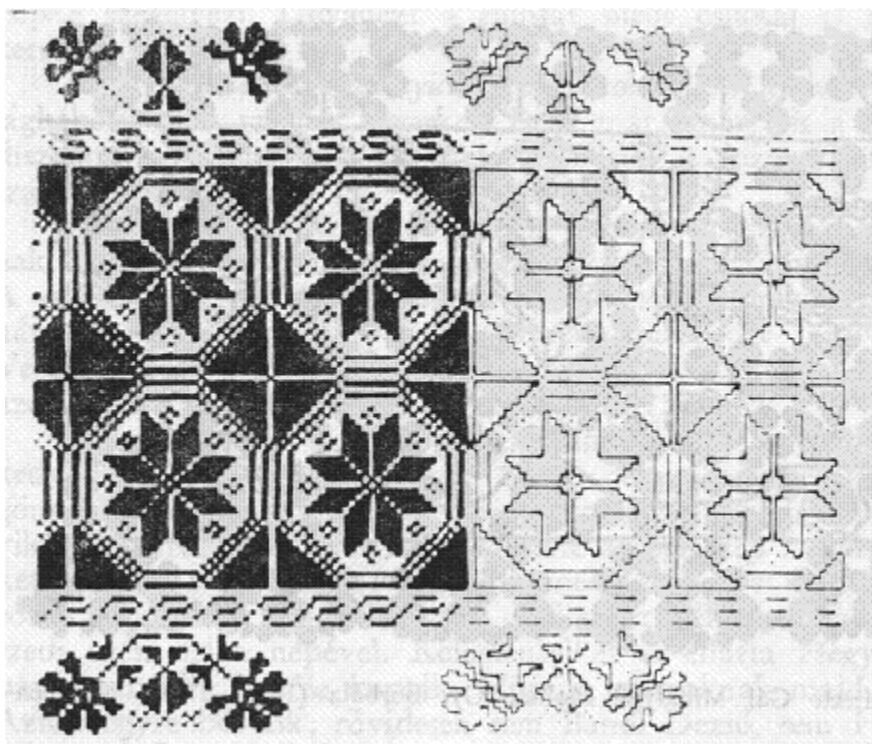

27. *Iratos párnafő*. Készítette Gál Mihályné Molnár Gy. Borbála (1887–1954). Kelemen-
telke, 1975.

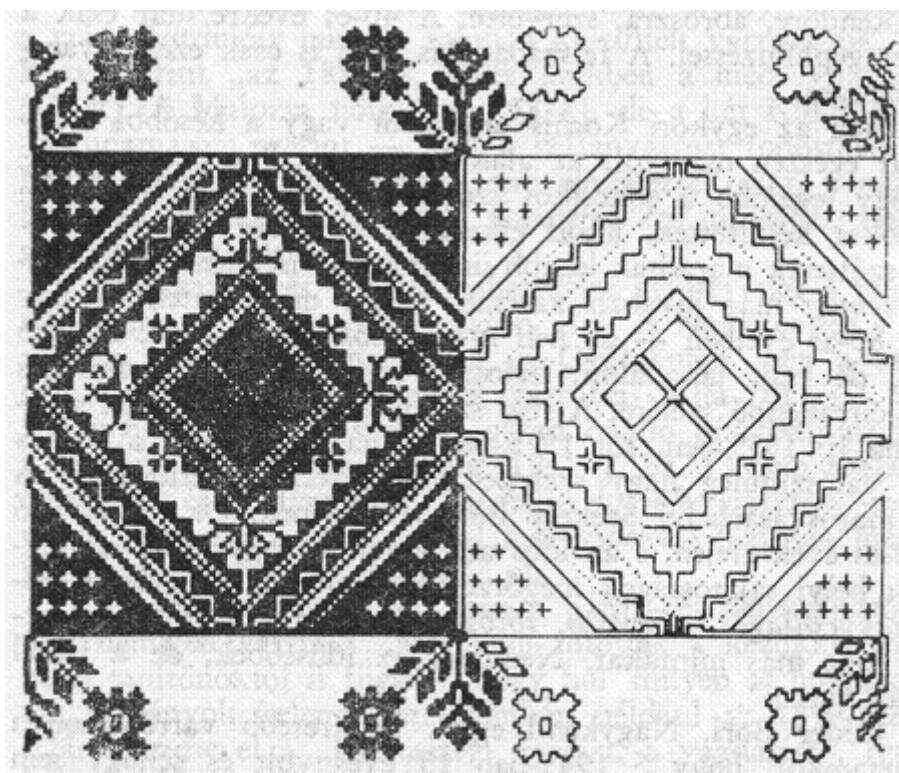
inazást elhagyták, és áttértek a kereszt szemre, s azzal kendőt, asztalfutót, abroszsarkot, szervétet hímeztek. 1929–35 között a Kisgyörgy Berta tanítónő mintái alapján hímeztek a leányok. 1936-tól Kémeri Erzsébet a kalotaszegi mellé megtanította még a „magyarost”, az „udvarhelyit” és a „buzsákit”. A kézelőkre azért tovább varrták a régi *barackmagos varrást*. A 30-as években kezdték a *tótéset* is kendőre, abroszra, szervétre. A 40-es évekre már csak a tótéses maradt a fehér géphímzéssel. A felszabadulás után is csak ezeket varrták többnyire bolti anyagra.

Balavásár környékén az egykori Kornis uradalom vagy a későbbi értelmiségiek hatására már egészen más volt az alakulás rendje. Nagykenden például úgy tartják, hogy legelőbb a sokcsíkos szőtteket, párna- és derekalj-főtöket, lepedőhajtásokat készítettek. Majd elkezdték a szálánvarrottast ünneplőnek varrni, s a szőttek maradtak kisebb ünnepre és viselőnek. A *szálánvarrott folyókereszt szemest* már javában varrták, mikor megjelentek – úgy a múlt század 70-es, 80-as éveiben – az *írás után való* (14. színes). Később kezdték a szedetttest, de csak lakodalmi, halottas vagy úrasztali terítőre, s lakodalmi vagy haló cifrakendő szélére. A régi szálánvarrottasok mintáit szőtték és szövik még ma is. 1955-ben, sőt 1975-ben is nagyban ment a varrás Nagykenden. Ebben valószínűleg nagy szerepe volt Péterfy Lászlónénak és Szini Lajosnénak, a marosvásárhelyi Székely Bolt vezetőjének. Ők vették elő a régi mintákat a 40-es évek elején, s az idős asszonyok kelengyében és emlékezetében megmaradt helyi sajátosságok megőrzésével varratni kezdték a *kiscsillagos* (28. r) és *nagy csillagos, tányéros, tótos után való* (29. r), *cselelevelés, virágos-makkos*, meg más mintákat. Nemcsak az idősebbek, de a fiatal leányokat is „befogták varrni”.

Balázs Borbála Céder Bori, Nagykend egyik leghíresebb varróasszonya (63. k) mesélte ottjártamkor, hogy ő 1943-ban 15 éves volt és sehogy sem akart kötélnek állni. „Azt mondtam, akárhova küldjenek, de én nem varrok

28. *Kiscsillagos párnafő*. Hat szál piros fejtővel négy szál *elegyes vászonra* varrta Balázs Sándorné Magyarosi Kata 1935-ben. Nagykend, 1955.

29. *Tótos után való párnafő*. Péterfy-gyűjtemény. Nagykend, 1955.

és nem varrok! Akkor Péterfyné vett rá, hogy dolgozzam. Bori, magam is szégyellem, hogy édesanyád is, nagyanyád is mind varrja, és te nem – mondta. Azóta mind varrom, örökké, télen-nyáron, mikor időm van. Nyáron a kapáló mellett is. Sokszor mondom a fiataloknak, mért nem tanuljátok meg, lelkem? De a fiatalok beléjöttek a *nagyokba*, s nem még fognak varrni.”

Bezzeg Kelementelkén, mióta a templomot műemléknek nyilvánították, s az asszonyok régi mintájú új varrottasokkal és szedettesekkel öltöztették fel, azóta a leányok és asszonyok újra varrják és szedik saját otthonuk számára is új megfogalmazásban a három-négy nemzedéket kiszolgáló darabok alapján a szép terítőket, takarókat (64. k).

Alapanyag és hímzőfonal

Hol és mikor készült az első Kis-Küküllő vidéki varrottas? Erre, sajnos, pontos választ nem adhatunk. De az alapanyagokat szemügyre véve mégis valamelyes tájékozódást nyerünk.

A levéltári adatok a XVII. század közepén „Buja vászon török munká”-ról (Dadai) és „Giolcz olasz Ágas Abrosz”-ról beszélnek. A XVIII. század elején és közepén „gyapotgyolcs”-ra, „krakkai vászon”-ra, „fejér sellymes keszkenő”-re, „patyolat keszkenyő”-re, „lengyócs kendő négy singes”-re hímeztek. „Elegyesen arannyal”, „fekete és színes selyemmel” varrták „ágas virágos formáikat”²⁶. 1802-ben a dombói „*Ingó Jók*”²⁷ című leltár „a gyapot gyolcs abrosz” mellett két szélén „veres fejtővel, négyszegre varratt... virágokkal ékesített *kendervászon abrosz*”-ról is tesz említést. Míg az előbbieken minden bizonnyal udvarházakban készültek, ez utóbbi egy jobbmódú jobbágy vagy valamikor belső szolgálatra is berendelt zsellér házából kerülhetett a dombói eklézsia tulajdonába.

Kender- vagy szövászatonra *veres*, de inkább *kék fejtővel* varrták a helyszínen talált legrégebbi darabokat. A dombosabb vidéken, így Ózdon lenvászatonra is hímezték a régi völegényingeket s a párnafőtőket. Bonyhán, Haranglábbon, Királyfalván és Teremén, s feltehetően még más falvakban is, ahol a „fonásból élő öregasszonyok kenderfonalat vagy lenvászmat” adtak „a rektornak”, azaz a kántortanítónak „a temetésen végzett szolgálatáért” (Nagy László), ott valószínű, hogy varrtak is arra a lenvászatonra, szürkére ázott vagy kékre festett lencérnával, s talán fekete, vagy burjánnal festett szőrfonallal is.

A múlt század első feléből ismert varrottasok már kialakult népi hímzőkultúráról beszélnek. Így biztos, hogy itt is, éppúgy, mint Kászonban²⁸, vagy Torockón²⁹ a fejtő megjelenése előtt is varrtak. Itt is készülhettek olyan fekete és házifestő gyapjúfonallal varrt párna- és kendővégek, mint a Kis-Küküllő menti szász lakosságú Kundon (65. k), vagy Kis-Küküllő megye egykori székhelyén, Erzsébetvároson, a régi Ebesfalván. Mivel e varrottasok díszítőelemei a már klasszikusnak mondható fejtős párna- és derekaljfőtők kialakulására valószínűleg hatottak, így majdnem biztosra vehetjük, hogy ezeket az anyagokat a fejtő megjelenése előtt a helyi lehetőségeknek megfelelően, de itt is használták. A felső-marosmenti Magyaron a szájhagyomány azt tartotta, hogy a fonott keresztzetet a magyarói leányok Alia Máriától, a felső kastély XVII. század közepén élt, s a templom kriptájában pihenő úrnőjétől tanulták.³⁰ A levéltári adatok tanúsága szerint Alia Mária Bonyhán született, a család Gogánváralja egykori birtokosa volt.³¹ Hogy a ma is élő legendának milyen alapja van, nem tudom, de a Kis-Küküllő vidéki népi- és úrihímzések számos változata él ma is Magyarón.³² Az udvarházakban, ahova

Alia Mária is „összegyűjtötte a leányokat esős napokon”, varrhatták selyemmel, majd fejtővel a szebbnél szebb hímzéseket. A német és olasz mintakönyvekről vagy a török kendőkről, terítőkről levart mintákat otthon az ügyesebb kezű Zsuzsik és Mányik csak a hagyományos kender-, esetleg lenvászonra, hímnek való kender-, nyers vagy festett len-, esetleg szőrfonallal hímezheték. A múlt század elejétől, de különösen a jobbágyfelszabadulás után a nagyobb mennyiségben felhasznált gyapot és fejtő legtöbb vidéken – így itt is – nagy lendületet adott a színes szőttesek és varrottasok előállításának. Az igazán szép varrottasok akkor már nem tiszta kender-, de elegyes vászonra vagy *elvegyvászonra* készültek. Balavásáron és Nagykendén hat, máshol négy szál olajos fejtőt fűztek a tübe, s akkor kapta meg igazán a vékony vászonból szinte plasztikusan kidomborodó, Palotay által is említett (28), mesziről megismerhető Kis-Küküllő menti jelleget.

A két világháború között a DMC³³ fényes hímzőpamutok megjelenésével a régi minták mellett feltűntek a gomolyagok belsejéből előkerülő természetes rózsabimbó és virágcsokor mintái. (Szerencsére csak a cifrakendők és az abroszok szélén varrták.) Itt a sok szín és a *fémpamut* már nemegyszer az ízlés erőteljes elbizonytalanodását jelezte.

Öltésmódok

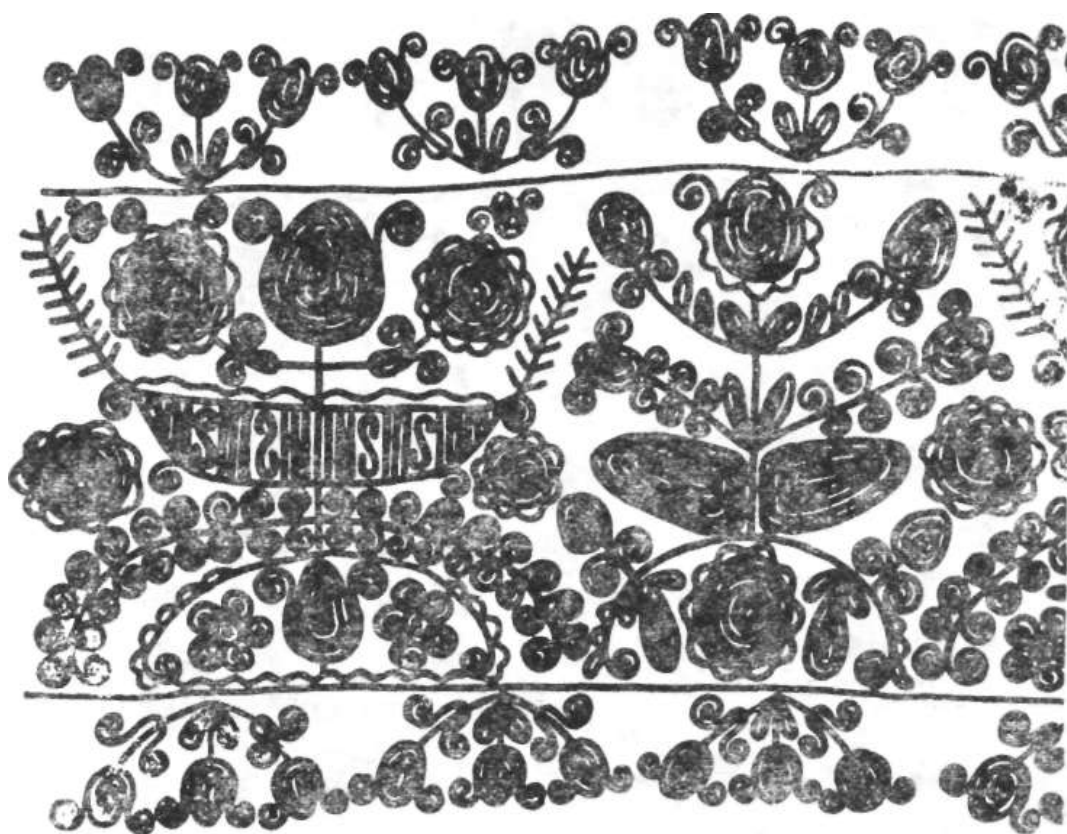
Milyen öltéssel is készültek ezek a változatos, szép varrottasok, az egykori s a most újra felvetett nagyágyak legfontosabb darabjai?

Dombón azt tartják, hogy náluk „1890-ig az *inazás* járta. Az ünnepi párna- és derekaljfőtök, lepedőhajtások, abroszok, kendők mind varrva vótak (Kálmán Pálné). Ózdon *páras akasztalatot*, Kis- és Nagykendén, Balavásáron és Kelementelkén a régi öregek *sinort* varrtak. De *szálánvarrott folyókereszt szemnek* vagy *fonottkereszt szemnek* is nevezték. Gogánváralján *szálánvarrott fonottöltéssel* vagy *aggasztalással és kereszt szemmel* is dolgoztak. „Tiszta pirossal vagy tiszta kézzel, esetleg piros-kézzel varrtak, de nem *babotzták, mint az urak*” (Magyarosi Istvánné, Nagykend).

Inazás, páras akasztalat, sinor, szálánvarrott folyó- vagy fonottkereszt szem, fonott öltés a neve egyes falvakban vagy vidékeken, de a varrás alapján valamennyi szálán varrott vagy az alapszálak számolása nélkül, de fonott öltés volt.³⁴ Nem kereszt szem a világ minden kincséért sem!

„Ne varrjátok kereszt szemmel a varrást, fiam, csak inazással. Mert az *duflábban megy*. Tömöttyebb úgy, szebb” – tanította Ferenc Mária az unokáját, Miklós Józsefnét, mikor látta, hogy az iskolában kereszt szemmel varratják az *asztalközépre valókat*, terítőket. Az ő édesanyja is így varrta 1838–40 táján a szép kék *csillagos derekaljfőtöt* Szőkefalván (66. k). Ugyancsak ez idő tájt készülhetett a királyfalvi *szegfűs-táblás derekaljfőtő* és a *makkos-rózsás varratos lepedő*, melyet Miklós Mária dédanyja, Székely Klára varrt.

Ezeknél régebbi darabokkal a helyszínen nem találkoztam, s az adatközlőim emlékezete sem nyúlik korábbra vissza. Pedig Dadai János inventáriuma szerint 1668 előtt is varrtak a Kis-Küküllő mentén „verescsillagos keszkenőt” és „spanyol varrással varrott gyolcz kendőt”. A XVIII. század elejéről már magam is fényképeztem két évszamos, fonottöltésű úrasztali terítőt. Igaz, azokat még „babotzták”, mert urak készítették. Az egyiket „bujá törökvászonra” piros, zöld és kevés sárga selyemmel szálánvarrták: „1704. E. NÁDUDVARI ISTVÁNÉ KUL-CSÁR ERSEBET ADTA AZ R. NEMES EK-

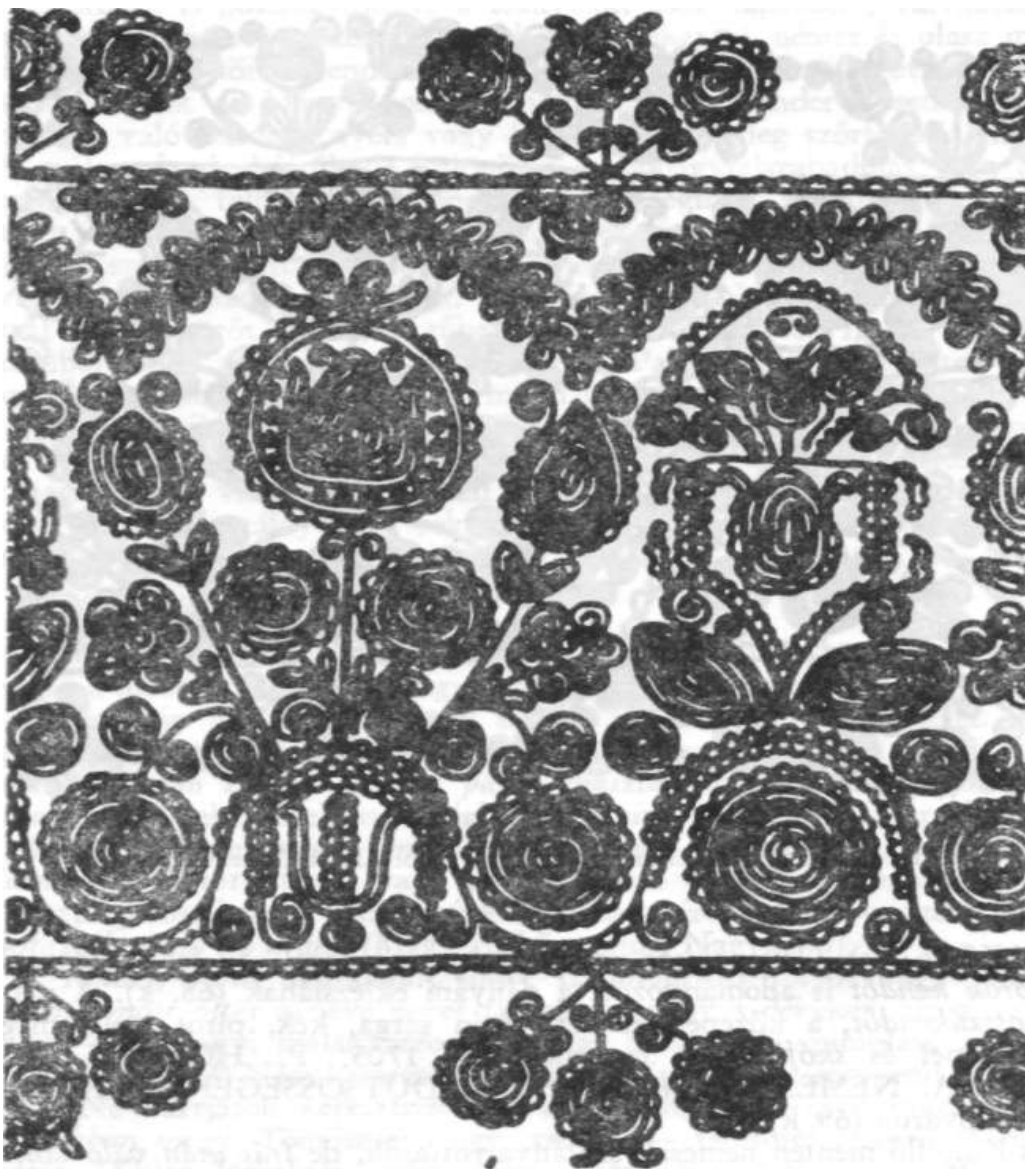

30. *Iratos párnafa*. Készítette Gál Mihályné Molnár Gy. Borbála. Kelementelke, 1975.

LESSIÁNAK” (67. k). Ugyanakkor ugyanezzel a szöveggel egy leheletkönnyű *csillagos török kendőt* is adományozott a dányáni eklézsának (68. k). A másikat, a *hosszúkendőt*, a közepén és két végén sárga, kék, piros mellé még fekete selyemmel és *skófiummal* varrták. „A. 1705. P. HORVAT SAMUEL... és A. NEMES ERSEBETH ISTEN DÜTSÖSSEGERE SENTELTÉK” Küküllőváron (69. k).

A Kis-Küküllő mentén nemcsak szálánvarrottasok, de *írás után való láncöltésesek*, *iratosak* is készültek szép számban. Az évszamos darabok tanúsága szerint ezeknek virágkora a Balavásár környéki falvakban 1880 és 1914 között volt. Rongyos zsákból előhalászott iratos párnafő maradványaimat (27, 30. r) Gál Mihályné G. Borbála varrta (mh. 1954-ben 64 éves korában Kelementelkén). Róla mondják, hogy „mindig csak varrt, még a mezőn is. Amíg a többiek nyugodtak délután, ő varrta a párna-, a derekalj és a *lepedő fejét*, mind csak iratost.”

Fél Edit a láncöltésest tartja talán a legsajátosabb öltéselemünknek (17–18). Mindenesetre egyik leghagyományörzőbb vidékünkön, a Mezőségen készültek még hasonló láncöltésesek (70. k). Erzsébetvárosról őriz a múzeum néhány igen érdekes barna szőrfonallal hímzett láncöltéses kendő- és lepedővéget. Halókendők vagy lakodalmas kendők, párnavégek vagy derekaljvégek voltak-e egykor, ki tudná megmondani? Rég elporladt koporsójuk is készítőiknek a velük eltemetett szőr- és vászongúnyával együtt.

31. Írás után való lepedőszél (részlet). Írta Zs. Albert István (1876–1936), Kiskend.

A Kis-Küküllő vidéki varrottásokon is – már a klasszikusnak nevezhető darabokon – csak néhány öltéselemet használtak.

Kereszt szemmel (71. A. k) itt is régen csak az egyes szemeket varrták. Csak a századforduló után, az iskolában készítettek teljes egészében *egyszerű* vagy *német kereszt szemmel* kendőket, terítőket.

Akasztalat-varrással (71. B. k) készültek itt is a legrégebbi párna- és derekaljfőtők, lepedőhajtások. Egyszerre nem egy, de két öltést vettek munkába, s maguktól távolodva varrták. A Torockón²⁹ és Magyarón³² ismert formában, tehát függőlegesen haladtak a sorok. Ezért, s a vastagabb, többszálú fejtő használata folytán, különösen a Balavásár környéki varrottások emlékeztetnek a torockói *szemes varrásokra*.

Az *urakötést*, *urkas varrást* (71. C. k) a nagy- és kiskendiek meg a balavásáriak az elegyvászonra olyan tömötten varrták, hogy mire egy darab készen volt, a fejtő már meg is kopott. „Az *urkast*, a *láncöltéset* a mostani öregek nem is varrták, csak a *szülék*, a dédanyák. Én is tőlük tanultam – magyarázta Koncz Sándorné Nagykenden – , hogy az igazán szép *urkas varrást* elegyvászonra hatszálú fejtővel kell varrni. Egy *töbéli fejtőt* a fejünkre tekertünk (71. k). Mindenki a saját karjához mérte”, saját karhosszának megfelelő hat szálát fűzött a tübe. A körbe csavart fejtőbe aztán egy fehér cérnát húztak, s „bele a tübe, s azzal is varrták (72. k). Vót harangcerna, s azzal varrták, mert a vastag hatszálú fejtő a tübe bele nem ment. Szininé, mikor varratott az asszonyokkal, mindig küldte mellé a fehér cérnát is, hogy ne vesztegessük a másikat, a drága fejtőt. Sokan megvarrtak egy-egy párnát egyetlen bog nélkül, mert egyik töbéli fejtő mikor elfogyott, urkolták hozzá a másikat.” Ilyen töbéli fejtőt készítettek a szálánvarrott folyókeresztszemesekhez is.

Míg a szálánvarrottásokat mintáról vagy másik varrottasról nézték, a láncöltéset *írás*, rajzolás után varrták. Előbb a körvonalakat, majd a minta belseje felé haladva zsinórszerűen végig láncöltéssel *urkolták*.

Az írást, a rajzolást a kendervásznakra, vagy a szép elegyvásznakra az ügyesebb kezű asszonyok mellett férfiak is végezték. A balavásáriak egy egrestői embert emlegetnek, akihez vitték a vásznat *íratni*. De vitték Kiskendre és Kelementelkére is.

„Zs. Albert István (1876–1936) keresztapám rajzolta a láncöltéseket még az első háború előtt Kiskenden” – mondja Hegyes Kati, aki csak 17 éves volt, mikor keresztapja meghalt, de jól emlékszik még, hogy „jó vastag papírból ki volt vágva a forma, s ott húzta emellett. Csak két, legtöbb három mintája vót. Nem tudom, hogy vett vóna valakitől pénzt a rajzolásért.”

Leánya, Lajos Istvánné Albert Mária büszkén mutogatta Bandi Dezső írását a *Vörös Zászló*ban⁴, s benne az 1911-ben készült láncöltéses lepedőt, melyet ő adott el az udvarhelyi múzeumnak. „Édesapám rajzolta ezeket a mintákat – mondta. – Emlékszem, amíg a faluban varrták, a minta mindig kemény kartonból kivágva az ajtófélfán, szegen lógott. Másoknak is rajzolta téli időben.” Az ehhez hasonló dús, azonos mintájú balavásári, kis- és nagy-kendi párna-, derekaljvégek, lepedőhajtások valószínűleg az ő keze alól kerültek ki (31. r).

Ravasz Mihály is írta Kelementelkének és a környéknek az iratosokat. Meghalt 1922-ben, 65 éves korában. Az 1903-ban született Ravasz Pálné szerint „nagyon ügyes ember vót. Ő írta a leányoknak Gyalakutára s még Balavásárra is. Örökké rajzolt a fiataloknak. Aztán már csak *kockákat*, *gyócsokat* vettek. Nemigen varrtak.”

Varrott kendők

„A leánygyermekkel, hogy jó varró legyen, az első lótetűt (*lótücsök*), amit meglátott, kettőszakították és a fején át hátravettették. A lótücsök ugyanis záporok után a szárazulaton maradt puha iszap közvetlen színe alatt, élelem után kutatva, díszítővarrás forma ábrákat hurkol, vonalazással az iszap színére domborítva ki föld alatti útját” (Horváth István, 54). A leánykából jó varrót igyekeztek nevelni. Tanítással, varázslással még idejében elkezdték, hogy mire *megkonfirmált*, már komolyan kivegye részét a kelengyekészítésből. Az 1892-ben született Kertész Jánosné Magó Erzsébet még emlékezik,

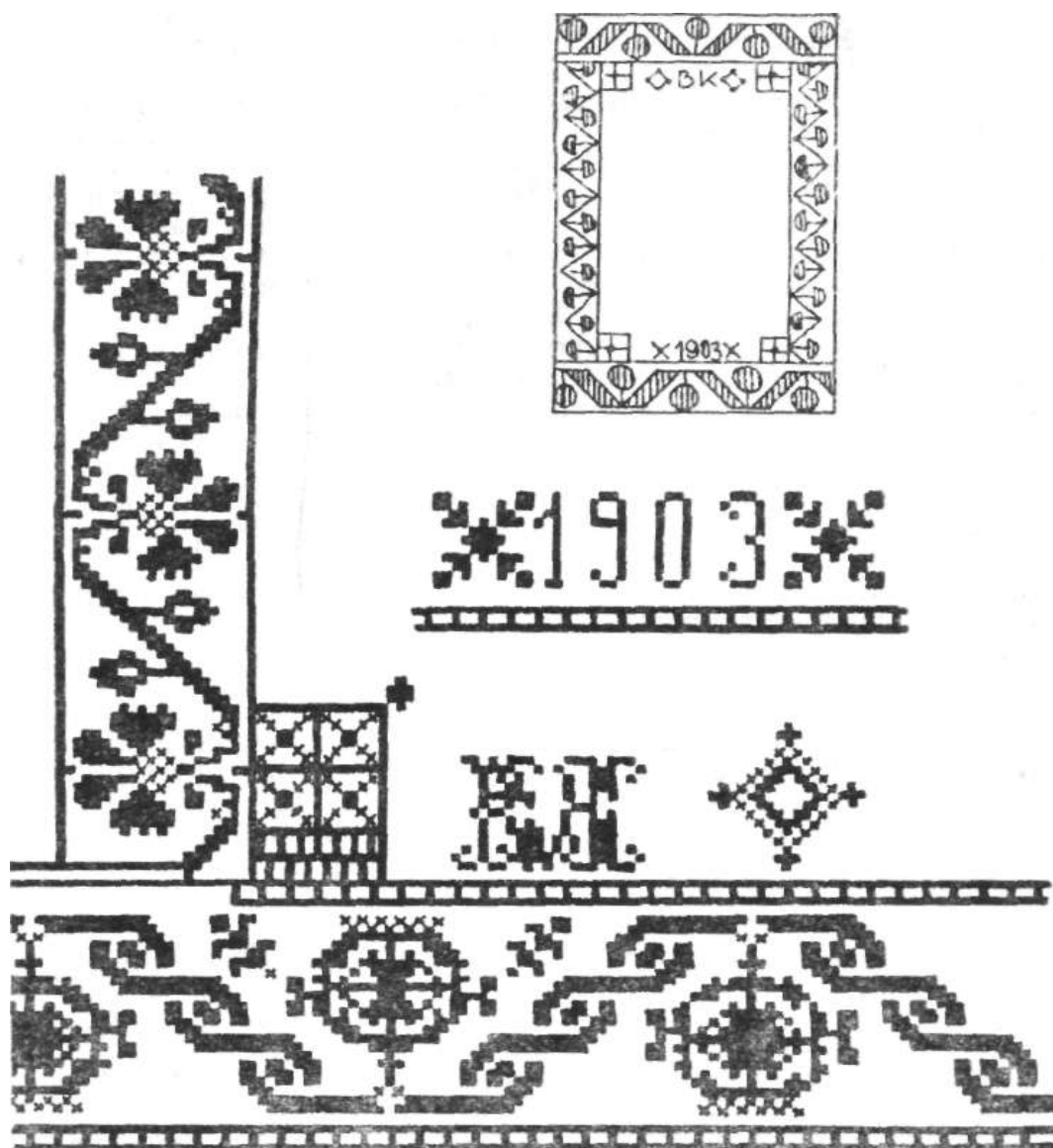
32. Szekfűs takaruha: „Magó Kata várta Magyar Kati.” Ózd, 1955.

hogy mikor *mentek a pipékkel*, a varróval behúzódtak a kert alá, a lézsás kert tövibe. A pipéket pedig a legtöbb háznál az öt-hat éves gyermekekre bízták.

A *takaruhán* kezdtek a leánykák általában *ötögetni* – Varró Erzsébet is 1914-ben takaruhán tanult varrni (73. k). A kisebbek egyszerű, keskenyebb csíkozású szöttesen próbálgatták a varrótudományt. Munkadarabjukba aztán beléfogták a kenyeret, „miko” tarisznyába vitték az ételt, beléttették, s evéshez a födre terítették. A kezdeti próbálkozásokat tehát elhasználták viselőnek. A jobban sikerülteket már letették *inneplő letevő cifrának*.

A *virágzás*, az *ágazás* minden esetben ünnepi darabra került. Egyszerűbb, csíkos kendő is, ha egy-két ág és készítőjének neve meg az évszám bele volt hímezve, már méltó volt arra, hogy keresztelőn, lakodalomban vagy halottas háznál a falu szeme elé kerüljön.

Ágas vagy *szekfűs takaruhában* „vitték a pánkót a betegasszonynak Ózdon (74. k). A két szélére szőtt gazdagabb piros, esetleg piros-kék csíkozású szöttes középvonalán vagy középvonalai mentén tükörszerűen elhelyezkedő ágak a régi egyszerű *ágas rúdravalók* és *párnafők* emlékét idézik. Ezekről az ágazás aztán az újabb minták térhódításával kikerült a széles mintacsíkok két oldalára mesterke gyanánt. De ágazást varrtak a széles szöttes-csíkok belső oldalára is (32. r). A készítő neve a két középvonal közé (75. k) vagy a fehérén hagyott szöttes részre került, díszítősort képezve. Ezekre a takaruhákra a századforduló után egyszínű fehér vagy váltakozó piros-fehér csipke került.

33. Szalvéta asztalközépre. Dombó, 1955.

A régi takaruhákat a századforduló után szalvéták, *szervéták* váltották fel. Dombón, ahol 1899-től nagyon céltudatos kézimunkaoktatás folyt, az iskolában varrt darabokon világosan lemérhetjük a hímzés alakulását, amely rányomta bélyegét az utóbbi hetven év varrottasaira.

Szalvétát asztalközépre (33. r) Mátyás Mária is készített 12 éves korában (mh. 1968-ban, 77 éves korában). Abban az időben – valamennyi adatközlőm szerint – ezen a vidéken szálán már csak kendőket és terítőket varrtak. A téglalap alakú terítőn keresztben és hosszában más-más mintázatú díszítősor fut végig (76. k). A sarkokat bár megerősítik, hangsúlyozzák egy

kisebb sarokmotívummal, még nyoma sincs polgári tükrös sarokdíszítésnek. Ezeket a szalvétákat terítették aztán kosárra, vagy ebbe fogták a tányért, mint régen a takaruhába.

A *kalotaszegi szervétek* is feltűntek a század elején, házi gyolcsvászonra varrva. „Abban az időben –1903-ban – a tanítónénik adták a mintát. Iskolában tanulták a varrást, a kötést a kendők végére” (77. k). *Kalotaszegi asztalfutót* még 1935-ben is varrtak Dombón. Ez is iskolai osztálymunkája volt az 1923-ban született Molnár Annának. A kalotaszegi vagdalásos egy sajátos formája honosodott meg Dombón 35–40 év leforgása alatt (78. k).

Ojtott rózsás szervétek is készültek a két világháború között Dombón. Kezdetben ezeket a naturálisabb rózsákat elegyesvászonra piros fejtővel, majd gyolcsvászonra színes DMC-vel varrták fonott-, majd német keresztszemmel (79. k). Itt már a megszokott téglalap alakú szőttest a négyzet váltotta fel, s a sordíszítést a minták koszorú alakú elhelyezése. Tehát a naturálisabb díszítő elemekkel egyidőben megváltozott a kompozíció, s ennek megfelelően a terítő formája is.

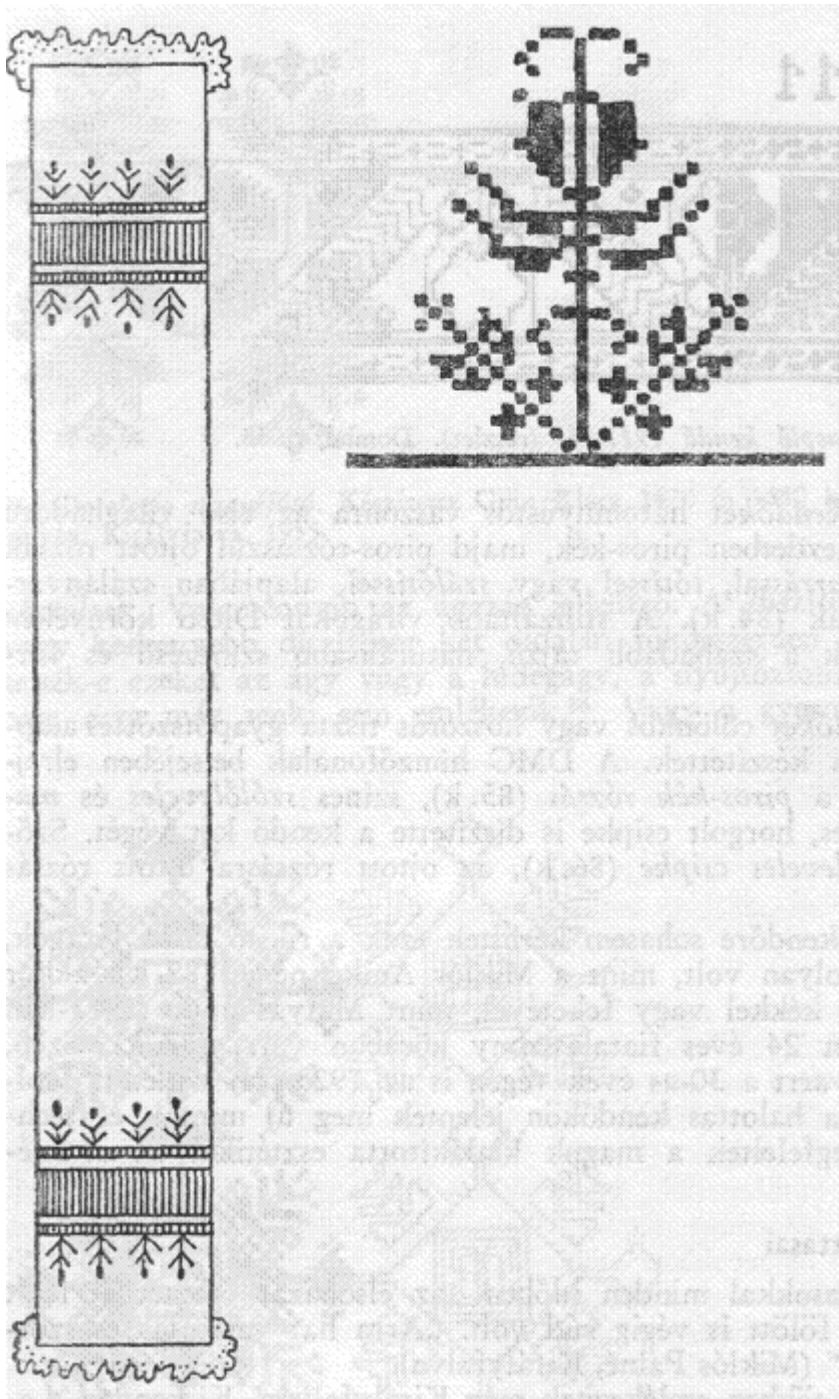
Udvarhelyi kis szervéteket a második világháború előtt kezdtek készíteni. Ezt a hímzésmodot is az iskolában tanulták, s azóta az egész falu varrja. Ez az udvarhelyi tanítóképzőből kikerült tanítónők jóvoltából Erdély-szerte meghonosodott hímzésmod Haáz Rezső rajztanár, a székelyudvarhelyi múzeum megalapítója hímzésmintáira vezethető vissza. *Kosártakaró szervéttől* (80. k) templomi padtakaróig minden formában megtalálhatjuk a Kis-Küküllő mentén is.

Azokban a falvakban, ahol a múlt század végi csipketanítással s a század eleji irányított kézimunkaoktatással megszűnt a régi szálánvarrott és írás után való varrottások készítése, ott többé-kevésbé ugyanaz a helyzet, mint Dombón. Tanítónőnként változott és élt egymás mellett a német keresztszem, laposöltés, kalotaszegi vagdalásos és az úri hímzésekre emlékeztető „udvarhelyi”. Ezek díszítményben, színben, formában megbontották az évtizedek, évszázadok alatt kialakult hímzésmodot, szín- és formavilágot, így az aránylag rövid idő alatt nemigen sikerült valóban művészi igényű darabokat létrehozni. (Ezért a következőkben, megfelelő helyen, csak utalok az itt említettekre.)

*

Hosszúkendőre, vállkendőre vagy kicsibőcsőkendőre is, a díszesebbre Magyarózdón ágazás került. A hosszúkendő két végén a piros-kék vagy fekete csíkozás mellett az ünnepi kendőt ki is hímezték. A díszített felület hármastagolása, a közből széles, két oldalán keskenyebb csíkos csoport, majd a szélén felfelé és lefelé fordított ágazás (34. r) a varrottások felépítését idézi. A középvonalból kiinduló ágazás vagy a szőttescsíkok mellett levő kétirányú kevéské hímezett dísz is lehetett egykoron a varrottások első lépcsőfoka. Hogy a piros ágazású, fekete csíkos hosszúkendő (81. k) eredetileg halottaskendőnek vagy bölcsőhordozónak készült-e, azt már az 1900-ban született Ballai Ferencné Kóródi Kata sem tudta megmondani. Azt viszont igen, hogy evvel hordta a mezőre leányát, Ballai Katit 1921-ben. Kati is jól emlékszik, hogy az öccsét mint „kötötte fel az édesanyjának” evvel a kendővel.

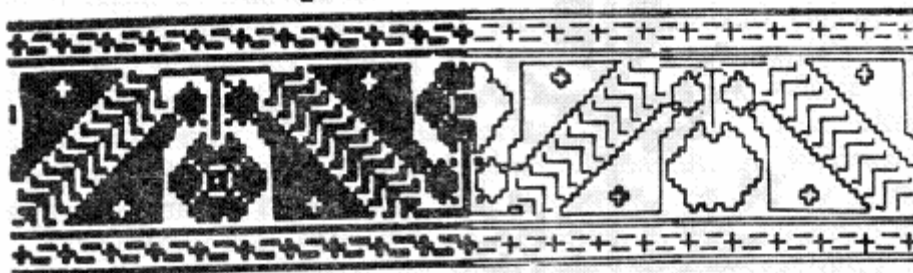
Szimbólum vagy véletlen volt-e a gyermekhordozó kendőkön a felfelé és lefelé fordított kis életfa-motívum? Mert a kis koporsót is ezzel kötötték át, ha a gyermek nem érte meg az egy évet.

34. Ágas kicsibőcső kendő. Ózd, 1975.

Inneplő kendőt, cifra kendőt, díztörülközöt vagy dískendőt különösen a századforduló után kezdtek szélesebben kihímezni. Piros fejtős *kerekszemmel* 1903-ban, 10 éves korában varrta Miklós Györgyné Dombón az általam gyűjtött legrégebbi évszamos darabot (82. k). Férjhezmenetele után ugyanezt a mintát varrta halottas kendőre magának s az urának. A pirosat tették lakodalomkor az ajtó sarkára. Az első világháború előtt a sima kétnyüstös gyapotvászonra két keskeny *sinor* közé fogott szélesebb mintasor (35. r) vagy féloldalal, szélesebb ágazás került (83. k). Legtöbb esetben készítőjének névbetűit s az évszámot is ráhímezték.

1911

35. Kerekszemmel varrt inneplő kendő 1911-ből (részlet). Dombó, 1955.

Ojtott rózsás díszkendőket háromnyüstös vászonra az első világháború után kezdtek varrni. Kezdetben piros-kék, majd piros-rózsaszín ojtott rózsák zöld levelekkel *sima varrással*, *tőtíssel* vagy *szálőtíssel*, aljában szálánvarrott laposöltéssel varrták (84. k). A stilizáltabb virágokat Dicső környékén fokozatosan felváltották a szabadabb rajzú, naturálisabb színezésű és formájú virágok.

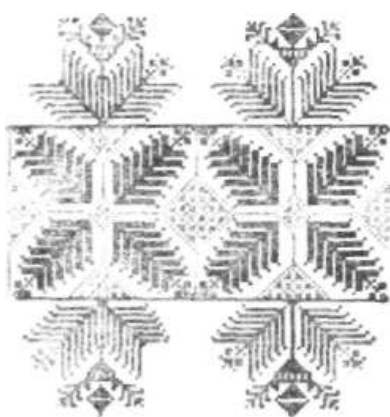
*Varrottas cifra*kendőket cölönkös vagy koszorús tiszta gyapotszöttes alapra Balavásár környékén készítettek. A DMC hímzőfonalak belsejében elrejtett mintákról varrták a *piros-kék rózsás* (85. k), színes *szőlőleveles* és *madaras* kendőket is. Széles, horgolt csipke is díszítette a kendő két végét. Szőlőleveles kendőre *szőlőleveles csipke* (86. k), az ojtott rózsásra ojtott rózsás talált.

Varrottas halottas kendőre sohasem kerültek ezek a rikító cifra virágok, madarak. Ha a minta olyan volt, mint a Miklós Anikó nénié (82. k), akkor még levarrták egyszínű kékkel vagy feketével, mint Mátyás Judit 1913-ban készült kendőjét, melyet 24 éves fiatalasszony korában varrt (87. k). Szép, negatív mintás kendőt varrt a 30-as évek végén is az 1923-ban született Molnár Anna (88. k). Bár a halottas kendőkön jelentek meg új minták és technikák, ezek mindig megfeleltek a maguk kialakította esztétikai követelményeknek.

Az első ház varrottasai

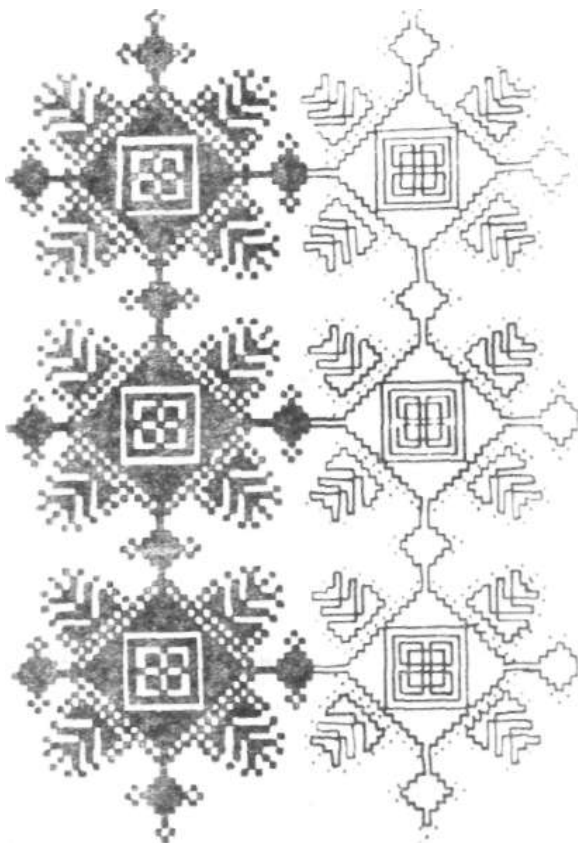
A legszebb varrottasokkal minden időben „az elsőházat ötöztették fel”. Régen még a vetetágy fölött is végig rúd volt. „Arra hat varrottas és szöttes kendő vót átaldobva” (Miklós Pálné, Királyfalva).

Rúdravaló kendőre többen emlékeznek még Királyfalván, Kiskenden, Lapádon, de látni, sajnos, nem volt módomban. A szötteseket elbontották, mikor a rudakat már nem használták, s új cifraszötteseket készítettek belőlük. Kibontották, mikor nem lehetett fejtőt kapni, s szötték csíknak alsószoknyába, törülközőbe. A varrottasokat, mint mondták, elhasználták, mert ott fent a fejtőjük erősen „megőszült”. Szerencsére a múzeum megőrzött néhány megkopott darabot Erzsébetvárosból (89, 90. k); ezek díszítő elemeit már mint ágazást, mesterkét alkalmazták a későbbi kendőkön, párna- és derekaljvégeken (36. r, 87. k). Ezek lehetnek azok az egyszerű varrottasok, melyeknek díszítményei az újabb középinták, *rózsák* elterjedésével aztán kiszorultak a szélre. Vastag kendervászon alapra *hagyult kék*, ritkábban piros sodratlan fonallal, az alapanyag szálaitól többnyire független fonott kereszt szemmel

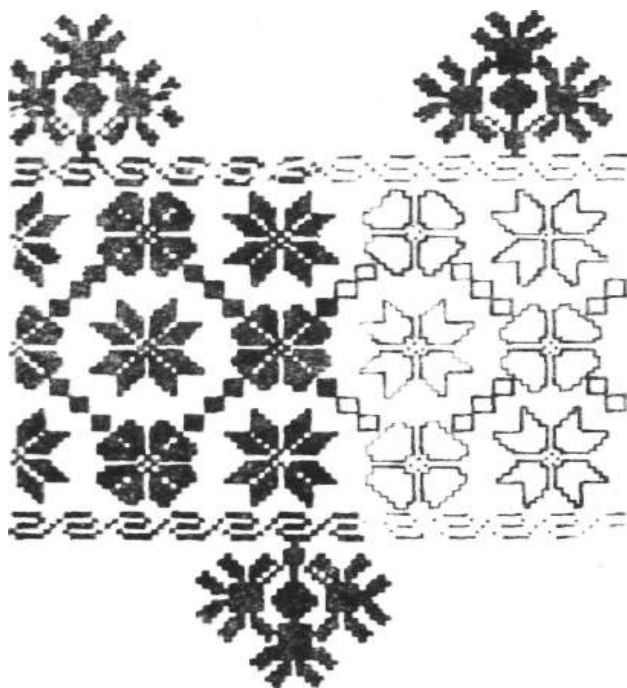

36. *Cserelapis surgyéfőző*. Készítette Gilin Klára 1870 és 1880 között, piros és kék fonallal Sülyén. Királyfalva, 1955.

készültek. Valamennyin az ágazás jellemző. A díszítmények egyszerű zsinór vagy keskenyebb díszítősor két oldalán tükörszerűen helyezkednek el. Hogy tették-e ezeket az ágy vagy a hidegágy, a nyújtóztató fejéhez, mint Szilágiban, arra már senki sem emlékezik.³⁵ Vagy a gyermeket fogták bele mint

37. *Apróalmás párnafőző* (részlet). Készült 1910-ben, valaki régi párnájáról. Ózd, 1975.

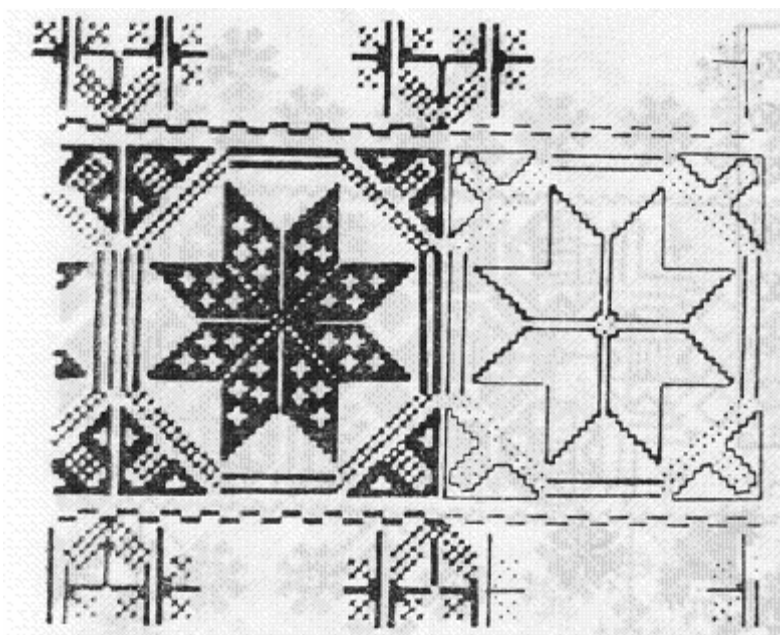
38. Kicsiszekfűs párnafő. A század elején készítette Szolga Istvánné Bíró Borbála. Kiskend, 1975.

Kászonban?³⁶ Mindenesetre az ágak, a bokrok, az élették (?) jelen vannak, mint a szilágysági ágyfűtülvalókon, csak sokkal kisebbek. Ezeknek a változatai kerültek később az ózdi szöttes gyermekhordozó kendők, takaróruhák és halottaskendők szöttes csíkjainak szélére is.

Párnavégek és *derekaljvégek* (91, 92. k) is maradtak fenn ugyanebből az időből. Vagy ezek is rúdilepedők, gyermeklepedők vagy ágyfűtülvalók voltak egykoron? A méret jóformán azonos. Valamennyi 45–50X100–110 cm, s többnyire két darabból összetoldott kendervászon. A keskeny középmita két oldalán elhelyezkedő sűrűbb vagy ritkább három-öt ágú növényi díszítőelemek a párnákon éppúgy, mint a rúdravalókon megtalálhatók. Középcsíkok szélén mint mesterkék vagy mesterkecsúcsok még száz-százötven évig fennmaradtak (36. r). Gilin Klára 1870–80-ban Sülyén, bár nem valószínű, hogy ismerte az erzsébetvárosi rúdravalókat és párnavégeket, felhasználta ezeket a díszítő elemeket cserelapis szép *surgyéftőjén*.

A Kis-Küküllő mentén is a nagyágy párnáit, surgyé- és derekaljfejeit, valamint lepedőhajtásait díszítették a leggazdagabban. A szöttes lehetett mies-napi vagy letevő cifra, de a varrottas mindig a nagyünnepi legféltettebb darabokon hirdette a leány vagy a ház asszonya ügyességét, esetleg módját. Egy párnát még 1955-ben 40–50 lejért varrtak, de fizették gabonával, csirkével, kinek mi állt könnyebben.

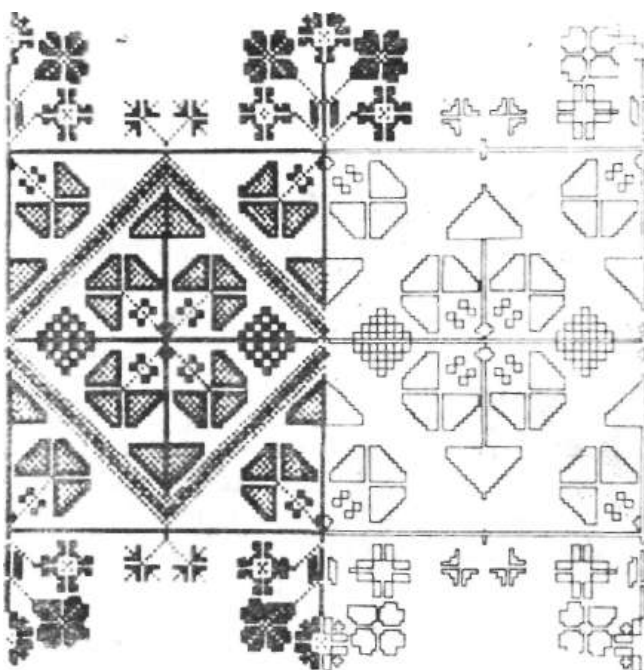
A varrást, legyen az szálánvarrott vagy írás utáni, a múzeumban talált néhány darab kivételével, mindig egy szél vászonra hosszában hímezték. Az abroszokat leszámítva, a vászon hosszában haladó sordíszítést alkalmazták.

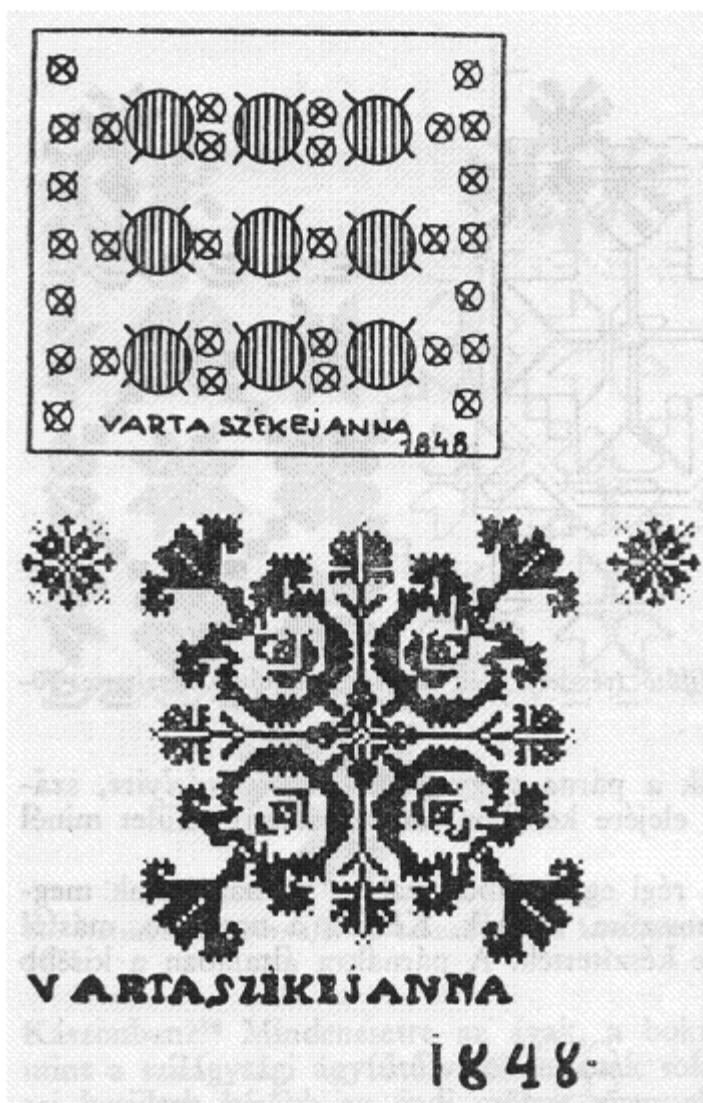
39. Tányéros vagy négycsillagos derekaljfőtő (részlet). Kék sodratlan rejtővel készítette Török Erzsébet 1855 táján. Gogán, 1955.

A hímzett szél után úgy varrták a párna vagy a derekalj *pendelyire*, szára-ra, hogy az ágy fejéhez, illetve elejére kerüljön, és a díszített felület minél teljesebben érvényesüljön.

A *párnafőtőket* (93, 94. k) a régi egy szélből szabott párnahuzatok megfelelő szélességében, 45–50 cm hosszúra varrták. Később a nagyobb, másfél széles párnákra már 60–65 cm-re készítették. A párnákra általában a kisebb

40. Kicsirózsás lepedőhajtás mintája. Gogánváralja, 1955.

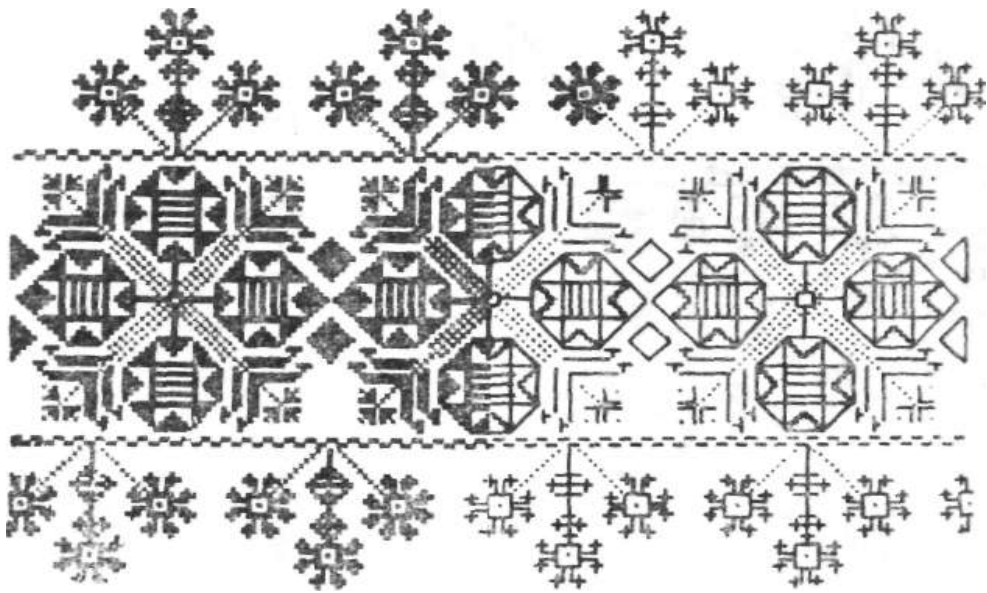

41. 1848-as kilencrósás abrosz. Dombó, 1955.

hímeket választották (37, 38. r), a nagyobbakat csak az utóbbi időben használták. Varrottas párnafőt minden leány igyekezett annak idején legalább két darabot vinni, de a nagygazdák, s különösen akinek maradt anyjától, nagyanyjától, az vitt tíz-tizenöt darabot is, mindegyiket párjával. (Egy-egy mintából kettőt vagy hármat, az illető vidék szokásainak megfelelően.) Ahol egy bizonyos mintakincs vált általánossá, mint pl. Nagykenden, ott a módos háznál abba jártak, hogy vetettágyukról egyik minta se hiányozzék.

A *surgyfőtőket* vagy *derekaljfőtőket* (14. színes) szintén egy szélből, de az ágy szélességének megfelelően 85–105 cm hosszúra varrták, és a két-két, illetve négy szél vászon végéhez dolgozták (95, 96. k). Érdekes módon a legrégebbi darabok (59, 66. k) a derekaljvégeken és a lepedőkön maradtak fenn (39, 40. r). Ezeket nem tették a halottal a sírba, vagy ezek kevésbé rongálódtak? A múlt század első feléből gyűjtött darabok egy kivételével mind *surgyé-* vagy *derekaljfőtők*, mindegyiket késsel varrták vastag kendervászorra.

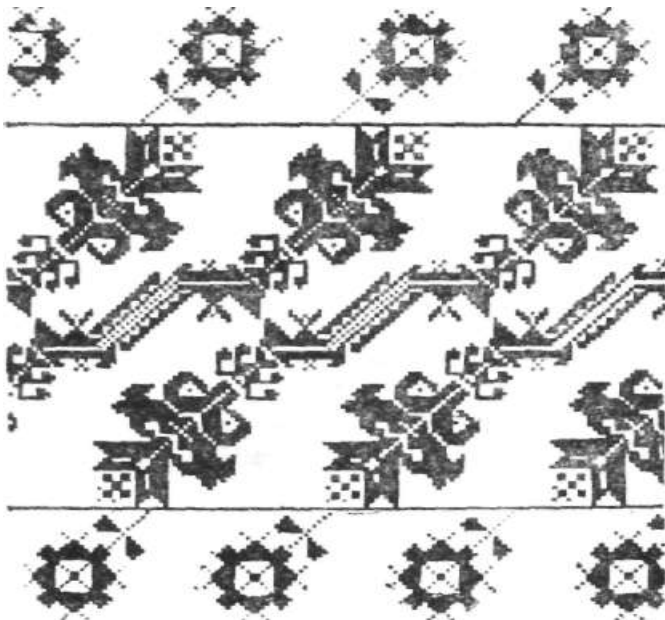
Lepedője, vagy *lepedőhajtás* került a díszes nagyagylepedőkre. Éppúgy, mint a szötteseknél, némely vidéken a három összetoldott szél végébe vagy

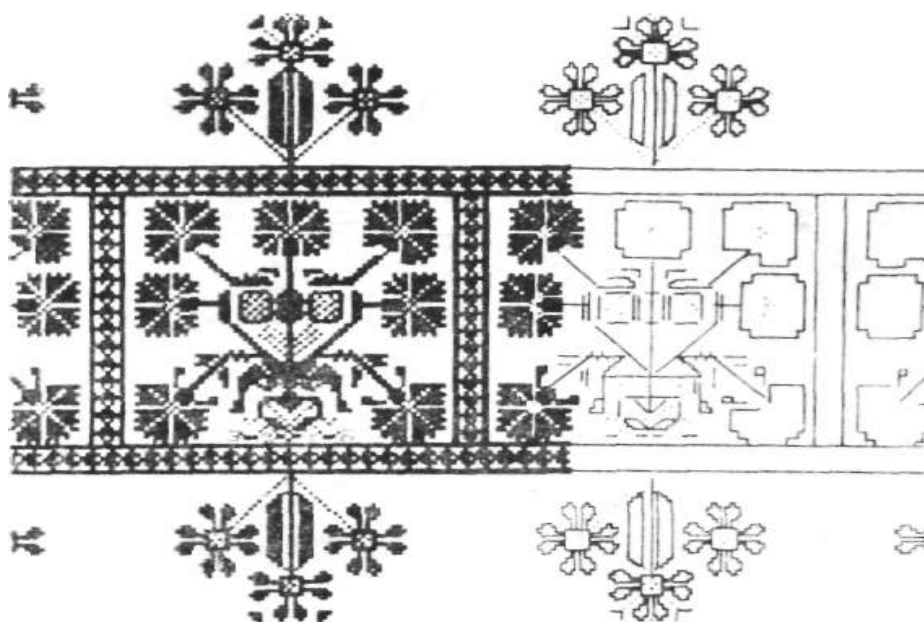
42. *Abroszrózsákból* szakaszosan elrendezett *párnafő* mintája. Gogánváralja.

oldalára varrták, aszerint, hogy a lepedőfőt az ágy fejéhez (keresztben) vagy elejébe (hosszában) terítették. Míg a derekaljfükre inkább a széles mintából álló díszítősorokat kedvelték (66, 96. k), a lepedőkre lehetőleg szakaszos vagy folyómintát alkalmaztak (97, 98, 99. k).

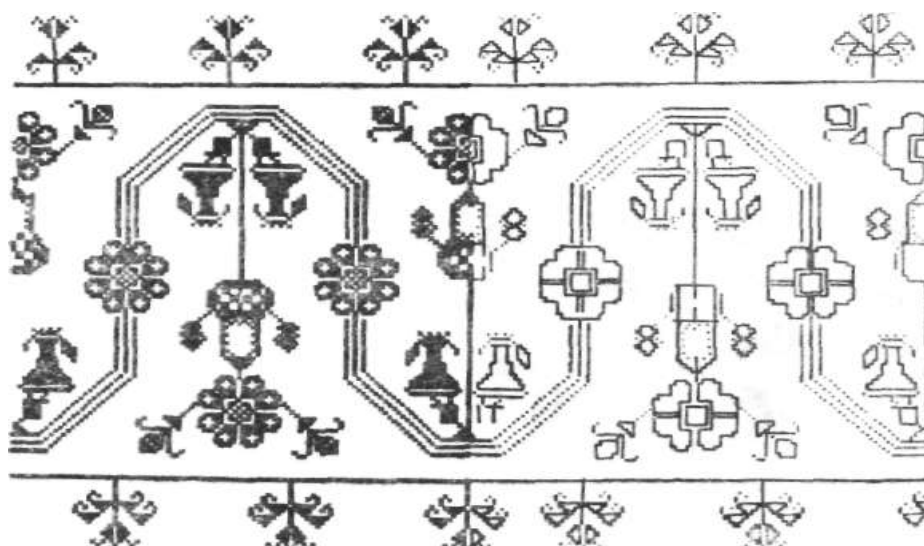
A *varrottas abroszokat* a Kis-Küküllő vidékén éppen úgy, mint Kalotaszegen vagy Szilágyban, már nem díszítő sorokkal, hanem elszórt nagyobb

43. *Kígyós párnafő* mintája azonos irányú *ágazással*. Nagykend, 1975.

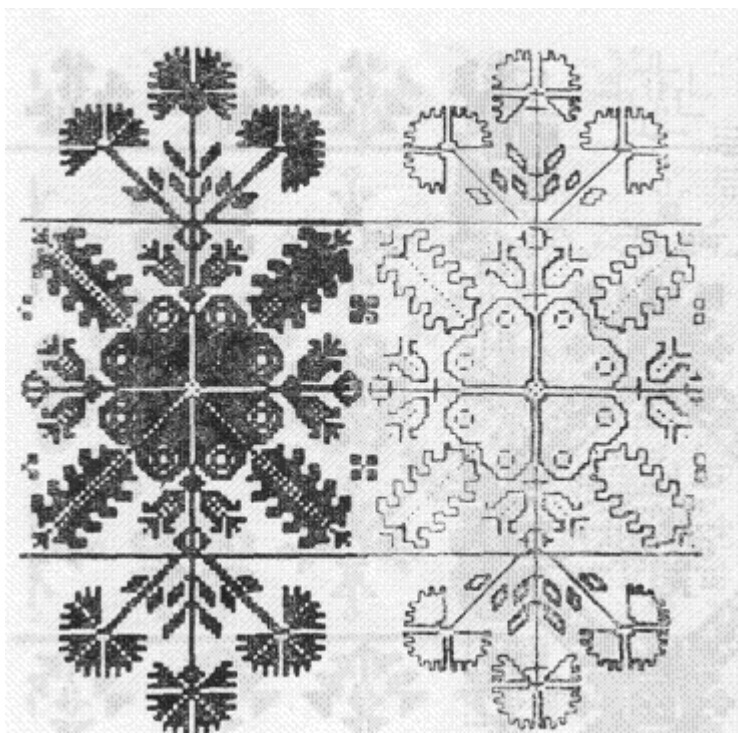

44. Szekfűs derekaljvég mintája. Királyfalva, 1955.

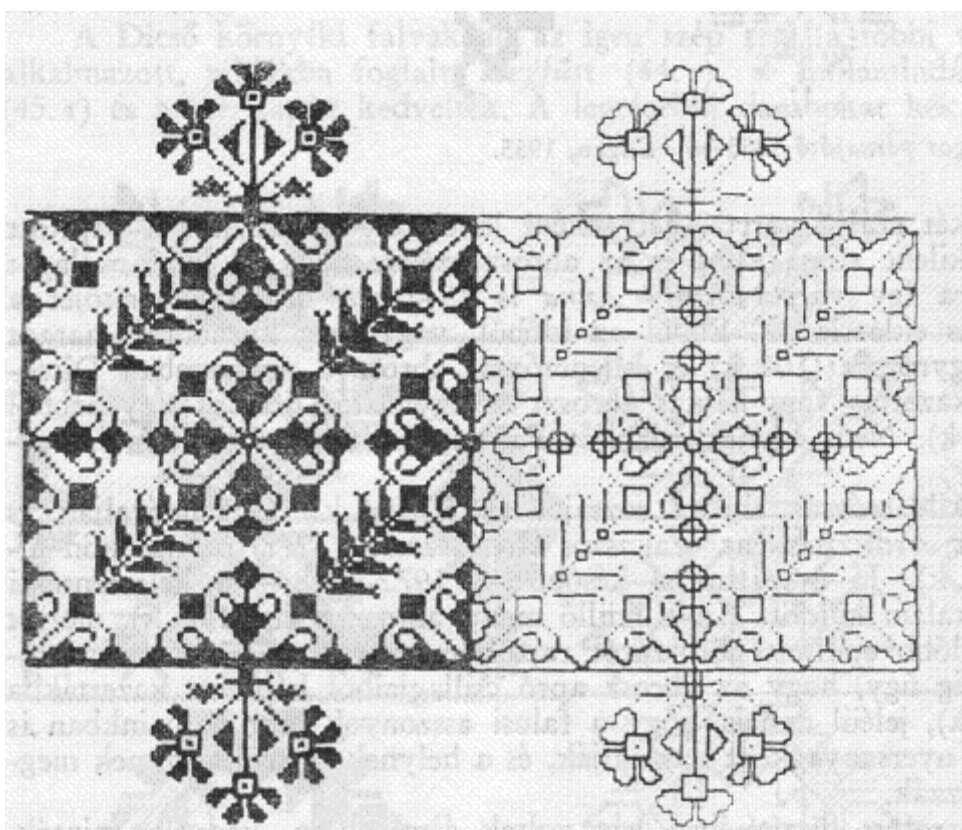

45. Cseremakkos lepedőhajtás mintája. Dombó, 1955.

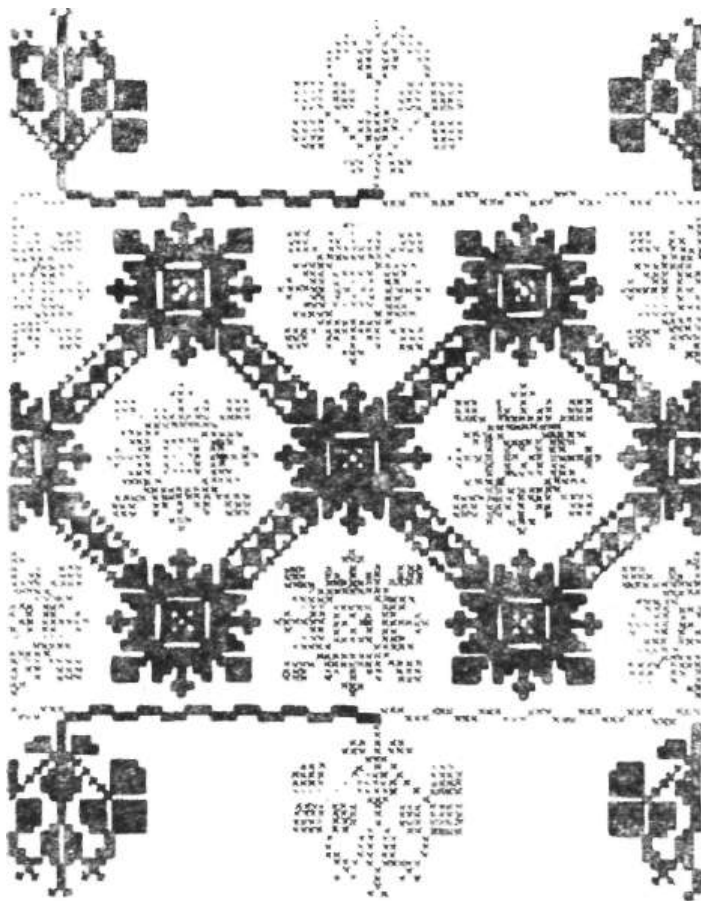
rózsákkal, azaz terülő dísszel ékítették (41. r). Itt leggyakrabban két, két és fél vagy három szél vászonra varrtak négy, illetve kilenc rózsát (100. k). Így készítette Székely Anna 1848-ban Dombón kilenc rózsás kivarrottas abroszát. Unokája, Bitainé Bényi Márikó úgy emlékezett ottjártamkor, hogy nagyanyja sokszor mesélte, hogy a forradalom alatt a lapítót az ablak elé akasztotta. A mécsvilág nem szűrődött ki, s nyugodtan öltögette a finom kendervászonra piros fejtővel, inazással három szárra egy szemet. A nevet

46. *Medvetalpa, rózsás, csereleveles párnafőtő mintája*. Készített Fülöp Györgyné Horváth Borbála (1850–1931). Ózd, 1975

47. *Rózsás asztalfutó mintája*. Készítette Vén Székely Györgyné Molnár Zsuzsa 1860–65 között. Dombó, 1955.

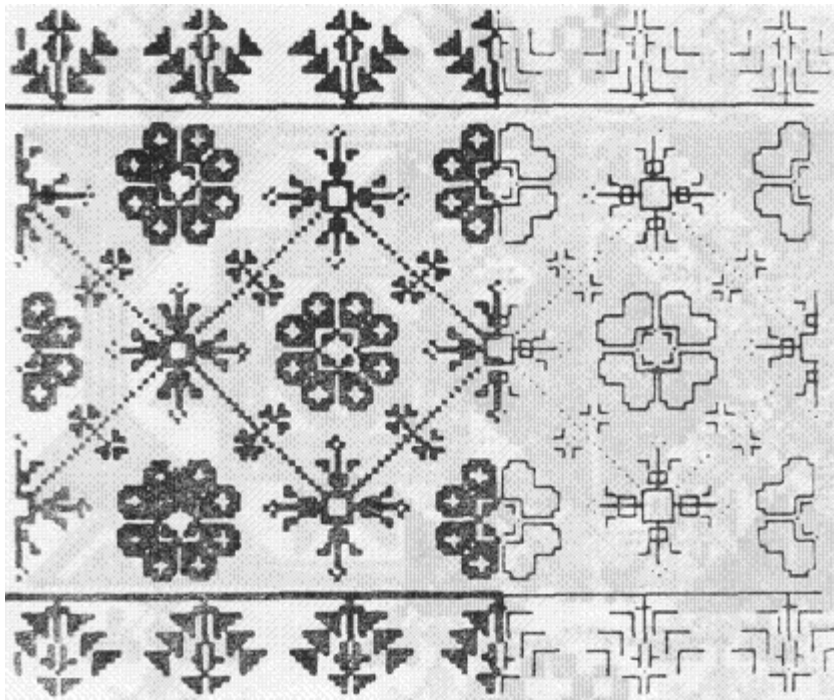

48. Piros-kék csillagos párnafőtő 1855-ből. Gogán, 1955.

s az évszámot két szátra varrta, helyenként láncöltést is használt a hajlított vonalaknál. A kilenc rózsá közé és az abrosz szélére még 28 kicsi csillagot is öltött. Világra így varrta *Simfy Anna* is 1848-ban úrasztali terítőjét a dombói unitárius ekléziának. Ebből az időből, vagy még korábról maradt fenn egypár négyrósás (101. k) és kilencrósás abrosz a múzeumban Dicsőből. Igen szép kazettás vagy táblás abroszt és ágyterítőt őriznek ugyanebből az időből (102. k). Nem egynek rózsáját Palotay is közli a törökös hímzések között.³⁷

Az egyik kilencrósás abrosz rózsáját (103, 104. k.) Gogánváralján és Istvánházán már sordíztésként, szakaszos elrendezéssel (42. r) párnafőkön alkalmazták (105. k). Jó évszázaddal később – 1972-ben – a kelementelki asszonyok az általam küldött Kis-Küküllő menti abroszrózsát (106. k), melyet Székely Anna előbb említett abroszáról rajzoltam, varrottas padtakaróra hímezték, mégpedig úgy, hogy az abrosz apró csillagjaiból képezett kazettákba helyezték (107. k), jeléül annak, hogy a falusi asszonyok még napjainkban is a kapott mintát nyersanyagként használják, és a helynek és szükségletnek megfelelően alkalmazzák.

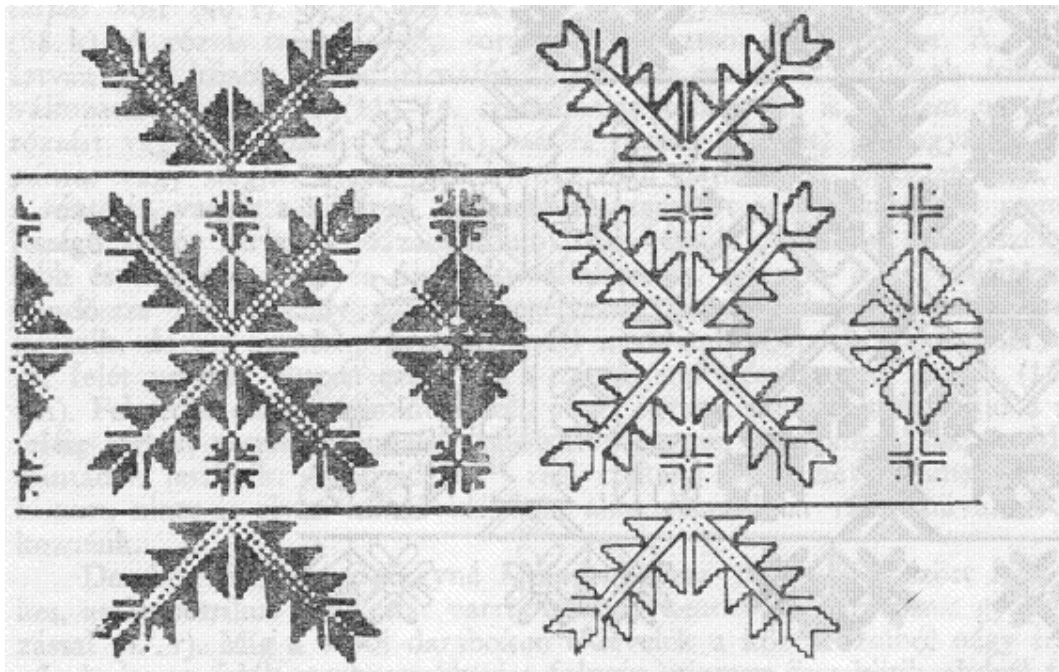
A *szálánvarrottas* díszítésében bár voltak általánosan kedvelt minták, mint a *kígyós* (43. r), de azért Dicső környékén más járta, mint a Malozsa völgyében vagy a két Küküllő között. Nem is szólva Balavásár vidékéről, ahol jó-

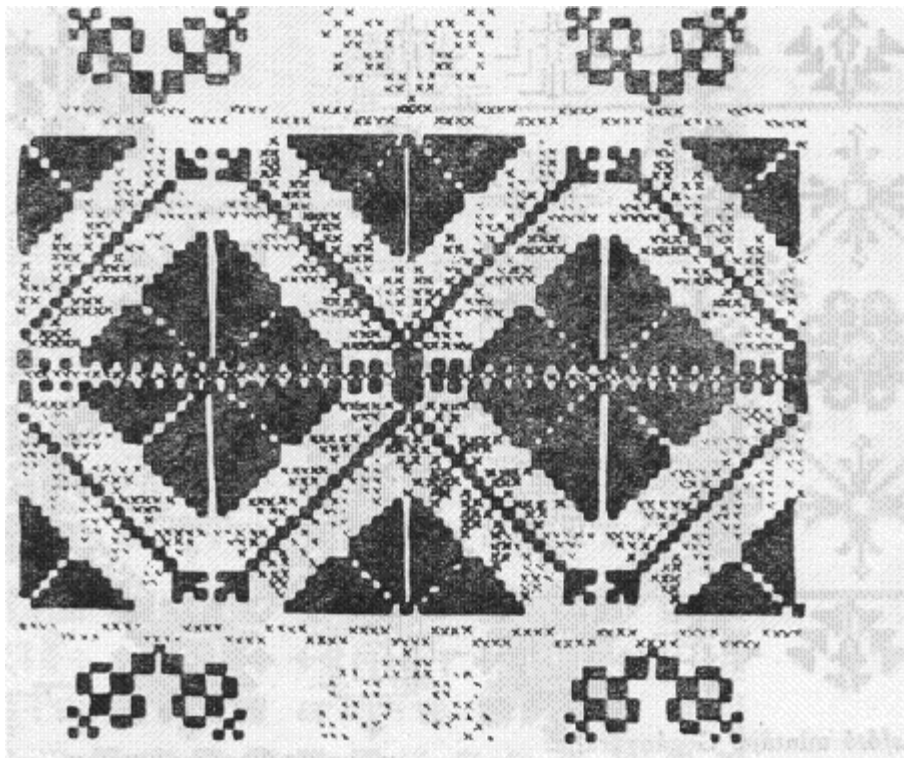
49. Piros *kisrózsás párnafőtő* mintája. Gogánváralja.

formán 9–10 mintát varrtak, de velük a legjobb érzékkel alakítottak változatos formákat.

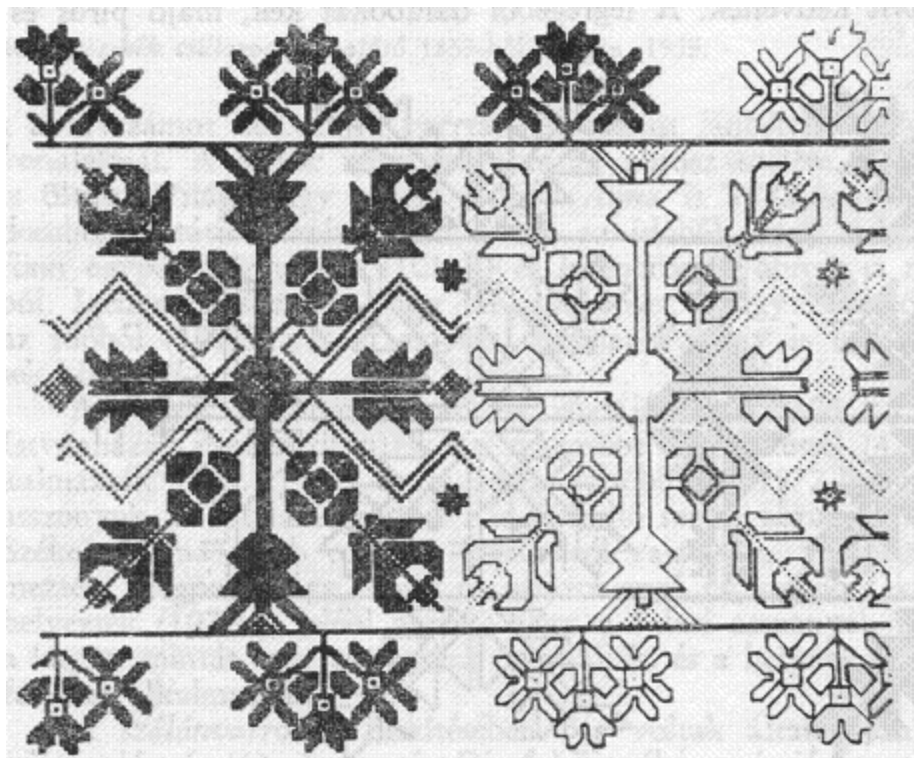
A Dicső környéki falvakban az igen szép régi, a többi vidéken kevésbé alkalmazott, táblákba foglalt *szegfűst* (44. r), a hullámindás *cseremakkost* (45. r) és a *cserelapist* kedvelték. A legrégebbi darabokat kék, majd piros és

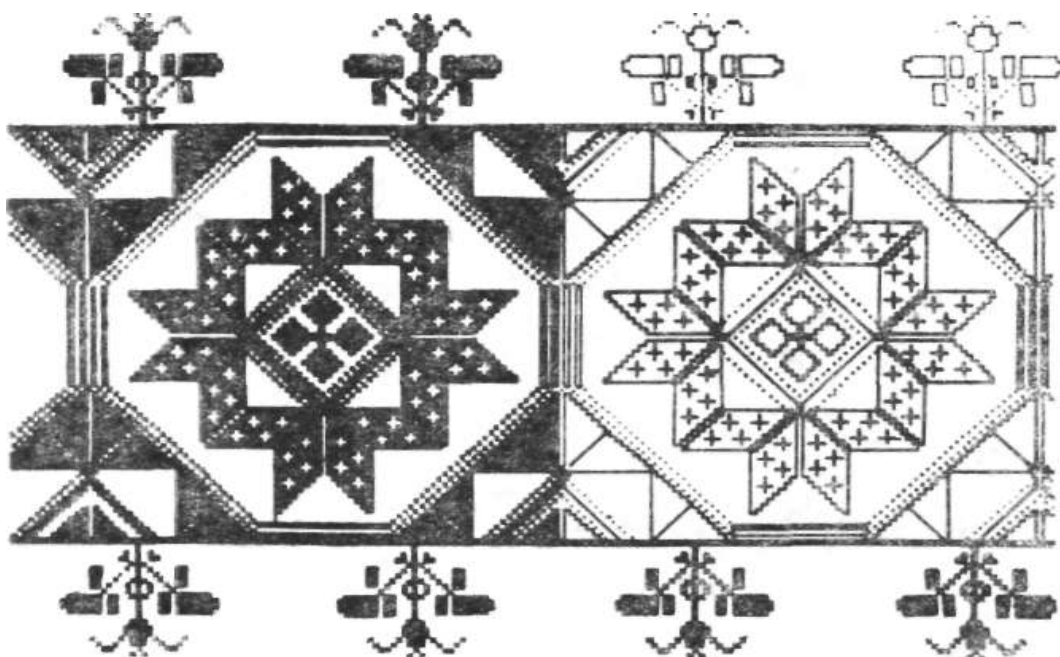
50. *Ágas-macsokanyomos párnafőtő* mintája. Gogánváralja.

51. Piros-kék macskanyomos-cserelevelés párnafő mintája. Gogánvára

52. Cserelapís vagy cserelevelés párnafő mintája. Balavásár, 1975.

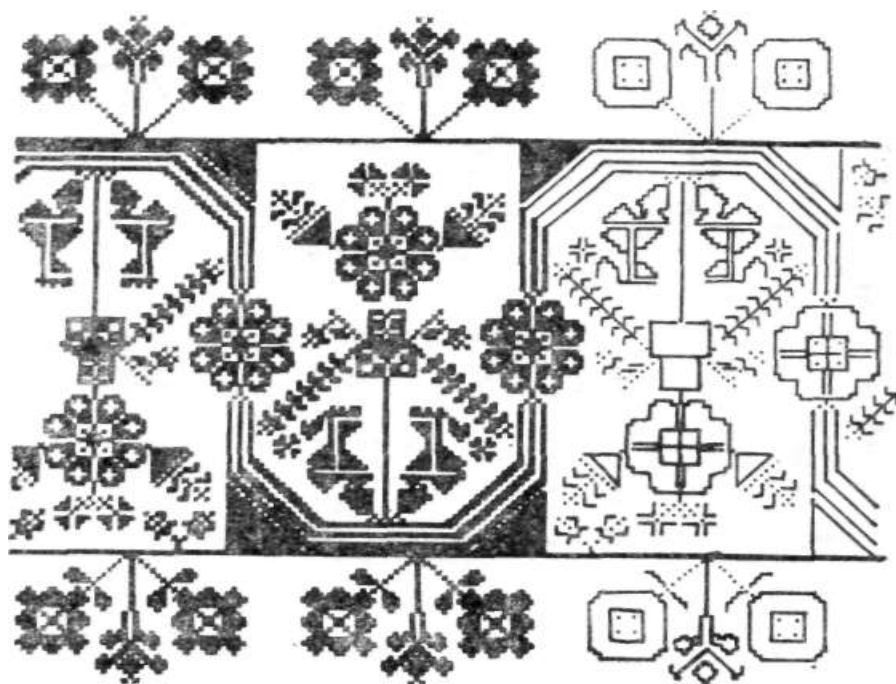

53. Nagycsillagos vagy tányéros derekaljító mintája. Nagykend, 1975.

piros-kékkel elegyesen varrták. A *cserelapis surgyéftőre* például a cserelapikat kék, az almákat piros s szélen az ágazásokat váltakozva, szemben azonos piros vagy kék fejtővel varrták (36. r).

A Hegyemegett, így Ózdon is a legkedveltebb minta a *rózsás*, a *medvetalpas* volt (46. r). Igaz, varrtak ott igen egyszerű *almás párnafőtőket* is (58. k). A rózsás minták egész sorával találkoztam ottjártamkor. A Horváth István által közölt kilenc párnafőtő közül hét ennek a mintának különböző változatait mutatja be (11–14. számozatlan tábla). Én is kaptam ott *háromrózsást* vagy *kicsirózsást* (108. k), *másfél rózsást* (109. k) és *nagyrózsást tulipántos* vagy *szegfűs ággal* (110. k). Az ózdi párnafőtők jellegzetessége, hogy a *rózsáját*, vagyis a középső, szélesebb mintacsíkot egy, legtöbb két szem szélességű zsinór zárja. A századforduló után készült párnákon a két szélen kisebb és nagyobb, régi és új ágak váltakoznak. Sároson a négy középrózsát mindössze hat keskeny *rákláb* szegélyezte. Nagykenden is medvetalpasnak nevezik, de ott mesterke gyanánt a fél medvetalpat, tehát a középső mintasor felét varrták. Éppen ezért ezt a mintát ma előszeretettel szövik (13. színes). Felszedni csak a félmintát kell, s azt egyszer mesterkének, majd a minta feléig sorban veszik, s onnan megfordítva egyszer középmintának, majd szélmintának leszövik. A Sóvidéken³⁸ régi székely minta néven ismeretes, s azt hiszem, nincs is olyan hímzővidékünk, ahol valamilyen változatával ne találkoznánk.

Dombón Székely Györgyné Molnár Zsuzsa 1860–65 között igen érdekes, aszimmetrikus változatát varrta vékony kendervászonra piros gyapot inazással (47. r). Míg a többi darabokon a levelek a középrózsából négy irányba nőnek, itt az átlók meghosszabbítása folytán mintegy összekötik alulról felfelé,

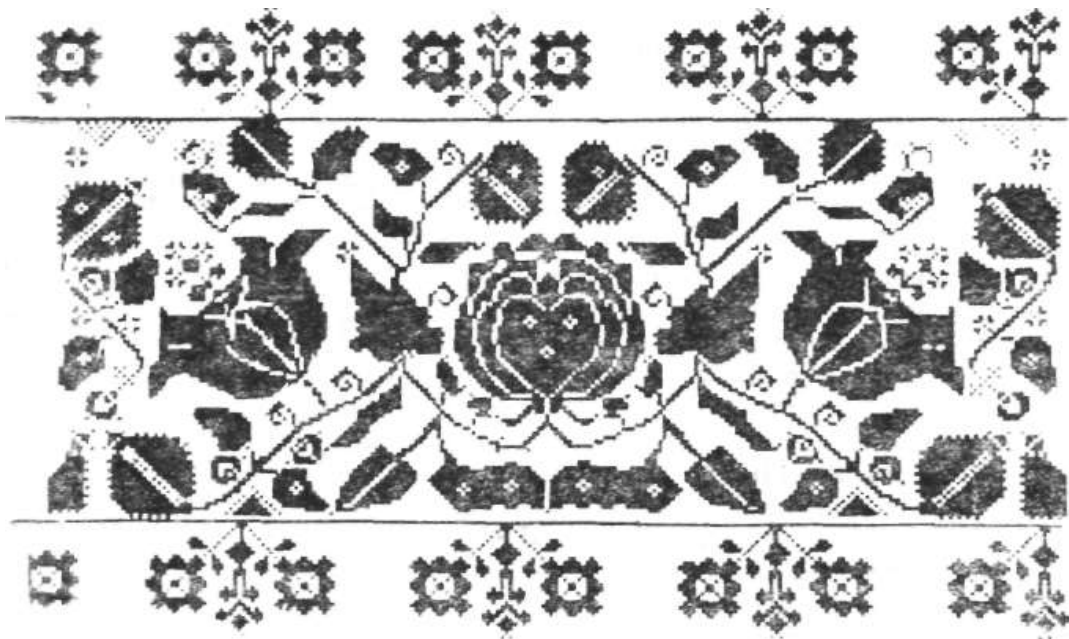
54. Virágos-makkos párnaftó mintája. Balavásár, 1955.

balról jobbra a középrózsán keresztül az alsó és felső félrózsát. Istvánházán ennek megint más változatát kedvelték (111. k).

A két Küküllő között, így Gogánban és Gogánváralján, az apróbb, átlós szerkezetű mintákat és a *fenyőfaágast*, a középtengelyből kinövő mesterke nélküli varrottásokat hímezték. Három sor csillagot varrt Török Erzsébet (mh. 1900-ban, 62 éves korában) körülbelül 1855-ben (48. r). Hogy egyhangúságát megtörje, felváltva öltötte egyiket piros, másikat kék sodratlan gyapottal. Az egyszínű csillagokat átlósan össze is kötötte, így az aránylag egyszerű mintát valósággal megmozgatta. Ez a váltakozó ritmus általában jellemző erre a vidékre. Váltakoznak tömörebb és lazább elemek (49. r), és mértani elemek stilizált leveles ágakkal (50. r). Aszerint hogy az elemeket közelebb vagy távolabb, egy vagy két színben varrják, egészen más hatást érnek el (51. r). Igen kedvelt mintájuk a törökös hímzésekre emlékeztető *fenyő-ágas* és *makkos*. Míg a geometrikusabb, zártabb díszítmény-soroknál szükségét érzik a széleken való ágazásnak (112, 113. k), ezeknél a könnyedebb, stilizált növényi díszítő soroknál már a mesterke a középrészt lezáró egyenes zsinórral egyetemben elmarad (114, 115. k).

Mind a mértani, mind a növényi mintákat megtaláljuk részben a Mezőségeen, részben a Felső-Marosmentén, részben a Sóvidéken. Számptalan változatuk él jóformán minden magyar néprajzi vidéken.

Balavásár környékén már egészen más jellegű szálánvarrottások készültek. Míg az előbbieket csipkeszerű könnyedsége ragadott meg, ezek a vékony alapanyag ellenére is sokkal vaskosabbak, erőteljesebbek. Súlyosabb, tömörebb foltok váltakoznak legtöbbször egészen könnyed, indás vagy ágas vonalakkal. A *cserelapis* vagy *csereleveles* (52. r), más vidékről ismert *liliomos* vagy *tuli-*

55. Bolondformás lepedőhajtás mintája. Kiskend, 1975.

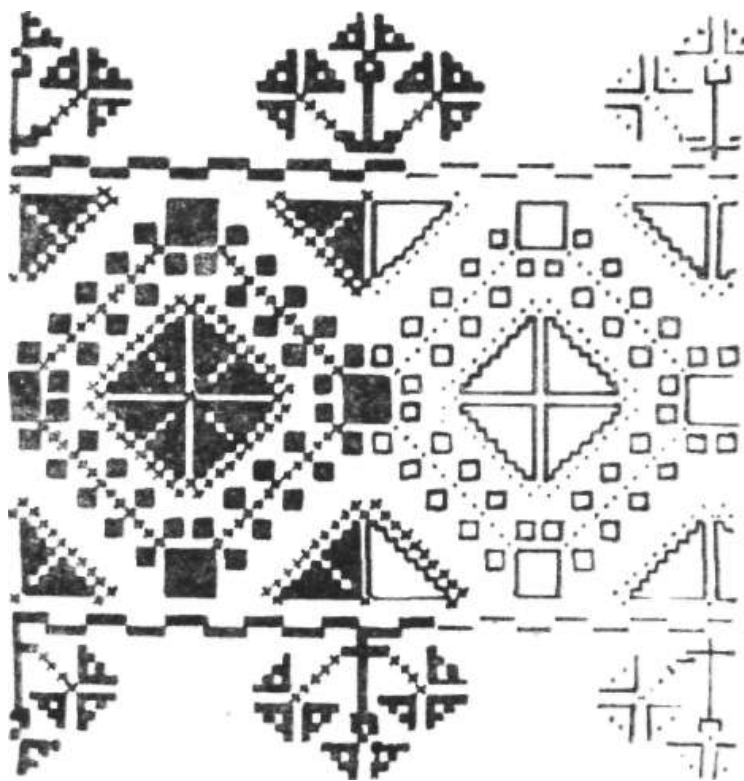
pántos mintát egészen vékony egy, legtöbb két szemből álló vonal köti össze. Ilyet hozott férjhez Szabó Györgyné Magyarosi Erzsébet 1949-ben Balavásáron. Igaz, ő már a harmadiknak, mert ki volt téve 1925-ben, sőt a századfordulón is az anyja, illetve a nagyanyja vetettágyára is (116. k). Ilyent varrt Ravasz Dénesné Koncz Mária is a századforduló előtt Kelemtelkén, s ki tudja még hányan Kis- és Nagykendtől fel egészen a Sóvidékig.³⁹ Ennek a vidéknek különösen kedvelt mintái voltak a *kiscsillagos* és *nagy csillagos* vagy *tányéros* (53. r) s a *tótos után való*. Valamennyi mértani hálózatba, nyolcszögekbe helyezett, valószínűleg szöttes eredetű minta. Szerették és egészen sajátosan alkalmazták az indás szerkezetű *virágos-makkost* (54. r), s a *kígyós* mintának (43. r) azonos irányú mesterkével számos változatát (117, 118.k). A *bolondformás* (55. r) nagyágylepedő, derekalj- és párnafőket is igen kedvelték. Nagykenden enélkül egyetlen leány sem mehetett férjhez. Nevét állítólag onnan kapta, hogy szabadabb rajzú virágdíszeit (119. k) nem lehetett automatikusan levarni, „sokat kellett számolni, jól oda kellett figyelni”. Ha összességükben nézzük a Kis-Küküllő menti szálán varrottasokat, igen változatos, érdekes képet kapunk. Ezek mintegy átmenetet képeznek a Mezőség és a Székelyföld, különösen Marosszék és a Sóvidék hasonló jellegű varrottasai között. Díszítőelemeik, éppúgy, mint a népmesék motívumai, legnagyobb részben megtalálhatók jóformán egész Eurázsia varrottas-kincsében. A geometrikus hálózatba helyezett kisebb-nagyobb csillagoktól, élére állított négyszögektől nagy skála vezet a középtengelyből kinövő vagy mértani formába illesztett stilizált virágos ágakig. A velencei mintakönyvektől⁴⁰ a törökös hímzéseken⁴¹, majd a kisázsiai szőnyegek⁴² díszítőelemein keresztül a Volga menti vászon és gyapjú szálánvarrott és láncöltéses hímzésekig⁴³ magába olvasztotta a Kis-Küküllő vidéke népe is a szélrózsa minden irányából feléje áramló hatásokat.

Jellegzetesebb mintatípusok

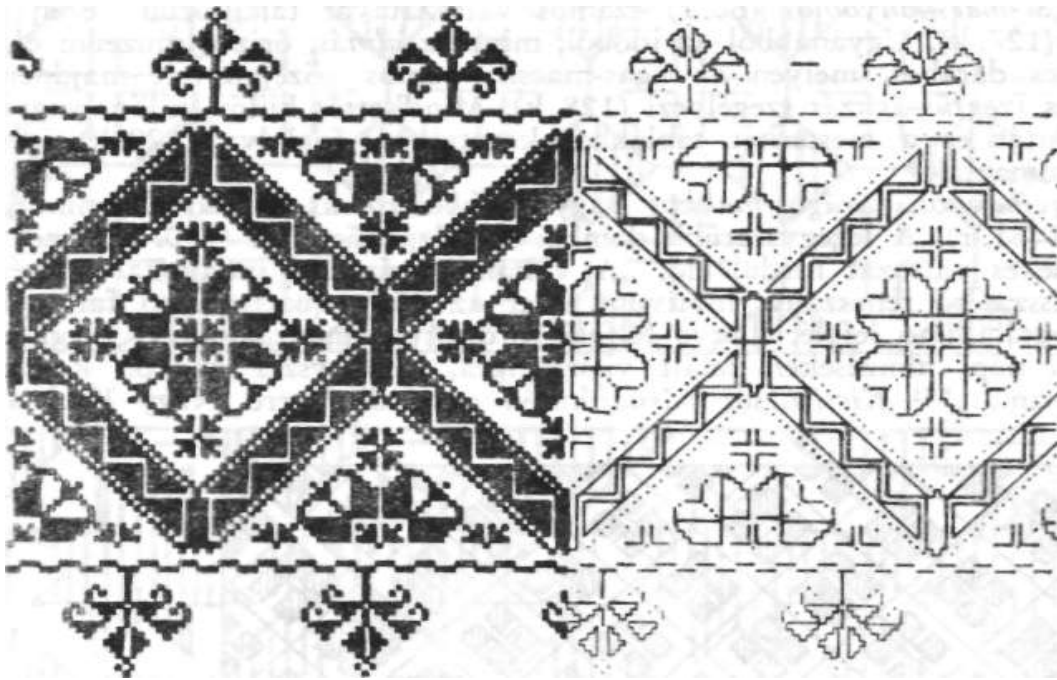
A díszítő elemek nevét – csakúgy, mint más vidéken – környezetükből merítették. Így a két, de leginkább három ágból álló növényi díszítmények, a mesterkéek gyűjtőneve az *ágazás*, *virágzás*. Ez lehet aztán *rákláb* is, de leggyakrabban *szekfűs*, *rózsás*, *tulipántos ág*. Sinor választja el, legtöbbször egyikét szem széles egyenes vagy szaggatott vonal, az ágazást a tulajdonképpeni mintától, amelytől a varrottas nevét kapja. A felhasznált díszítő elemek szerint lehet pl. *kiscsillagos* és *nagycsillagos* és lehet *kígyós* is, a vonalvezetésnek megfelelően. Függetlenül attól, hogy liliom vagy csipkézettebb levéldísz kerül ugyanarra a kígyózó vonalra (117, 118. k).

A *csillagos* minták igen kedveltek a Kis-Küküllő mentén is. *Macskanyomos*, *kicsicsillagos* vagy *nagycsillagos* változataikat jóformán valamennyi faluban megtaláltuk (120–125. k). „...erdélyi hímzéseken gyakori a négy kettős ágból álló csillag motívum. Ezek a csillagok a régebbi mintákon vagy csúcsára állított négyzetekben, vagy nyolcszögletű keretekben vannak elhelyezve. A mezők egymáshoz kapcsolódása is változó. Van olyan, ahol a kapcsoló motívum a régi akantuszlevélből ered, ismét máson ez már geometrikus formává merevül (parajdi hímzés, Malonyay II. 1909. 250). Ha a csillagos motívum végtelen, akkor a mezőket kisebb négyzetek kapcsolják össze. Valamennyi motívum velencei mintakönyvekből ered. Sajátos csillagforma, mely Somogytól a Mezőségig megtalálható (Palotay: A szolnokdobokai Szék magyar hímzései. Kv 1944. 4/a, 4/b. 25. kép). A XVI. századi velencei mintakönyvek jellegzetes motívuma.”⁴⁴

A mezősegi Szék és a sóvidéki Parajd idézett hímzései *macskanyomos* és *aprócsillagos* (120, 121.k) néven a Kis-Küküllő vidékén is gyakoriak (56,

56. *Macskanyomos*, egysoros párnafő mintája. Gogánváralja.

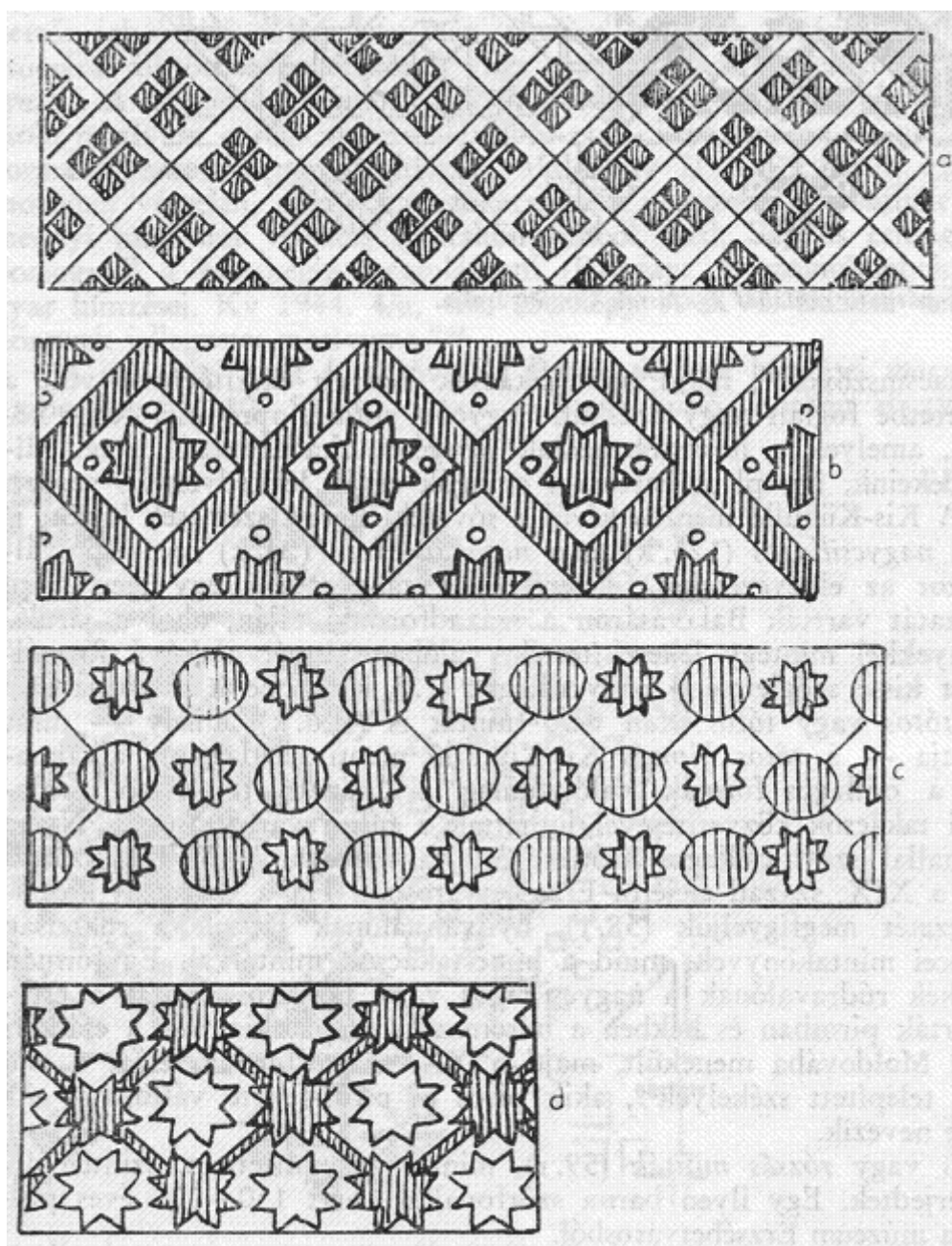
57. Aprócsillagos párnafő ráklábas ágazással. Gogánváralja.

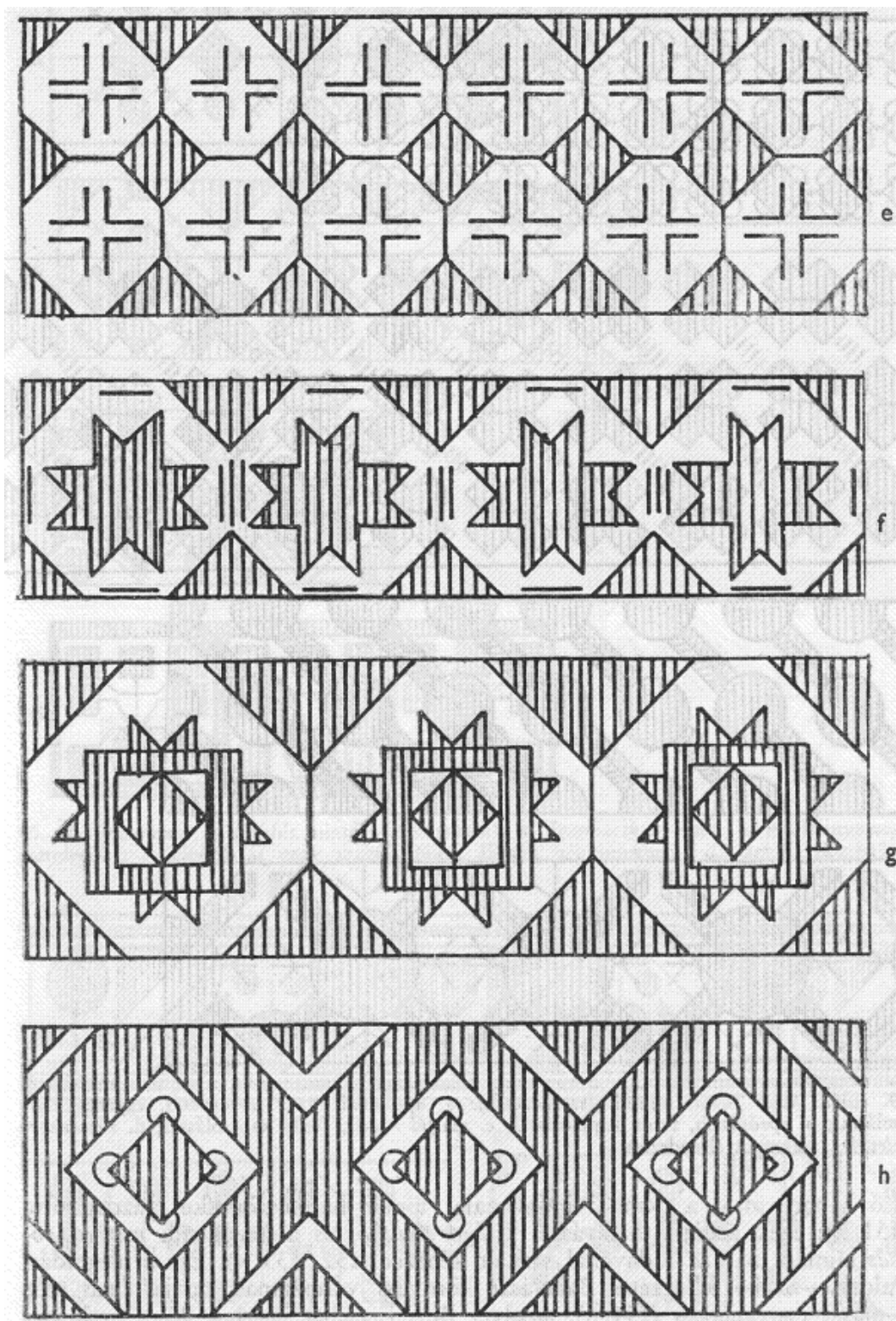
57. r). A bakacsinszövők⁴⁵, majd hímestakácsok kedvelt díszítőeleme volt a nyolcszögű keretbe foglalt vagy anélküli *nagyobb csillag*, apró picit fehér keresztcsékkkel, amelyek a hosszabb szálak lebegését akadályozzák meg. Hímeszövő vidékeink, így pl. a barcasági csángók egyik legkedveltebb szedett motívuma.⁴⁶ A Kis-Küküllő mentén kívül a sóvidéki keresztzemesek között is megtaláljuk a *nagycsillagos* (123. k) és a *nagyhányéros* (124.k) nem egy változatát, sokszor az elnevezéseket felcserélve. A hányérosnak egy igen szép, gazdag változatát varrták Balavásáron a századforduló táján, ahol a járulékos díszítvényekkel mintegy lekerekítették, valóban hányér alakúvá formálták az azelőtt kissé szögletesebb nagycsillagot (125. k). Ebbe a családba kell sorolnunk a *tótos* vagy *tótos után való* mintát is (126. k), amely – mint neve is mutatja – a *tótos hímzés* Kis-Küküllő menti gazdagított alkalmazása.⁴⁷ Ezek a csillagos formák valószínűleg a „házaló tótok”-tól, valamint a vidéki takácsok közvetítésével juthattak a falusi varrottasokra. Nyers barna szőrfonallal szőtt csillagos szőtestet őriz a múzeum a XVIII. század végéről vagy a XIX. század elejéről Erzsébetvárosból. Ha a varrottas középcsíkok szerkezetét megfigyeljük (58. r), nyilvánvalónak látszik a rokonság mind a velencei mintakönyvek, mind a hímestakácsok mintáival. Egyformán varrták sötétkék rúdravalónak a nagycsillagos vagy hányéros mintát a csíkszékiek⁴⁸, varrták pirosban és kékben a háromszéki árapatakiak⁴⁹ s a császári elnyomás elől Moldovába menekült, majd a XX. századforduló előtt a mai Jugoszláviába telepített székelyek⁵⁰, akik piros és piros-fekete változatát ma is *hányérosnak* nevezik.

Az *almás* vagy *rózsás minták* (59. r), mint már említettem, szintén általánosan elterjedtek. Egy ilyen barna szőrfonallal varrt 150–200 éves példányt is őriz a múzeum Erzsébetvárosból.

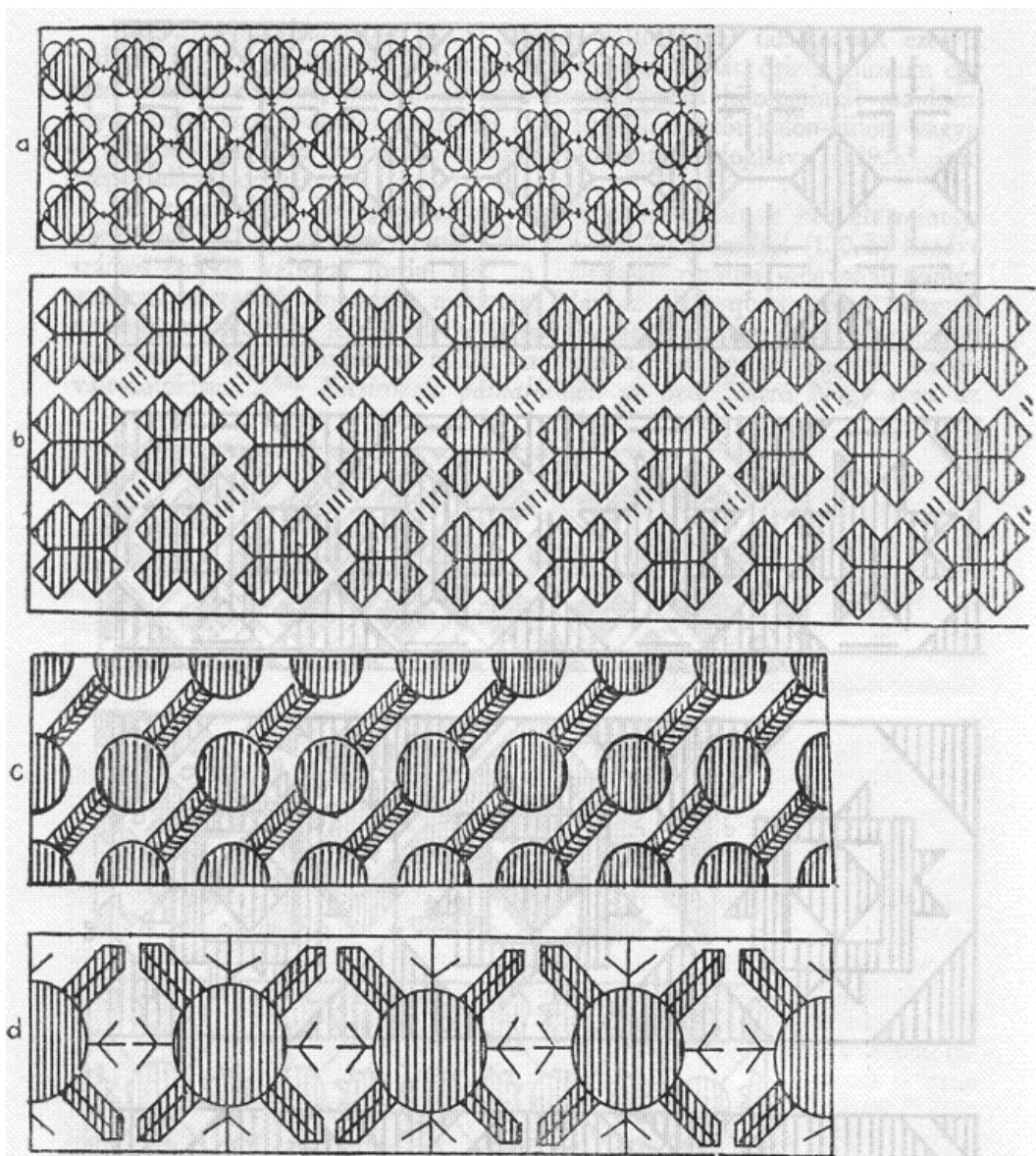
Az *ágas-macskanyomos* (60. r) számos változatával találkozunk ezen a vidéken is (127. k). Ugyanabból az időből, mint az *almás*, őriz a múzeum egy igen érdekes darabot, melyen az ágas-macskanyomos közép mintát majdnem olyan széles *szegfűs-ágazás* szegélyezi (128. k). Mindkettőt külön-külön, vagyis a közép mintát és a mesterkét táblákba, kazettákba foglalva (129. k) igen szépen alkalmazták.

A *cseremakkos*, *virágos-makkos* vagy *makkos-rózsás* is kedvelt mintája e vidéknek (61. r). A legegyszerűbb dombói kék lepedőszéltől (130. k) kezdve számos érdekes változat fordul elő. „A váltakozó ritmusú indavonal szintén gyakran visszatérő reneszánsz motívum. Már az olasz quattrocento faragványokon megtalálható lefelé, illetve felfelé fordított palmettákkal... ritmikus alapváza a népi hímzéseken talált visszhangra, nemegyszer nagyon kedves változatokban...”⁵¹ *Kicsirózsás párnafőtésén* az ózdi Varró Nagy Kati az

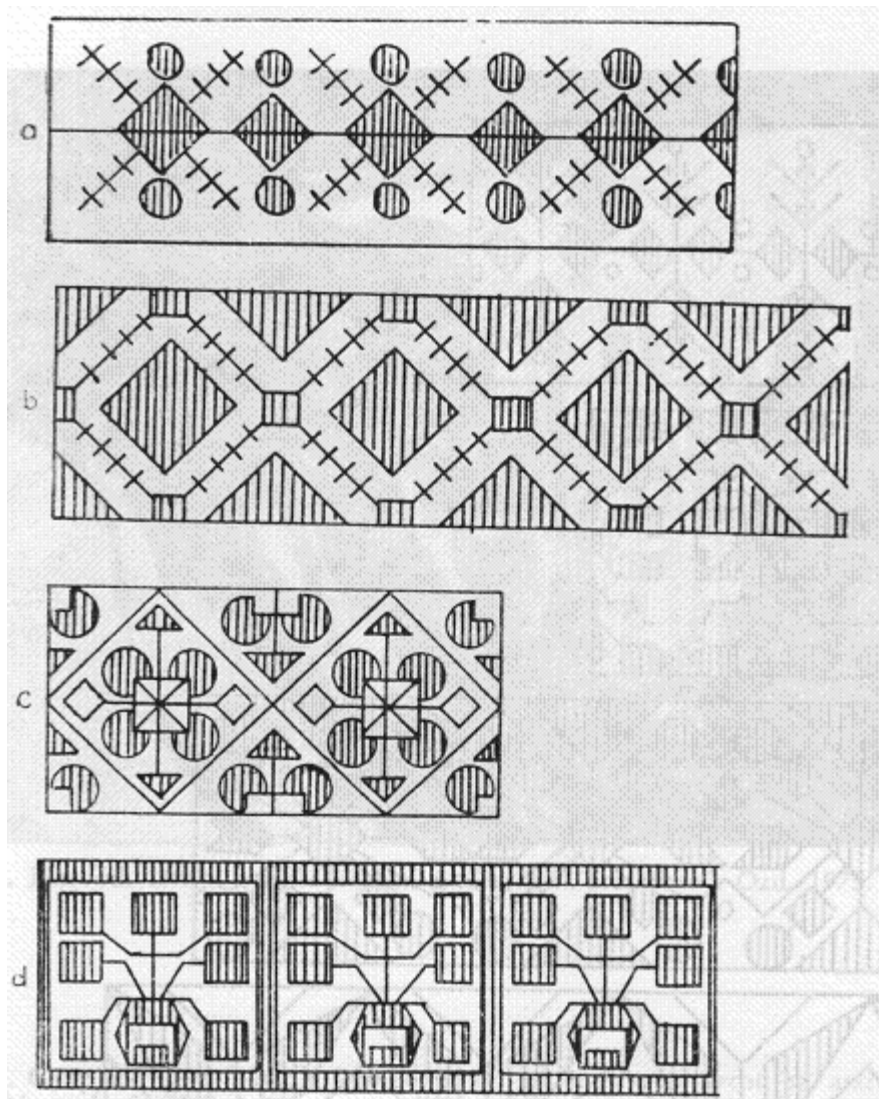

58. Csillagos minták (szerkezetek): a. macskanyomos; b. aprócsillagos; c. csillagosrózsás; d. csillagos; e. kicsillagos; f. nagycsillagos; g. nagycsillagos vagy tányéros; h. tótos után való.

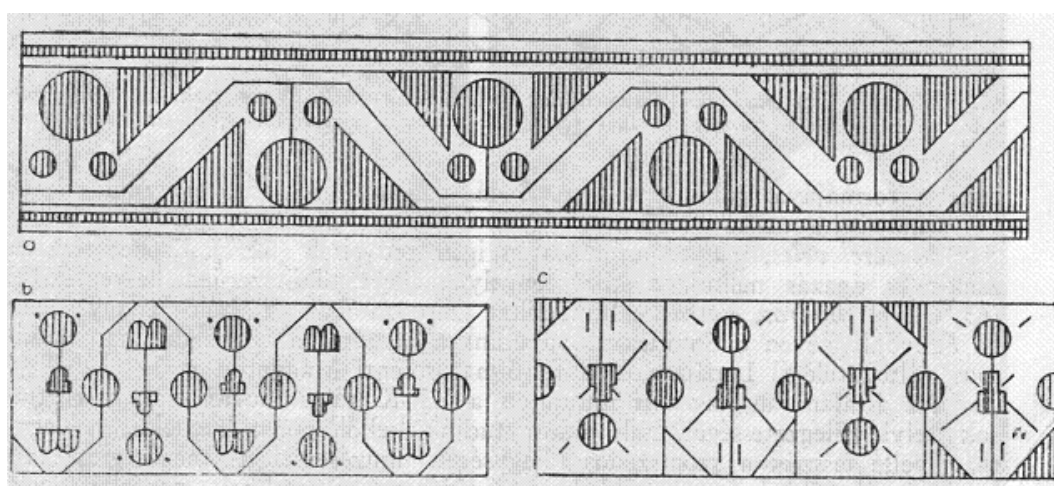

59. Almás vagy rózsás minták (szerkezetek): a. apróalmás vagy aprórózsás, egyenes kapcsolással; b. aprórózsás, ferde kapcsolással; c. másfél rózsás, ferde kapcsolással; d. rózsás-cserleves, szakaszos elrendezéssel.

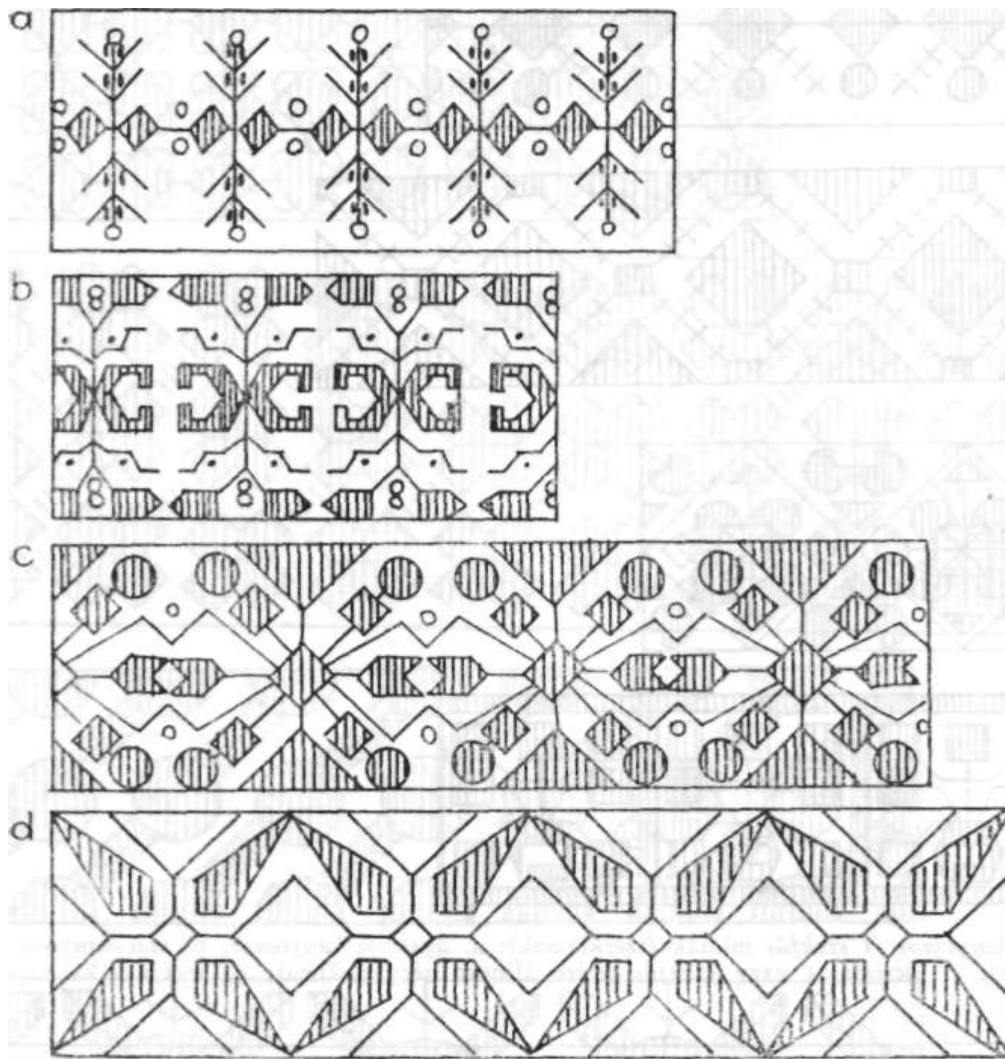
első háború alatt a dombói indavonalat tömör háromszögekkel gazdagította (131. k); ezek pedig a balavásári *virágos-makkos* és a nagykendi *makkos-rózsás* mintán már az indavonal sarkait képezik (132, 133. k). Ezt a megoldást Palotay–Szabó jellegzetes Balavásár környéki változatnak tartja. Igen szép a másik *cseremakkos* (134. k), amelyet Bíró Erzsébet varrt a 90-es évek elején. Állítólag ez a *négyrózsás* változat Balavásáron sem nagyon gyakori. A Székelyföldön s az onnan kitelepült székelyeknél számos egyszerűbb és össze-

60. Macskanyomos és szekfűs minták (szerkezetek): a. ágasmacskanyomos; b. macskanyomos cserelleveles; c. kicsirózsás vagy szekfűs (élére állított négyzetekben); d. szekfűs (kazettás)

61. Virágos-makkos mintaszerkezetek (hullámindákba foglalt virágtövek): a. virágos-cserelleveles; b. makkos-rózsás; c. virágos makkos.

62. *Makkosak, csereleveles* (középtengely mellett tükörszerűen vagy szakaszosan elhelyezett leveles ágak): a. *csereleveles vagy seprűs*; b. *makkos*; c. *csereleveles*; d. *cserelepis-almás*.

tettebb formájával találkozunk. A Szilágyságban igen érdekes szimmetrikus változatát is hímezték (135. k).

A *csereleveles, makkos* mintákat is igen kedvelték (62. r). Ezeket részben zsinór és ágazás nélkül, a középtengely mellett tükörszerűen helyezték el (63, 64. r). *Bokros, életfás* változataikat szép számban találtuk Szilágyságban is. *Fenyőfás* néven a Sóvidéken, valamint a Mezőségen is megtalálható. Számos változatuk él Lapádon és a felső-marosmenti Magyarón is.³²

Az általánosan használt mintákon a Kis-Küküllő vidéki szálán varrottások helyi jellegzetességét csak akkor tudjuk kellőképpen érzékelni, ha egymás mellé tesszük a szomszédos tájegységek hímzéseivel. A mezőségiek⁵² általában szétesőbbek, egyszerűbbek, a sóvidékiek súlyosabbak, nehézkesebbek. A Kis-Küküllő mentieken – akár vékony vagy vastag vászonra, két- vagy hatszálú fejtővel varrták (bár az egyik belesimul, a másik magasan kidom-

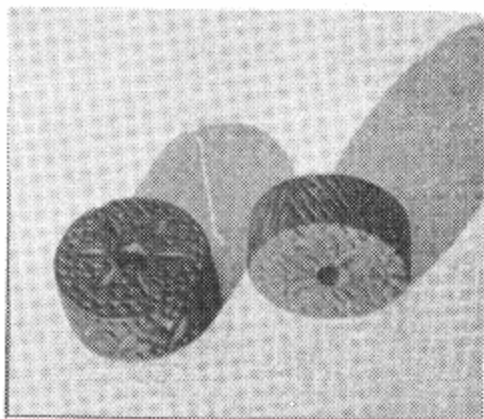
1. Horváth István gyűjtés közben a „Dercéjék ereszében”. Ózd, 1975.

2. Gyapjúmosás a kútnál. Dombó, 1955.
(Nagy Jenő felv.)

3. A *vetősurcot* az asszonyok is a nyakukba akasztották. Lapád, 1975.

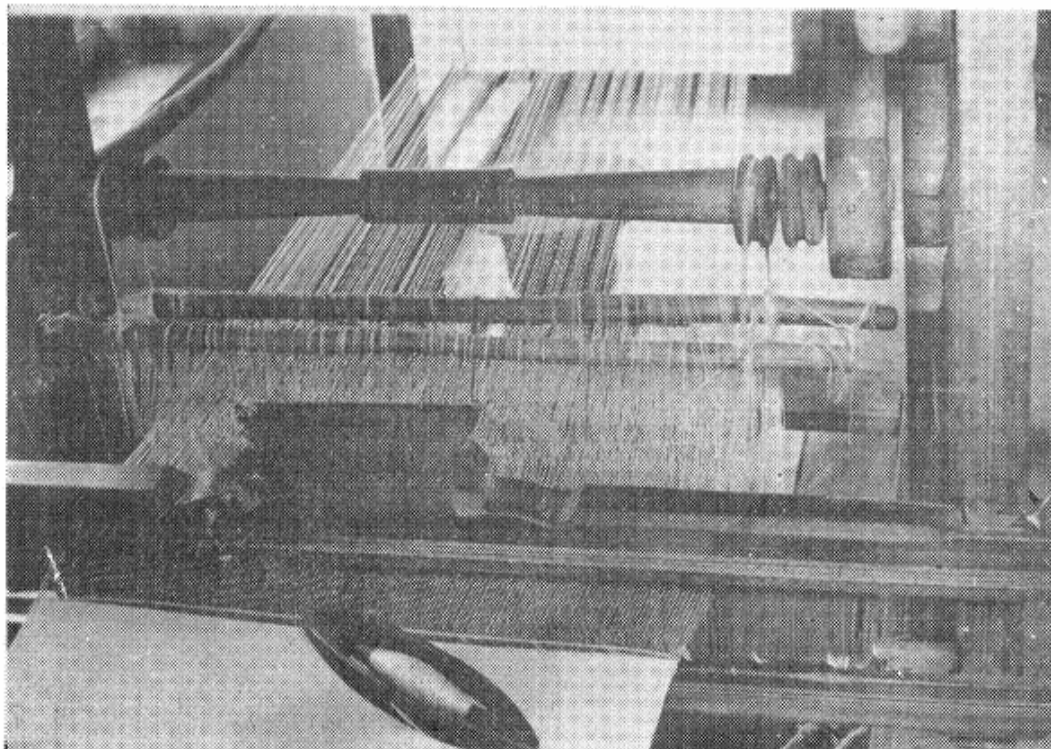

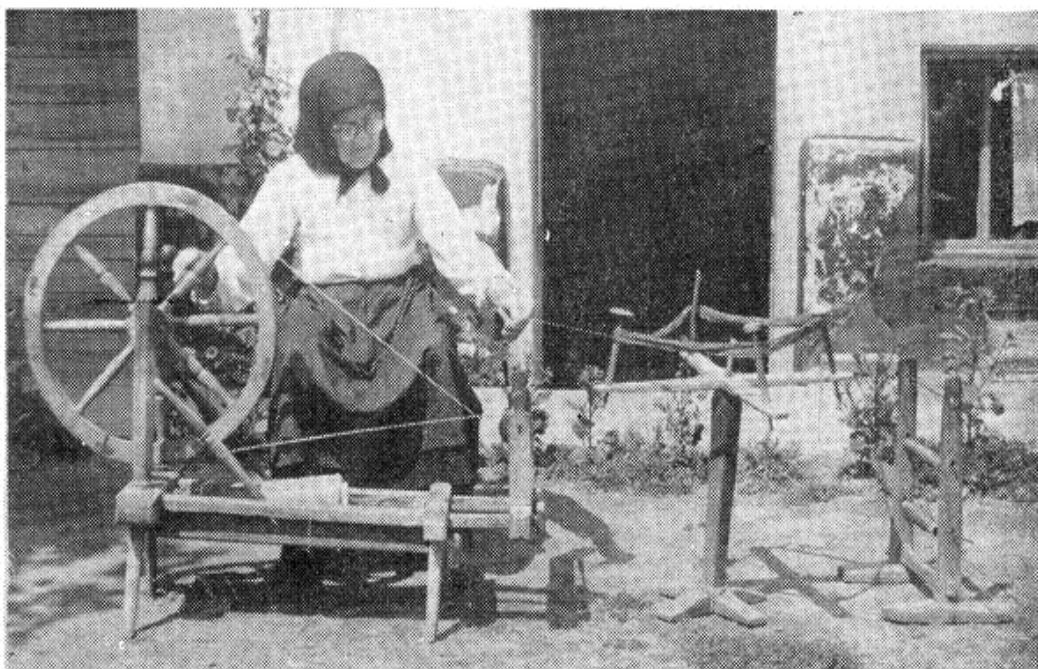
4. Faragott *orsókarikák*, *perec-
nek* 1904-ből. Kiskend, 1976.
(Szabó Gyula felv.)

5. Szapulás. Dombó, 1955. (Nagy Jenő felv.)

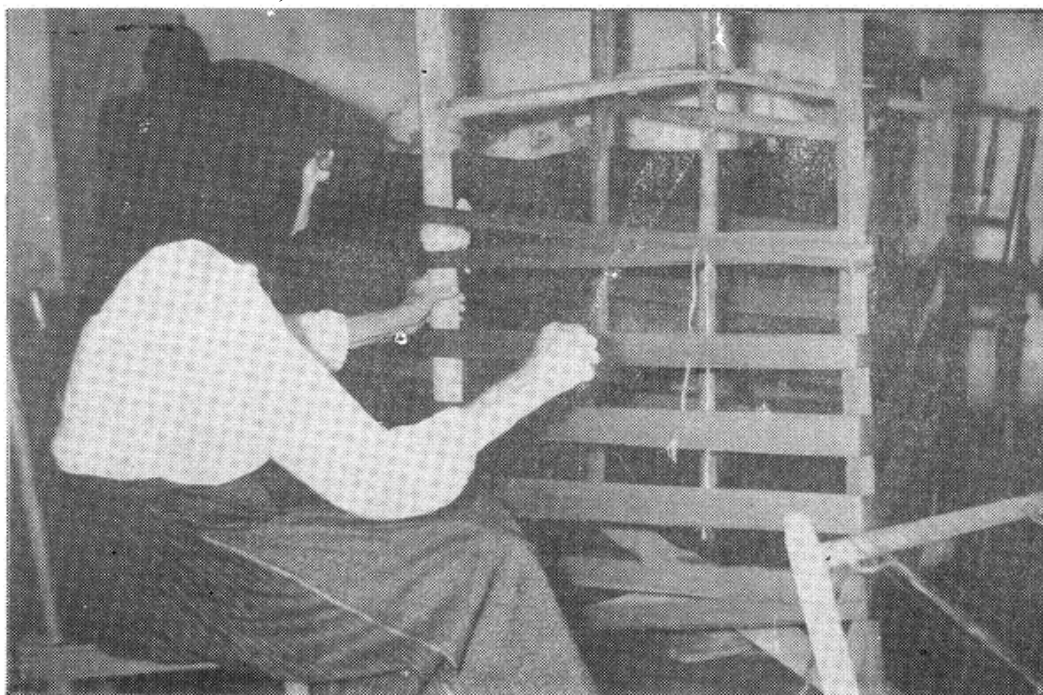
6. *Osztováta*. Kiskend, 1976. (Szabó Gyula felv.)

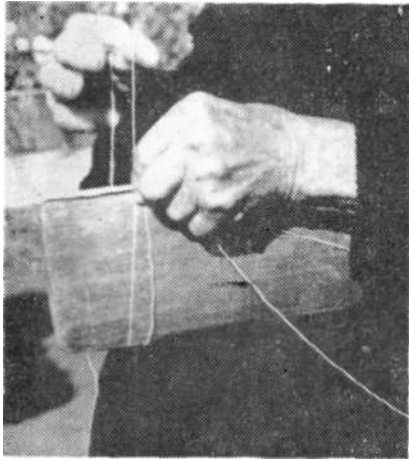

7. Csörlés. Kiskend, 1975.

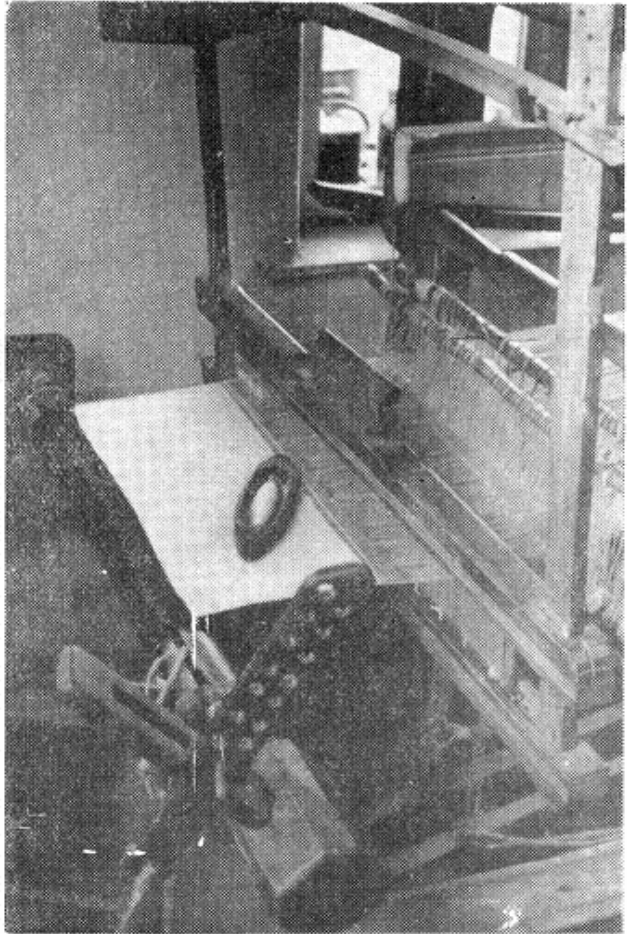
8. Felvetés. Kiskend, 1975.

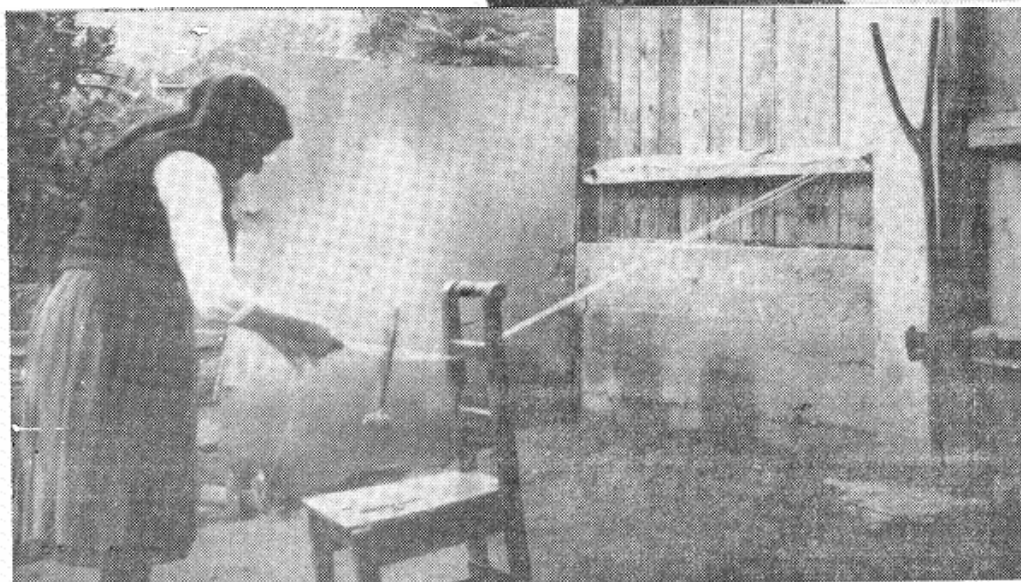
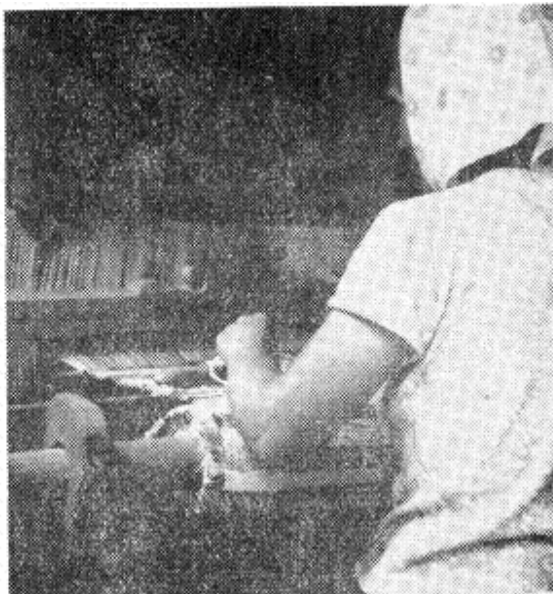

9–10. Nyüstkötés. Kiskend, 1975.

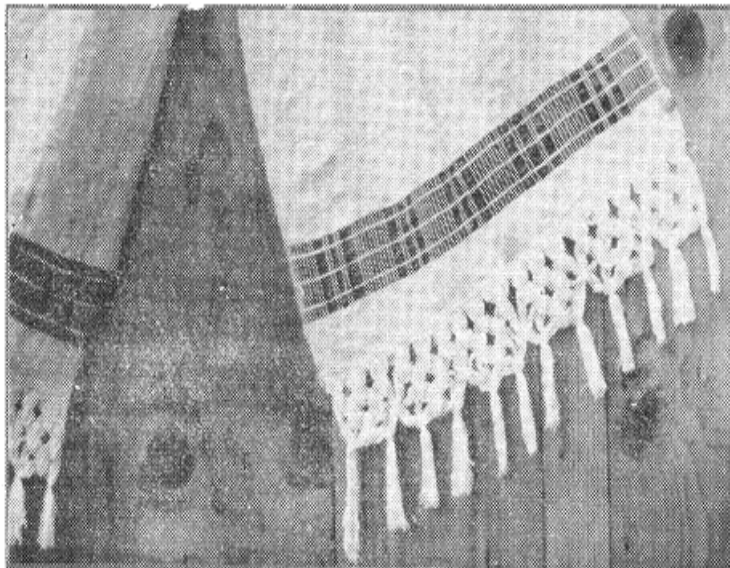
11. Régi típusú osztóváta, vésetes és lyukasztóval
Kiskend, 1976. (Szabó Gyula felv.)

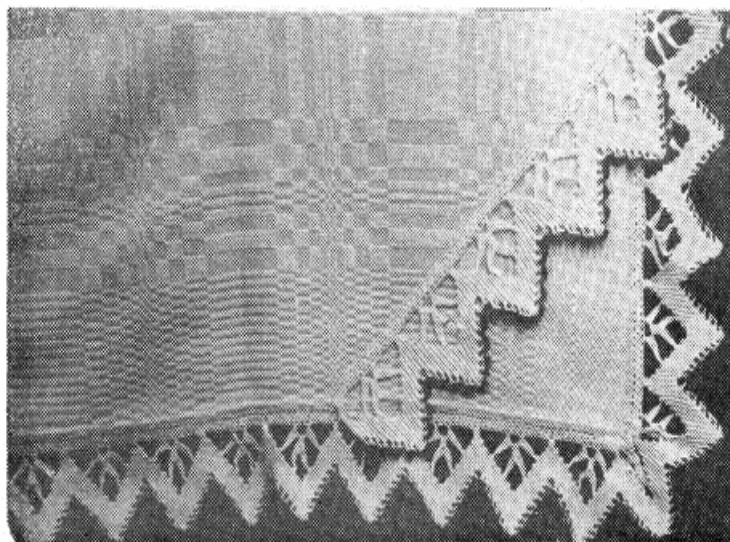
12. *Durgaszövés vetöllővel.* Nagykend, 1975.

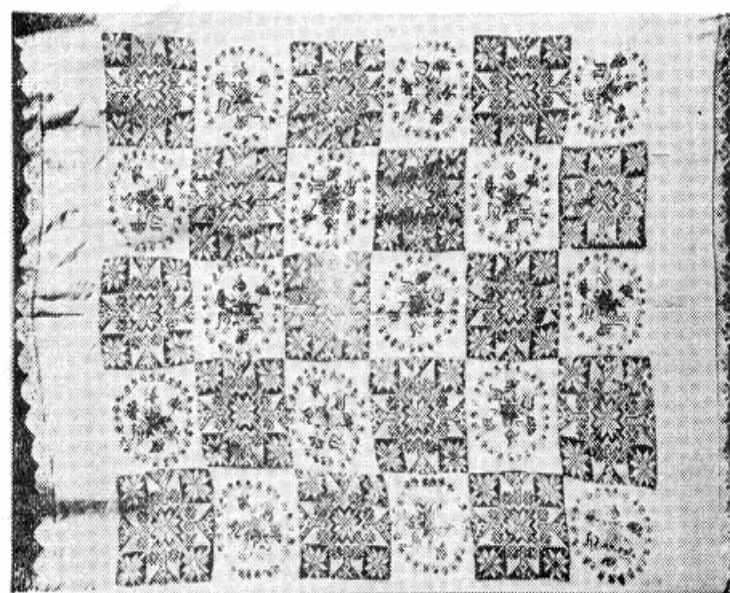
13–14. A *lapismadzagot* *ágasfára*
vetették és *kötőszövő* *bordával*
szőtték. Nagykend, 1975.

15. Sáhos kendővég.
Nagykend, 1976.
(Szabó Gyula felv.)

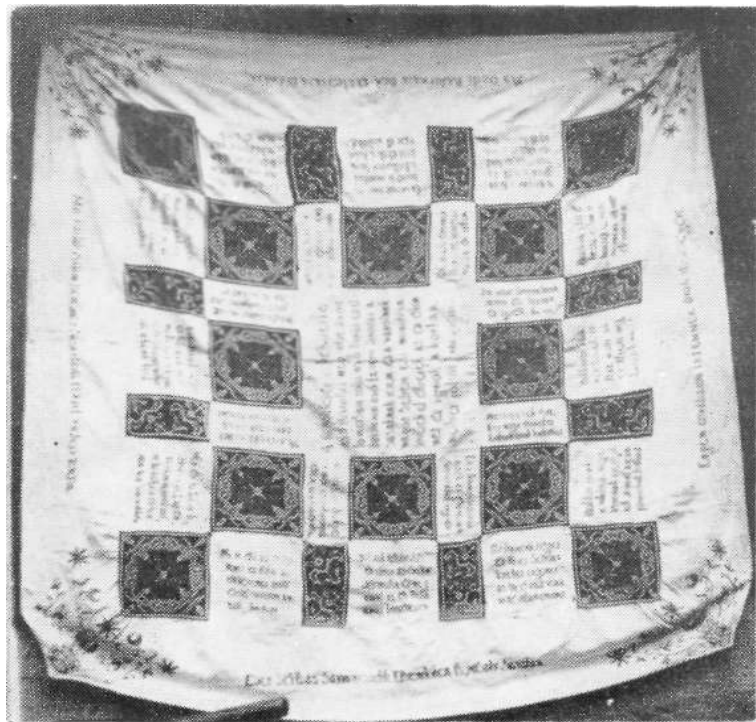

16. Táblás abrosz
sarka. Kiskend,
1975.

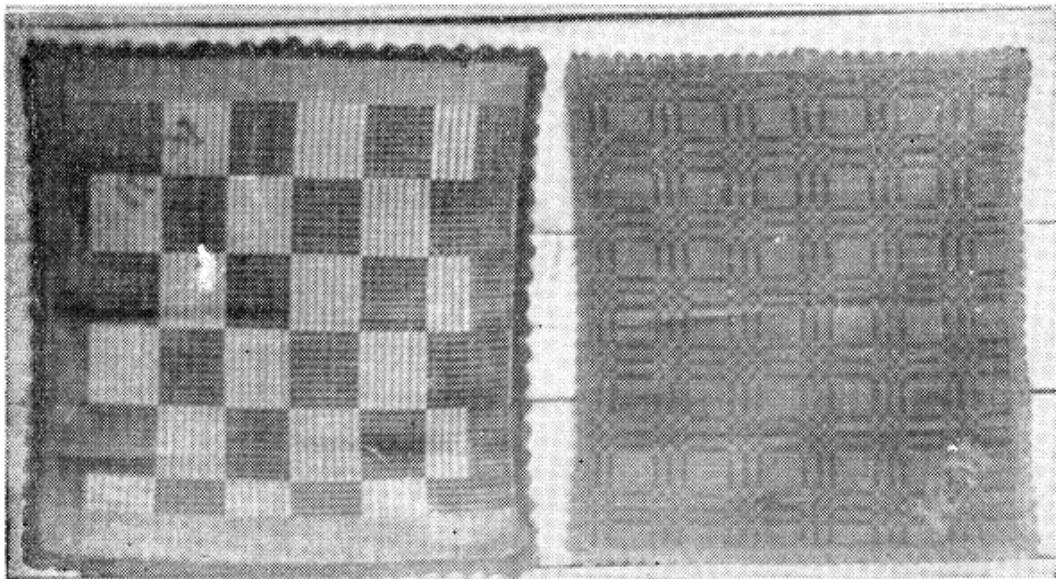

17. Küküllővári
táblás terítő a
XVII-XVIII. szá-
zadból (részlet). Küküllővár, 1975

18. Ózdi táblás te-
ritő 1730-ból. Ózd,
1975.

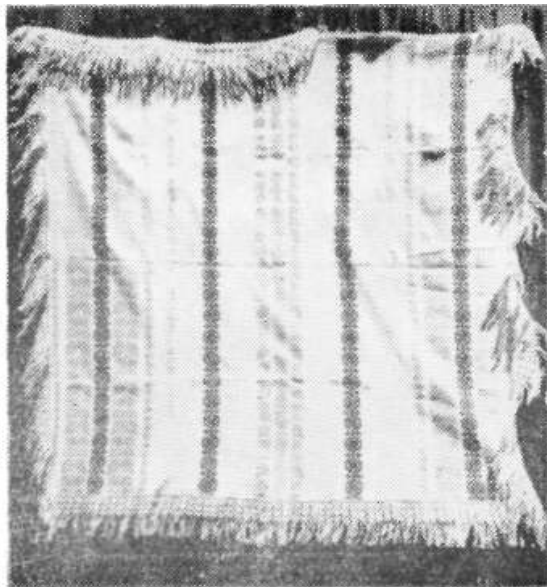

19. Dicsői cifraszervét és kicsitáblás cifraszervét. Készítette Jó Jánosné 1930-ban. Dombó,
1955.

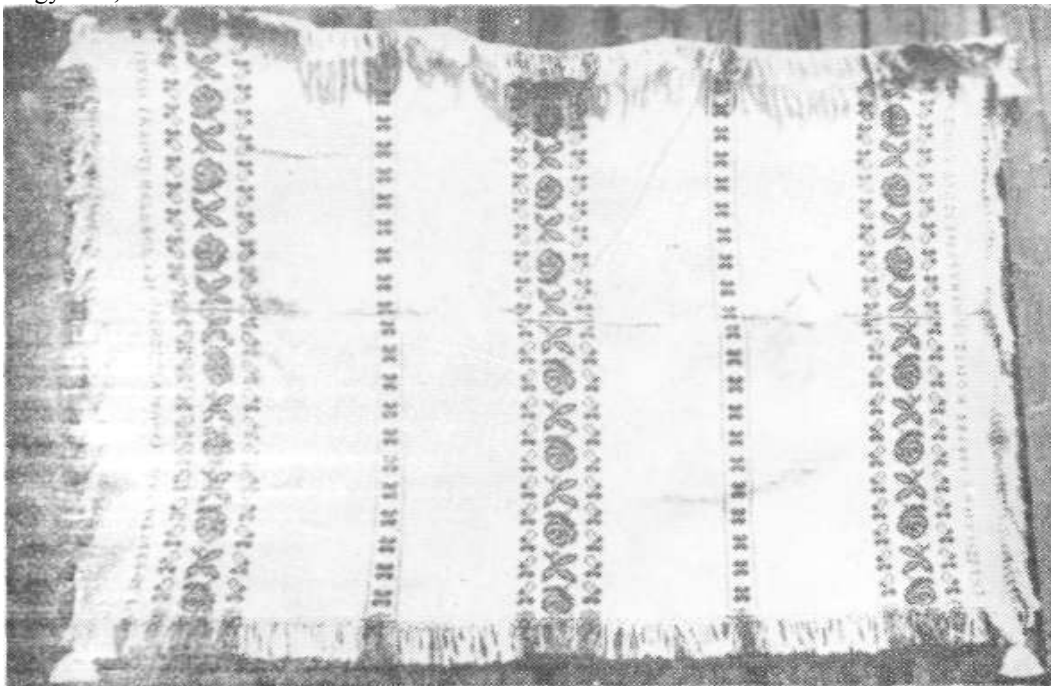

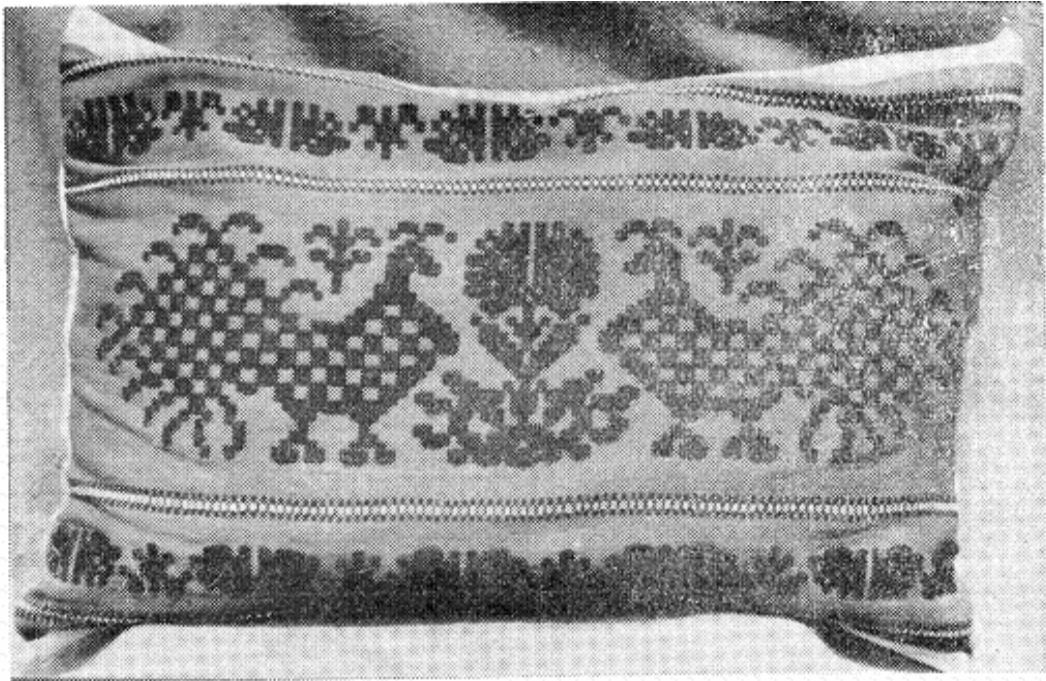
20. Ötgyüstös cifrakendő szedett csikkal. Kelementelke, 1975.

21. Szedettcsíkos terítő. Készítette „Sándor Kata 1904”-ben. Nagykend, 1975.

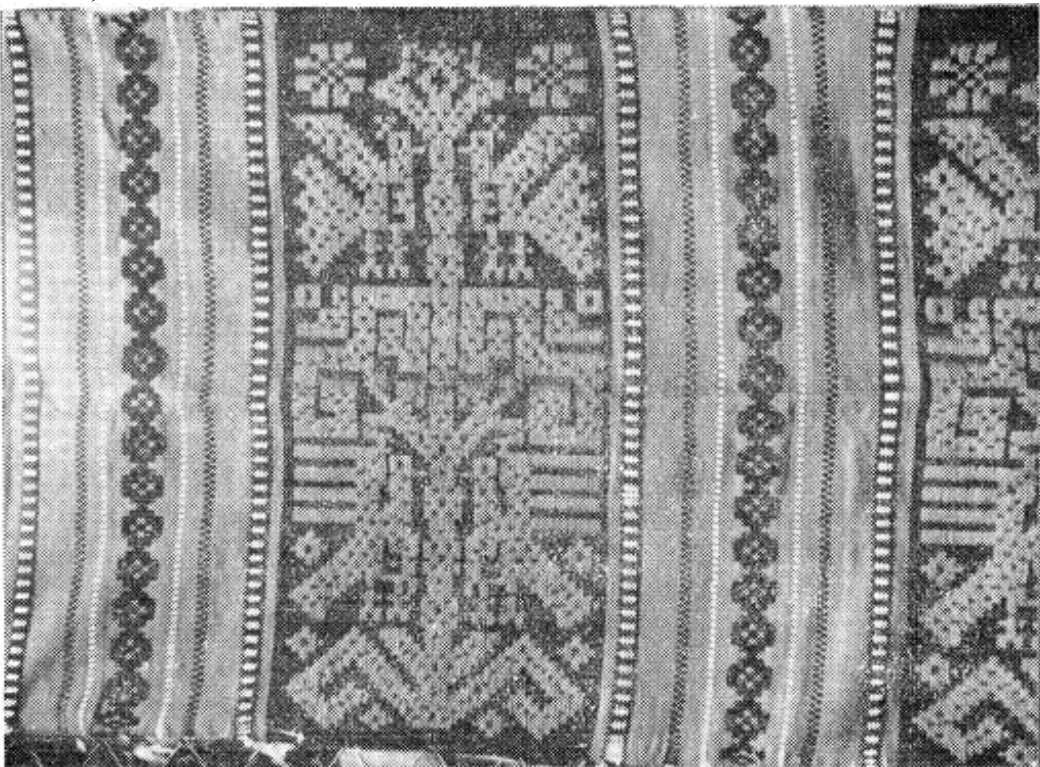
22. Rózsás szedettabrosz. Készítette „1959-ben Koncz Mihályné Koncz Kata”. Nagykend, 1975.

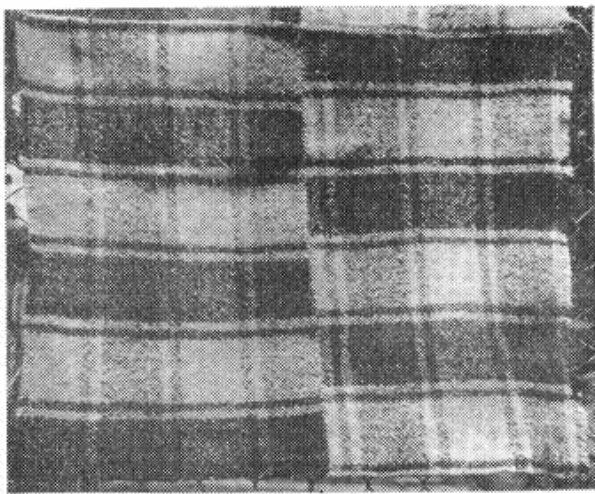
23. Pávás száznyüstös párna. Készült Bonyhán 1960-ban. Kelementelke, 1975.

24. *Bandi Dezső-féle madaras.* Készítette Ravasz Rudolfné 1973-ban. Kelementelke, 1975.

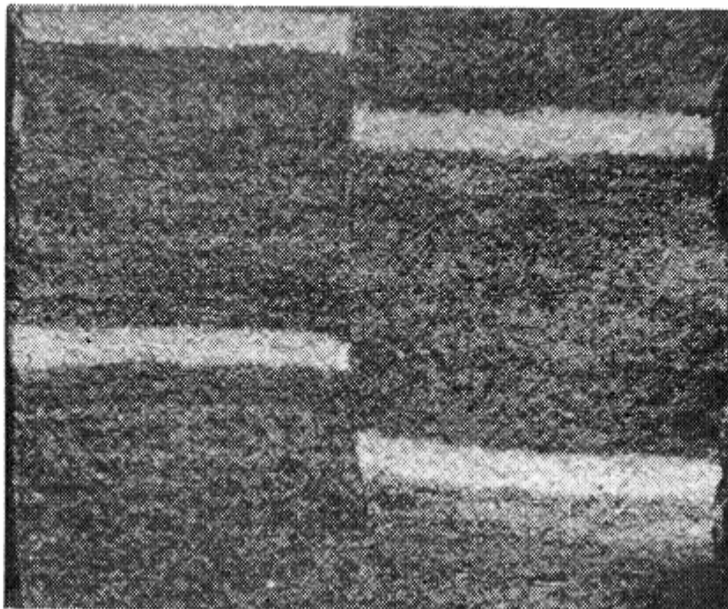

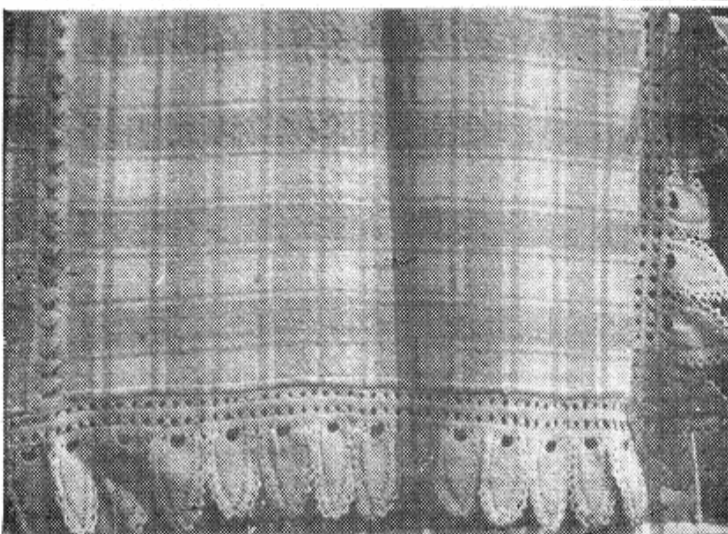
25. Szórruha. Varró Nagy Istvánné szötte az 1930-as években. Ózd, 1975.

27. Kockás ványolt pokróc (175x200 cm) nyers barna és fehér gyapjúból. Kiskend, 1975.

26. Lomos pokróc (174x200 cm) nyers szürke, piros, lila és nyers fehér csíkokkal (részlet). Kelementelke. 1975.

28. Piros-zöld kockás, barackmagos szőrlepedő. Készült 1880–90 között. Dombó, 1975.

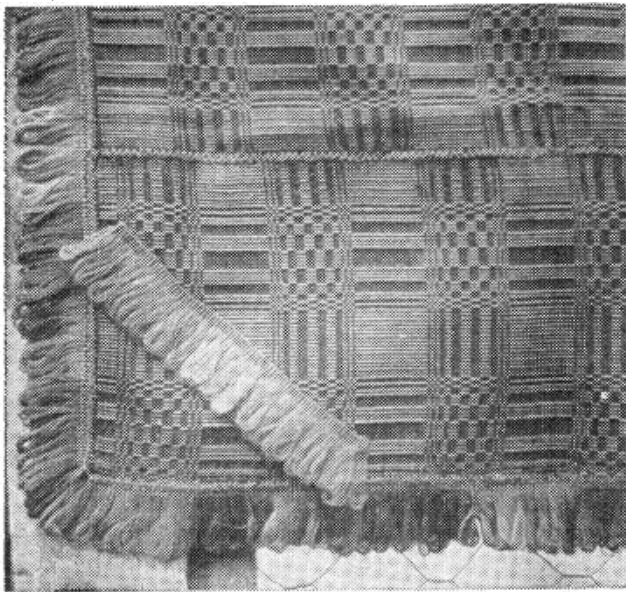

29. Piros-zöld kockás ünneplő átalvető. Lapád, 1975.

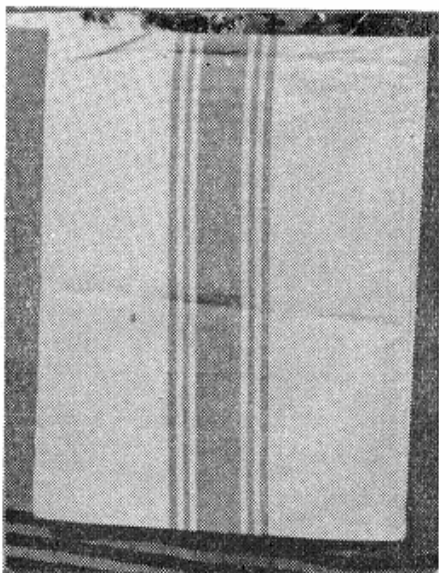
30. „Ezzel mentek vidékbe vagy Enyedre a sokadalomba.” Lapád, 1975.

31. Bazsarózsás szőrabrosz szövött rajttal (128x143 cm + 6 cm rojt). Készült 1931 előtt (részlet). Kiskend, 1975.

32. Albert Istvánné köti a rojtot a szőrlepedőre. Balavásár, 1975.

33. a–b. *Kécsík*os és *gálicos* ötvékás zsákok. Kiskend, 1976. (Szabó Gyula felv.)

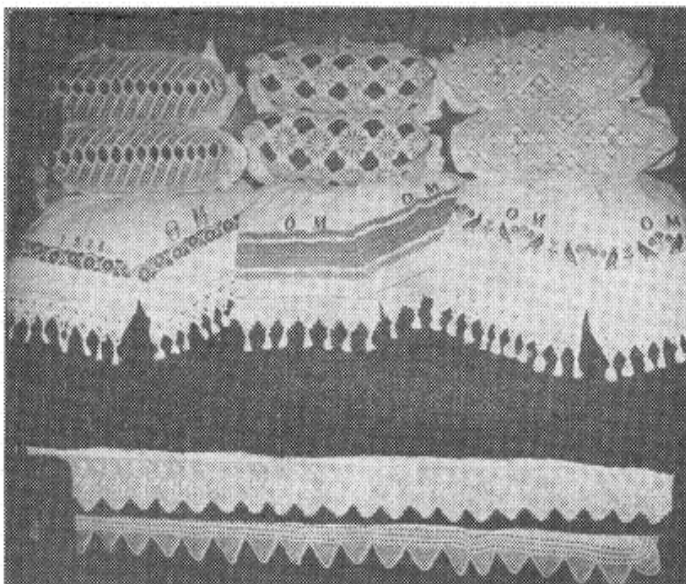

34. *Fejtős* takarúhával leterítve vitték a délebedet. Lapád, 1975.

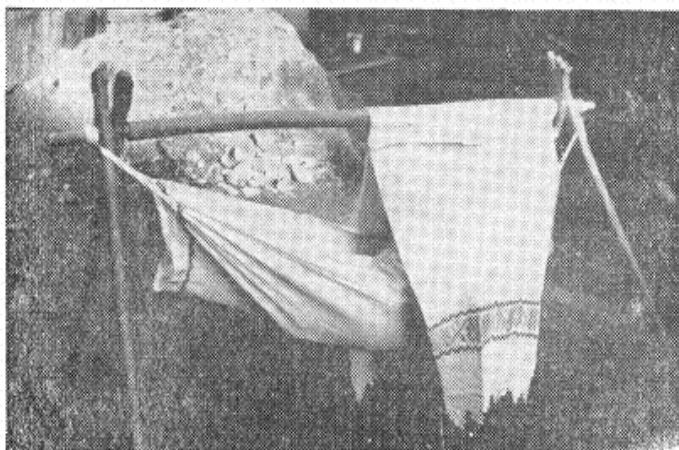
35. Gyermekhordozóken-
dővel felkötött kicsibő-
cső. Ózd, 1975.

36. Párnák alá terített cif-
rakendők a nagyágyon.
„1938 OM.” Kelementel-
ke, 1975.

37. „Cifrakendőt tettek a
gyermek szemire, a hintó-
bőcsőre.” Nagykend, 1975.

38. Ötgyüstös cifrakendő tüdőszín szedéssel.
Készítette Albert Jánosné Kovács Mária 1968-
ban. Nagykend, 1975.

39. Lúdfogas halottas kendő (32x167 cm).
Készítette Varró Nagy Ferencné 1890 tá-
ján. Ózd, 1975.

40. Szedetttes halókendő
(45x155 cm). Kelementel-
ke, 1975.

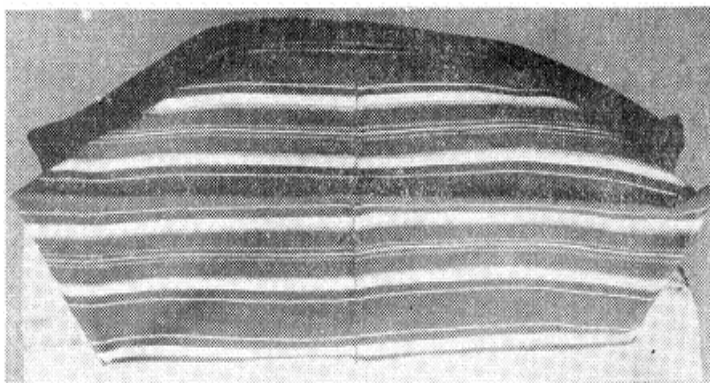

41. Tótos után való var-
ratos és pirosszöttes pár-
nák. Kiskend, 1975.

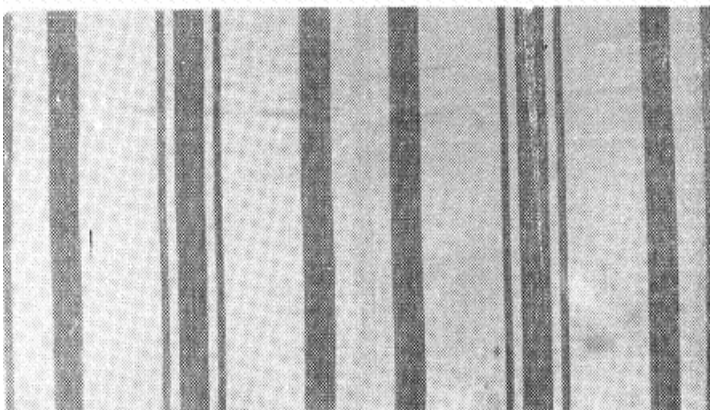
42. Fejtőfőtös párnák
a nagyágyon. Ózd,
1975.

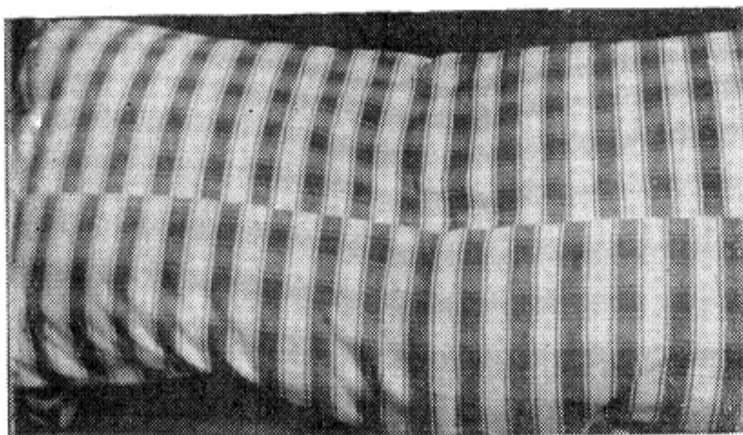

43. Ötcsíkos elegyes
derekaljűt 1870-ből.
Kiskend, 1975.
(Szabó Gyula felv.)

43/a. Cölönkös, csíkos
derekaljűj kötött
párnákhoz 1932-ből.
Kiskend, 1976. (Sza-
bó Gyula felv.)

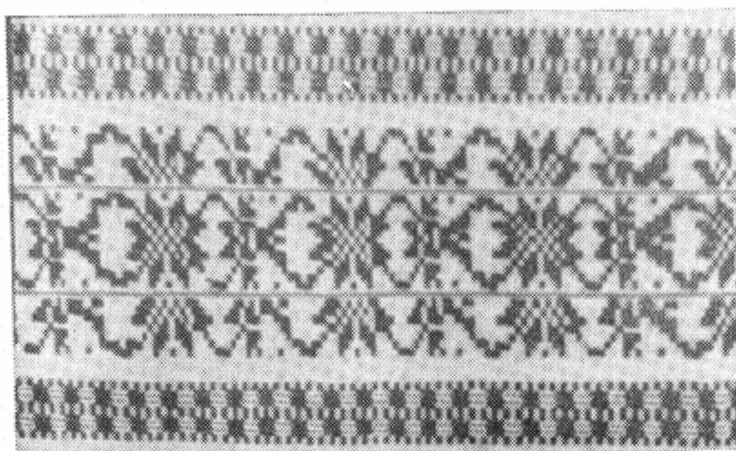

44. Piros-fehér-kék *cifra-
kockás derekalj* az 1930-as
évekből. Dombó, 1955.

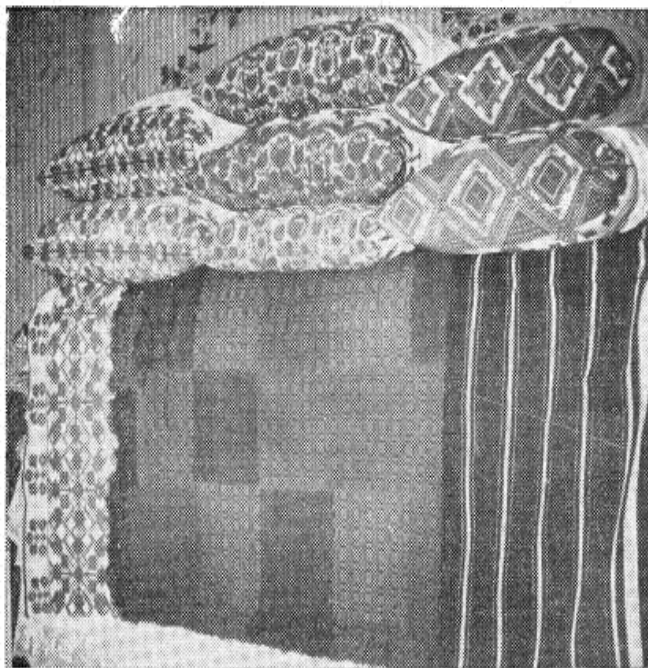

45. Román színes szedett
párnák. Dombó, 1955.

46. Szász kék szedett pár-
na 1840-ből. Kund, 1955.

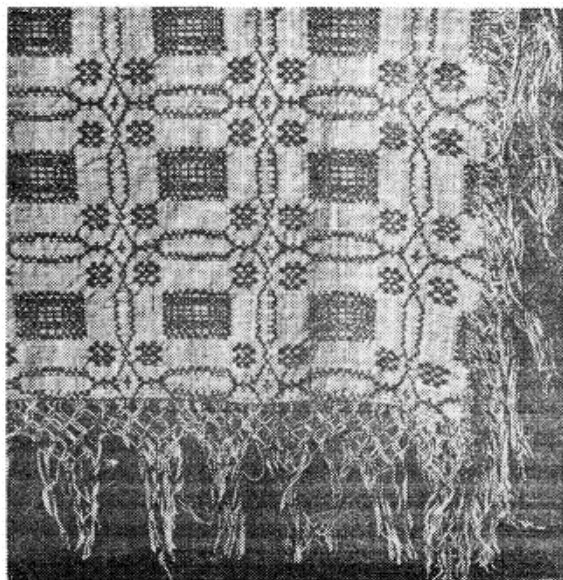
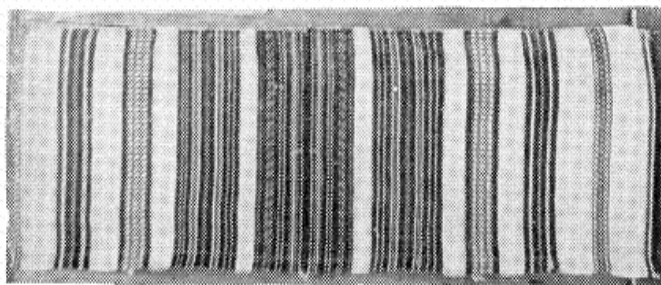
47. *Vetettágy szőttes és varrottas lepedővel.* Nagykend, 1975.

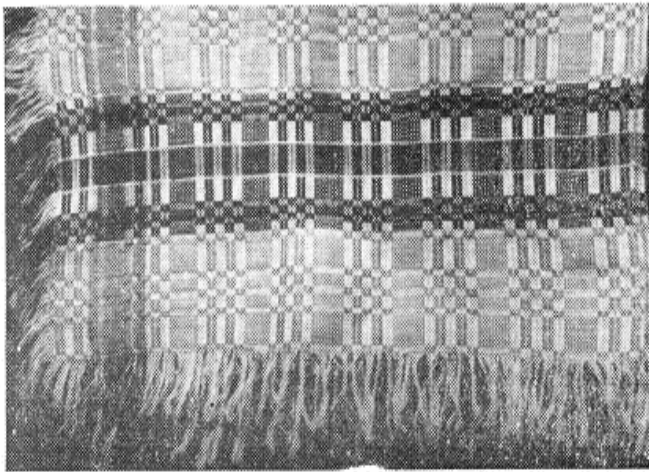

48. *Kék-piros csíkos elegyes falvédő.* Kelementelke, 1975.

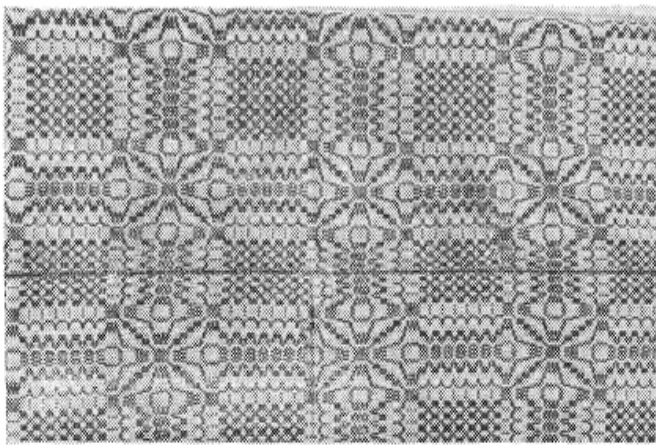
49. *Fehér-fekete gyapot cifra abrosz.* Készítette Ferencz Mária a századforduló előtt. Dombó, 1955.

50. *Halottfeletti asztal fehér és fekete cifraabroszszal.* Nagykend, 1976. (Szabó Gyula felv.)

51. *Felszedett táblás abrosz piros csíkkal* (126x144 cm). Készítette Kocsis Ferencné 1920 táján (részlet). Ózd, 1975.

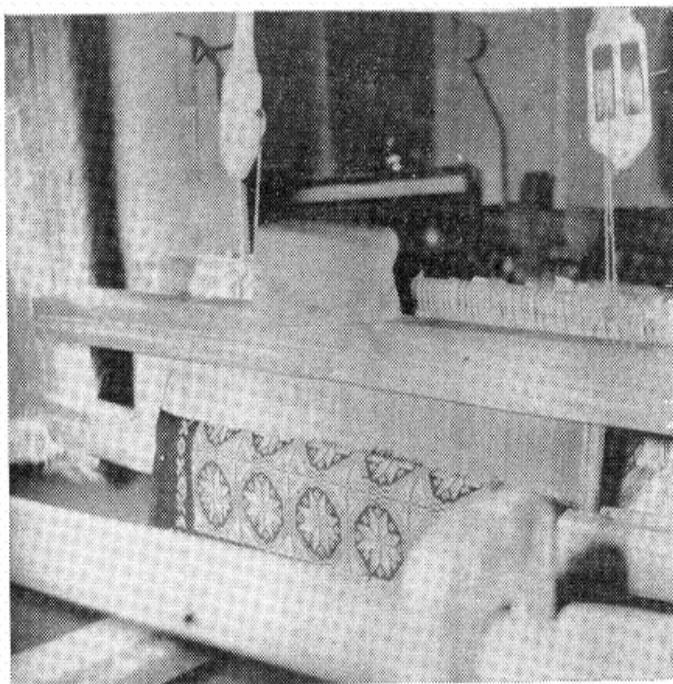
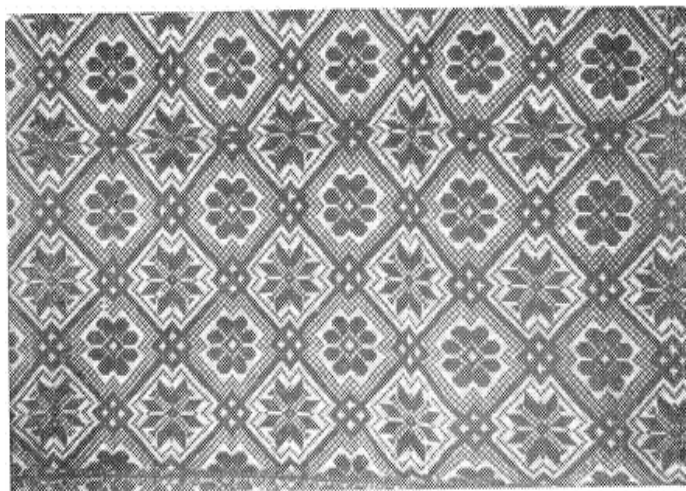

52. *Békás halottas abrosz*. Készítette Albert Jánosné Kovács Mária 1972–73-ban. Kiskend, 1975.

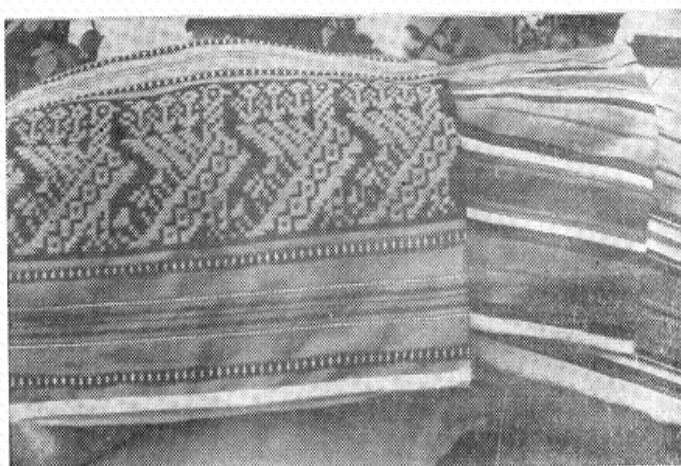

53. *Felszedéses, szekfűs halottas abrosz* (122x156 cm). Készítette Máté Mihályné Koncz Erzsébet 1974-ben. Kiskend, 1975.

54. Százyüstös halottas abrosz (120x155 cm). Készítette Fazakas Mihályné Nagy Kata (részlet). Kele-mentelke, 1975.

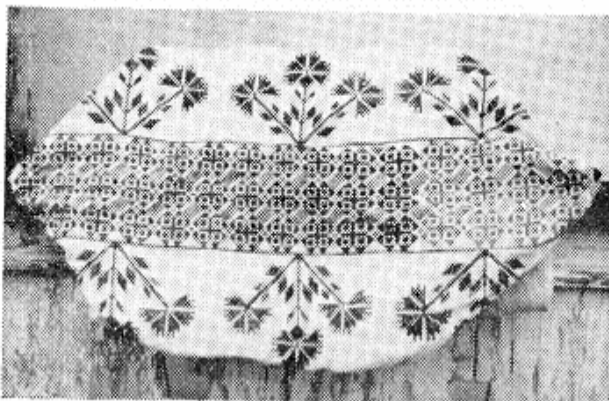
55. Százyüstös kis-csillagos párnának való a szövőszéken. Dom-bé, 1975.

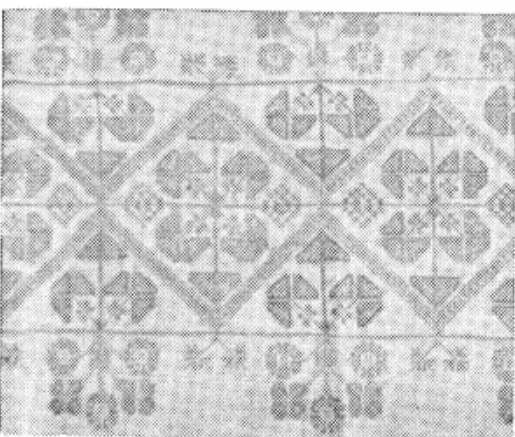
56. Új szöttes és sze-dettes párnák Magya-rosiné Hegyes Kati műhelyéből. Kiskend, 1975.

57. Kocsis Ferencné Kertész Erzsébet múlt század végi öltözetben *akasztalatot* varr. Ózd, 1975.

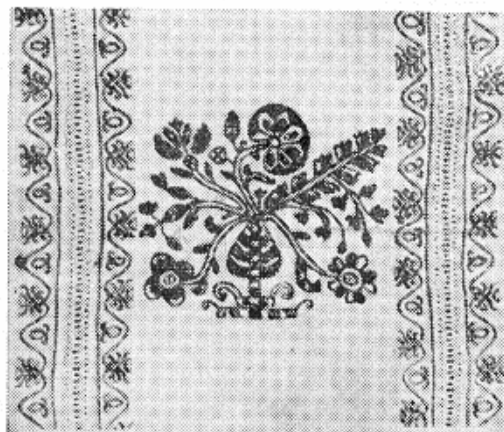

58. *Apróalmás, piros akasztalatos párnafőtő* (60x108 cm, hímzésszélesség 27 cm). (Nagy Jenő felv.)

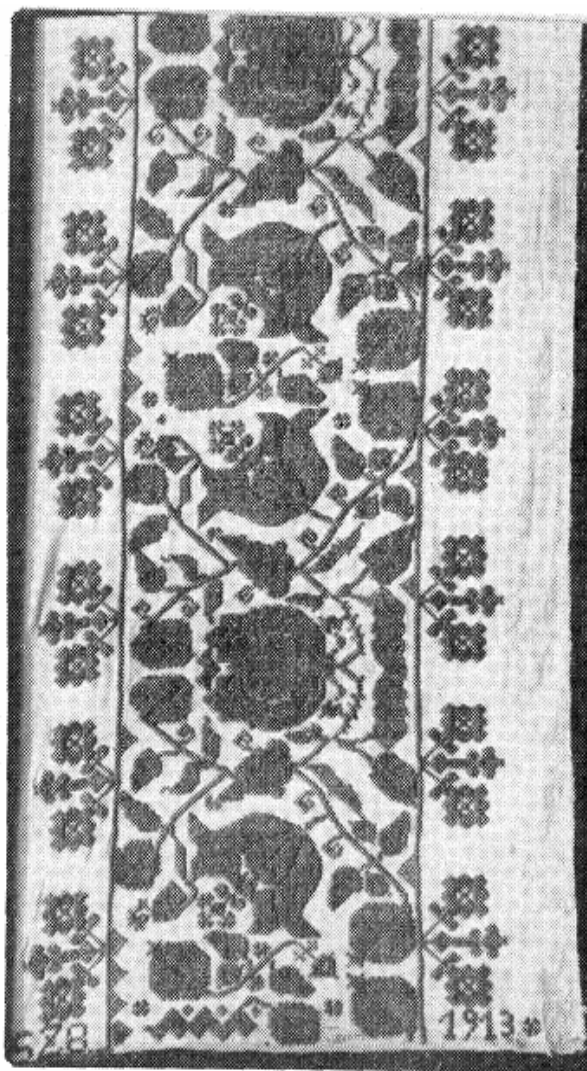

59. *Kicsirózsás piros lepedőhajtás* (155x269 cm, hímzésszélesség 40 cm, részlet). Gogánváralja, 1955.

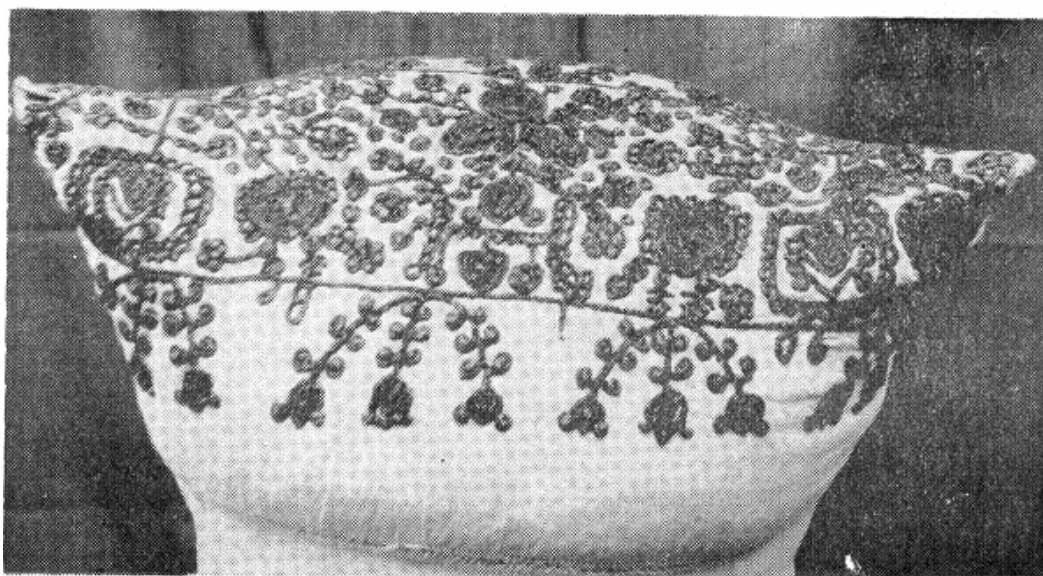
60. *Keskeny láncszemes kilencrózsás abrosz* Dombóráról (részlet). MNM It. 86879.

61. *Sinórral varrt bolondformás lepedőhajtás (részlet). „Sz. B. 1913”*
Készítette Szalma Borbála Balavásáron. Kiskend, 1975.

62. *Írás után való párnafőtő 1901-*
ből. Kelementelke, 1975.

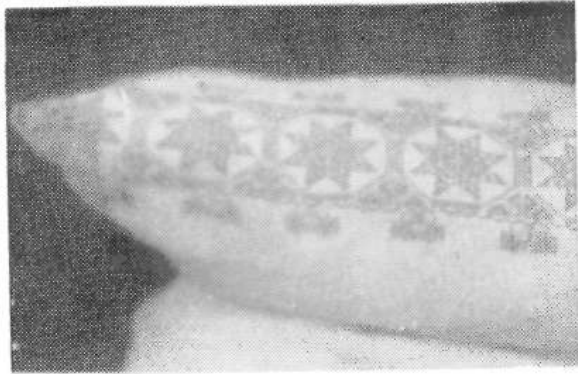
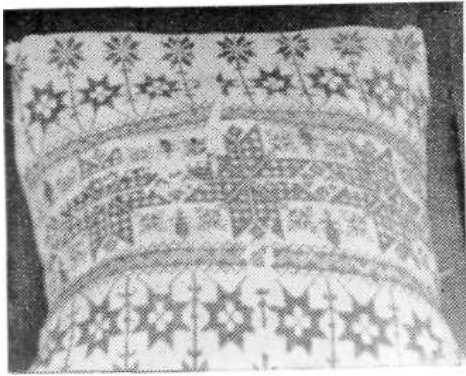

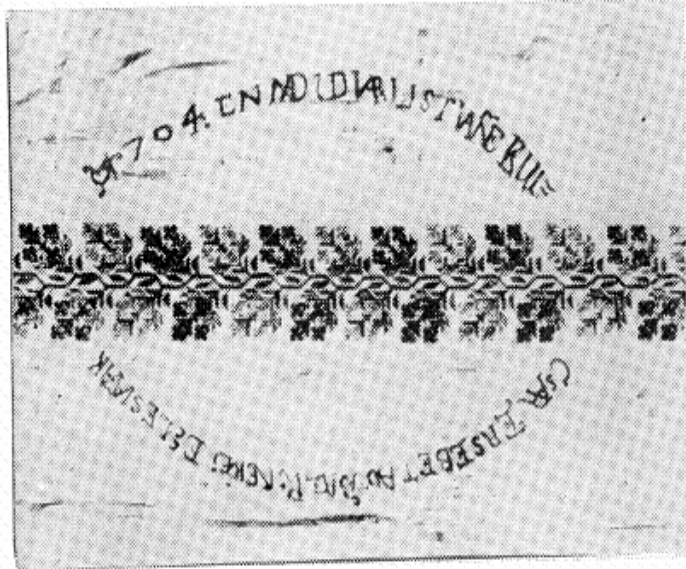
63. Céder Bori 15 éves korától mindig varrja a *folyókeresztsemet*. Nagykend, 1975.

64. Kelementelkén a leányok és az asszonyok újra nagy lendülettel varrnak. 1975.

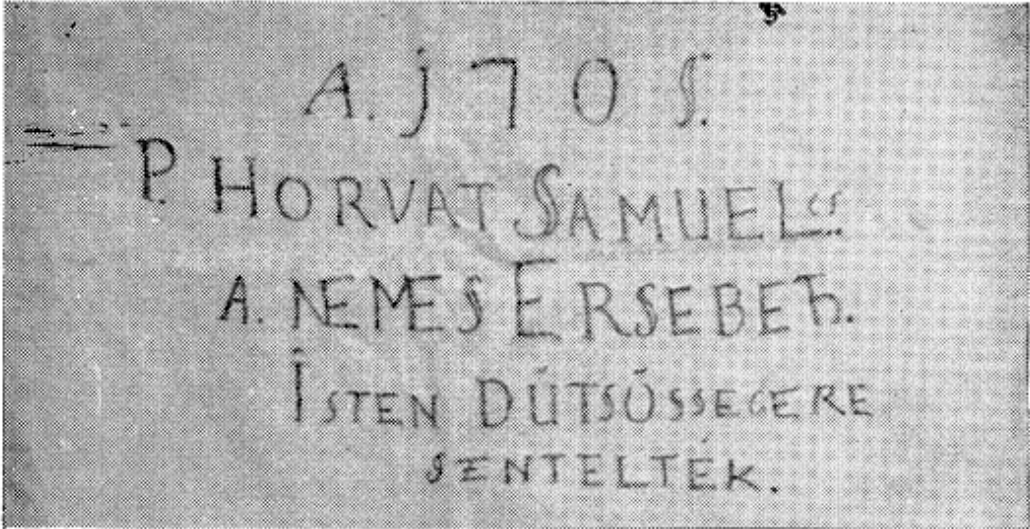
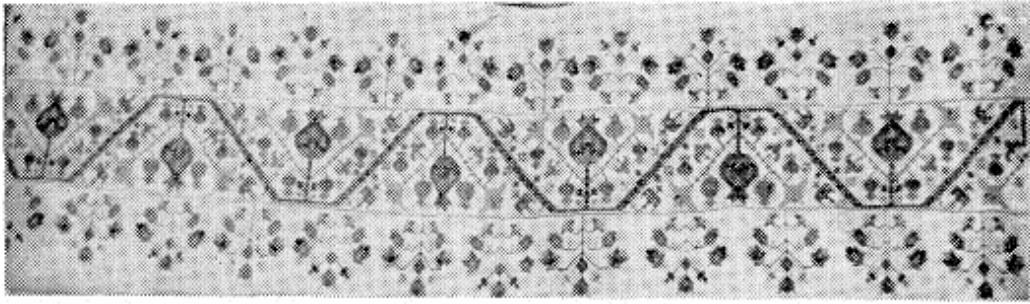

65. Nagycsillagos szász szálánvarrott párnavég. Barna és bordó szőrfonallal készítette Wiend Eliza von Walthitten 1830–35 között. Kund, 1955.
66. Kék nagycsillagos derekaljvég inazással. Készítette Ferencz Mária édesanyja 1838–40 között Szőkefalván. Dombó, 1955.

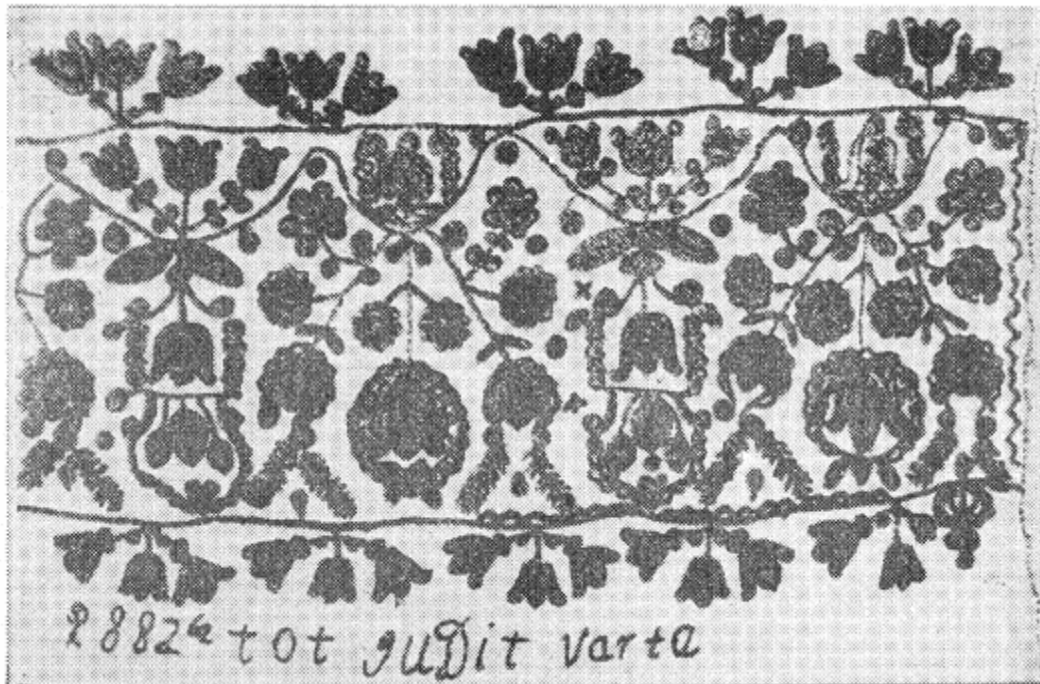
67. Szálánvarrott úrasztalterítő 1704-ből. Dányán, 1955.
68. Csillagos törökkendő. Mindkettő Nádudvariné adománya 1704-ből. Dányán, 1955.

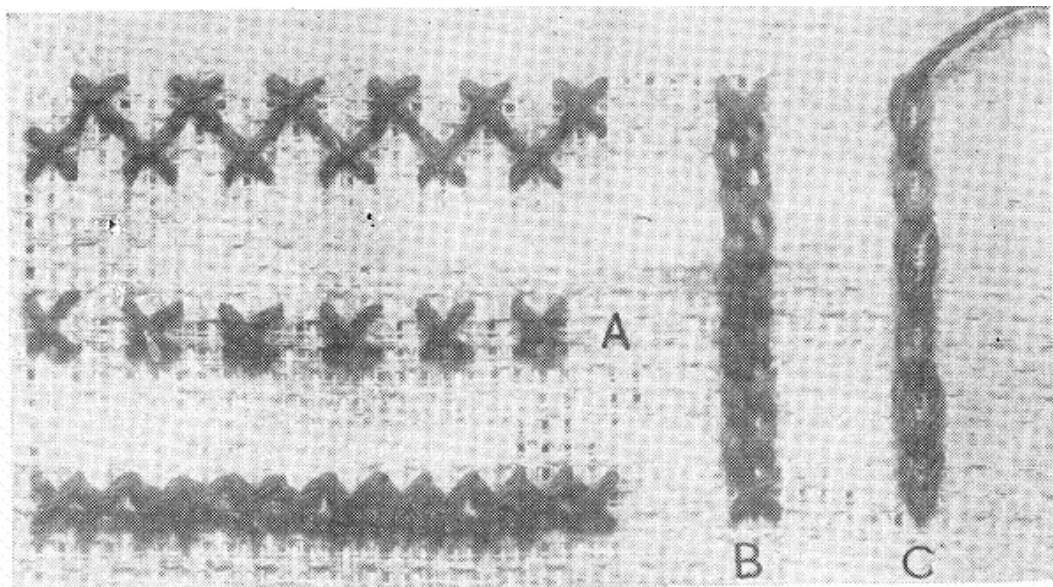

69. a-b. Szálánvarrott úraszalterítő széle és közepe 1705-ből. Küküllővár, 1975.

70. Mezőségi piros-kék láncöltés. „1882be Tot Judit varta.”

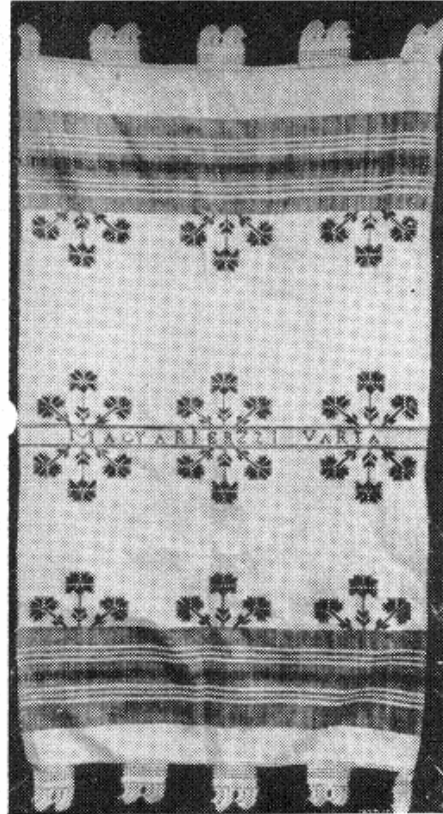
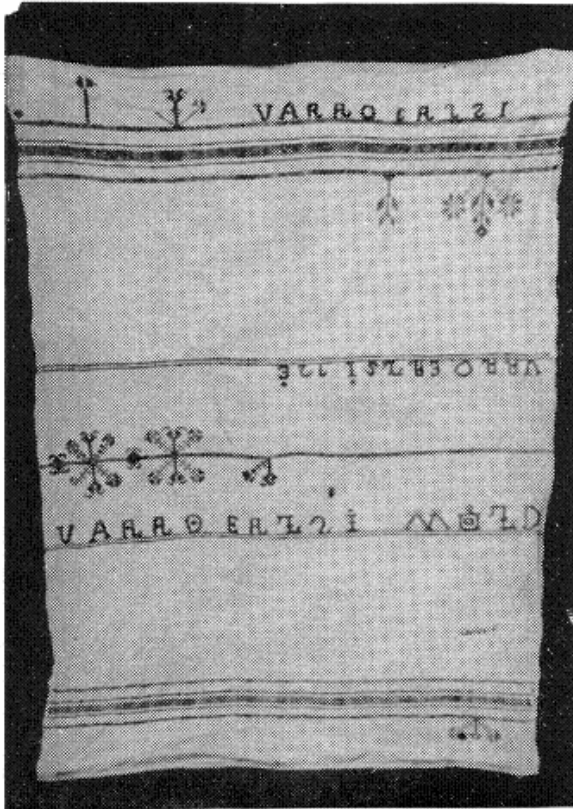

71. Öltésmódok: A. kereszt szem, B. akasztalat, C. urakötés

72. a-b. Koncz Sándorné többeli fejtőt készít és urakötést varr. Nagykend, 1975.

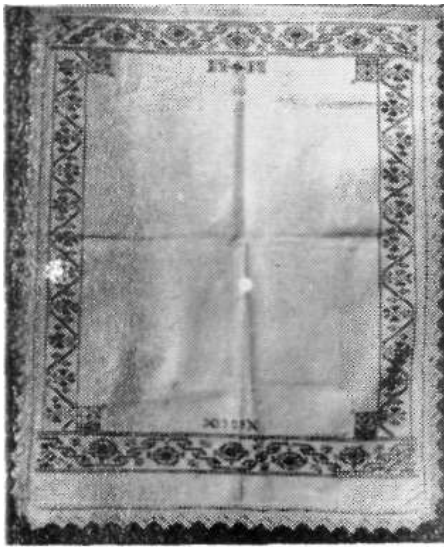

73. Ágas takaruha. Készítette „Varró Erzsi 12 é”
1914-ben „MÓzd”. 1975.

75. Szegfűs takaruha (40X69 cm + 9 cm csipke)
„Magyari Erzsi varta” 1911-ben. Ózd, 1975.

74. Szegfűs takaruhában vitték a pánkót a beteg-
asszonynak. Ózd, 1975.

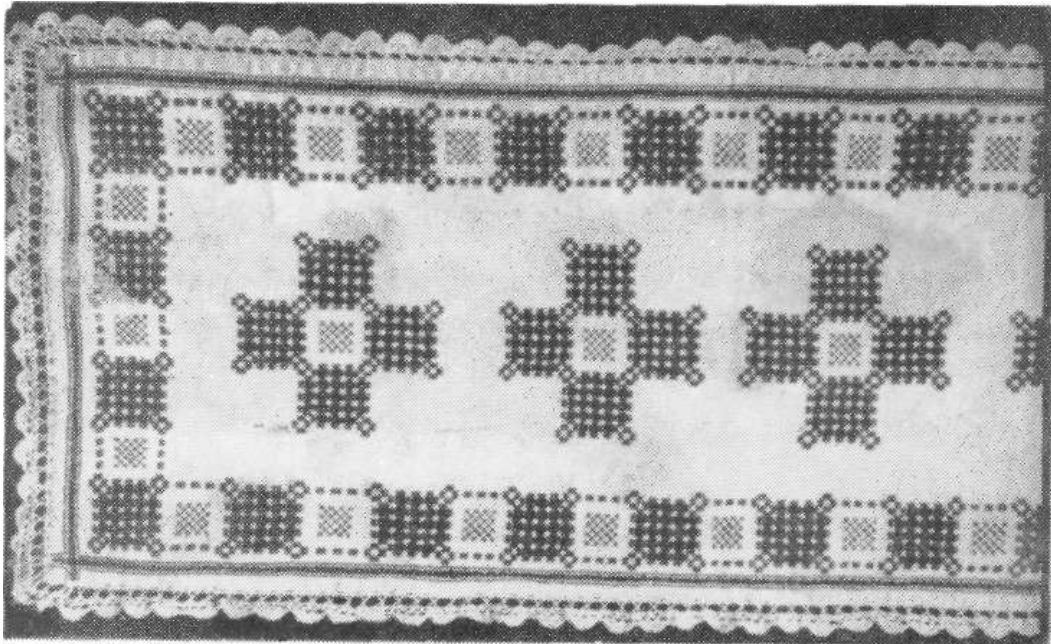

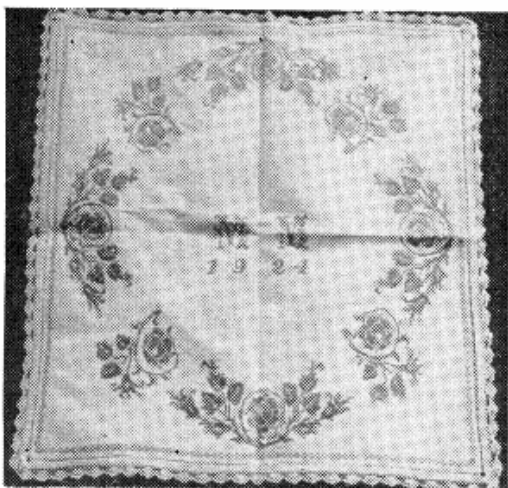
76. Keresztzemes szalvéta asztalközépre. „1903 M M.” Készítette Mátyás Mária 12 éves korában. Dombó, 1955.

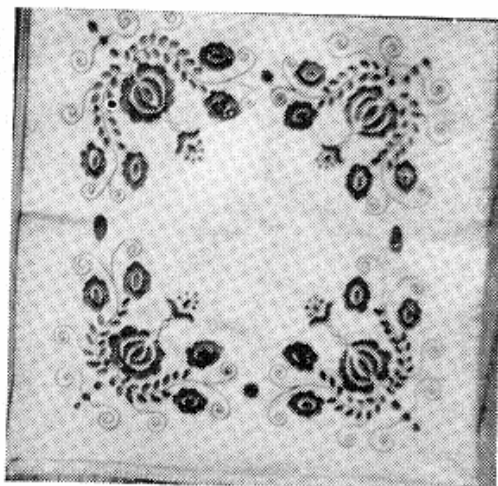
77. Kalotaszegi szervét. „M A.” Miklós Anikó varrta 1903-ban. Dombó, 1975.

78. Kalotaszegi asztalfutó (41x101 cm). 1935-ben készítette Molnár Anna 12 éves korában. Dombó, 1975.

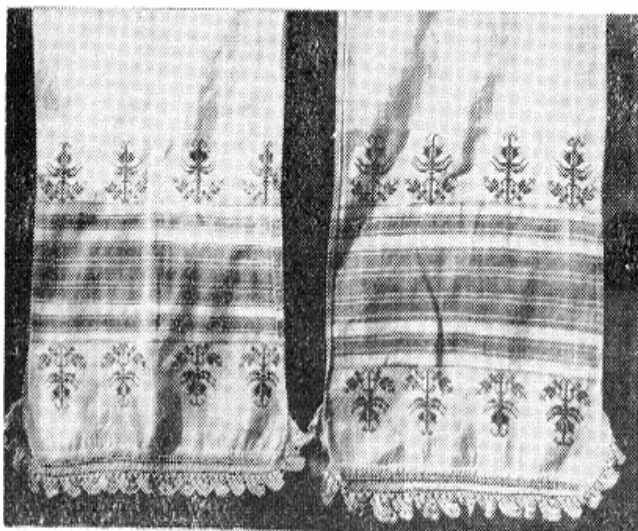

79. Piros keresztzemes ojtotrózsás szervét., M M 1924 (47x47 cm). Dombó, 1975.

80. *Udvarhelyi kisszervét.* Piros-fekete lapos- és száröltéssel varrta Székely Irén 1946-ban. Dombó, 1975.

81. *Ágás kicsibőcső-kendő* (27x206 cm, 11 cm fekete szövött csík szélén 6-6 cm ágazás). Ózd, 1975.

82. *Piros keresztzemes cifrakendő.* „1903 M A.” Készítette Miklós Anikó 1903-ban. Dombó, 1975.

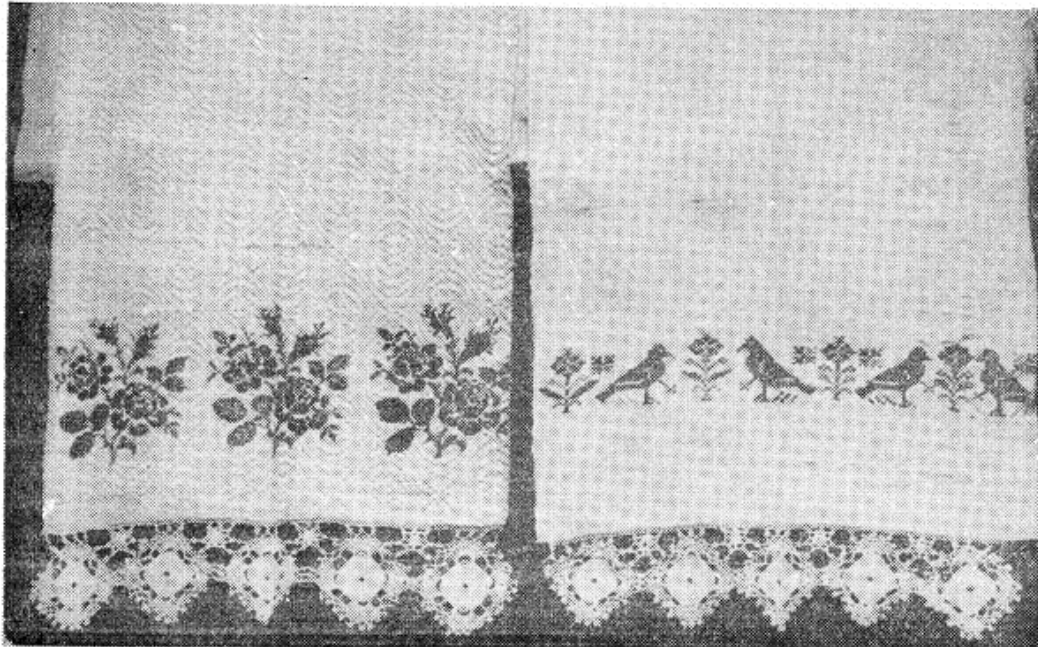

83. Kék keresztzemes díszkendő (45x179 cm, varrás 8 cm + 8 cm csipke). „M J.” 1913-ban varrta Szabóné Mátyás Judit. Dombó, 1955.

84. Ojtottrózsás díszkendő (37x79 cm, hímzés 15 cm + 12 cm csipke) Háromnyüstös, kockás pamutvászonra piros-kék szálöltéssel hímezte Szabóné Mátyás Judit. Dombó. 1955.

85. Két varratos cifrakendő. a) koszorús ötnyüstös szöttesen piros-kék rózsák zöld levelekkel; b) Cölönkös szöttes, színes madaras kendő. Az 1930-as évek végén készítette Lajos Istvánné Albert Mária. Kiskend, 1975.

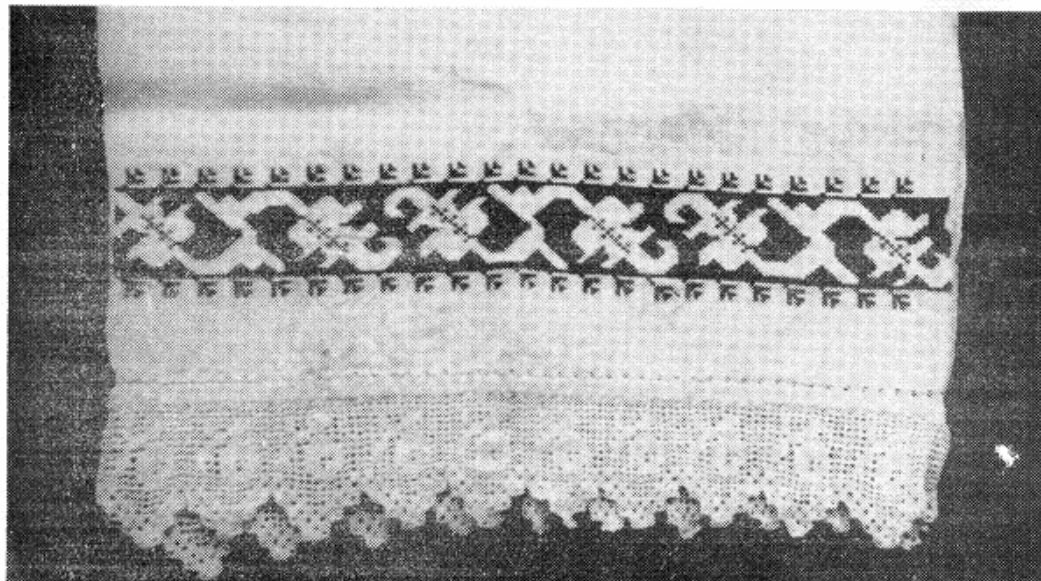

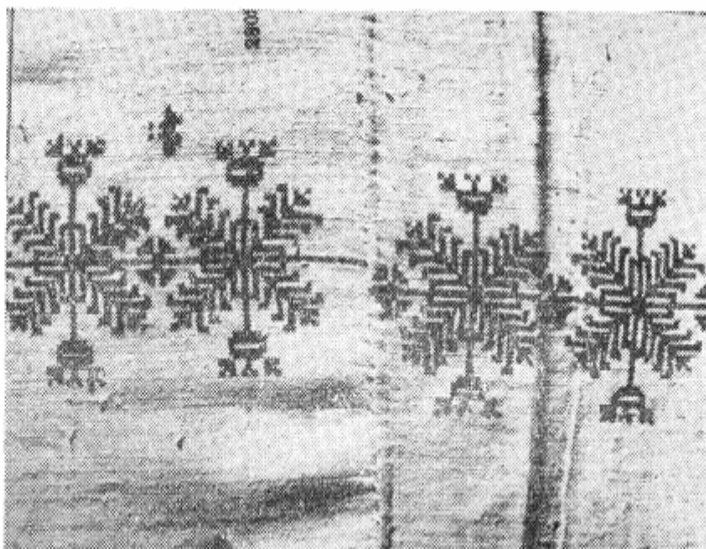
86. Ötgyüstös színes szőlőleveles cifrakendő (45x33 cm + 9 cm-es szőlőleveles csipke). 1931 előtt készítette Hegyes Istvánné. Kiskend, 1975.

87. Fekete keresztszemes halottas kendő (50x176 cm + 12 cm csipke). „1913.” Varrta Szabóné Mátyás Judit. Dombó, 1955.

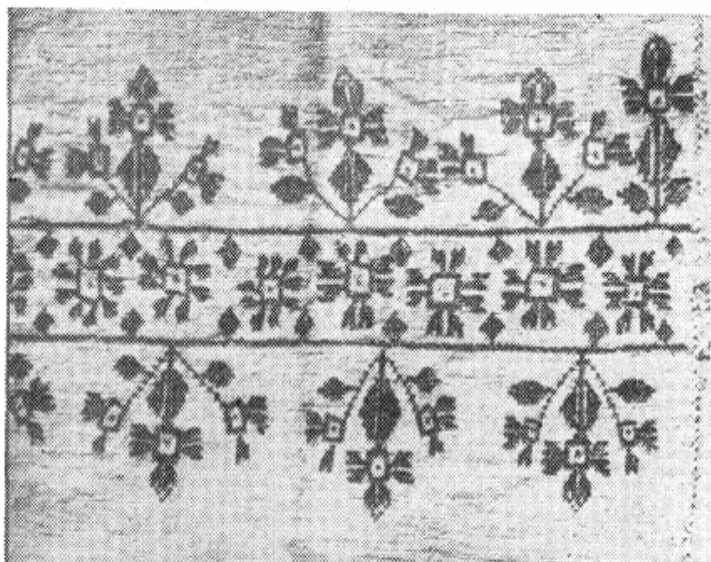
88. Negatív mintás halottas kendő (44 x 164 cm + 8 cm csipke). Miklós Györgyné Molnár Anna varrta az 1930-as években. Dombó, 1975.

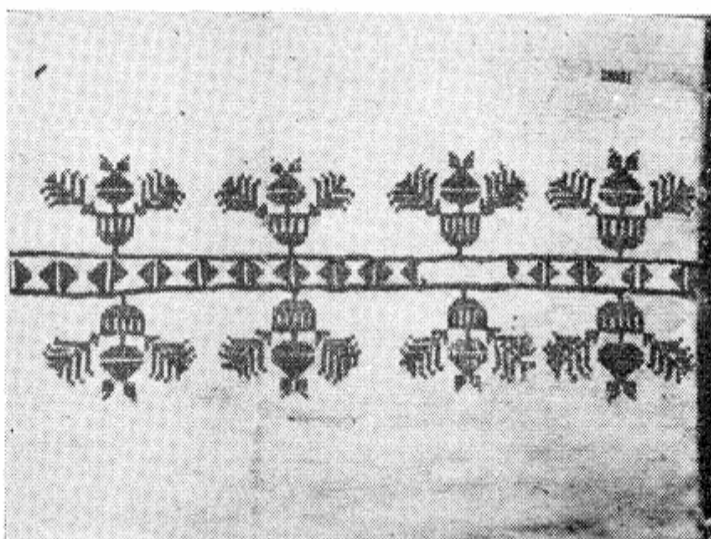
89. Szálánvarrott kék
rúdravaló kendő
(52x104 cm) Erzsébet-
városról. MNM lt.
28027.

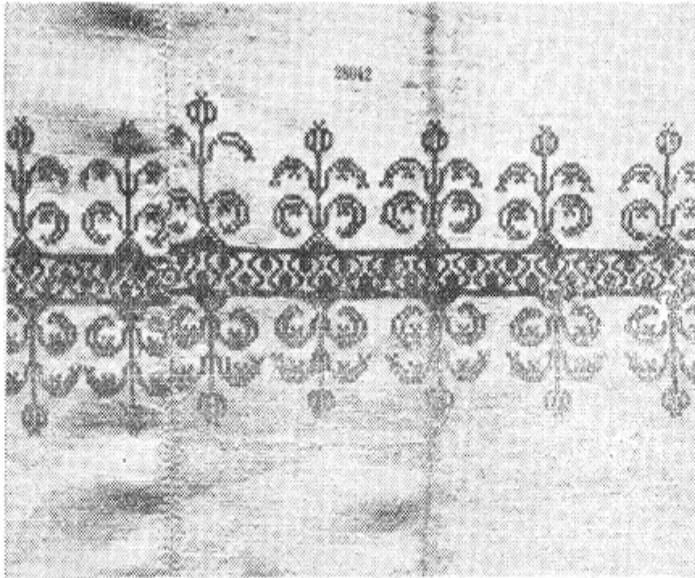

90. Erzsébetvárosi szá-
lánvarrott piros rúdra-
való kendő. (45x101
cm). MNM lt. 28025.

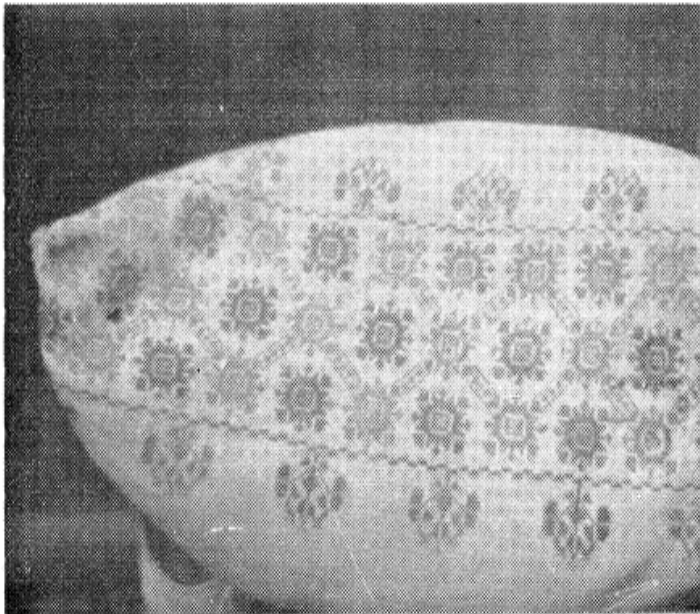

91. Szálánvarrott kék
párnavég (50x109 cm)
Erzsébetvárosról. MNM
lt. 28031.

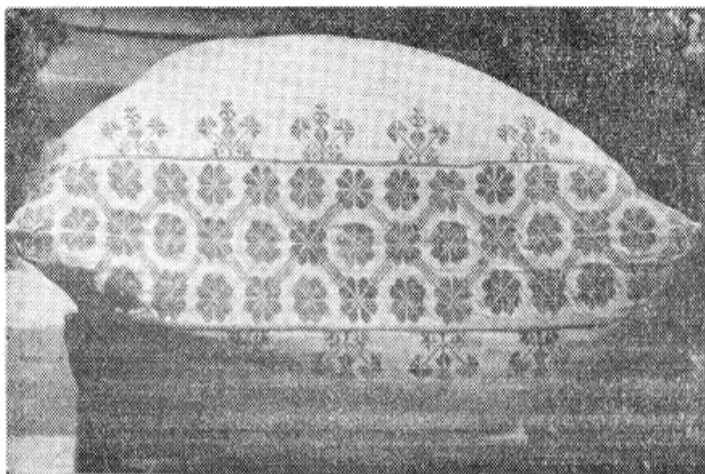

92. Szálán varrott kék derekaljvég (47x108 cm) Erzsébetvárosról. MNM lt. 28042.

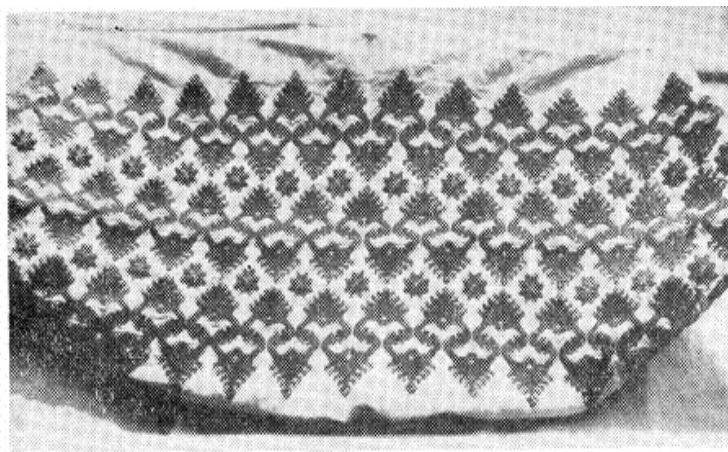

93. Piros-kék csillagos párnafőtő (58x106 cm). Készítette Török Erzsébet 1855 táján. Gogán, 1955.

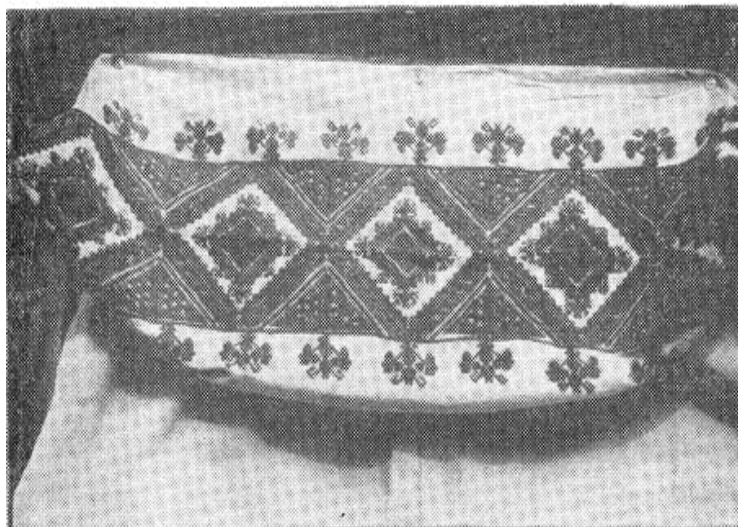

94. Piros apróalmás vagy aprórózsás párnafőtő. Készítette Székely Klára a múlt század közepe táján. Dombó 1975.

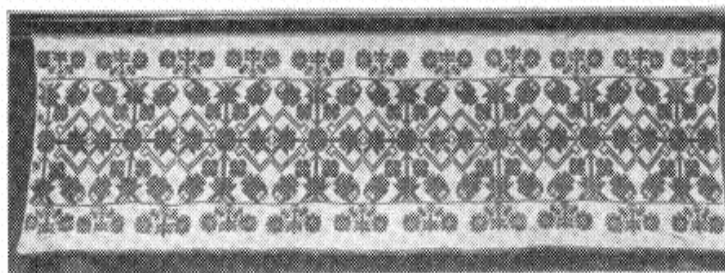
95. Piros patkós derékaljő. Készítette Albert István-né Albert Mária 1991-ben. Kiskend, 1975.

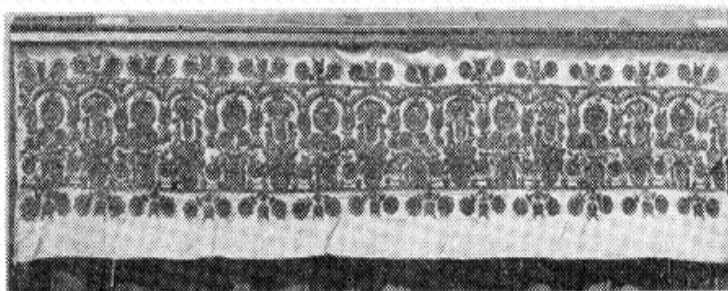
96. Tótos után való piros derékaljő. Készült a múlt század végén. Balavásár, 1975.

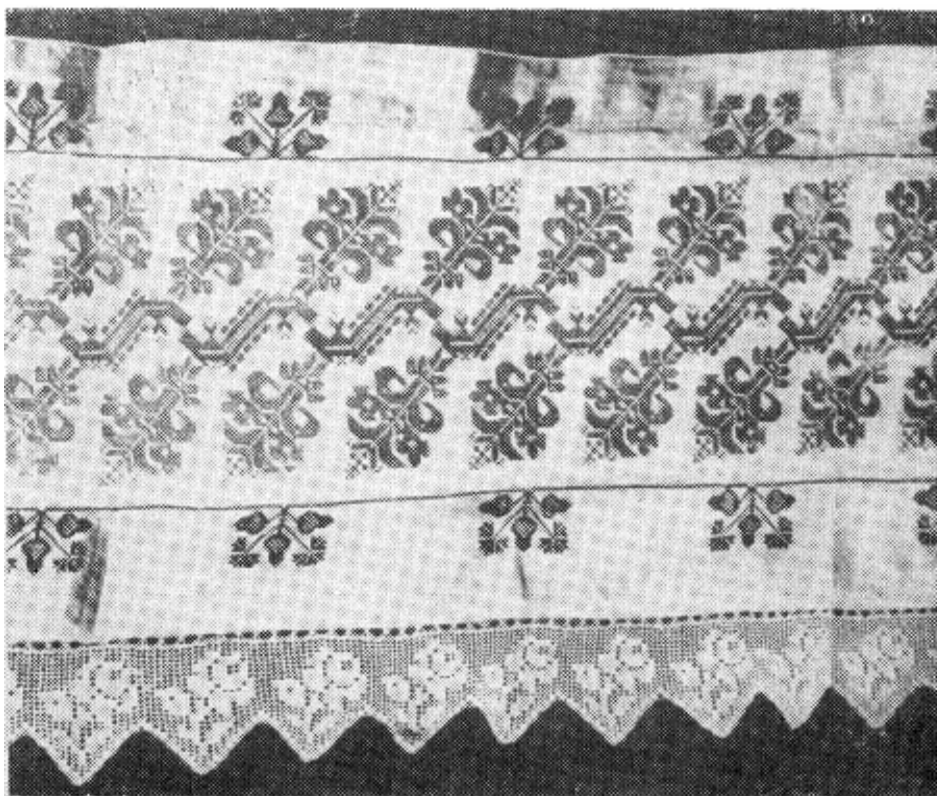

97. Cserелеveles piros nagyáglepedőhajtás (47X167 cm). Készült a századfordulón, Nagykend, 1975.

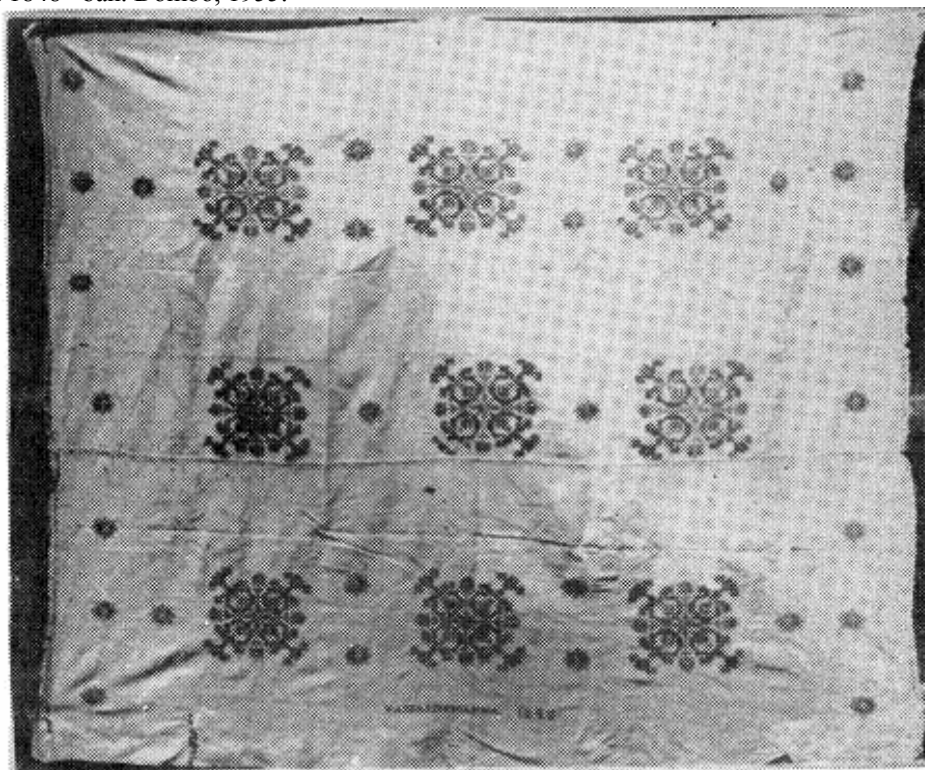
98. Írás után való piros nagyáglepedőszél (48X182 cm). Készült a század elején. Kiskend, 1975.

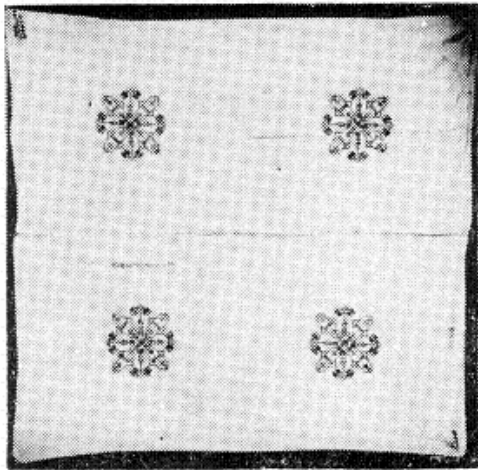

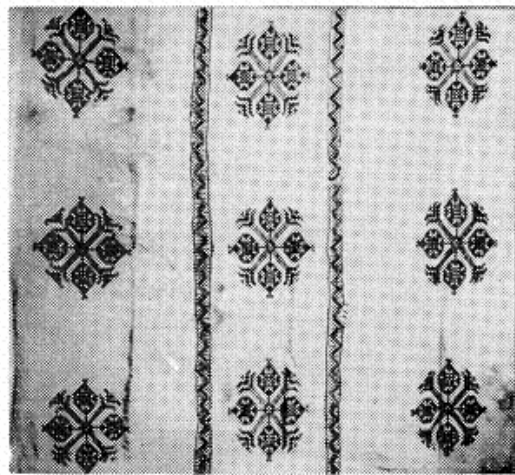
99. *Ökerhugyas, acélas piros lepedőhajtás* (33x184 cm). Varrta Kóródi Ferencné Kocsis Kata 1920–22 táján. Ózd, 1975.

100. *Kilencrózsás kivarrottas abrosz* (127x139 cm). „Vata Székej Anna 1848”-ban. Dombó, 1955.

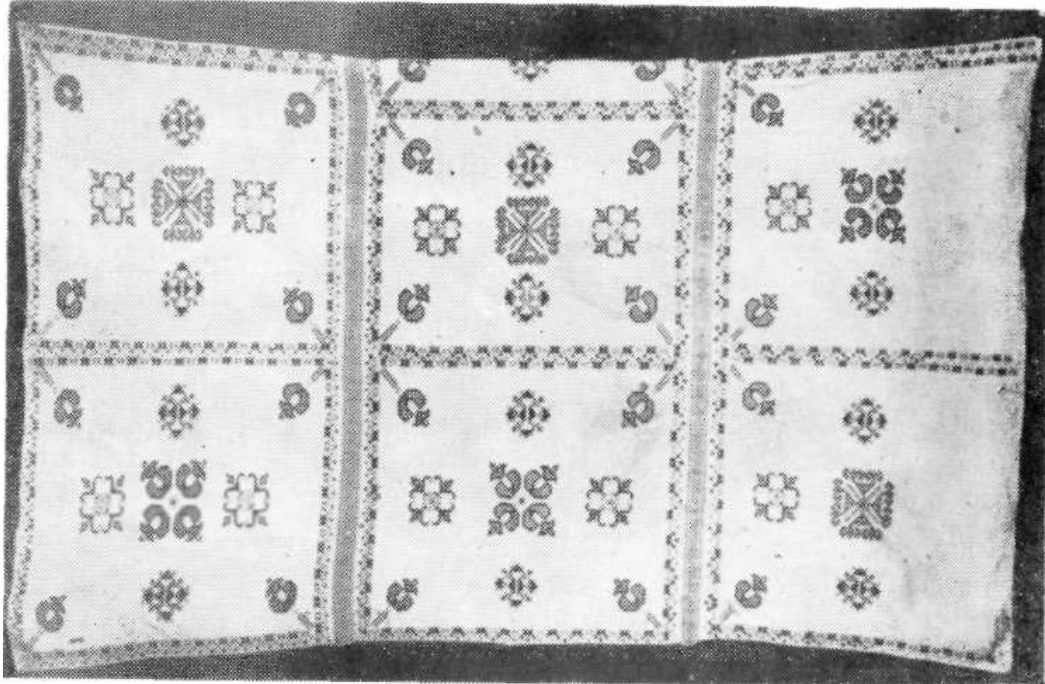

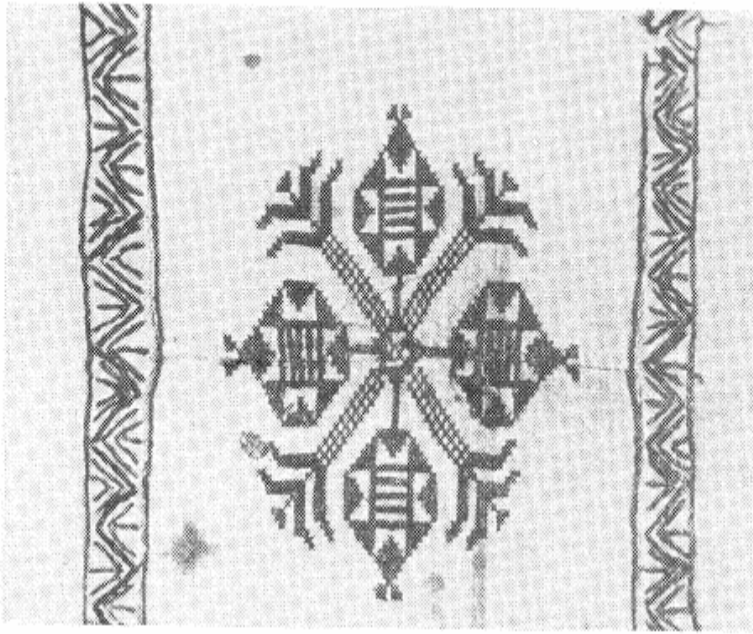
101. *Dicsőszentmártoni négyrózsás abrosz.*
MNM lt. 83454.

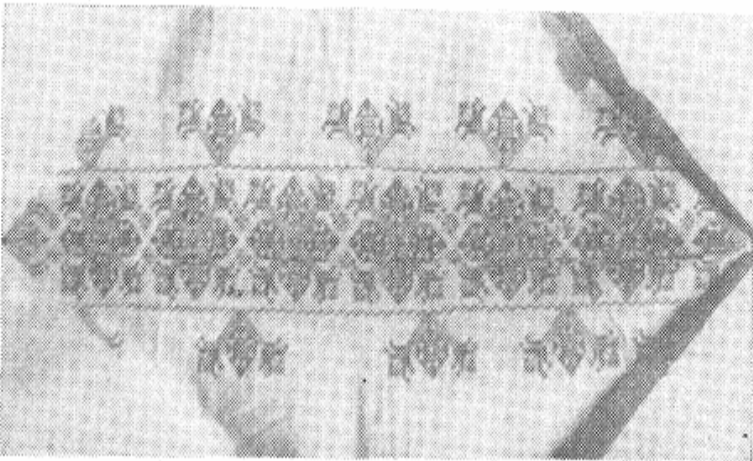
103. *Dicsőszentmártoni kilencrózsás abrosz.*
MNM lt. 83452.

102. *Dicsőszentmártoni piros-kék kazettás ágyterítő (168x192 cm).* MNM lt. 83450.

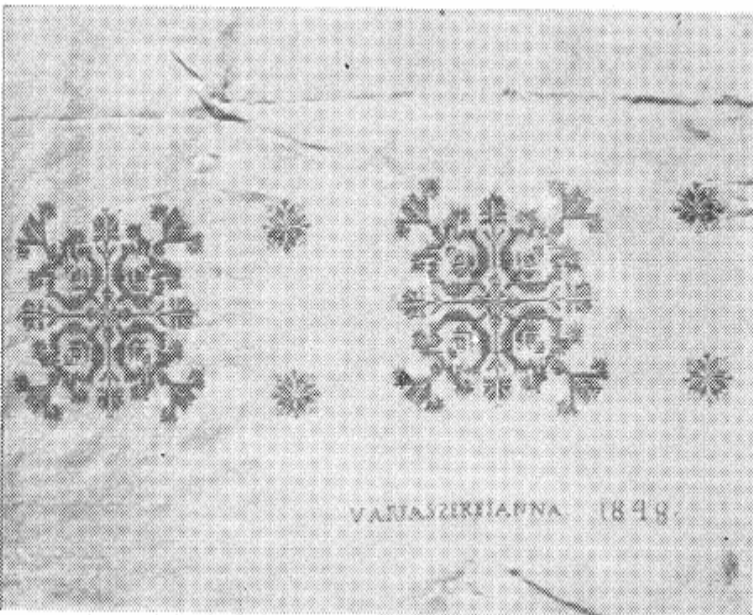

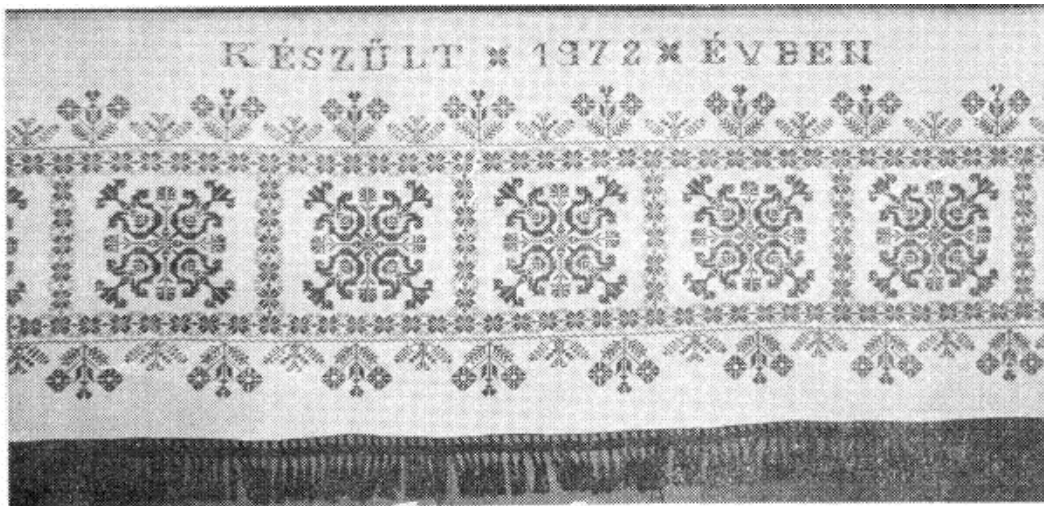
104. A 103. sz. abrosz rózsája.

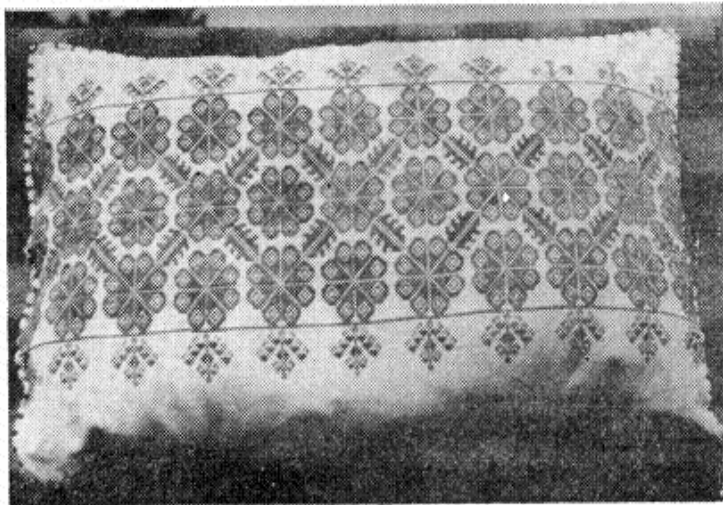
105. A rózsza szakaszos alkalmazása piros párnavégen (45x64 cm). Istvánháza. ENM lt. N. 229.

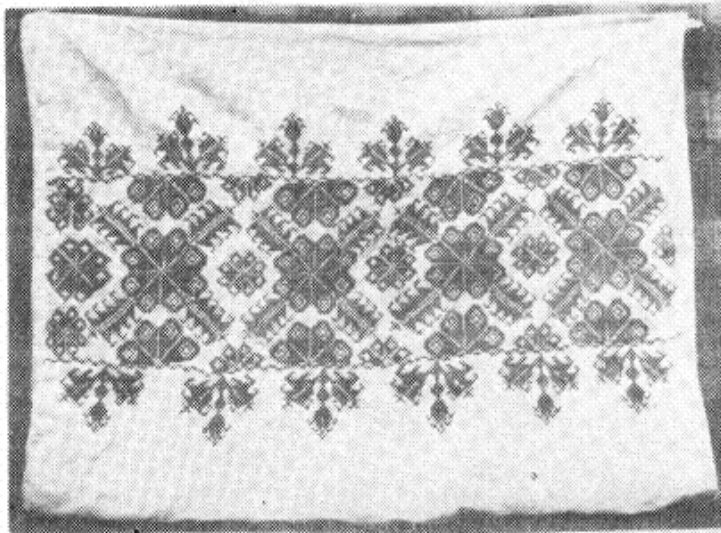
106. A 100. sz. abrosz rózsái.

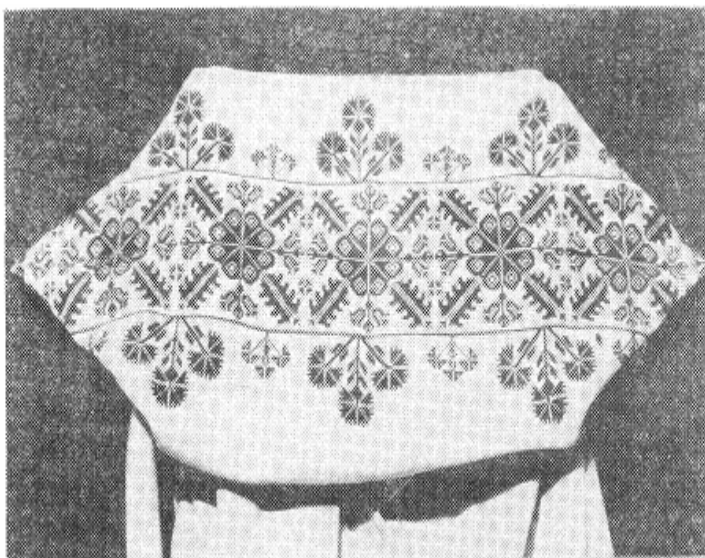
107. Kazettás padtakaró „Készült 1972 évben” a fenti díszítő elemek felhasználásával. Kelemen-
telke, 1975.

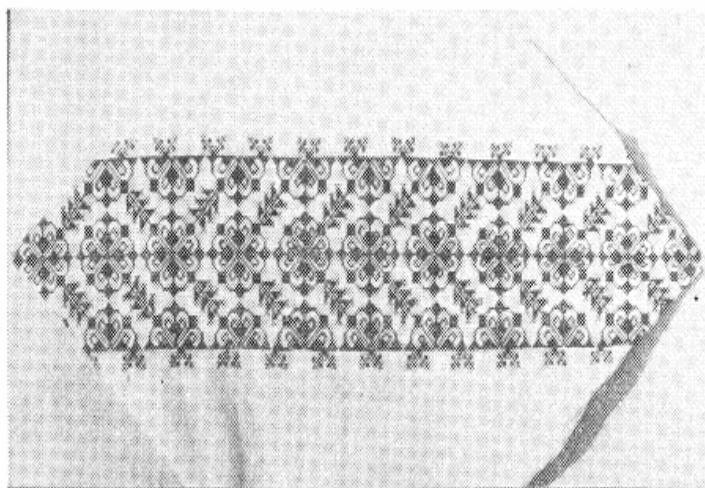
108. Háromrózsás apró-
akasztalatos párnafőtő
(38x61 cm). Készítette
Kertész Jánosné Magó Er-
zsébet a század elején.
Ózd, 1975.

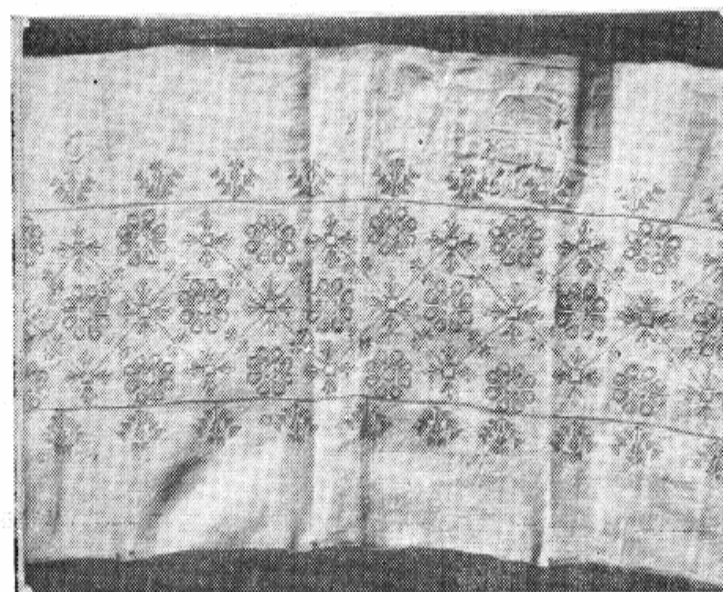
109. Másfélrózsás párna-
főtő (46x63 cm). Kézi-
tette Kertész Mártonné
Décsi Borbála 1870–80
között. Ózd, 1975.

110. Rózsás párnafőtő szegfűs ággal (59x116 cm). Készítette Varró Nagy Pengó 1916-ban. Ózd, 1975.

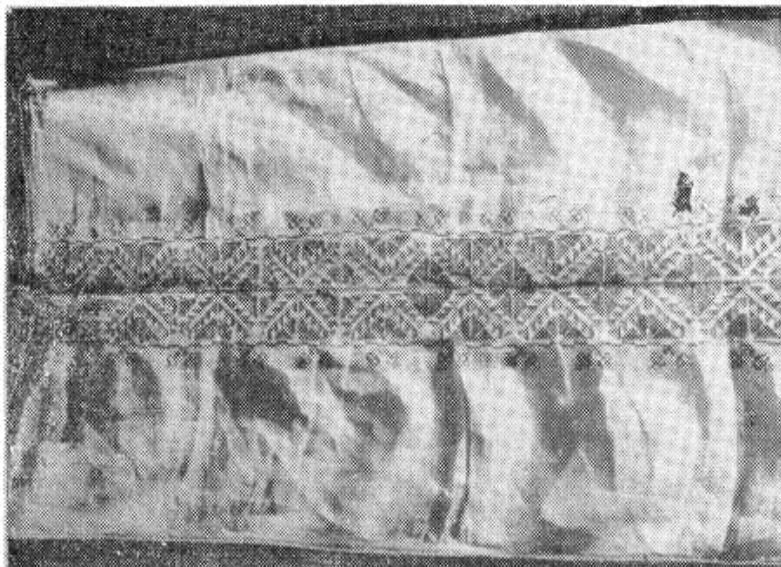

111. Féloldalas rózsás párnafőtő (47x56 cm). Istvánháza. ENM lt. N. 257.

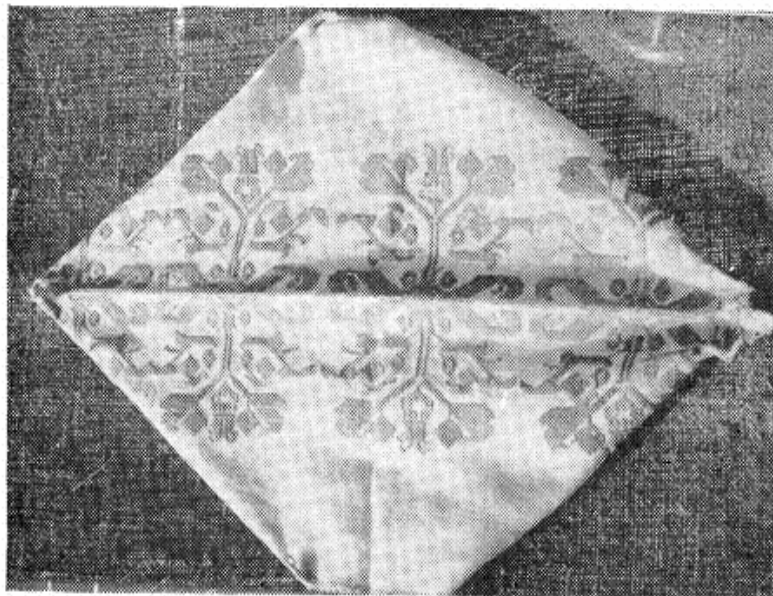

112. Kisrózsás de-rekalfő. Gogánváralja. UM lt. 4139.

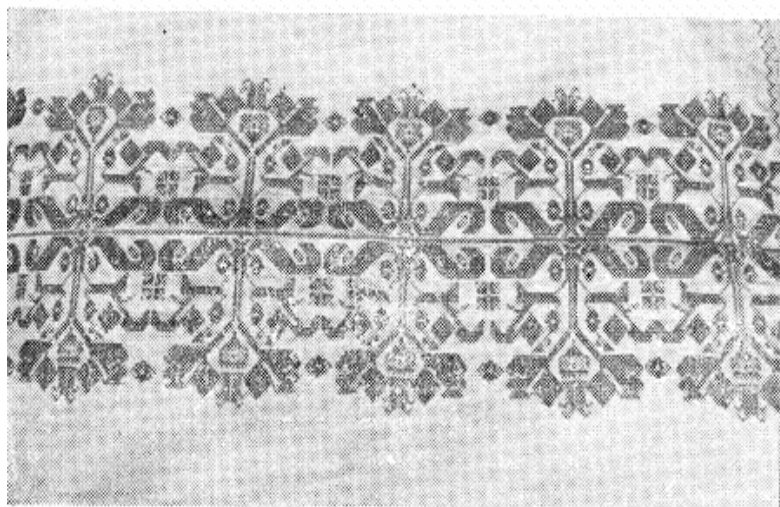
113. Gogánváraljai
macskanyomos-cse-
releves piros-kék
derekaljő (98x45
cm.) UM lt. 4130.

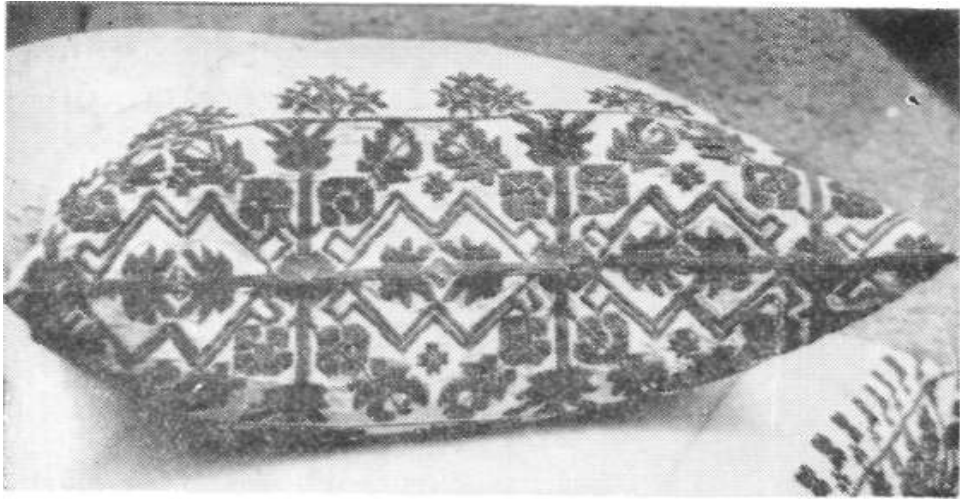

114. Gogánváraljai
hárommakkos pár-
nafő (40x54 cm).
UM lt. 4132.

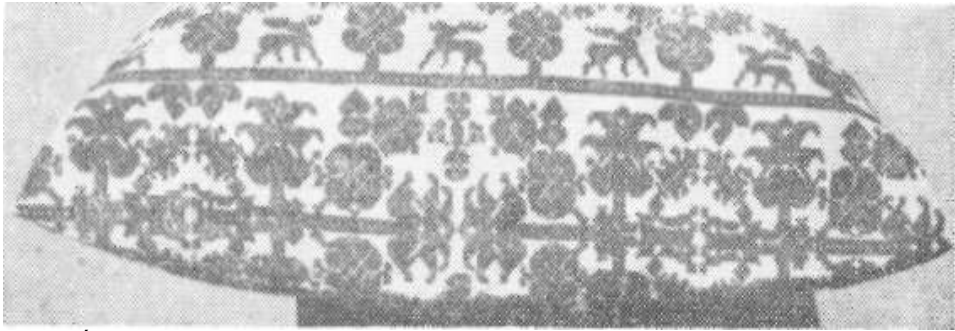

115. Ötmakkos
párnafő. Készítette
Nagy Mária a szá-
zadforduló táján.
Gogánváralja,
1955.

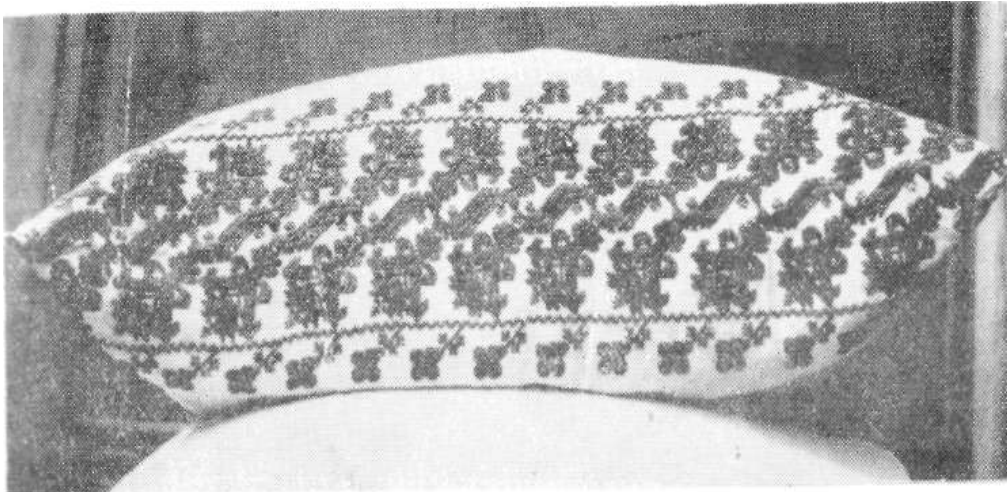
116. *Csereleveles párnafőő.* Készült a múlt század végén. Balavásár, 1975.

116/a. *Újmódi csereleveles.* Demeter Istvánné Szász Erzsébet vitte férjhez 1940-ben. Nagykend, 1976. (Szabó Gyula felv.)

117. Sötétkék kígyós párnavég. Péterfy-gyűjtemény. Kiskend, 1975.

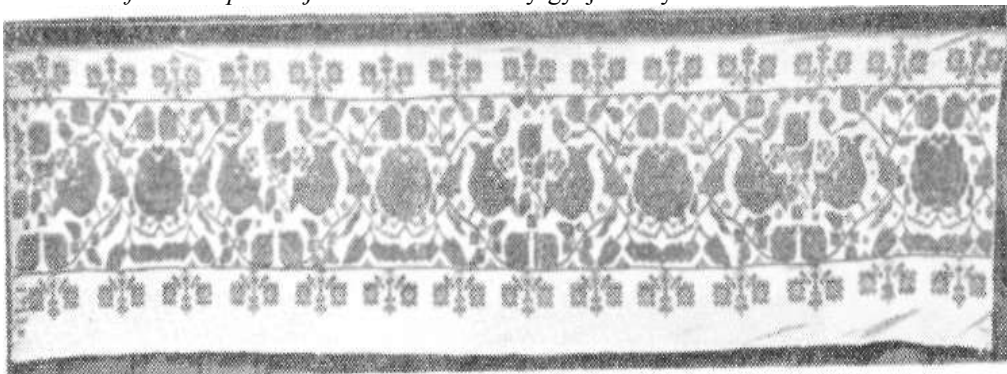

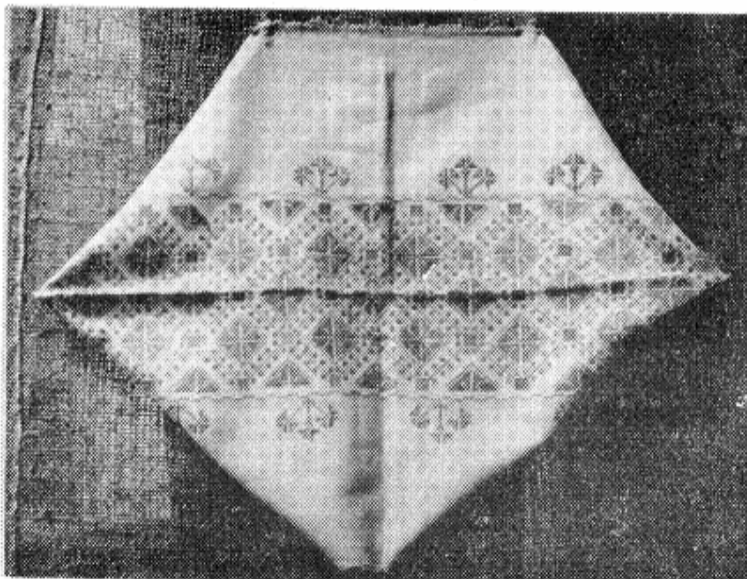
118. *Kígyós derekaljhuzat*. Készült a múlt század végén. Balavásár, 1975.

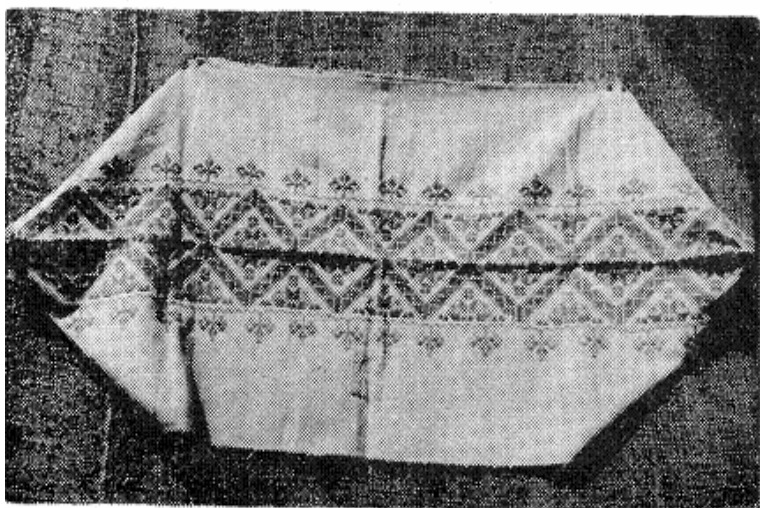
119. *Bolondformás párnahuzat* a múlt század végéről. Kelementelke, 1975.

119/a. *Bolondformás lepedőhajtás* 1913-ból. Péterfy-gyűjtemény. Kiskend 1975.

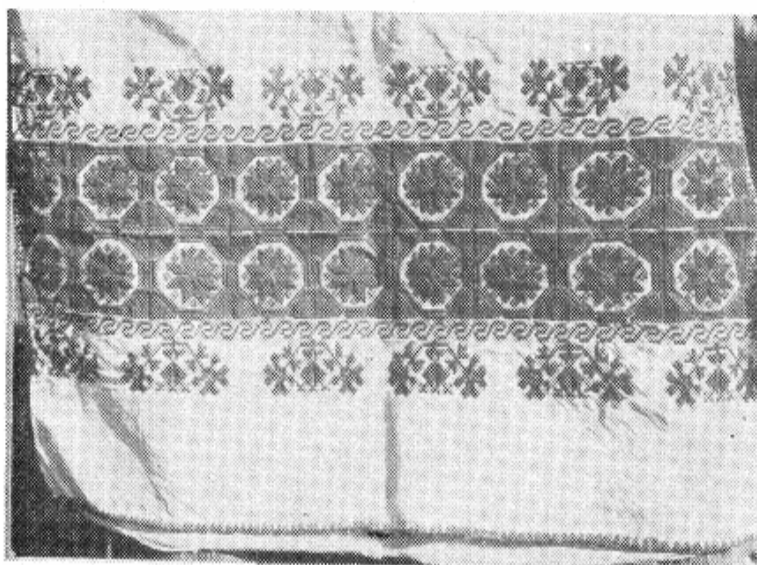

120. Gogánváraljai
macskanyomos párnafő
(40x58 cm). UM lt
4133.

121. *Csillagos derek-*
aljő Gogánváraljáról
(42x99 cm). UM lt
4133.

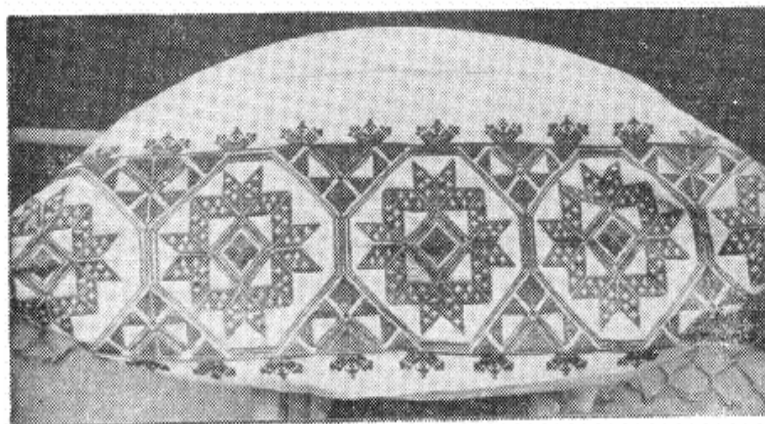

122. *Kiscsillagos pár-*
nafőtő. Koncz Jánosné
Koncz Kata Takács
készítette 1948 előtt.
Nagykend, 1975.

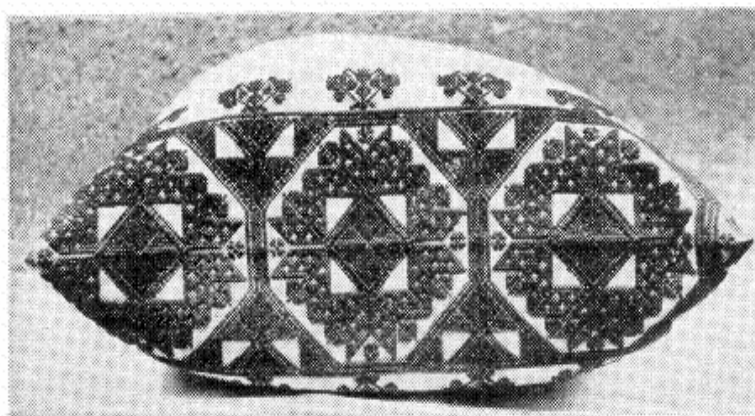
123. Nagycsillagos derekaljító. Készült a múlt század első felében (részlet). Dombó, 1975.

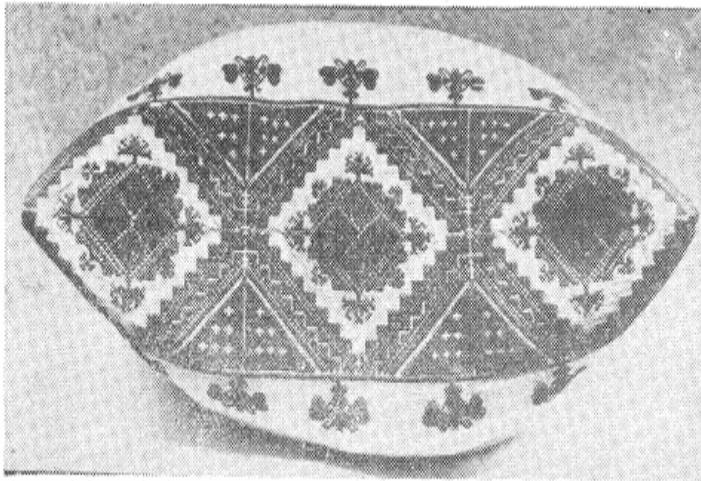

124. Nagycsillagos vagy tányéros derekaljító. Készítette Koncz P. Jánosné a századforduló táján. Kelementelke, 1975.

125. Tányéros párnahuzat. Készült a századforduló előtt. Balavásár, 1975.

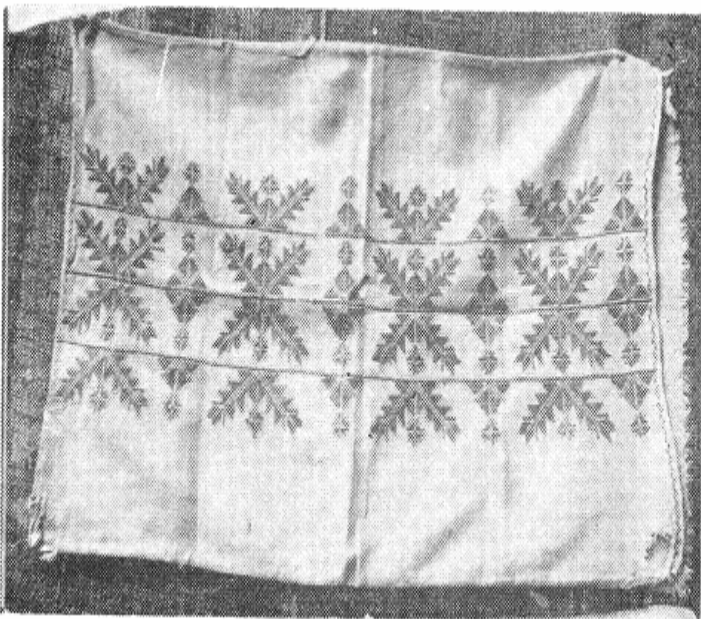

126. *Tótos után való párnahuzat.* Készült a századforduló előtt. Balavásár, 1975.

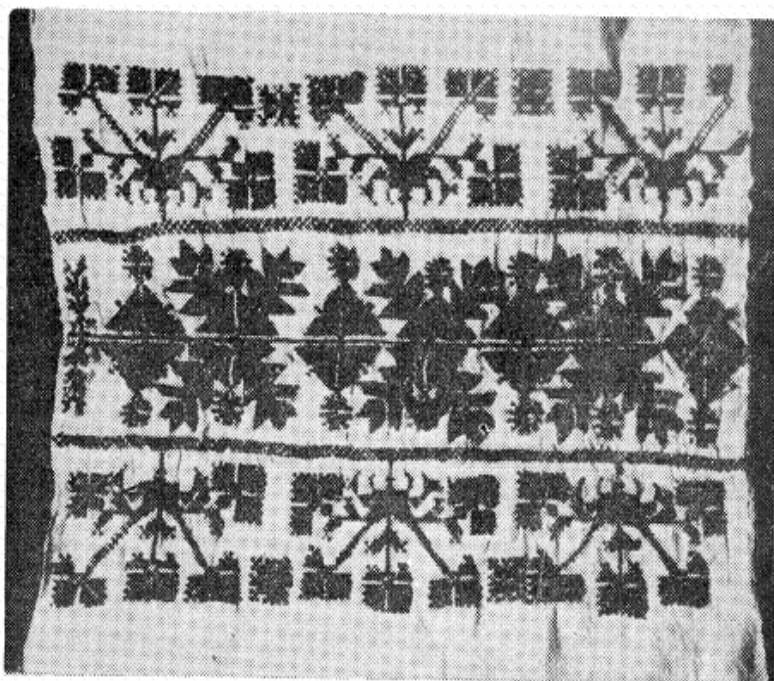

126/a. *Tótos után való párnahuzat.* Dali Jánosné Menyhárd Kata örökölte édesanyjától, Döngölő Erzsébettől, aki Gyálakutáról hozta férjhez az 1880-as években. Kiskend, 1976. (Szabó Gyula felv.)

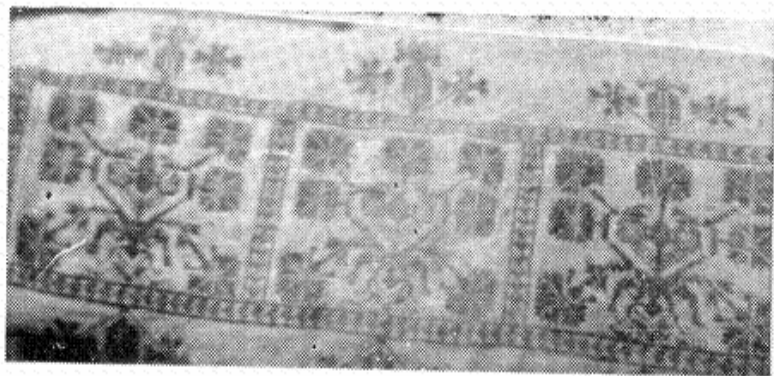

127. *Macskanyomos csereleves párnafő* Gogánváraljáról (40x59 cm). UM lt. 4136.

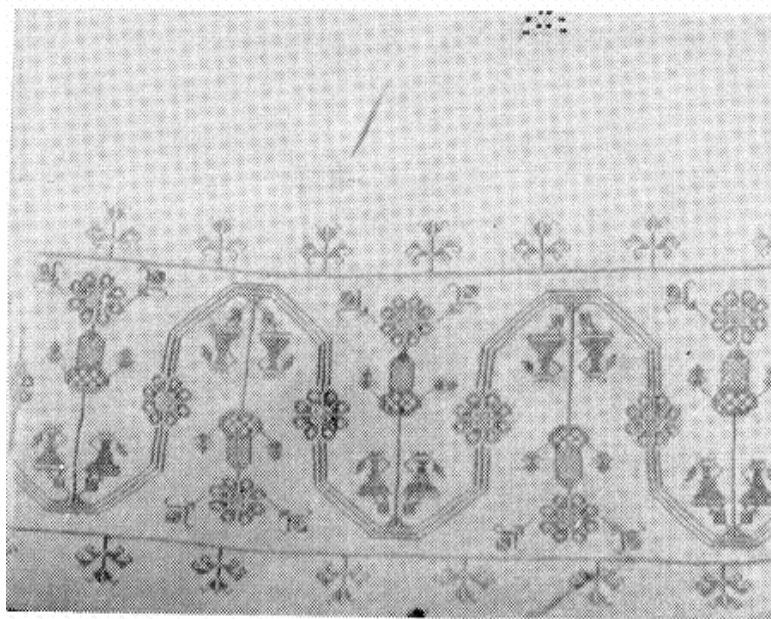
128. Erzsébetvárosi fakult fekete szőr párnavég (51x56 cm). MNM lt. 24041.

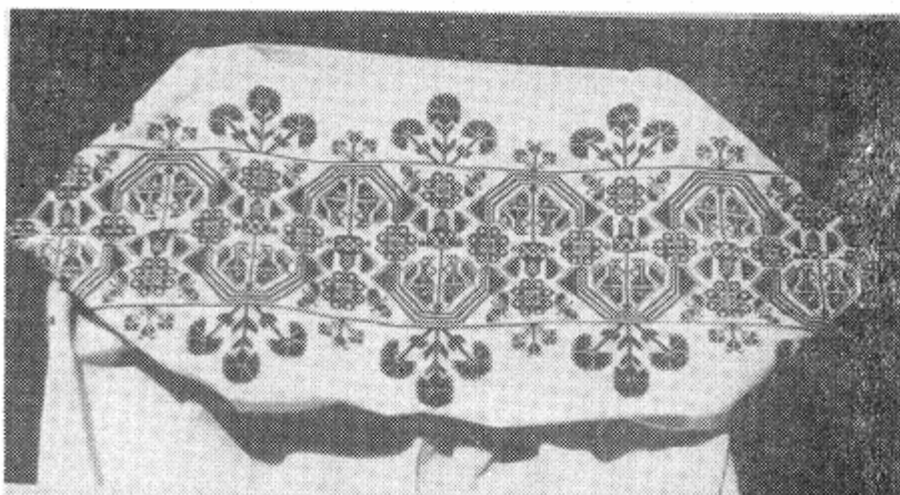

129. Székfűs kékfejtős derekaljfürdő (105x206 cm). Készítette Varga Anna 1855 táján. Királyfalva, 1955.

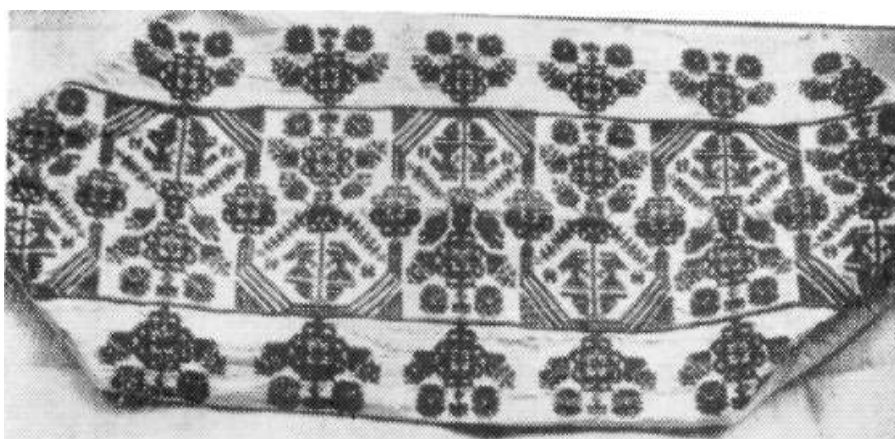

130. Kékfejtős makkos-rózsás varratos lepedő (160x174 cm, a lepedőhajtás 42 cm széles). Készítette Székely Klára a múlt század közepe táján (részlet). Dombó, 1975.

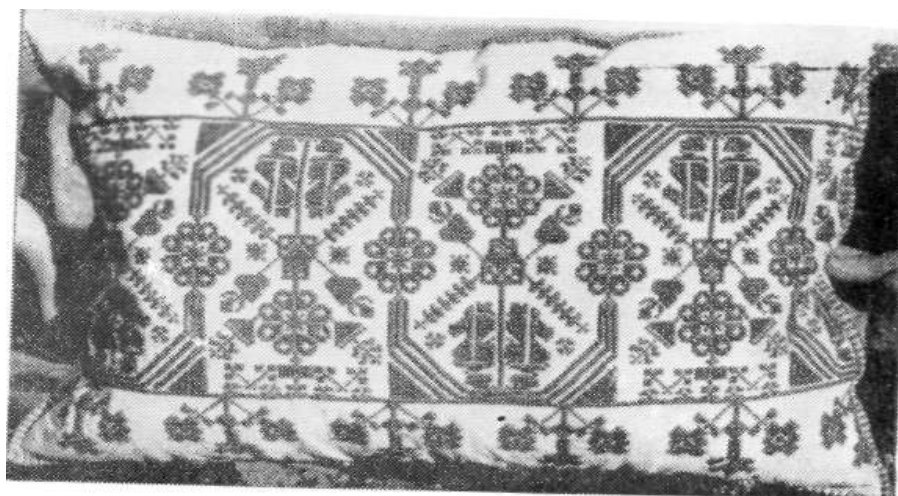

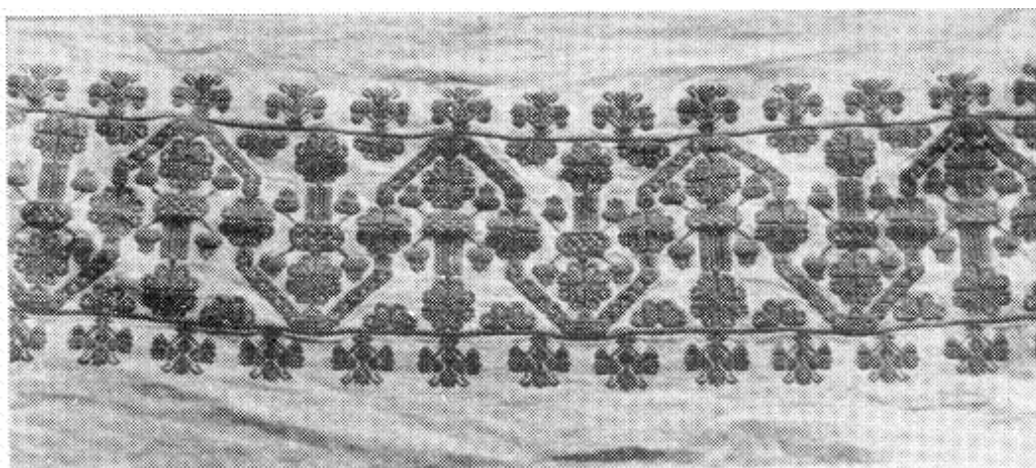
131. *Kicsirózsás párnafőtő* (57x124 cm). Készítette Varró Nagy Kata az első világháború alatt. Ózd, 1975.

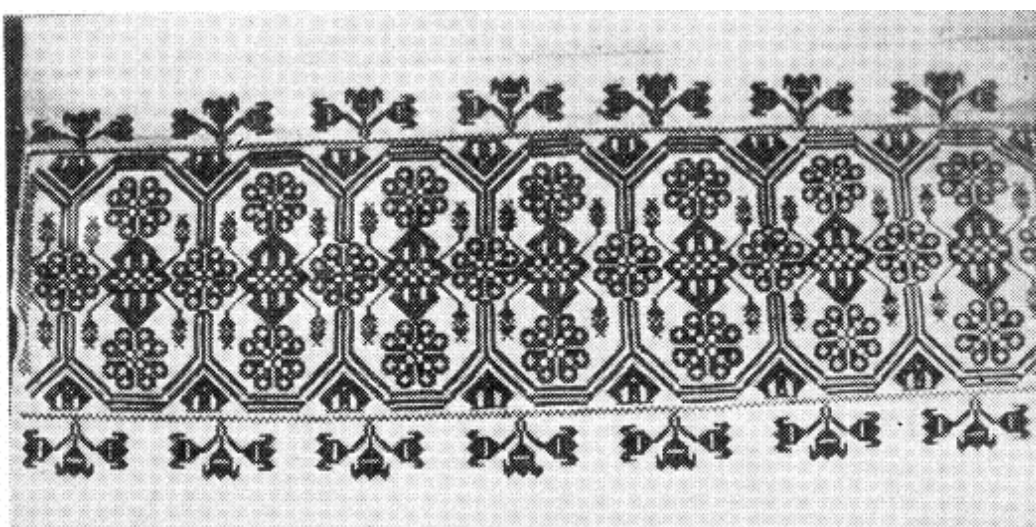
132. *Virágos-makkos derekaljhuzat.* Készítette Balogh Istvánné Kolcsár Borbála (1892-1968) 1907-8-ban. Balavásár, 1975.

133. *Makkos-rózsás párna.* Készítette Rüs Albertné Sütő Erzsébet (1897-1972). Nagykend, 1976. (Szabó Gyula felv.)

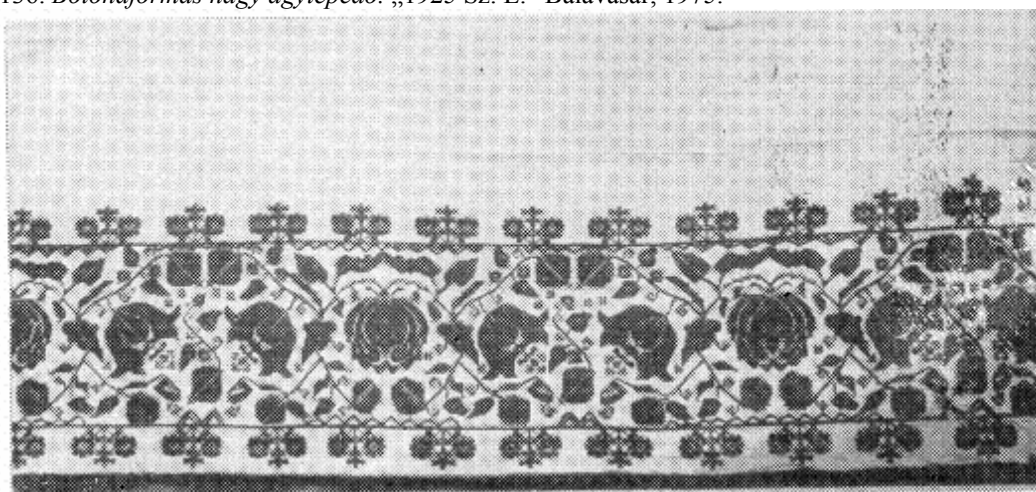

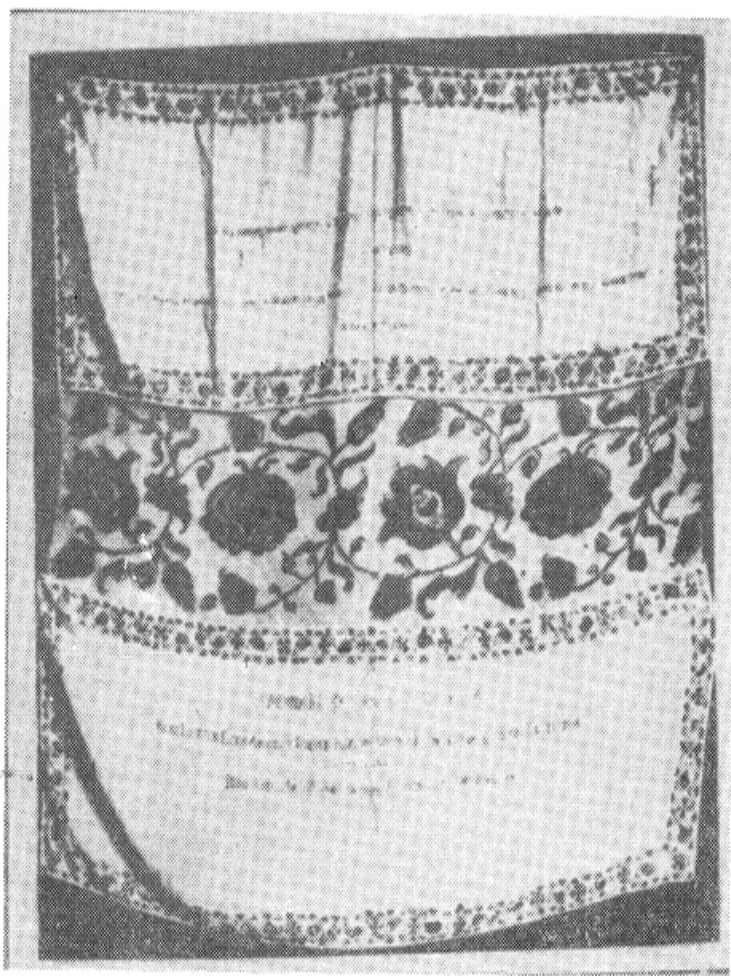
134. *Cseremakkos derekaljhzat.* Készítette Bíró Erzsébet a múlt század végén. Balavásár, 1975.

135. *Négyrózsás-makkos párna.* Bogdánd, Szilágy megye. 1942. Szabó T. Attila fényképgyűjteményéből.

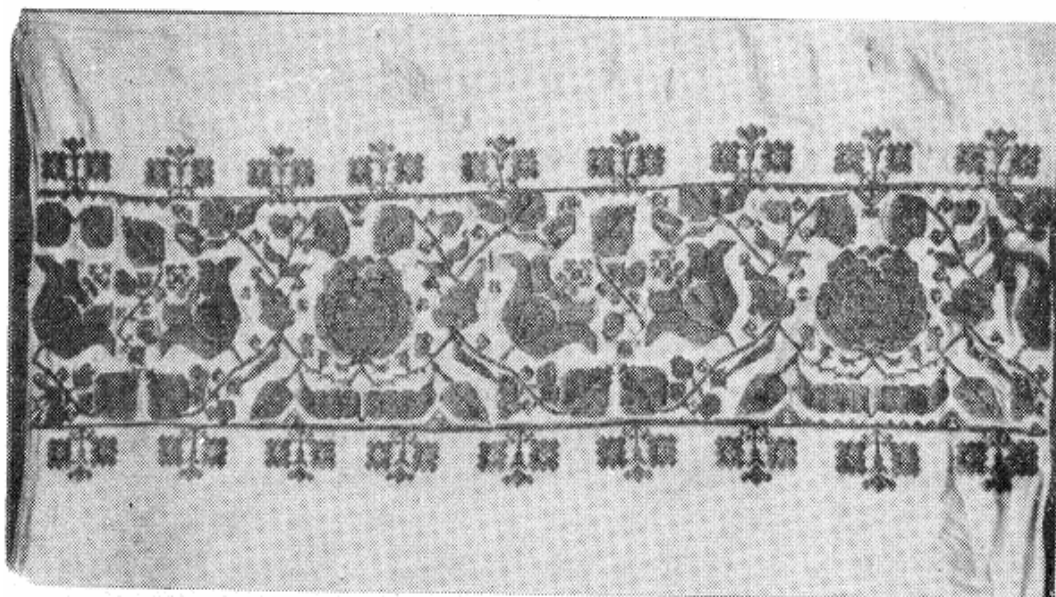
136. *Bolondformás nagy ágylepedő.* „1925 Sz. E.” Balavásár, 1975.

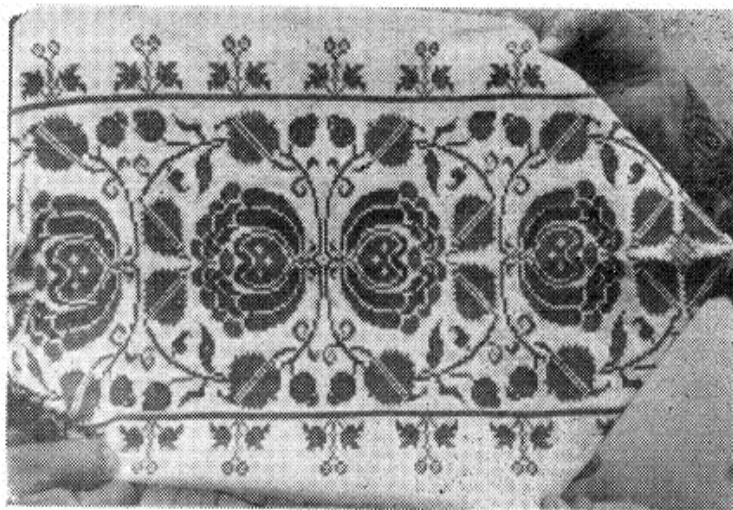

137. Barokk stílusú
nagyrózsás-tulipán-
tos recebetétes
templomi terítő
Dobokáról, 1736-
ból. (Repr.)

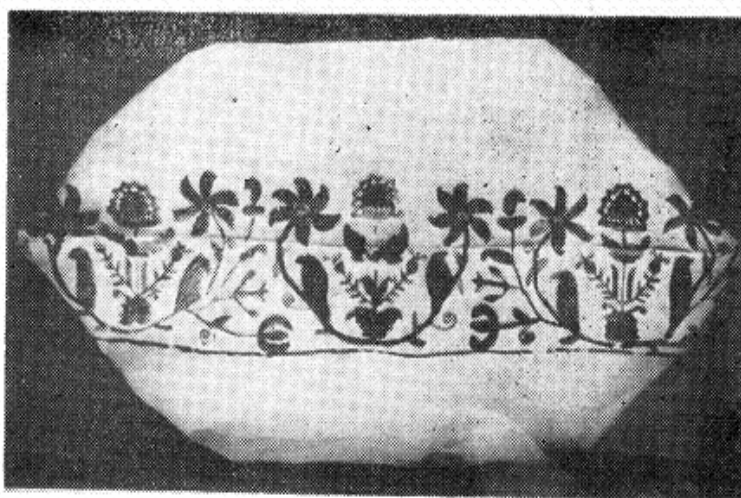
138. *Bolondformás párnafő*. Készülta múlt század végén. Balavásár. 1975.

139. *Káposztás* párnavég. Palkó Attila gyűjteménye.

140. *Dombói párnavég* (27x112 cm). Fehéretlen vastag kendervászon alapon piros és drapp szőrfonallal varrt láncöltéses. MNM lt. 86880.

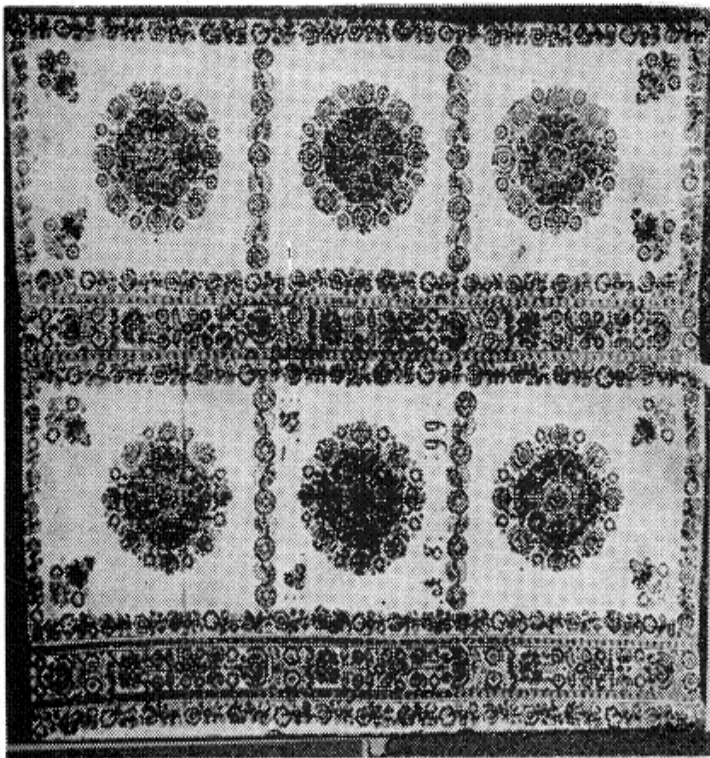

141. *Dombói hagyult piros láncöltéses nász-nagykendővég*. MNM lt. 86881.

142. Régi *koszorús, kislencrósás abrosz piros láncöltéses szélrózsája* a Kis-Küküllő mentéről. MNM lt. 72. 97. 2.

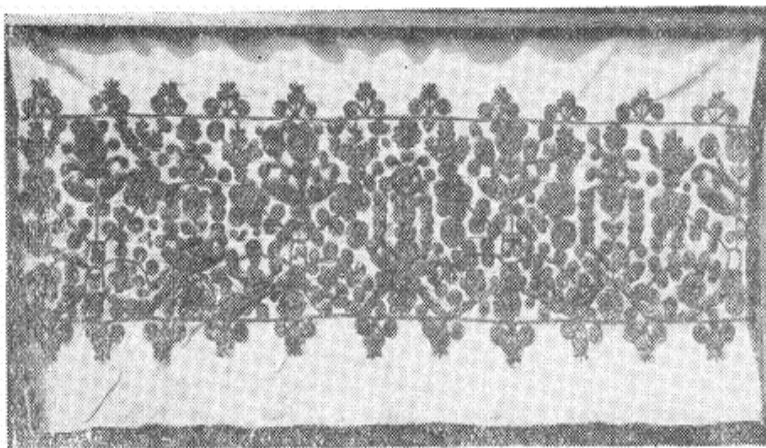

143. Küküllő-menti terítő-részlet 1899-ből (szász eredetű). *Fakult piros láncöltéses*. Az Új Idők Kézmunka Könyve. Bp. 1935. XVIII. t. 1.

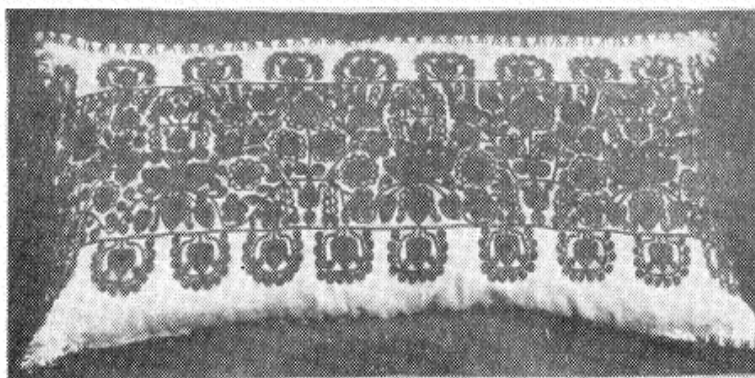

144. *Írás után való egykori piros derekalj-fő*. Négyszálú fejtővel készítette Orbán Albertné Lakatos Mária vagy az édesanyja. Kelementalke, 1975.

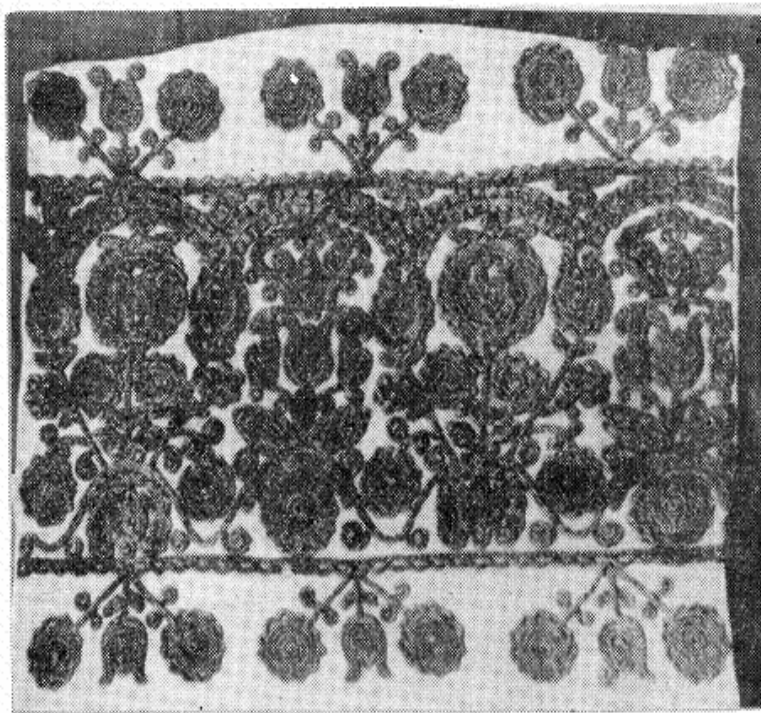
145. Írás után való egykori derekaljő (42x90 cm). Vékony elegyvászonra hatszálú fejtővel varrt uraköltés. Szabó Mihályné tulajdona. Nagykend, 1975.

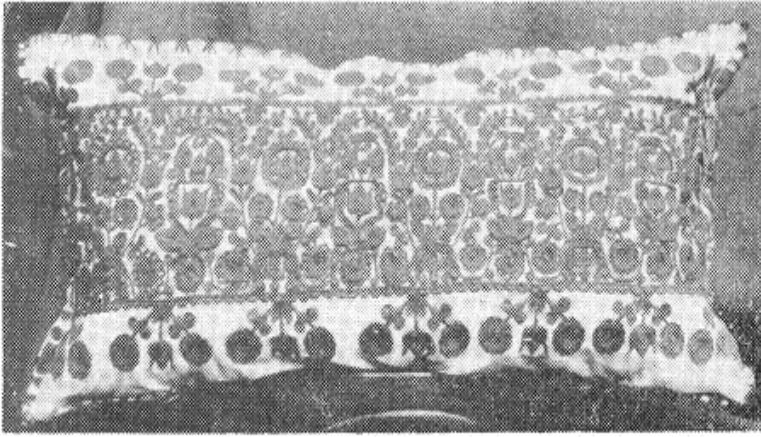

146. Íratos nagytulipántos egykori derekaljő (40x82 cm). Készítette a századforduló előtt Koncz Józsefné Ravasz Zsuzsanna Kelemenelke, 1975.

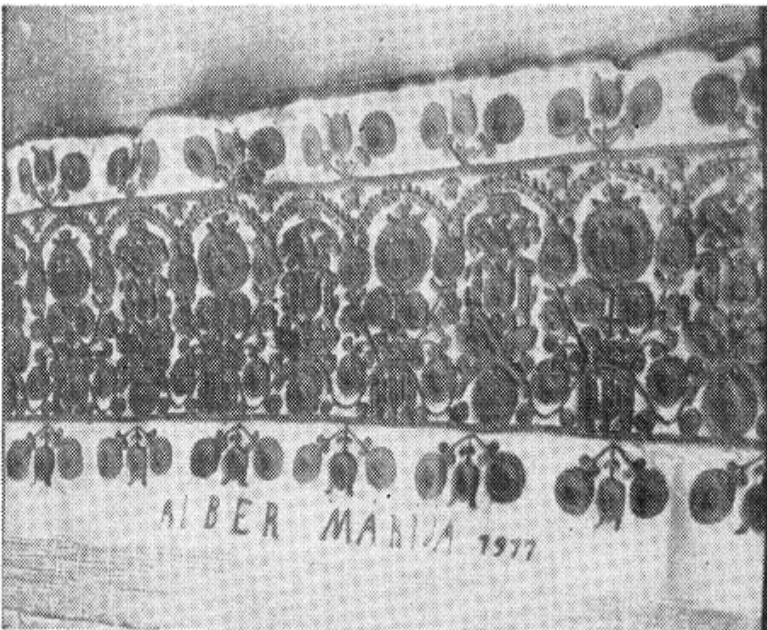

147. Írás után való párna piros láncöltéssel. Varrta Koncz Józsefné László Mária Gyalakután. Kelemenelke, 1975.

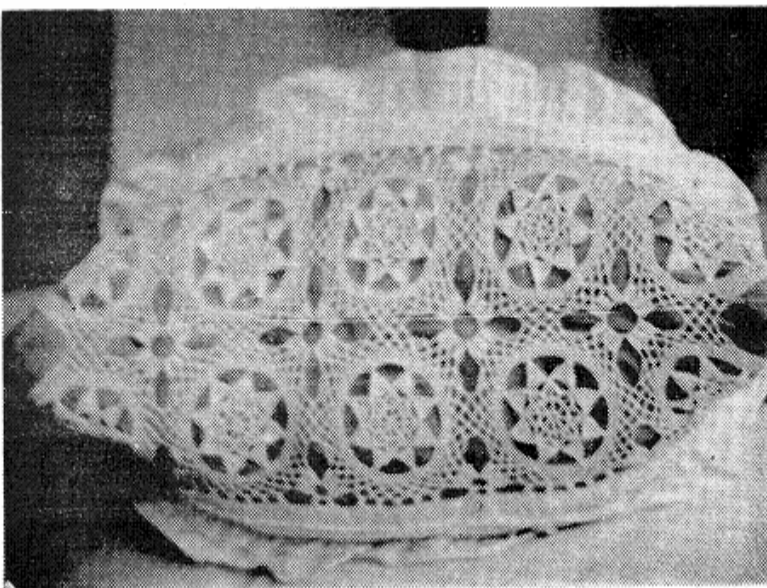

148. *Iratos* egykori derekaljító (40 X 78 cm). Koncz Józsefné Ravasz Zsuzsanna varrta 16 éves korában, a múlt század végén. Kelementelke, 1975.

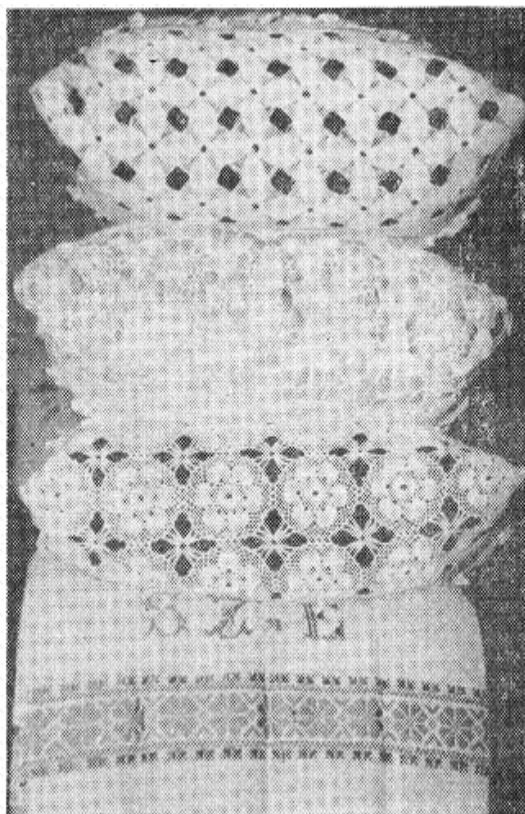
149. *Nagyáglepedő* (37x158 cm) Piros vastag láncöltéssel varrta „Albert Mária 1911”-ben Kiskenden. UM lt. 4910.

150. *Csillagos* kötött párnafő. Készítette Koppány Gyurka Istvánné. Gogánváralja, 1955.

151. *Csipkés vetettágy.* Török Róza vitte férjhez 1955-ben Gogánváralján. (Nagy Jenő felv.)

152. *Napsugaras, csereleveles és macskanyomos kötött párnák.* Szalma Lászlóné Szalma Erzsébet készítette a 40-es évek végén és 1951-ben vitte férjhez. Balavásár, 1975.

153. Nagycsillagos és ojtótrózsás kötött párna. A legfelül levő nyolc kicsirózsás varrott kispárnát Ladányi Zsuzsi varrta az 1880-as években, a nagyokat unokája, Kis Mártonná Szabó Kata kötötte 1936–37-ben. Lapád, 1975.

154. Kávás ringó böcsőbe tették otthon a gyermeket. Lapád, 1975.

155. Napközben gyakran nagyobb testvére fogja a gyermeket *szőrlepedőcskében*. Lápád, 1975.

157. „Régen ebben hordoztuk, ringattuk, s ha kellett, meg is szoptattuk.” Ózd, 1975.

156. Régen kicsi deszkabölcsőben, *szőrisztráanggal* leszorítva vitték a mezőre. Ózd, 1975.

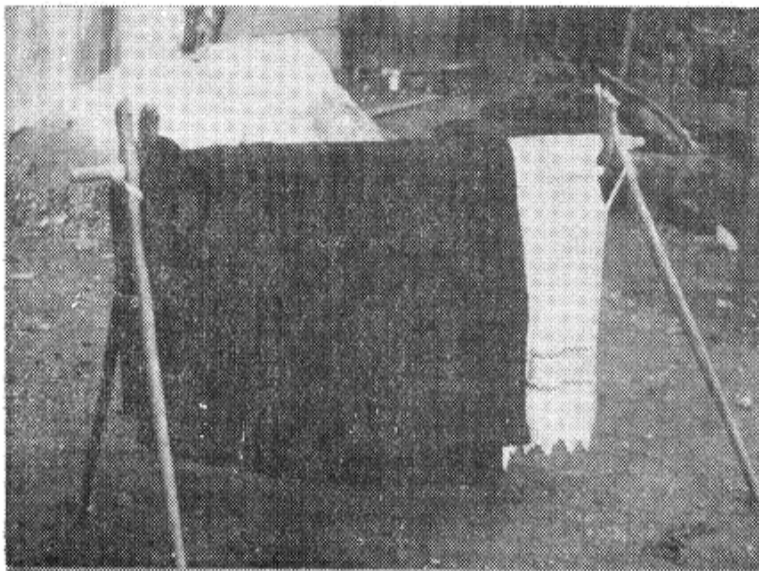

158. Így vitték
Nagykenden *hintó-
bölcsőben* a gyerme-
ket. 1975.

158/a. A kecskelábra
kötött kendervászon
bölcsőben jólesik az
álom. Nagykend,
1975.

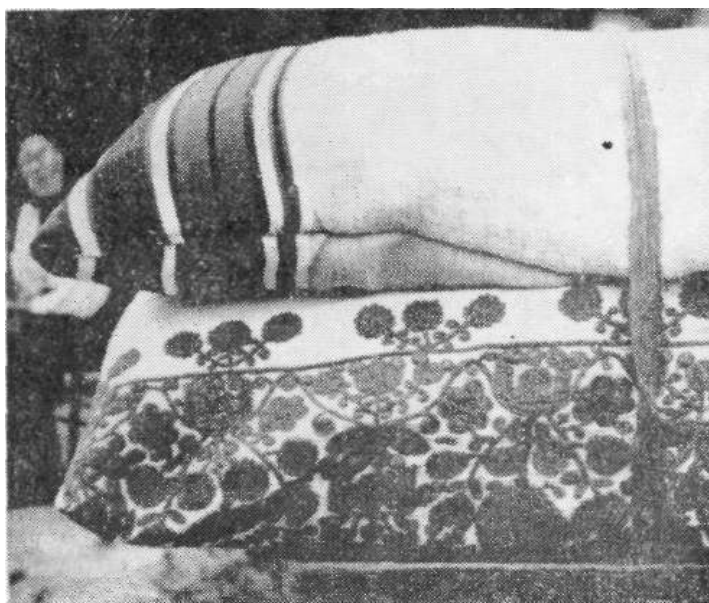
159. „*Cifrakendőt*
tettek a szemére, s
ha jött az eső, *pok-
rócocskával* vagy *ki-
csi durgával* takar-
ták le.” Nagykend.
1975.

160. A moldvai csángó asszonyok még búcsúra is kicsi tekenyőben, pókaszűrrel vagy régi karincával letakarva vitték a gyermeket. Lujzikalagor, 1953.

161. Egyszerű széles kendőbe vagy hátkendőbe fogták a barcasági Tízfaluban. Barcaújfalu, 1968.

162. „1885-ben csak egy festett ládát vittek s arra volt felkötve a derekalj meg a párnák.” Kiskend, 1975.

163. „Így vitték a *jándékot*, a *vőlegény staférunját* Dombón 1962-ben. (Repr.)

164. „Nagykenden az utolsó varrottas nagyágyat – régi szokás szerint – 1949-ben vitték.” (Repr.)

165. Magyarosi Mária és Csiki Dénes lakodalma az 1940-es évek elején Balavásáron. (Repr.)

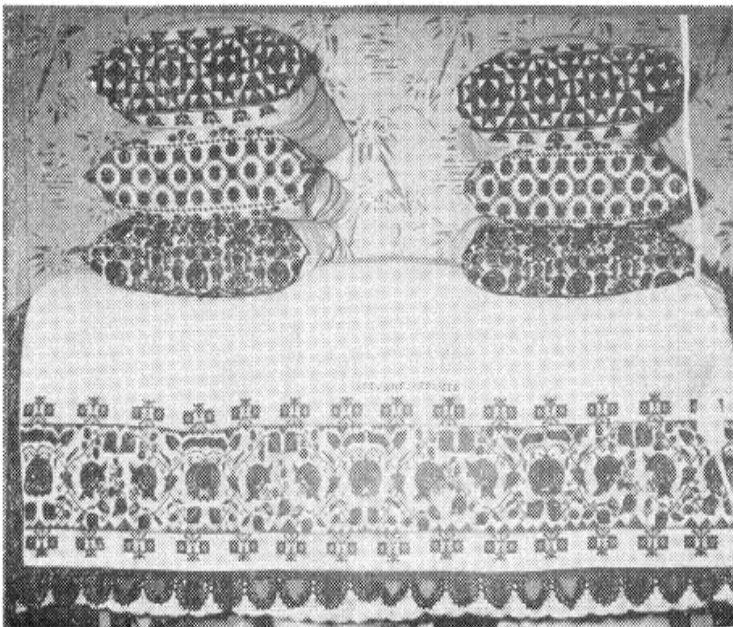

166. „Ötöztetik a nagyágyat.” Balavásár, 1941–42. (Repr.)

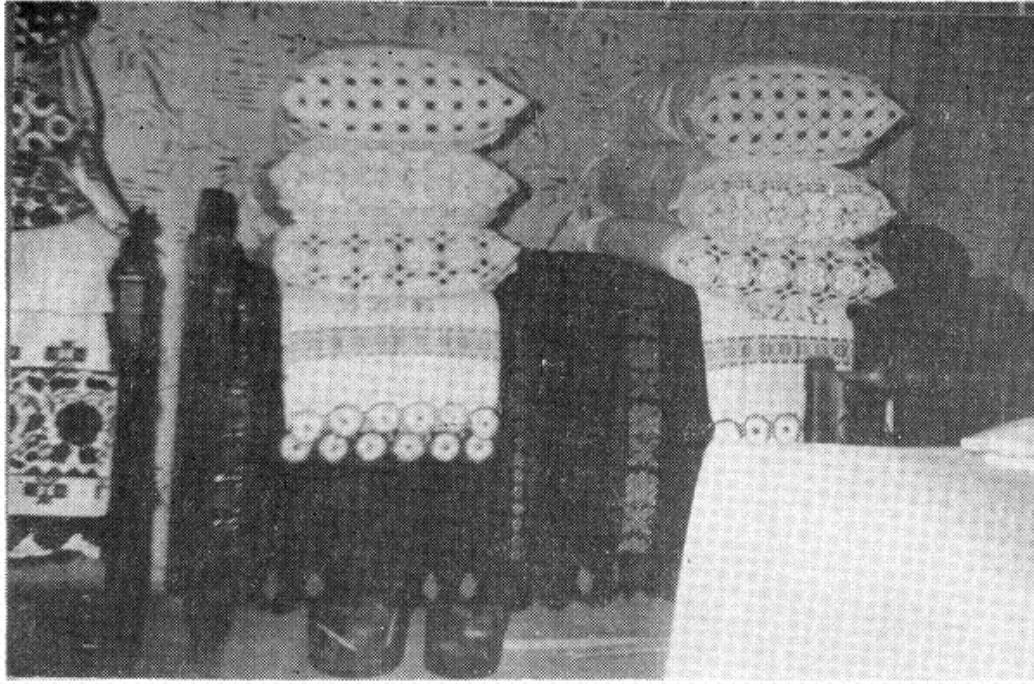

167. A *nagyágyat* végigvitték a falun, hogy mindenki megcsodálhassa. Balavásár, 1941–42. (Repr.)

168. *Bundás nagyágy* varrottas lepedővel és párnákkal. 1951-ben Szalma Lászlóné Szalma Erzsébet vitte férjhez. A lepedőt és a négy párnát nagyanyja, „Istvánfi Sussa” készítette a századforduló táján. Balavásár, 1975.

169. Lájbis nagyágy kötöttbe öltöztetve, cifra szőrlepedővel és cifra törülközőkkel. Ezt is Szalma Erzsébet vitte férjhez. Balavásár, 1975.

170. Újmódi nagyágy. Máté Magda esküvőjén 1975. VIII. 2-án Nagykenden.

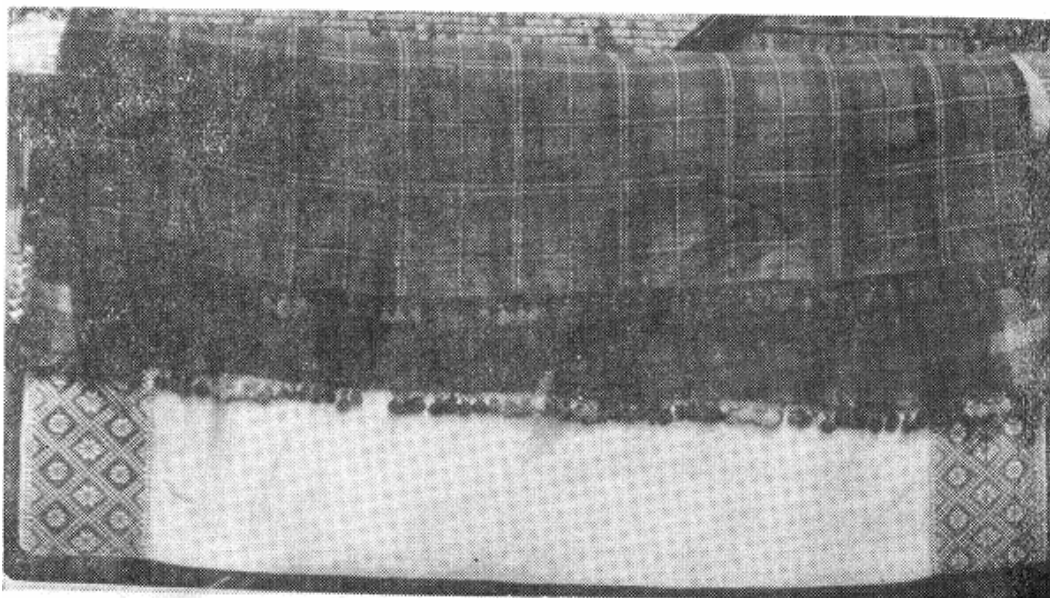
171. Ünnepi asztal ugyanott.

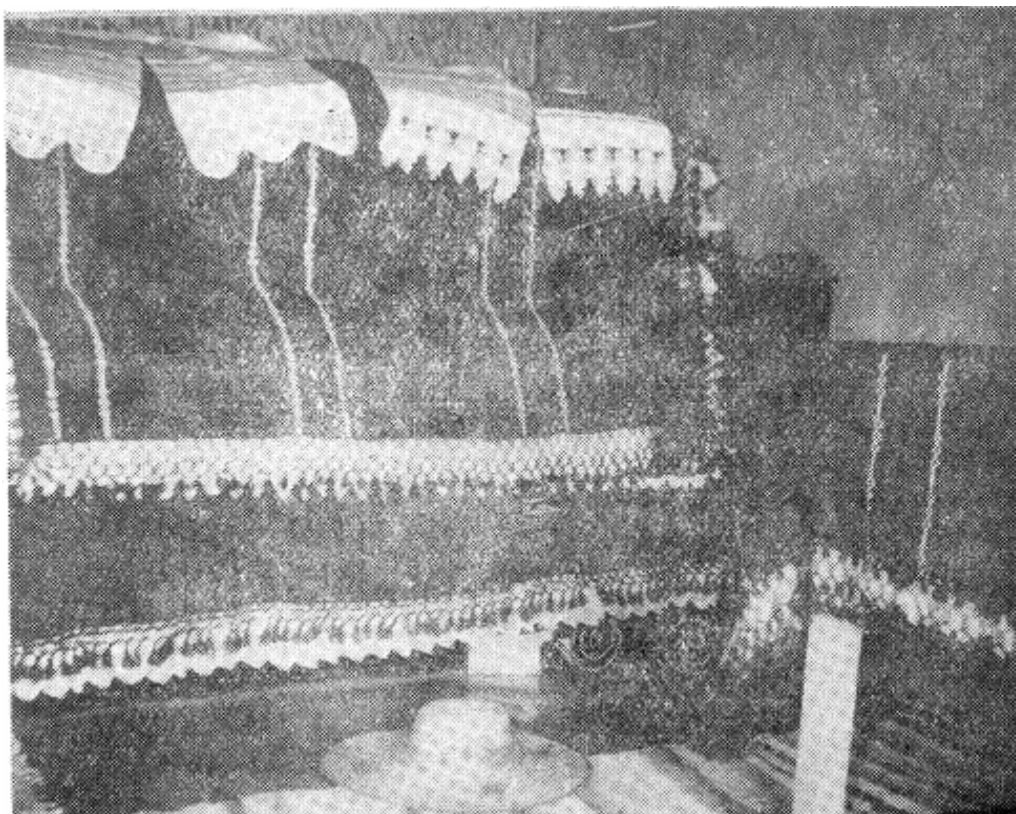

172. Kockás vetettágy.
Színirejáró párnákon pi-
ros-fehér-kék cifrakockás
derekalj. Dombó, 1955.

173. Hosszában vetett
nagyágy. Alul tótosszót-
tes lepedőhajtás ablakos
szőrlepedővel leterítve.
Ózd, 1975.

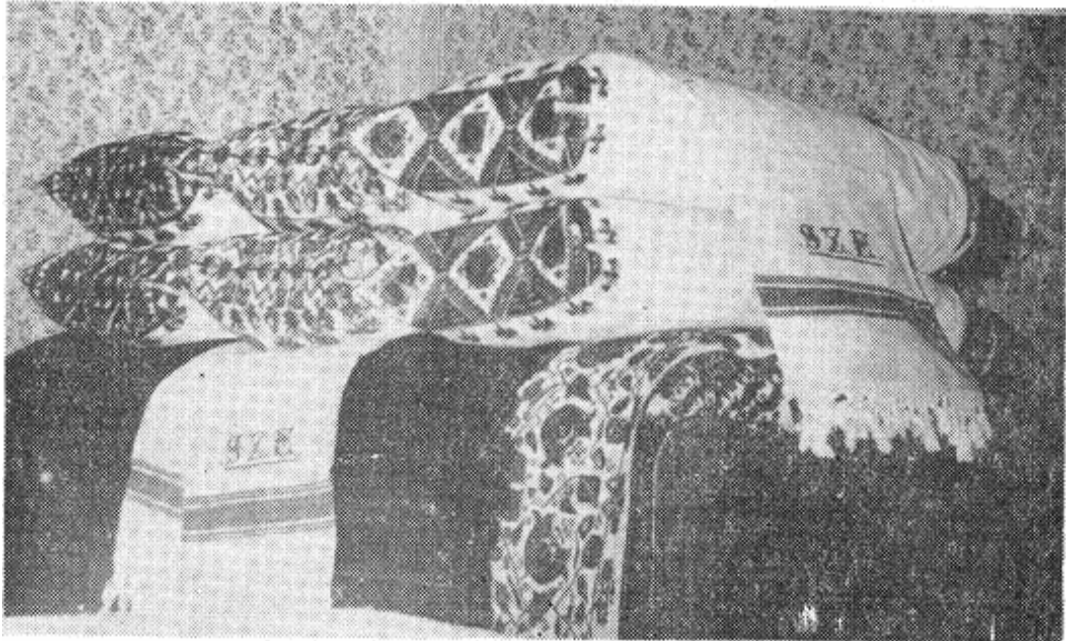

174. *Hosszában vetett nagyágy. Lapád, 1975.*

175. *Fejtőfőtös párnákkal keresztben vetett nagyágy. Ózd, 1975.*

176. *Bundás nagyágy, varottas párna-, derekalj- és lepedővel. Három ízben vitték férjhez, 1900-ban, 1925-ben és 1949-ben. Balavásár, 1975.*

177. *Keresztben vetett ágy kötött párnafejekkel. Lapád, 1975.*

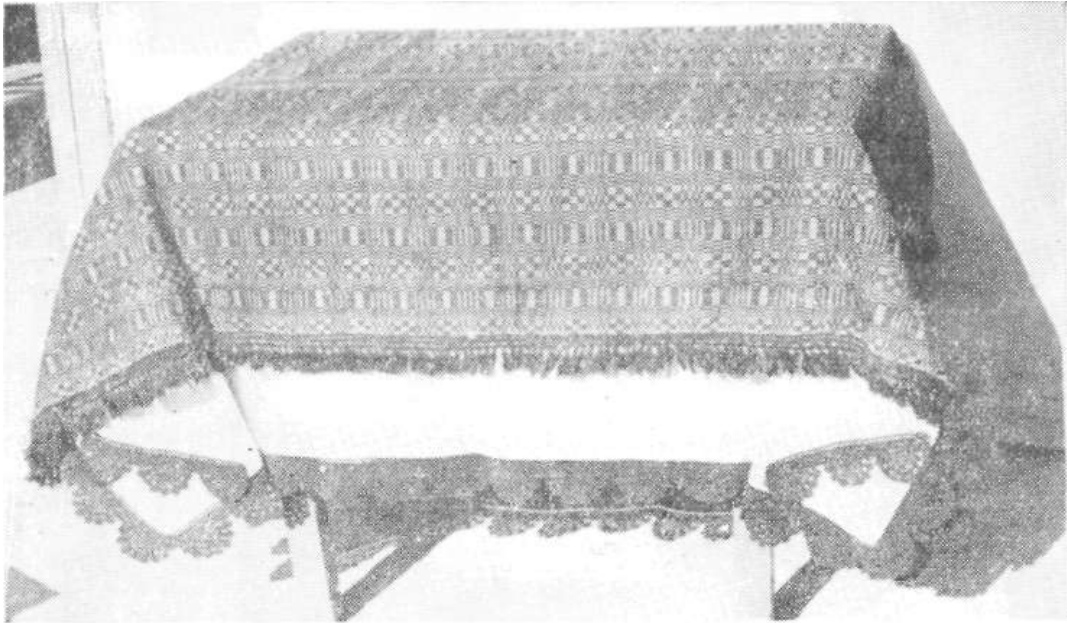

178. Lapádon 1975-ben még az 5700 lejes szoba rekamiéját is felvette Farkas Dánielné.

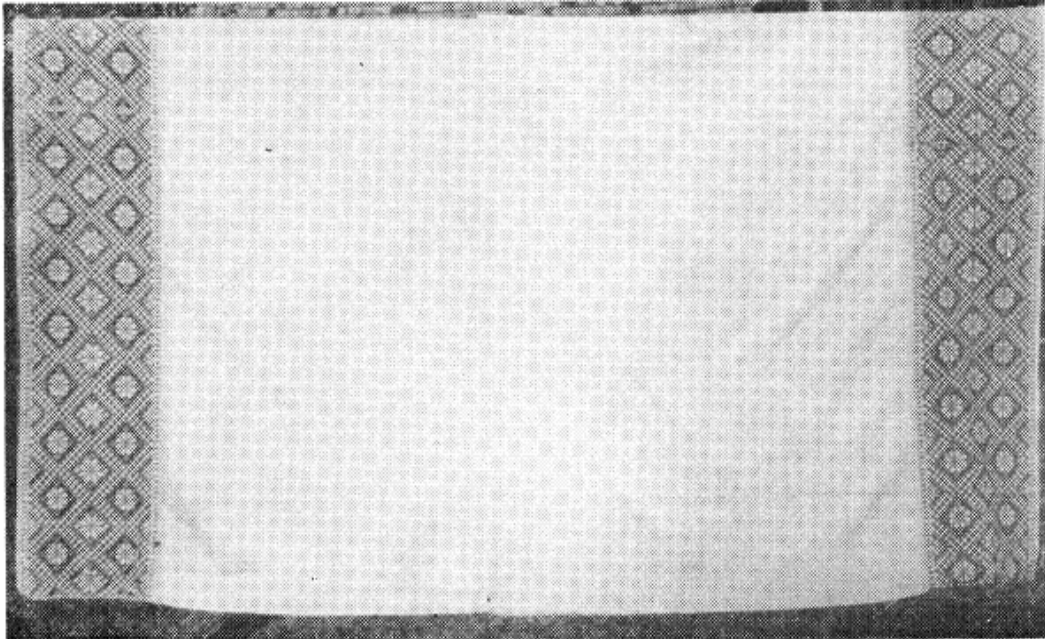
179. Miklós Györgyné *öreges nagyágya*. Dombó, 1975.

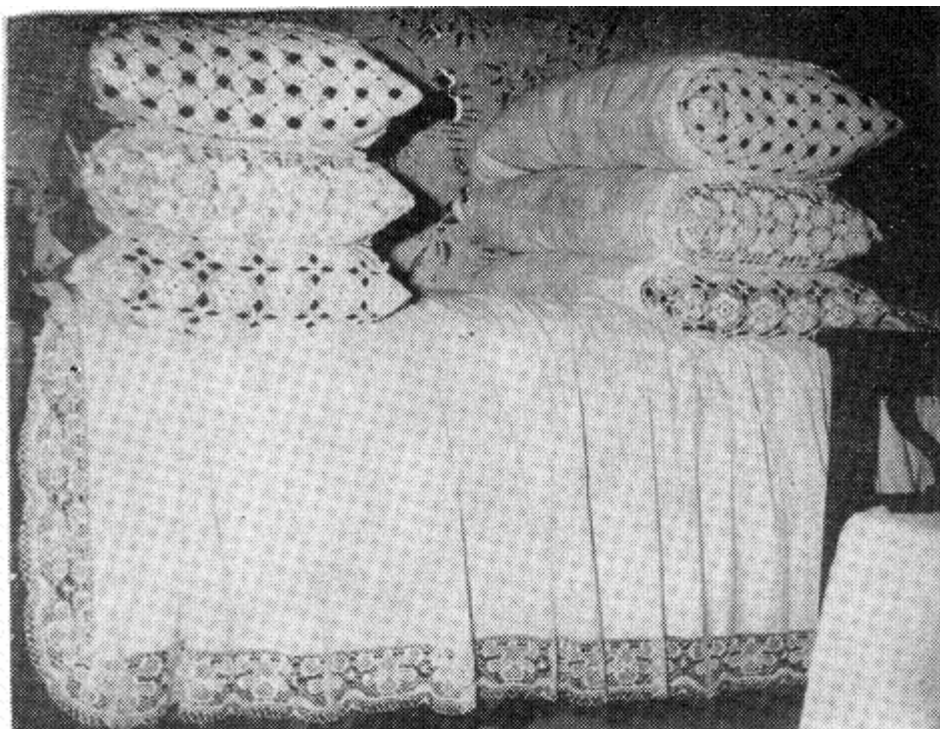

180. *Halottfeletti asztal.* Alul *feketecsipkés*, felül fekete *gyapot cifra* abrosz. Nagykend, 1976.
(Szabó Gyula felv.)

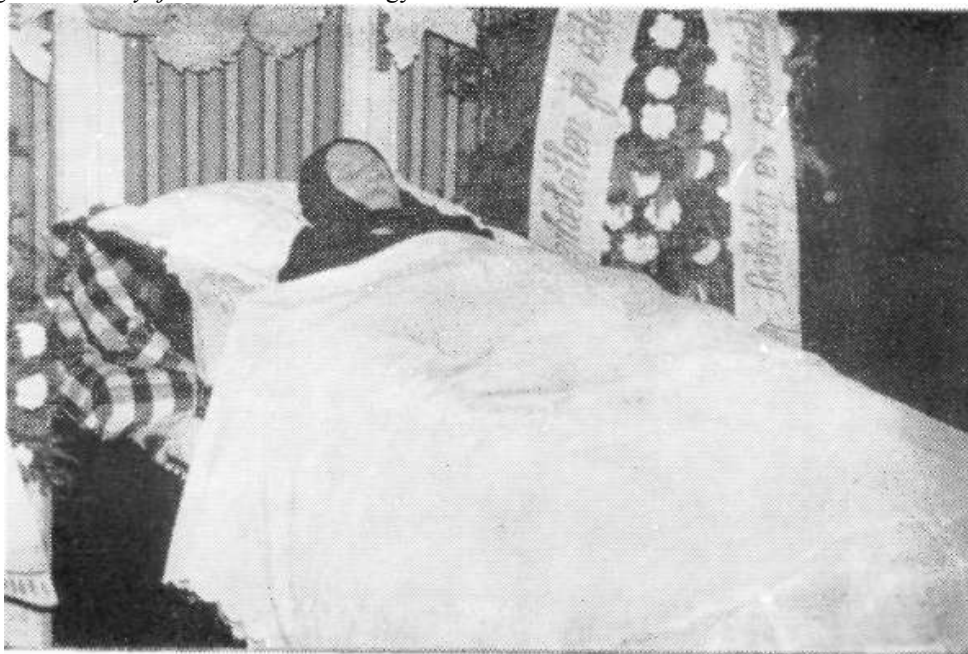
181. *Halottas lepedőhajtás*, egyik végén piros, másik végén fekete *tótosszöttessel*. Ózd, 1975.

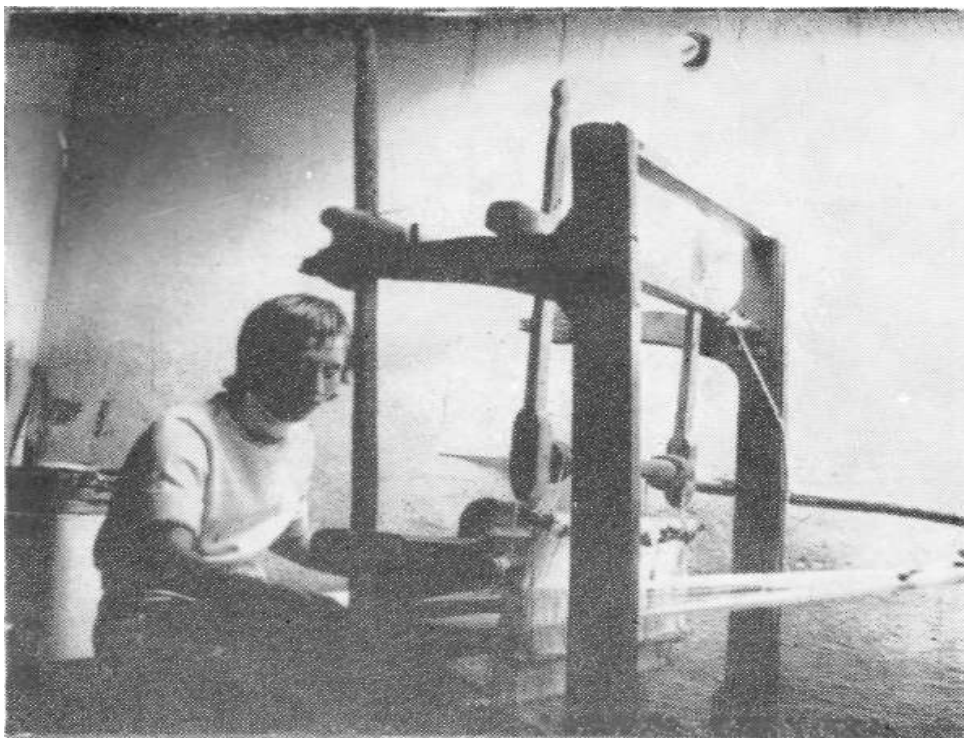

182. Fehérbe öltöztetett nagymama. Balavásár, 1975.

183. Feketekockás derekaljjal és párnákkal magásra vetett nyújtótató 1972-ben Nagykenyén.

184. A fiatalok ismét szívesen beülnek Hegyes Kati szövőszékébe. Kiskend, 1975.

185. Régi és új szőttesekkel, varrottasokkal díszített lakás Kiskenden 1975-ben.

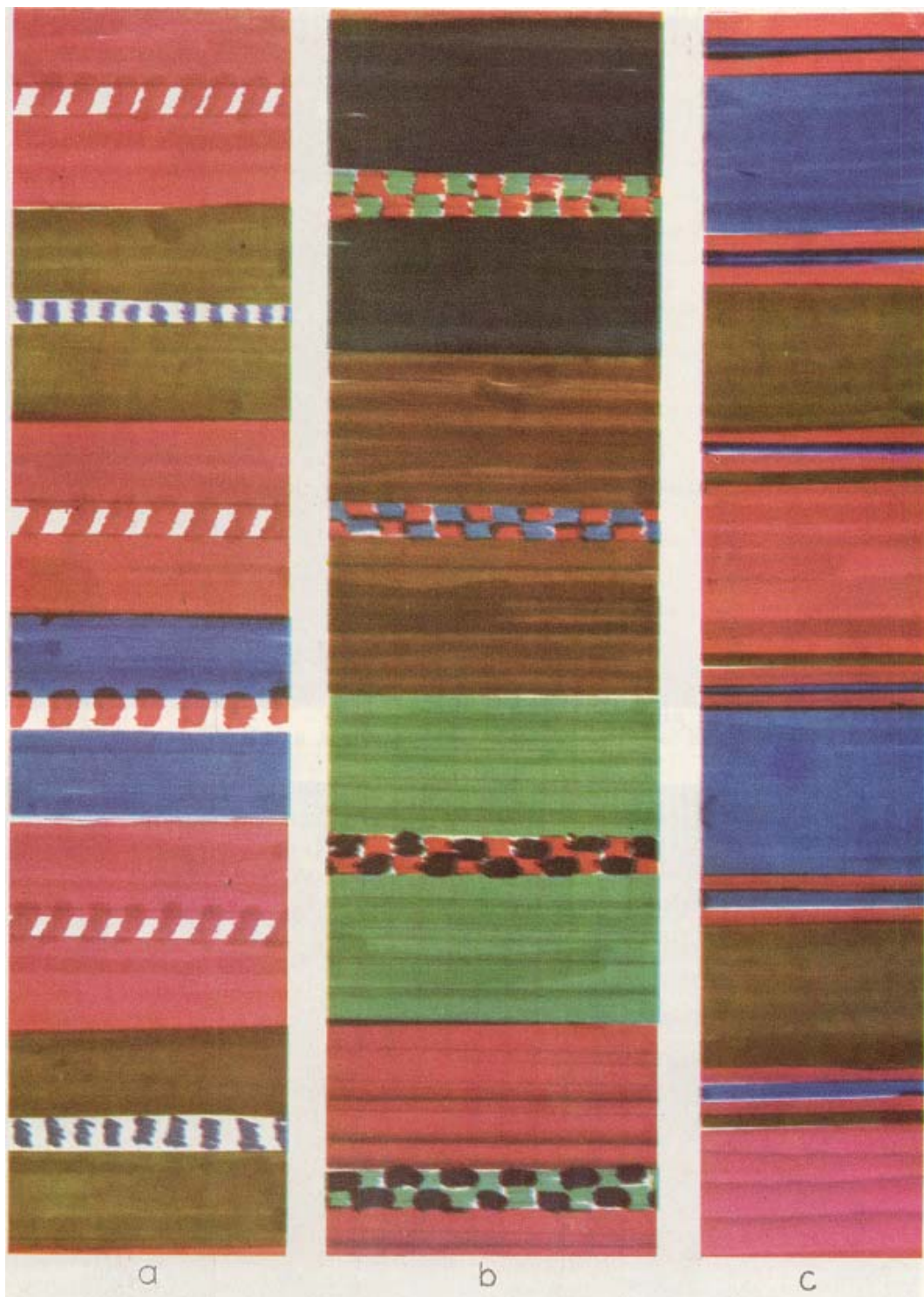

1. Szövőasszony munkában. Magyarosi Jánosné Hegyes Kati. Kiskend, 1976. (Szabó Gyula felv.)

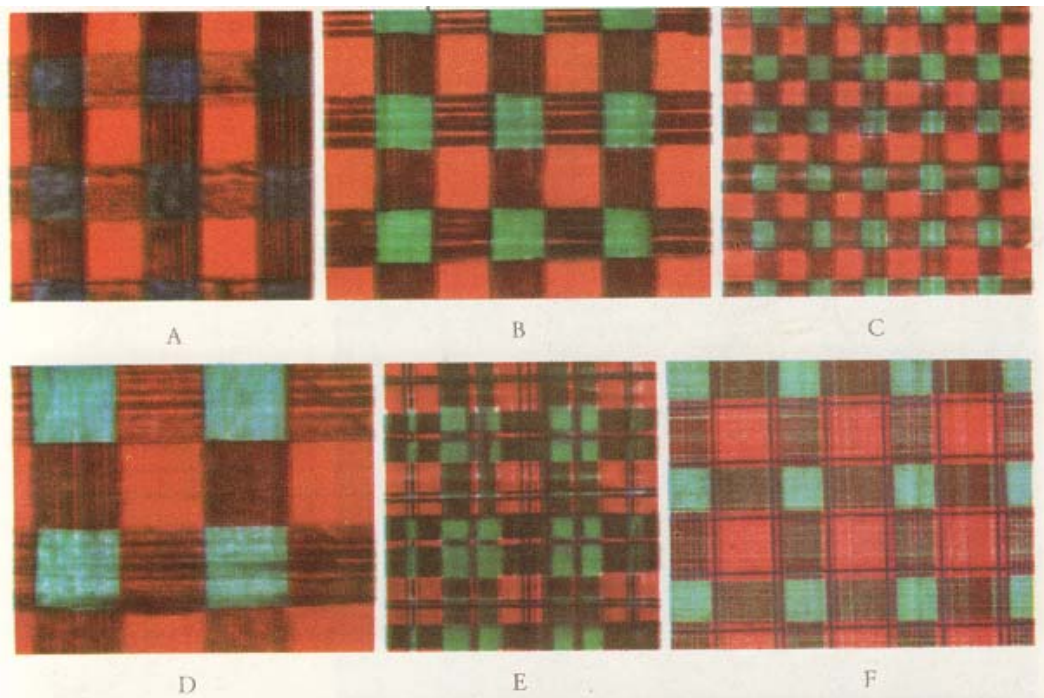

2. Vetettágy keskenytáblás szőrlepedővel, tótos után való és csereleveles, folyókeresztsemes és írás után való párnákkal. Nagykend, 1974. (Pál László felv.)

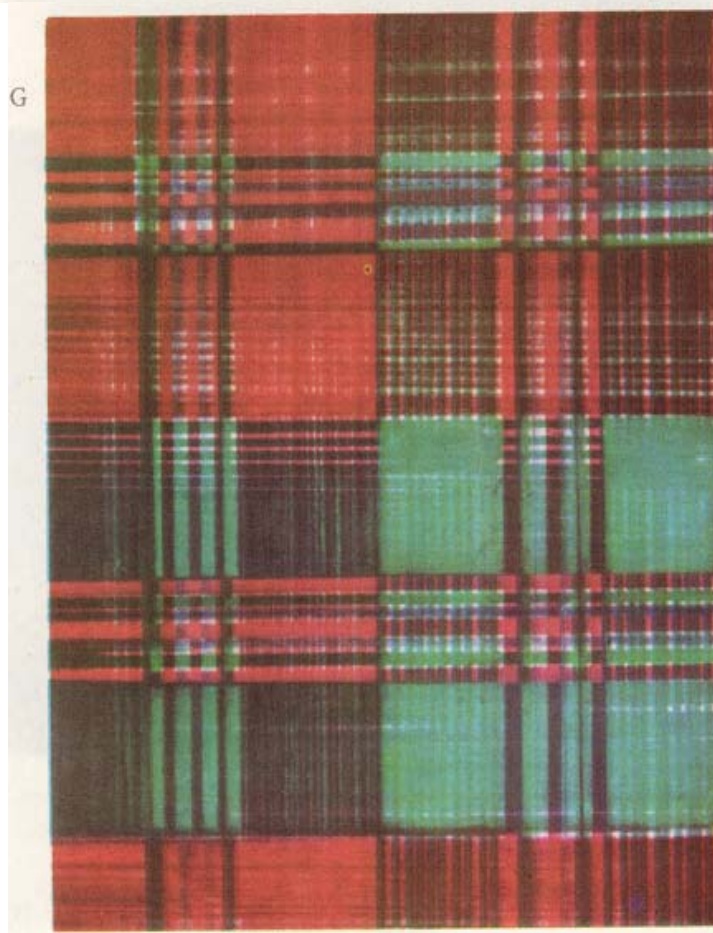

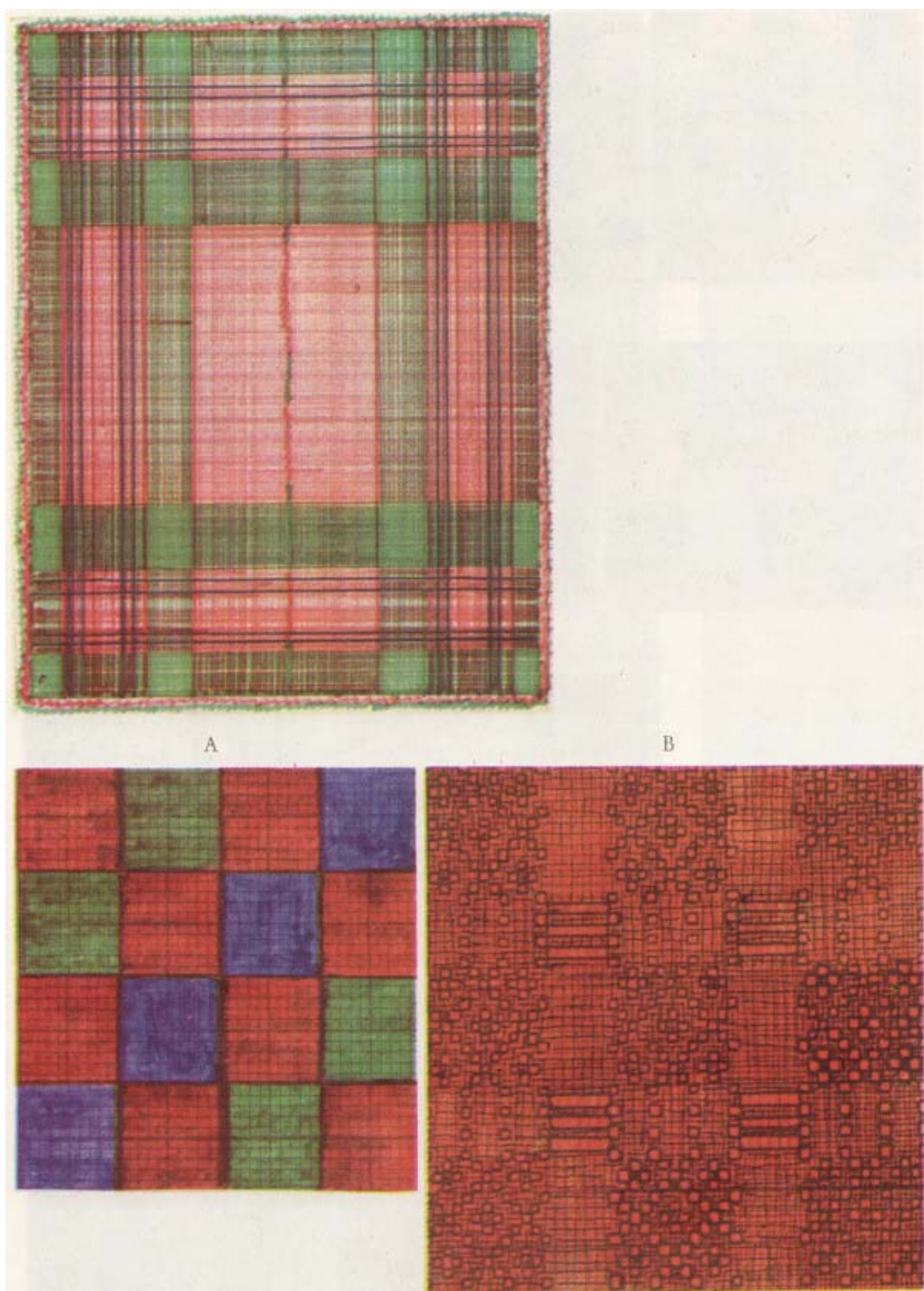

3. Kóróba szőtt pokrócok, takarók: a. földpokróc, Dombó; b. pokróc, Királyfalva; c. padtakaró, Dombó, 1955.

4. Kockás szőrlepedők:
 A, B. egypázmás;
 C. félpázmás;
 D. másfélpázmás;
 E. ablakos;
 F. stráfós;
 G. ablakos szőrlepedő
 egy kockacsoportja.
 Ózd, 1975.

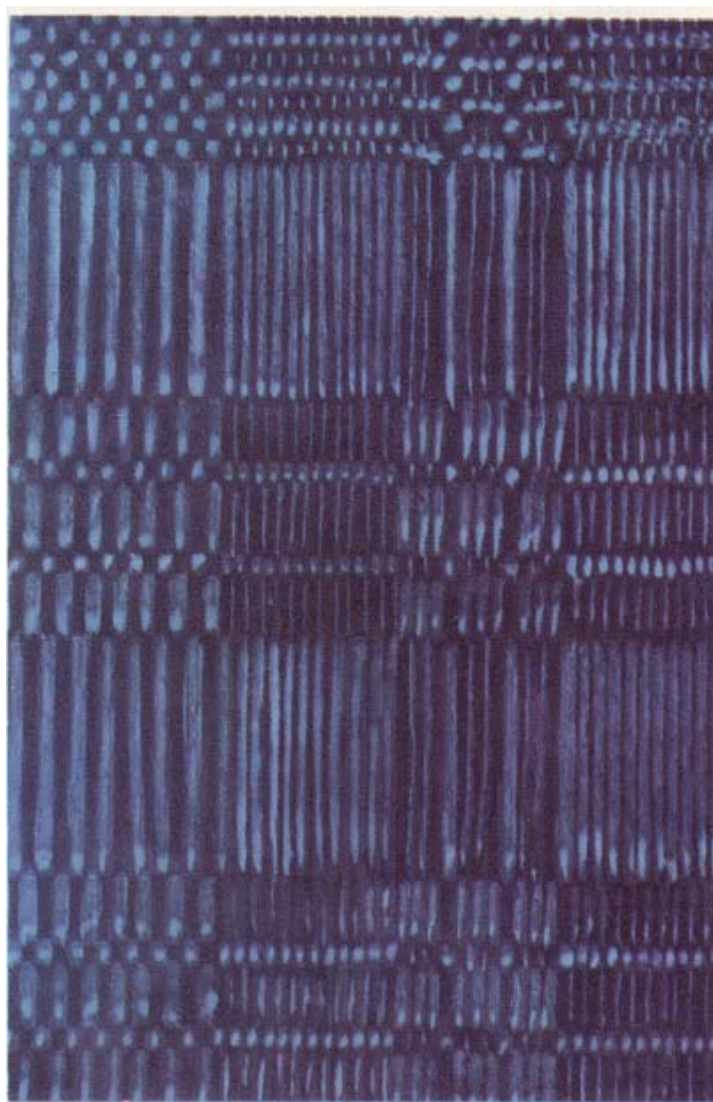

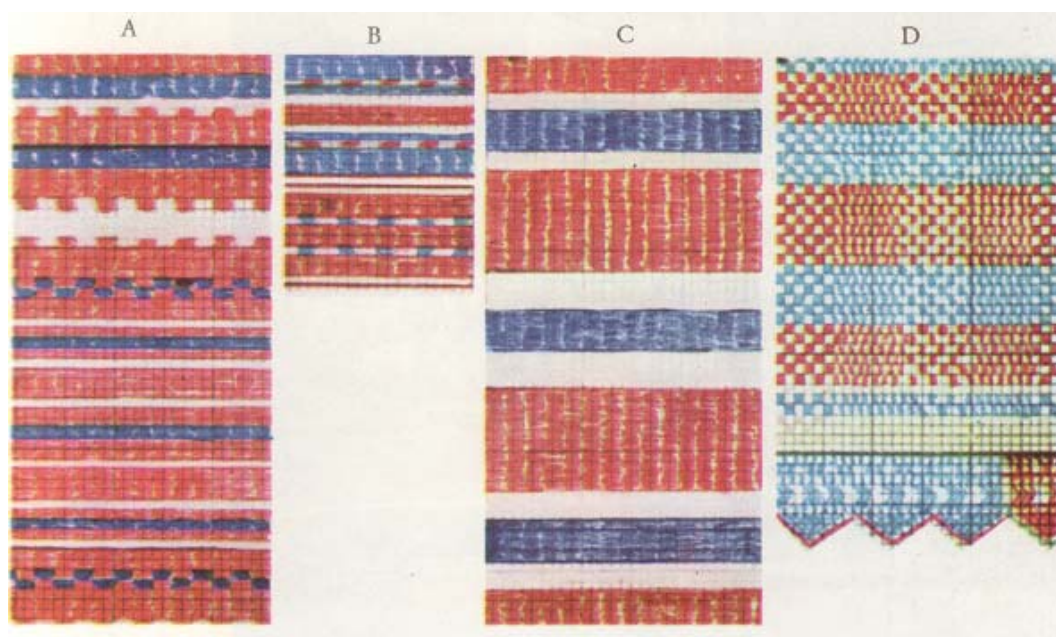
5. Körbecsíkos szőrabrosz stráfokkal. Ózd, 1975.

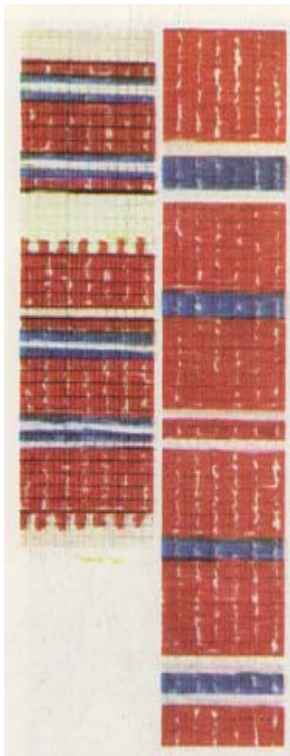
6. Keskenytáblás szőrlepedő: A. részlet; B. egy kocka. Kiskend, 1975.

7. Gyászos szőrabrosz (részlet). Dombó, 1955.

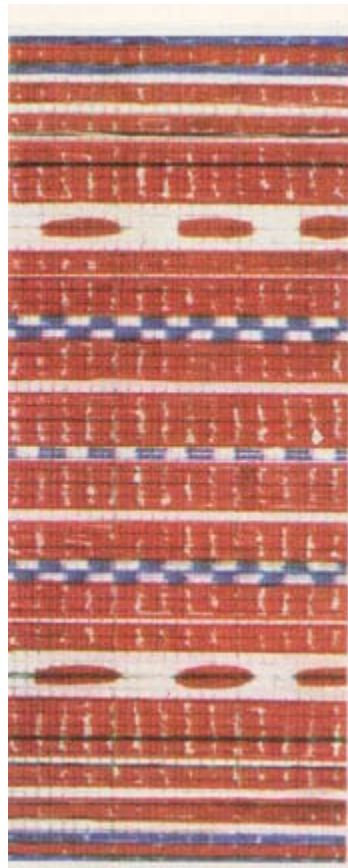

8. Fejtős terítők és kendők csíkozására: A. takaróruha, Lapád; B. lúdfogas kendőcsíkok, Magyarózd; C. kicsibőcső-felkötőkendő, Magyarózd; D. felszedéssel innelőkendő csíkozására és csipkerészlete. Bükkös, 1975.

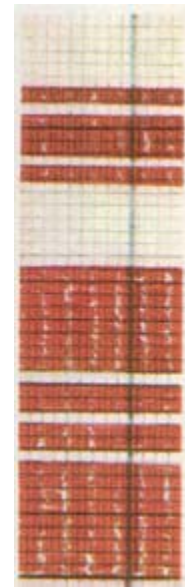

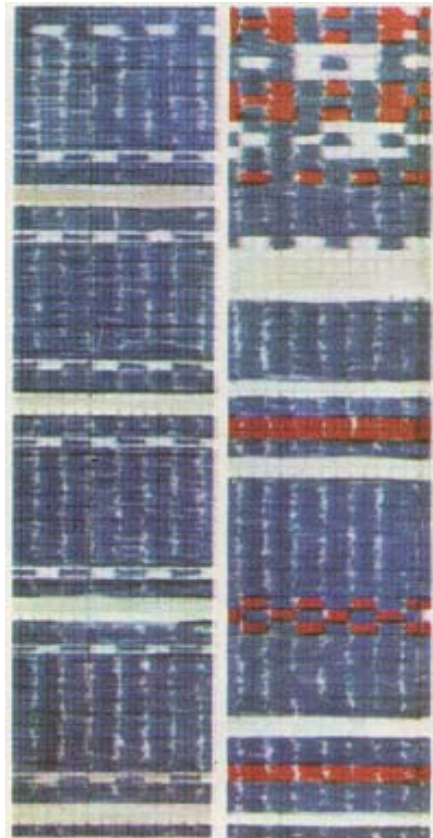
9. Fejtőfőtős párnák csíkozása: A. Ózd; B. Sáros, 1955.

10. Elegyes surgyéfőtő csíkozása. Gogánváralja, 1955.

11. Színirejáró derekalj csíkozása. Kelementelke, 1975.

12. Lepedőhajtás csíkozások: A. gyászos lepedő; B. elegyes lepedő. Kelementelke, 1975.

13. Új szedettek, száznýtösök: piros és kék medvetalpas, új csillagos és pávás párnának való. Kiskend, 1974.

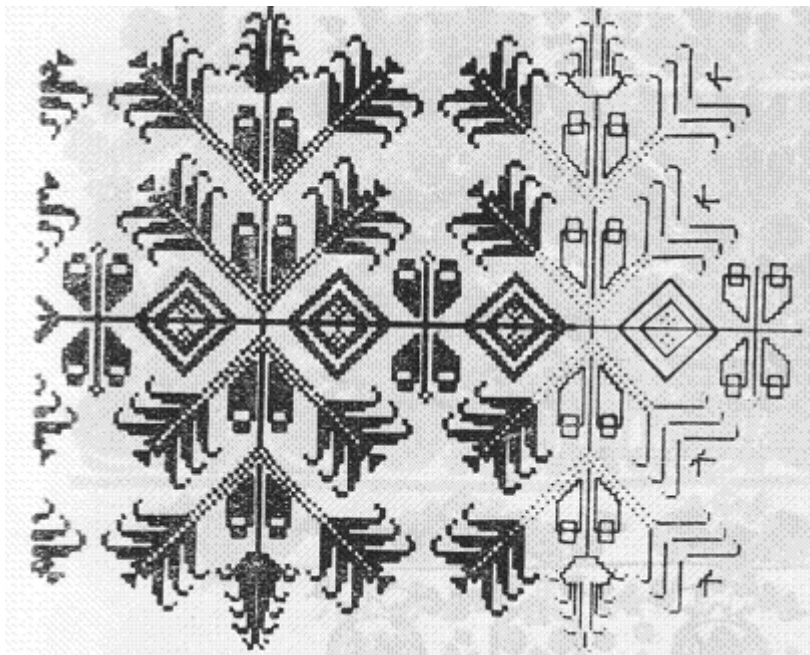
14. Írás után való, pirosfőtös és szálánvarrott virágos-makkos derekaljfőtő. Nagykend, 1974. (Pál László felv.)

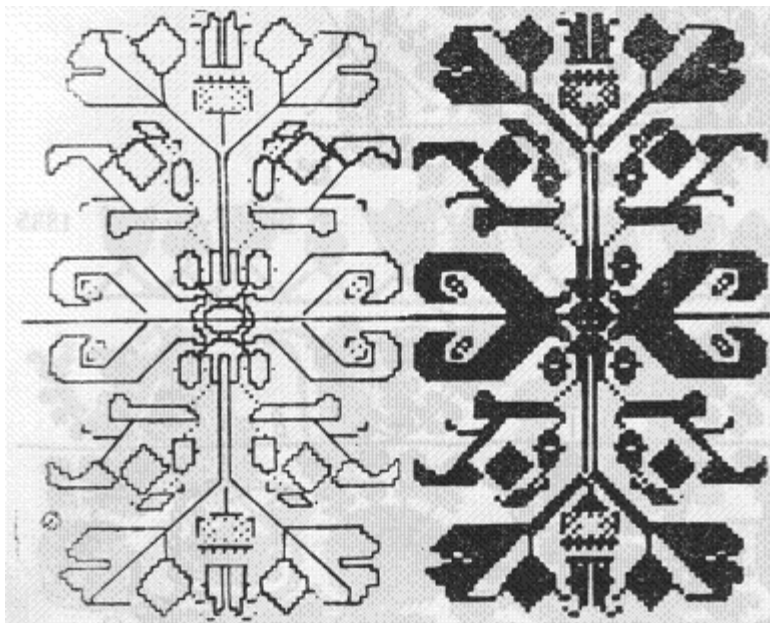
15. Új varrottasok a régi minták után. Készítette Sütő Erzsébet (1897–1972). Nagykend, 1974. (Pál László felv.)

16. Régi és új szőttesek a mai lakásban. Nagykend, 1974. (Pál László felv.)

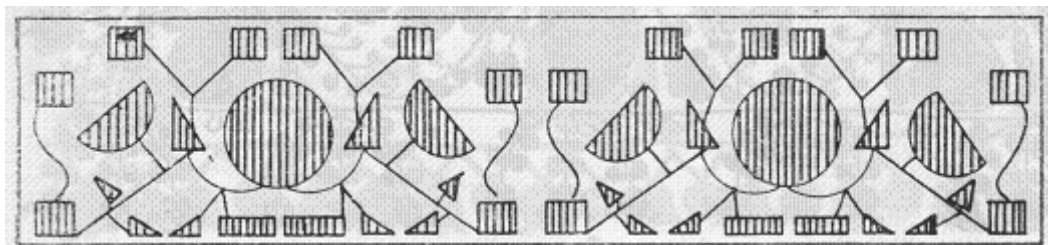

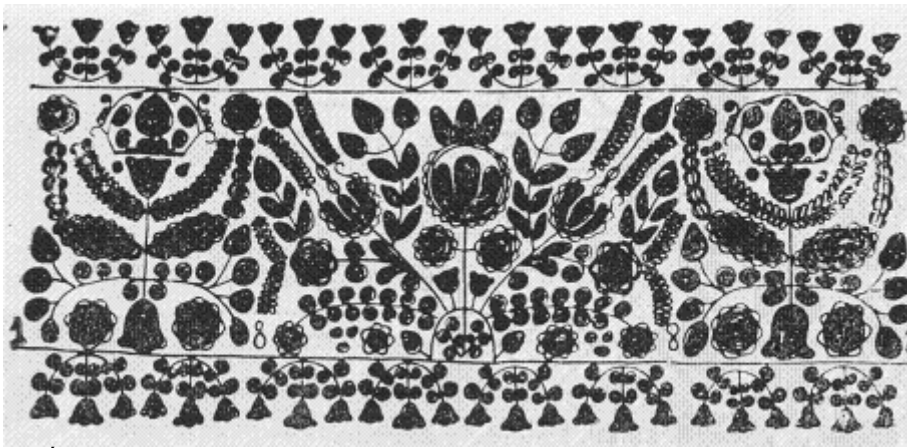
63. Cserелеveles, seprűs párnafő mintája Sárosról.

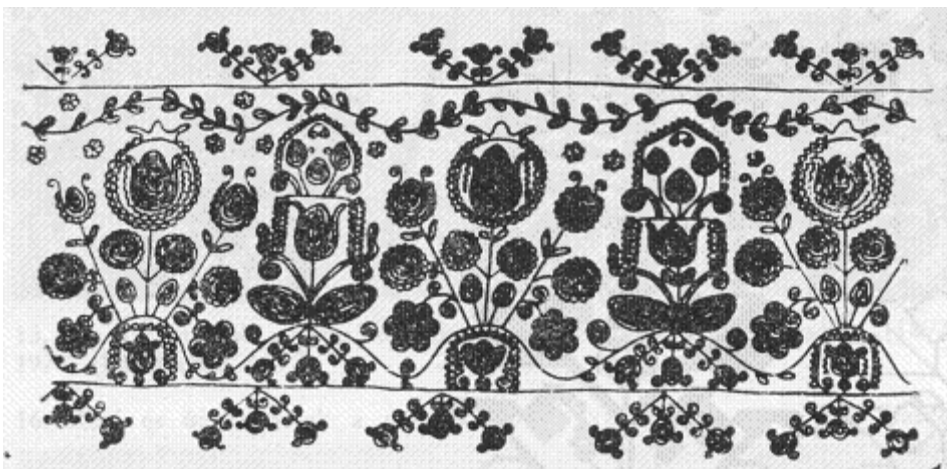
64. Makkos párnafő mintája Gogánváraljáról.

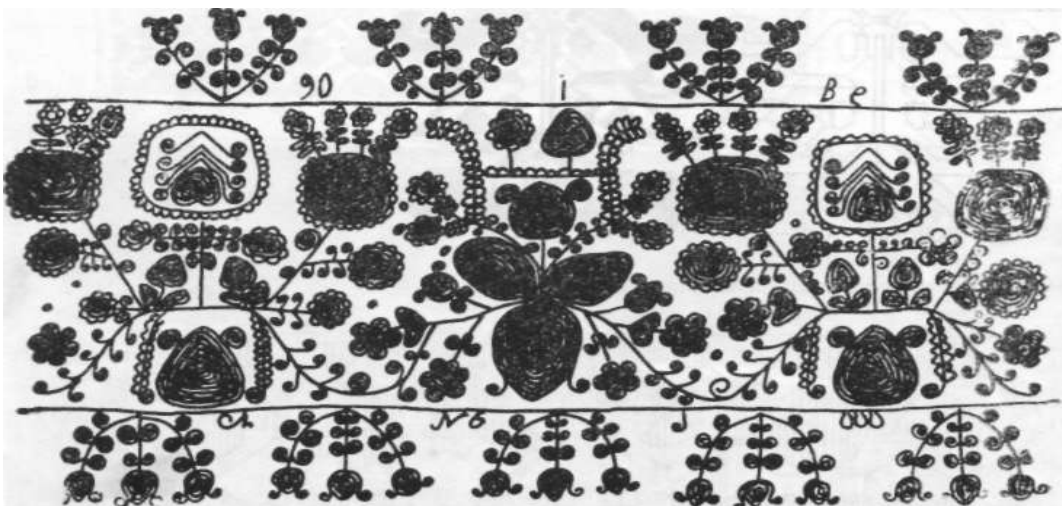
65. Bolondformás (szerkezet), egynézetű virágtöves.

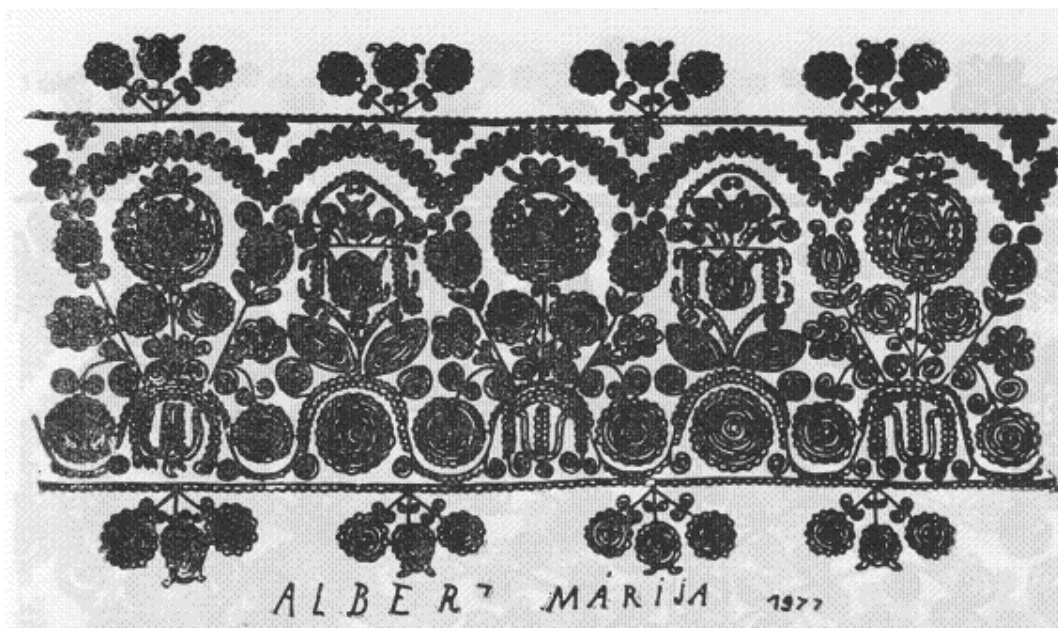
66. Írás után való kendi piros lepedővég mintája „1882”-ből.

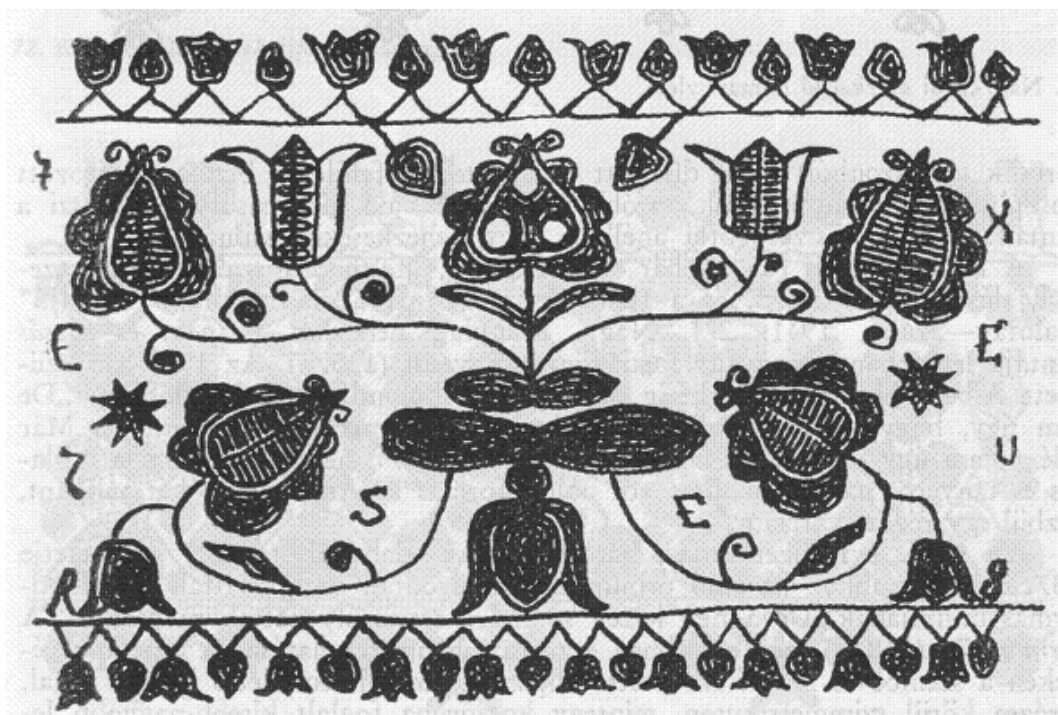
67. Balavásári írás után való nagyágylepdő (részlet). „Kovács + Erzsi varta + 1885 + ben.”

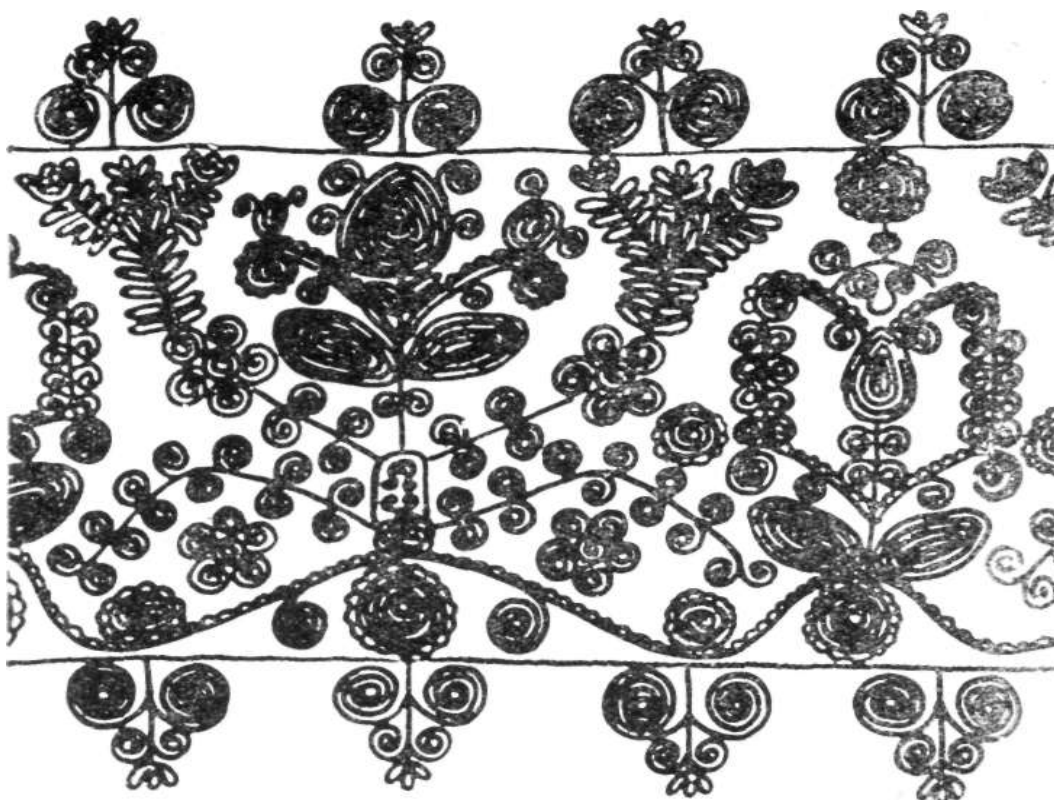
68. Írás után való nagytulipántos párnavég Kelementelkéről. Készítette Koncz Istvánné Koncz Erzsébet „901 Be”.

69. Kiskendi nagygylepedő, írás után való. Készítette „Albert Mária 1911”.

70. Erzsébetvárosi fekete szőrfonallal varrt párnavég.

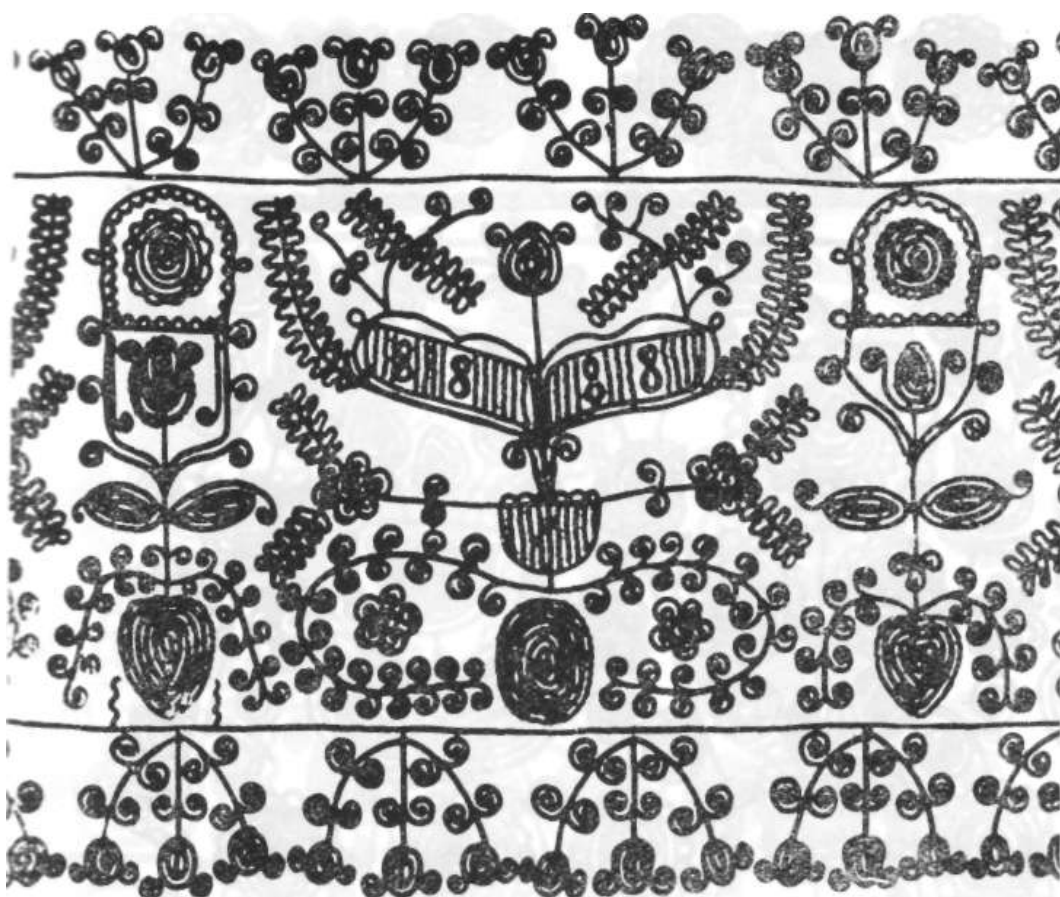

71. Nagykendi derekaljő mintarészlete.

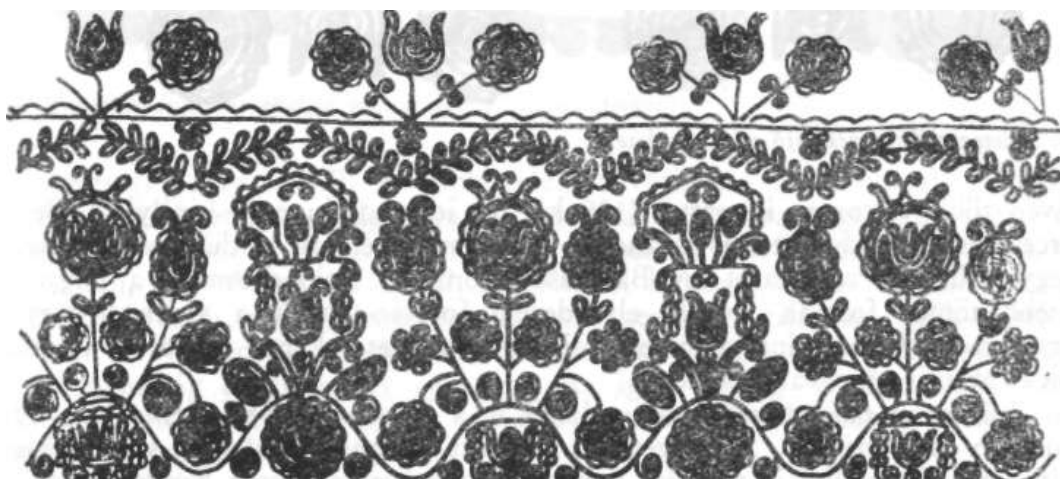
borodik a vászonból) – a díszített és díszítetlen felületek biztos, határozott elosztása, a súlyosabb foltok apróbb formákkal való kiegyensúlyozása teszi a mintákat nagyon összefogottá anélkül, hogy nehézkesekké válnának.

A *bolondformás* (65. r), bár szálánvarrott, „feltűnően szabad vonalvezetésű, dúsan tagolt rajzú, és a természetszerűbb ábrázoláshoz hajló mintájú” (Palotay–Szabó, 1941. 27). Nagy, aránylag nehézkes *tulipánt* és *rózsát* mintája legjobban a nagyágylepedőkön érvényesül (136. k). Az 1903-ban született Albert Jánosné négy hétig mind varrta bolondformás lepedőfőjét. „De nem úgy, hogy közbe felszökjem. Szünet nélkül varrtam, még este is. Már belé vótam úgy jöve, hogy nem is kellett *formáljam*, nézzem. Nekem a csillagos és tányéros párnám mellett vót bolondformás is. Annak csak két tulipánt, közbül egy rózsát varrtam.”

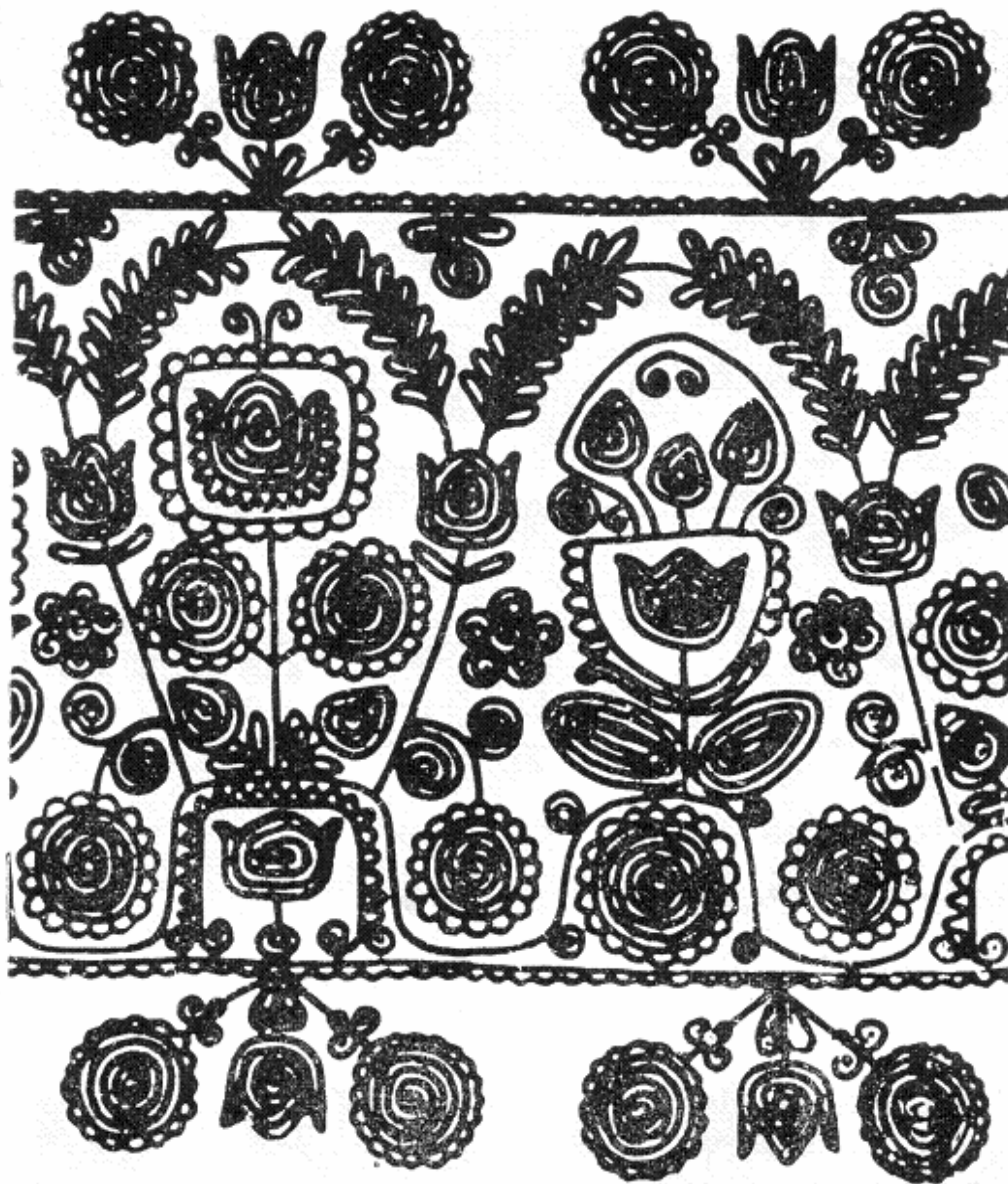
Az 1736. évi füzérmintás, barokk stílusú dobokai terítő⁵³ recebetéjé (137. k), vagy ahhoz hasonló úrihímzések nyugodtan szolgálhattak a bolondformás mintájának. De a nép kezén sokkal kiegyensúlyozottabbra alakult. A *párnabütün* (138. k) még erősebben érzik az úrihímzés hatása. A lepedőszegélyeken a szembe és felfelé fordított tulipánok közötti lendületes leveles ággal, a rózsát körül szimmetrikusan, mintegy koszorúba foglalt kisebb-nagyobb levelekkel már csak sejteti ezt az eredetet. A Felső-Marosmentén *káposztás*

72. Kelementelki *derekaljő* mintarészlete.

73. Balavásári *párnafő*.

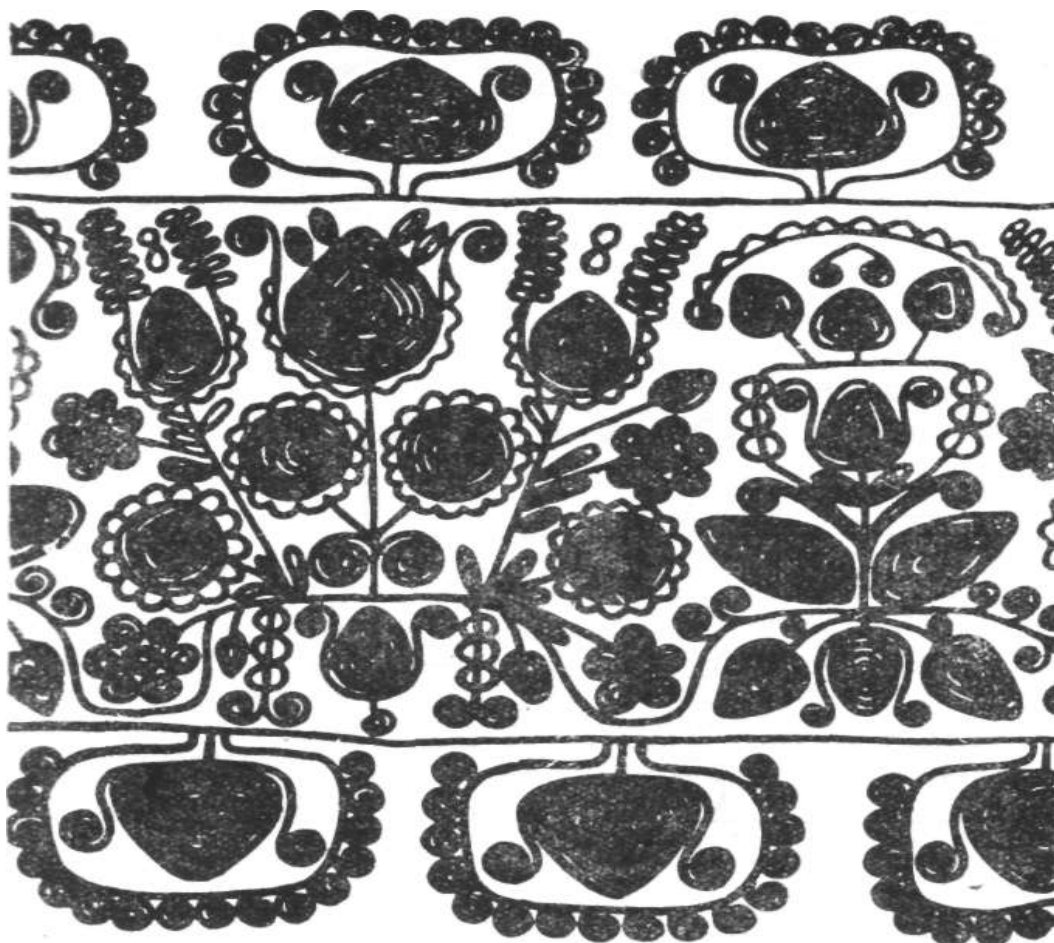

74. Kelemtelki *derekaljő* mintarészlete.

néven több változata ismeretes (139. k). Az idecspataki és a királylesi (Beszterce-Naszód) szászoktól is őriznek a múzeumok néhány lendületes és egészen leegyszerűsített változatot. A Balavásár környéki bolondformás a nagy és kisebb tömör formák levegős elrendezése folytán ennek a vidéknek egyik legszebb varrottas mintája, amely mintegy átmenetet képez a szálánvarrottások és az írás után valók között.

Írás után való varrottások valamikor a Dicső környéki falvakban, így Dombón is készültek. A múzeumban őrzött darabok tanúsága szerint még színes gyapjúfonallal is varrták, mégpedig fehérítetlen vastag kendervászonra, meglehetősen laza felépítésű virágmintás párnavégre (140. k). Már gyakorlottabb rajz- és varráskészségre vall a széles kendővég hímzése (141. k) és a kilencrózsás abrosz. Mindkettő vékony, alig kétszálú piros fejtővel készült.

A *kilencrózsás-abrosz* három vászon szélét összefogó *tótos* csipke, azaz *vert* csipke a múlt század eleji dombói templomi terítők nemegy darabjáról

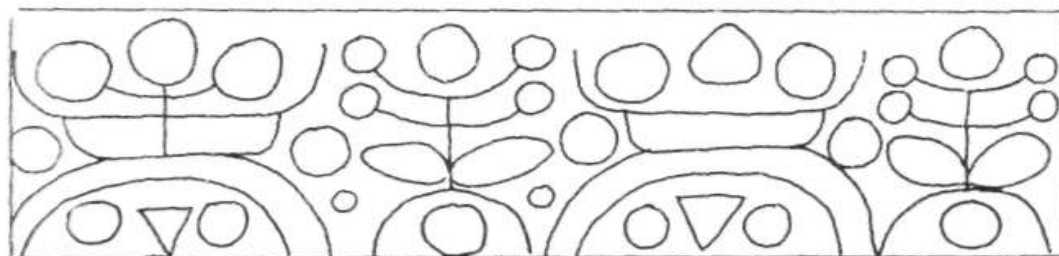
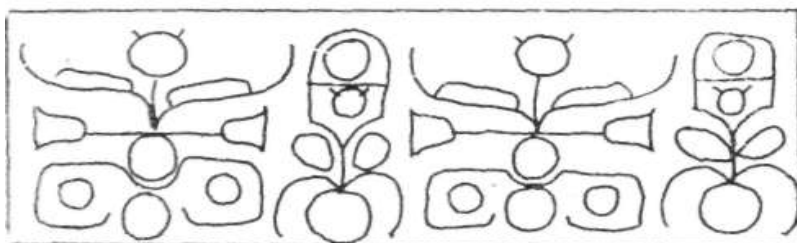
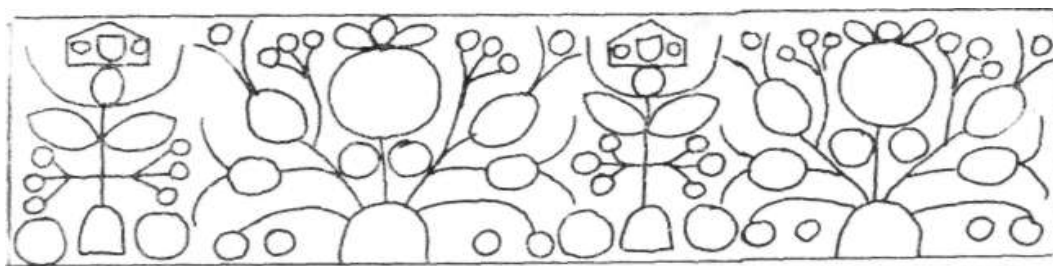

75. Nagytulipántos derekaljő mintarészlete Kelementelkéről.

ismeretes (Palotay, 1947). A csipke mellett végigfutó hullámvonal, valamint a rózsza aszimmetrikus virágbokra (60. k) törökös hatásra enged következtetni. Éppen úgy, mint a másik kilencrózsás abrosz egyszerű szélrózsája (142. k). Rózsaszín, hagyult piros fonallal, láncöltéssel hímzett, a Kis-Küküllő mentén készült gót betűs, szász kilencrózsás abroszt szemlélve, világossá válik előttünk az ezen a vidéken élő magyar és szász asszonyok írás után való varrottasai közti rokonság és különbség egyaránt. Az igen gazdag szegélydísszel kazetákba foglak rózsás abrosz, bár technikájában és hímzőfonalában azonos, jellegében egészen más (143. k).

A széleskendőn az egy nagy mintacsoport még erősen emlékeztet fém-szálás elődeire. Így lényegesen több rokonságot mutat a mezőségi úrhímzésekkel, mint a Kis-Küküllő felsőbb folyásánál talált ízig-vérig népi varrottasokkal.

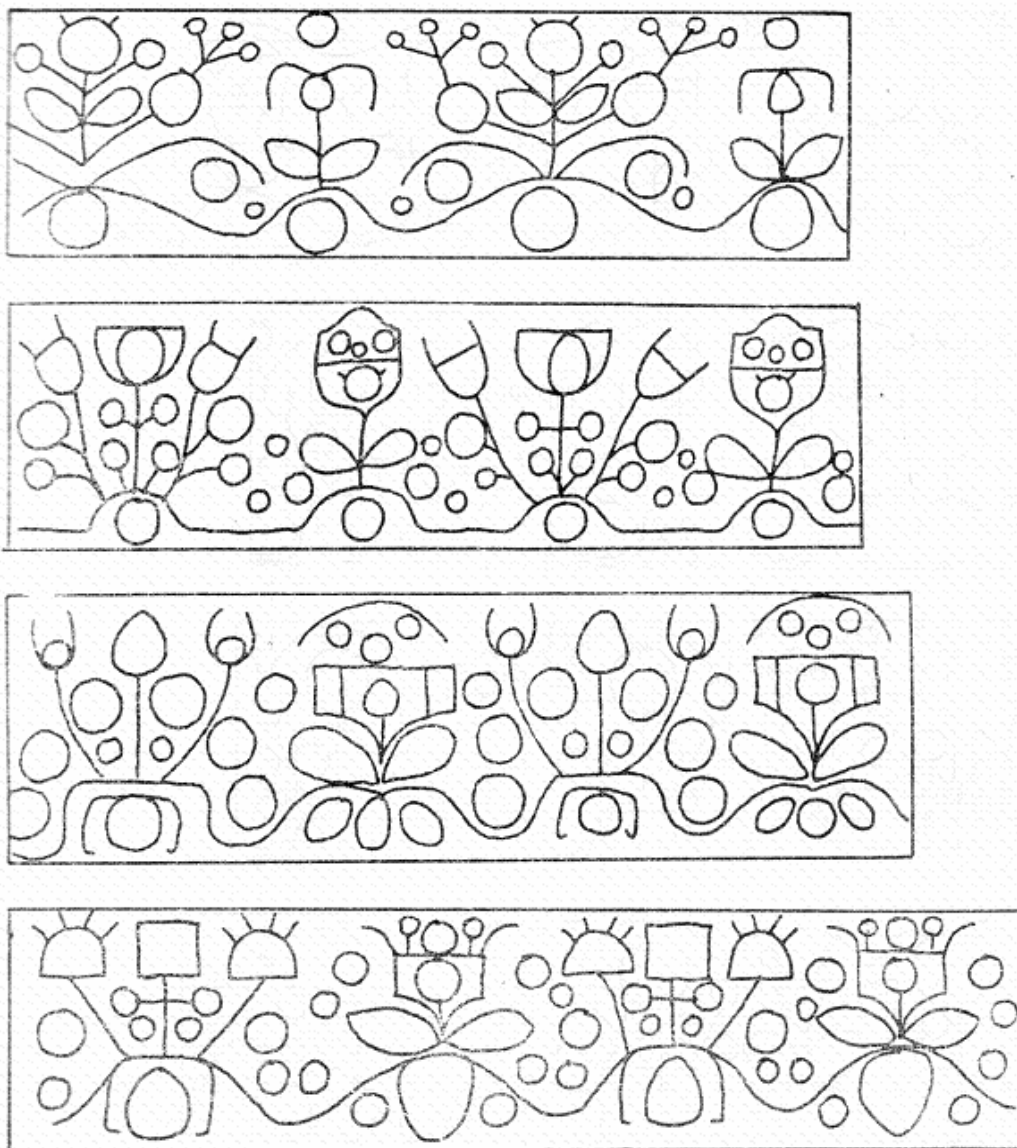
A Balavásár környéki írás után való varrottasokra már Palotay Gertrúd is felfigyelt (1941. 25–29). Mint írja, ezeken is „...a bonyolult, mozgalmas

76. Írás után való egynézetű virágtöves (szerkezetek): a. különálló virágtövek; b. alul összefűzött; c. alul-felül összefűzött virágtövek (l. a 233. és 234. lapon).

rajz, a tömött folthatás a szembetűnő... s az, hogy a minta mindig plasztikusan domborodik ki az alapból”. Ezek a hímzések „szerkezeti vagy mintabeli különbözőségük ellenére is első rápillantásra éppúgy felismerhetők, mint például a Kalotaszeg írásos hímzése”.

Ennek ellenére még manapság is kevesen tudják, hogy nemcsak Kalotaszegen varrtak *írást*, Torockón *rámán varrottat*, Széken *iratost*, de a Kis-Küküllő mentén is készítettek valamikor igen szép írás utáni párna- és derekaljfőtöket, lepedőhajtásokat. Kis- és Nagykenen, Balavásáron, Kelemen-telkén, Gyalakután a helyi értelmiségiek biztatására előkerültek a nagyanyák és dédanyák kelengyéjéből az *urakvarrással* készített szebbnél szebb darabok. A legtöbb írás utáni a múlt század 80-as, 90-es éveiből és az első háború előtti időből való (66–69. r). Ravasz Andrásnénál egy igen szép derekaljfőből például rongyoszsák lett Kelemen-telkén. Az 1947-ben született Ravaszné Orbán Magda onnan mentette meg, s szépen kimosva most modern lakását díszíti. Már nem is tudja, hogy édesanyja-e, de inkább nagyanyja készítette (144. k).

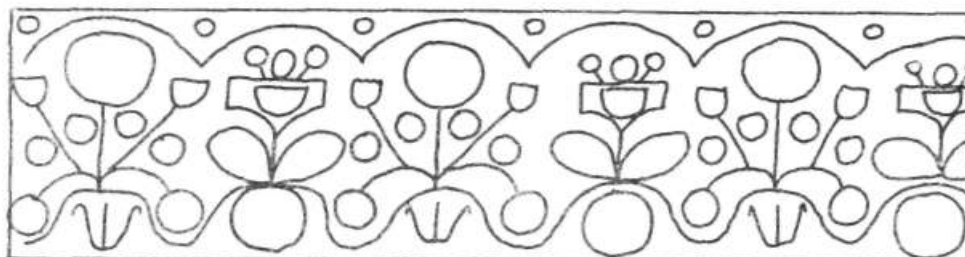
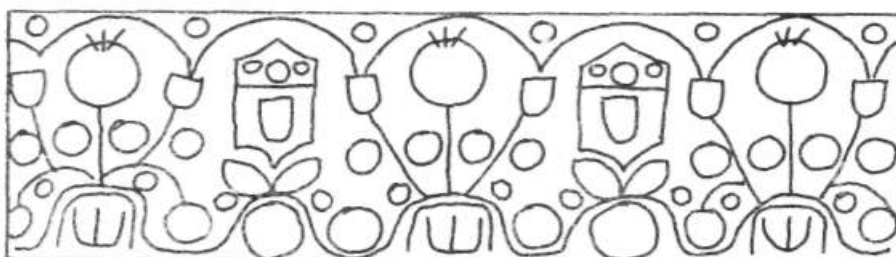
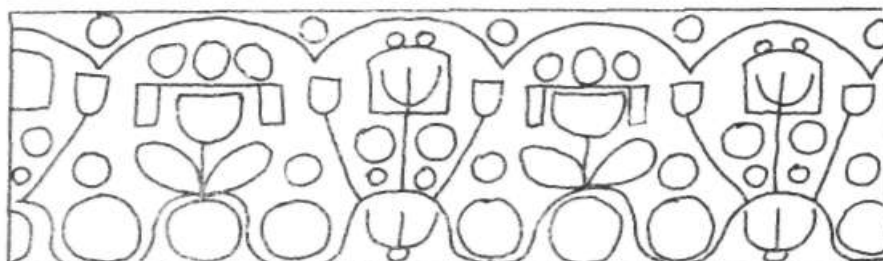
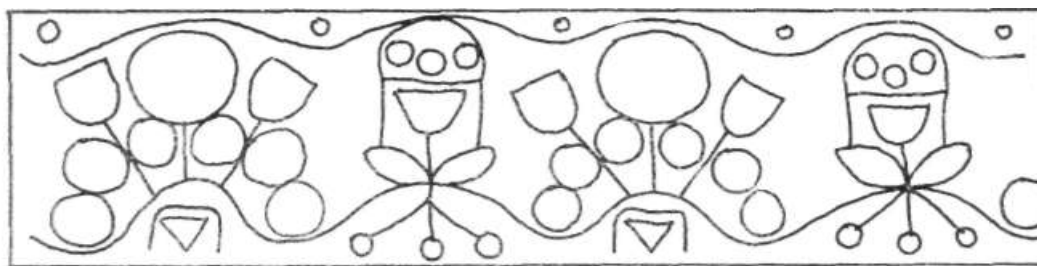

b

Nagykenden úgy emlékeznek, hogy írás utánit különösen lepedőhajtásra varrtak, de szép számban maradt fenn párna- és derekaljfőtő is. Kelemen-telkén Koncz Józsefné Ravasz Zsuzsanna (mh. 1962-ben, 81 éves korában) 16 évesen mind ilyent varrt a kelengyéjébe. „Volt kilenc párna, két derekalj és lepedőhajtás, mind írás utáni. Abban az időben mindenkinek ilyen volt. Akkor az ingek is mind varratosak voltak” (Ravasz Pálné).

Az évszámos darabok tanúsága szerint 1880 táján már kialakult hímzőstílusról beszélhetünk. Valószínű, hogy néhány évtizeddel azelőtt is varrták, csak nem tettek rá évszámot, vagy megsemmisültek.

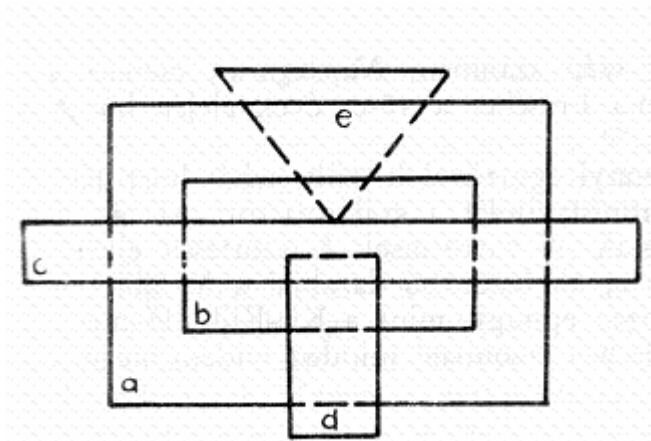
Erzsébetvárosból őriz a múzeum egy barna szőrfonallal varrt egyetlen virágtöbblől képzett párnavéget (70. r). Én ezen a vidéken már csak fejtős da-

C

rabokat találtam, mégpedig csak pirosat. A múzeumokban megtalálható Balavásár környéki darabok is mind többszálú piros fejtővel készültek.

„Elrendezésében valamennyi darab az általánosan szokásos hármastagolást mutatja: a széles közép mintacsíkot – az erdélyi magyar hímzések módján – arányosan keskeny és meglehetősen ritkásan elhelyezett virágbokorból álló mesterke szegélyezi” (Palotay–Szabó T., 26). Az általunk gyűjtött, valamint a múzeumi darabok között is akad ritkásabb és tömöttebb mesterke egyaránt (66–69, 71–75. r), de ha az erzsébetvárosi szintén tulipános, rojtszerű mesterkéhez viszonyítjuk, ahhoz képest valóban tagoltabb. A három ágú *tulipán-tos ágazás* Balavásáron és Kelemenelkén igen elterjedt. Kis- és Nagykendén meg Gyalakután inkább a *rózsás ágazást* kedvelték (145, 147, 149. k). Itt

77. Pókarongyak: a. nagyrongy, b. kezerongya, c. kődekrongy, d. seggerongya, e. keszkenő. Ózd, 1975.

a közép-tulipán kiemelkedett vagy belesüllyedt a két rózsza közé, de ez a kedvelt díszítőelem ezekből a falvakból sem hiányzott. Igen érdekes *nagytulipántos* mesterkéjén (75. r) Koncz Józsefné az egy nagy tulipánt foglalta apró kacskaringókkal díszített keretbe (146. k).

Ha az évszamos darabokat szemügyre vesszük (66–69. r), azt látjuk, hogy a közép mintákban három vagy öt virágbokor nő ki felfelé vagy lefelé borított tulipánokból vagy rózsákból. A kezdeti, aránylag különálló bokrokat legtöbb esetben alul, de sokszor felül is leveles inda köti össze (76. r). A *Kovács Erzsébet 1885-ös* balavásári lepedőfő mintáját (67. r) Gyalakutatótól (147, 148, 149. k) Nagykendig számos változatban készítették. Valószínűleg a kis-kendi Zs. Albert János is ennek a mintaelemével dolgozott (69. r). De ő már jóval sűrűbben és alul-felül eltolódó ritmussal vezette az összekötő indákat (149. k). A derekaljfőkön s különösen a lepedőhajtásokon két virágbokor váltakozik (71–76. r). A párnák díszítésében előfordul, hogy egy nagy virágot két kisebb vesz közre (66. r), vagy mind a négy bokor más és más (27. r). A középső főminta éppúgy, mint a mesterke, növényi díszítőelemekből áll. Míg a mesterkén az elemek vagy elemcsoportok egyszerűen ismétlődnek, a közép-mintában legtöbb esetben már ritmikusan váltakoznak (144–149. k).

„Érdekes az az ellentét, amely a díszítmény-részletek vaskossága és az egész minta rajzbeli finomsága között megfigyelhető. Míg egyrészt a virágok és levelek tömött foltszerűséggel hatnak, addig e vaskos folthatást ellensúlyozza a minta dús tagoltsága, rajzbeli bonyolultsága s egyben könnyedsége is” (Palotay-Szabó T., 26).

A *csipkekötést*, a horgolást 1880 táján itt is az iskolában tanulták. Különösen szépek a gogánváraljai csipkék (150. k). Kezdetben, 1880 után inkább csak kendőre, majd abroszra és ágylepedőre készítették. Legtöbb faluban csak 1914 után kezdték a *csipkepárnafőtől* vastag cérnából kötni. 1920 után a szőrabroszokra és szőrlepedőkre is *kerek* és *hegyes cakkenes szőrscsipke* került. Azután a vetettágyak egyik ékessége lett a fehér lepedők és a színes szőrlepedők egymás fölött váltakozó széles csipkéje (151. k).

Balavásár környékén is a vetettágyra az első háború után kezdtek el csipkét kötni. Itt is horgoltak párna- és lepedőfőre, kendő szélére. A párnafőket és lepedőszéleket egyszínű fehérben készítették, a kendőkre fehér csipkét piros vagy kék széllel kötöttek, esetleg színes csillagot tettek belé. Balavásáron a két világháború között a *lájbisak* vitték a *kötött párnákat*. A második

világháború után is készítettek még szép számban. *Napsugaras, cserelevelés, macskanyomos* párnáit (152. k) Szalma Erzsébet a 40-es évek elején horgolta (1951-ben ment férjhez).

A csipkék mintái – bár valamennyi egy tüvel készült, tehát horgolás – a XVI. századi olasz reticellák díszítményeitől⁵⁴ a szálánvarrott párnák motívumkincséig (153. k) igen változatosak. A varrottasok és szöttesek elkészültének időrendje szerint felvetett nagyágyak legutolsó darabjai a legtöbb vidékünkön a kötött csipkések, Kalotaszegen éppúgy, mint a Kis-Küküllő mentén. Horgolásban és az ágyak elrendezésében azonban minden vidék megőrizte a helyi hagyományokat.

Bölcső, nagyágy, halottas ágy

Befejezésül vessünk egy pillantást a három ágyra, az élet három határkövére. A bölcsőben már kicsiben megtaláljuk ugyanazokat a szöttes és varrottas darabokat, amelyek több-kevesebb változtatással aztán elkísérik az embert egész életén át. A nagyágyak két-három nemzedék által készített, féltve őrzött darabjai voltak minden időben a legszebb és legértékesebb szöttesek és varrottasok. A halottas ágy pedig az utolsó, a sötét vagy fehér pompájában is fenséges nyújtóztató, s körülötte a kékbe vagy fehérbe „ötöztetett ház”. Valamennyit érdemes közelebbről megismerni.

Bőcsőbe a gyermek a Kis-Küküllő vidékén is csak hat hét után került, de születésének percében, vagyis attól kezdve, hogy meglátta a napvilágot, már háziszöttes *gyapjúruhába* fogták. Édesanyja testének melege után keze munkája, kissé darabos, érdes melegsége vette körül, „mert a gyermeknek nem vót olyan nagy becsülete, mint most”. Nem vettek neki új *pókaholmit*, csak *házi rongyokba* csavarták. Miután az anyát elrendezték, s a bábaasszony a kicsit megfüröztötte, egy rossz *gagyát* vagy *pendelyt* elhasított s az *elváslott rongyokba*, a gyermeket beléfogta (77. r). Egy nagyobb darabot tett alul *nagyrongynak* vagy *pókarongynak*, s arra egy kisebbet *kezerongyának* (azzal szorították le a kezét). Egy keskenyebbet, hosszabbat hasított *kődekrongynak*, s alól a lába közé tette a *seggerongyát*. A fejét *keszkenőbe* kötötte. Mikor az egész szerelést szorosán rácsavarta, s a *pókakötővel* leszorította, odaadta az anyjának, hogy megszoptassa. Amíg nem mentek ki a hat hétből, ott is maradt az ágyban. „Ollót, sarlót és fokhagymát tettek a bölcsőbe a csecsemő fölé” (Horváth István, 66–67), mikor az anyja felkelt mellőle, hogy ne legyen egyedül, nehogy kicseréljék az ördögök. De ha „rangyait” éjszakára kinn hagyták, az ördögök akkor is elváltották a gyermeket.

*Ringóbőcsőbe*⁵⁵ tették azután a gyermeket (154. k). Régen szalma került az aljába, mint a hálóágyanak, a koporsónak, s kicsi *lepedőcskével* leszorították. Később, mikor az ágyakba is surgyé vagy dusza került, a bölcsőbe is *kicsi surgyét* s kicsi lepedőt tettek, a párna, a *kockás pokróc*, majd a *szőrlepedőcske* az anya vagy nagyanya kender- vagy gyapjúsöttesei végében készült.

Ma már a kisgyermeket a nagyanyja ringatja, vagy a nagyobb testvér fogja napközben (155.k). Régen hat hét leteltével már ment az anya a mezőre, s a kicsit sem hagyhatta el maga mellől.

A *kicsibőcsőt előszerelték*. Viseltes nagypárnát tettek Ózdon a *kicsi deszkabőcső* aljára, arra kicsi párnát, s rá a gyermeket *bépókálva*. Régi *evőabroszt* s *keszkenőt* terítettek rá, aztán *szőristranggal* leszorították. Már mehetett is a mezőre (156. k). „Régen ebben hordoztuk, ringattuk, s ha kellett, meg is

szoptattuk. *Kicsiböcső-hordozó kendővel*, a vállunkra kötöttük, s vittük” (157. k).

Hintóböcsőben vitték és hozták Nagykenden és környékén régen a kicsi gyermeket (158. k). „Ilyennel hordozták, ahol föld vót, mindenüvé vitték. A *kecskelábakra*, alul kender vásznat kötöttek, s felül cifrakendőt tettek a szemire.” *Kicsidurgát*, pokrócot, majd szőrlepedőcskét tettek a vállukra, mikor vitték, hogy ne nyomja. Ha jött az eső, vagy hideg szelek fújtak, a lepedőt is rátakarták. Így a mezőn is az égető napsütésben vagy a hideg szélben védte az anyja leánykori büszkesége: a cifrakendő s a szőrlepedő (159. k). Ott volt a kicsivel színben, tapintásban az egész otthoni környezet.

A *kicsidurgát*, a rongypokrócot a gyermeknek két szélből varrták. Azt tették a hintóböcsőbe, s mikor tudott már ülni a kicsi, akkor leterítették a földre, s arra ültették. „Uram hét hónapra született, s olyan kicsi vót, hogy belétték a böcsőbe a jó nagy durgát, hogy valami kitöccse. Egyszer *kikecskélünk* kilenc böcsőt, mikor mentünk a közösbe. Az egyik kezdte a sírást, s a többi folytatta. Mert a kollektív megalakulása után a kicsigyerekesek egy helyre jártak dolgozni. A kicsidurgát tették a vállukra s a nagy cifrakendőt rája. Mikor letették sorba, még árnyékot is csináltak feléjük. Törtek egy-egy zöld ágat” (Koncz Józsefné, Nagykend).

Hány gyermeket szolgált ki egy-egy hintóböcső amíg felkerült a padlásra, a házhijára? Koncz Kata néni a magáét 1921-ben csináltatta. Azután odaadta Rózsa Erzsinek, mert neki csak egy gyermeke volt, s az kinőtt belőle. Rózsa Erzsi továbbadta a testvéreinek, annak hét gyermeke, neki négy volt. Tehát 1921 óta 12 gyermek nőtt fel benne. Most már nem viszik a mezőre, a kisgyerekesek otthon maradhatnak. „Régen vitték a Nyilaskútra, a Likakba, a Csorgóba, vitték a Kenderföldbe s a Küküllőre” (Koncz Józsefné, Nagykend).

Lapádon „a tekenyő a húna alatt, benne a kisgyermek, s fel vót kötve a nyakába. Könnyű nyír- vagy ficfából vót, olyan, mint a pulizkaszitáló tekenyő” (Jakab Istvánné). Éppen ilyenben hordozták a moldvai csángó asszonyok is gyermeküket ottjártamkor, még vásárra s búcsúra is (160. k).⁵⁶ A kicsiböcsőt vagy tekenyőt nyakba akasztó gyermekhordozó kendő vagy vállkendő díszesebb testvérel a 60-as évek végén a barcasági Krizbán is találkoztam. A 81 éves Péter Sári néni az utolsó, aki még a templomba, régi szokás szerint, gyermekhordozó, illetve *széles csikos hátkendőt* terített a vállára. Egyszerűbb változataival (161. k) még azon a vidéken is nagyon sok gyermeket vittek a határba.⁵⁷

*

A *kelengyét*, a *stafirungot* a Kis-Küküllő mentén is a leánygyermek megszületésétől kezdve gyűjtötték. Sőt az édesanya hozományából még idejében félretették a legszebb darabokat a születendő leányok számára. Nagykenden például már az esküvő után *lehúzták a nagyágyat*, díszes szőttes és varrottas darabjait eltették a ládába. Onnan aztán csak az új menyasszony számára vették elő. Ha több leány volt, akkor még készítettek, de a hozomány alapját az anya kelengyéje képezte. A leánygyermek között aztán egyenlő arányban osztották szét. Így magyarázható, hogy egy-egy szép szőttes vagy varrottas három-négy nemzedék kelengyéjét gazdagította, Balavásáron az első leány örökölte az édesanyját, a kisebbeknek már újat készítettek.

A szokások vidékenként vagy falvanként is eltérhettek, de a hozomány-

nak mar a nagycsaládban is nagy fontosságot tulajdonítottak. Mikor még a termelőeszközök, a ház, a gazdasági épületek mind közösek voltak, már akkor egyéni tulajdonnak tartották az asszony hozományát, ágyneműjét és felvevő ruháit (Horváth István, 36).

Az a leány, akinek születése egyben az anyja halálát is okozta, az teljes egészében örökölte az anyja kelengyéjét. „Nekem nagyanyám semmi újat nem készített, mert anyám, mikor születtem, akkor halt meg. Így minden anyámtól maradt. Ő 1930-ban, én 1948-ban mentem férjhez, de nekem nem tettek ki semmit” (Ballai Ferencné, Ózd). Balavásáron az esküvő napján kirakták a csűrben a nagyágyat, a bútorokat úgy rendezték el, mint egy szobát, hogy a falu a hozományt megcsodálhassa. Úgy látszik, az árvának ez nem járt ki.

Régen a leány nem vitt csak egy ládát, s rajta egy-két derekaljat, egy-két párnát, ki-ki módja szerint. Kiskenden még a múlt század végén az ágyat a völegény csinálta. Csak a ládába és a ládára került az ünnepi és a *miesnap* *mietmás*. A századforduló után még a legszegényebb leány is vitt a láda mellett egy ágyat, kanapét, később már asztalt is. Aki csak tehetette, az ágyat „ki is vetette”.

A két háború között már a szegényebb rendű leány is kapott hét párnát és két derekaljat. „Az én anyámnak három leánya volt, mindegyiknek ennyit adott. Elég volt egy szegény asszonynak huszonegy párnát s hat derekaljat készíteni. Nekünk nem volt varratos, csak csipke. Egy pár párnafejet, amelyiken négy minta volt, 250 lejért varrtak, a csipke nem került sokba” (Koncz Sándorné, Nagykend). De nemcsak párnát és derekaljat vittek, bár az idős asszonyok leginkább erre emlékeznek. Nagy volt a fokozat az egykori szegény leány egy-két párnája, s a módos tizenkettője között.

Hogy valamelyes képet kapjunk, vessünk össze két kelengyét a közép-rendűekéből. Hogy a hasonlóság és az eltérés szembeűnőbb legyen, vegyük mindkettőt Dombórol:

	1931-ben	1955-ben
zsák	8 darab	6 darab
törölköző	12 darab (a nagyanyjától 2, az anyjától 4, új 6)	12 darab (a nagyanyjától 2, a többi az édesanyjától, gyapotas)
tányértörölő	9 darab (fonalas, gyapotba)	8 darab (válinos)
lepedő, viselő	4 darab (fenyőágas)	4 darab (fenyőágas)
lepedő, inneplő	4 darab	4 darab (2 fehér, 2 színes)
szalmazsák	3 darab (elegyes)	4 darab (1 rend elegyes, 1 rend válinos, huzattal)
derekalj	2 darab (gyócs, csipkés fővel)	1 darab
párna, viselő	4 darab (válinos, fonalas)	4 darab (bóti gyócs, hímzett fővel)
párna, inneplő	4 darab (gyócs, csipkés fővel)	6 darab (gyócs, hímzett fővel)

kicsi párna	2 darab	5–6 darab (mind varrósan)
paplan	1 darab (háziszótt, gyócs huzattal)	1 darab (bóti huzattal)
abrosz	6 darab (cifrába fogott gyapot)	8 darab (válnos)
pokróc	1 darab (házi szótt)	1 darab (bóti)
<i>szőr</i> (lepedő és 2 rend abrosz)		2 rend

(Keszeg Istvánné Mátyás Mária)

„Kiskend általában jómódú falu vót, innen nem nagyon mentek el az emberek. Itt az udvari béresek vótak a szegények. Nálunk a családban 11 gyermek vót, de a leányoknak 30 párnahuzatot biztosan adtak.” Mindjárt el is sorolta Magyarosiné Hegyes Kati, hogy mit hozott férjhez 1936-ban:

- 10 párnát
- 50 párnahuzatot (ennél többet nemigen vittek Kiskenden); ebből: 30 *csíkos szőttest* (édesanyja szőtte); 10 *szedettest* (ő szőtte); 10 *csipkést* (ő kötötte)
- 4 derekaljat
- 4–4 huzatot mindenik fajtából
- 20 törülköző kendőt
- 10 díszkendőt, cifrakendőt
- 10 takaróruhát
- 40 abroszt („30-at amiről ettek, 10 cifrát”)

Édesanyja, a ma is jó erőben dolgozó Hegyes Jánosné Szolga Kata 1910-ben 4 derekaljat (alul szőttés, felül varratos fővel) és 12 párnát (alul szőttés, felül varratos fővel) vitt férjhez. A varratosokat maga készítette leánykorában, „vót *tótos, bolondformás, csereleveles, nagycsillagos*”. *Írás után való* nem volt, mert azt nem szerette. Ezekkel mind *felőztették* a nagyágyat, s úgy vitték.

Nagyanyja 1885-ben nem vitt nagyágyat, csak egy ládát s arra tették fel a derekaljat s a párnákat; *istránggal* átkötötték, hogy le ne boruljon (162. k).

A Kis-Küküllő mentén nemcsak a lányoknak, hanem a „fiúknak is készítettek”, nekik is adtak párnát, derekaljat. „Ma azoknak kéket szőnek” (Fazekas Mihályné, Kelementelke). Érdekes, hogy a régi öreges és gyászszín 1975-ben már a nemeket különböztette meg.

A kelengyét általában idejekorán elkészítette a család asszonynepe. „Én 17 éves vótam, mikor férjhez mentem, de akkorra minden szőttéményem megvót.” Adott az anyós is, illetve vitt a fiú is, ha *vőnek ment*. A vőlegény *staférungját* a lakodalom napján az örömanya küldte el a menyasszonynak. „Kosárba vót téve, alól a lepedők, abroszok, rajta a paplan s a párna, úgy vitték a vőlegény rokonjai le a leányos házhoz” (Jó Jánosné). Dombón még 1962-ben is ez volt a szokás (163. k). Adtak a rokonok is a lakodalomban. „A násznagy tartotta a piros fejű párnahuzatot, s mindenki tette bele a csepükendőt, egy törülközőt, egy-két sing vásznat, tányért, fakanalat, ki mit hozott. Ha megtelt, vettek egy másikat” (Hegyes Józsefné, Kiskend).

Az új házhoz szükséges holmik nagy részét mégiscsak a leánynak és szüleinek kellett előteremteni.

Nagyágyat 1880–1900 óta a legtöbb faluban készítenek. Általános szokás volt, hogy az esküvői nagyágyat a leányos háznál közszemlére tették.

Lapádon esküvő után „két-három párnát bekötöttek egy lepedőbe, egy másikba a derekalját, s felhányták a szekérre. Az asszonyok ültek reá, s kiabáltak. Itt nem vitték felvetve az ágyat” (Kis Mártonné).

A múlt század végéig a ládára többnyire piros és fekete szőttes párnákat kötöttek, a nagyágyba szőttes, varrottas, majd csipkés párnákat és derekaljakat tettek. A legtöbb helyen már a két világháború között, de különösen a 30-as évektől fehér nagyágyat vittek. A Küküllő-szög és Parajd közötti vasútvonal melletti falvakban – Dombó, Ádámos, Királyfalva, Sövényfalva és Küküllővár – így emlékeznek az idős asszonyok: „Édesanyánk már nem varrt, csak a nagyanyánk s annak az édesanyja vitt varratos párnákat.” Úgyszintén a két Küküllő között fekvő Harangláb, Dányán, Gogánváralja menyasszonyai a két világháború között és után csak kockás szőttes, majd csipkés fehér ágyat vittek (151. k). Pedig a múzeumi darabok tanúsága szerint ezen a vidéken is igen szép és változatos szálánvarrottasok készültek. Fehér nagyágyat láttam a második világháború után Lapádon, Becén, Kalotaszegen, Szilágyban, Kászonban, s majd mindenütt, ahol megfordultam; néhol ez volt a vetettágy utolsó díszes öltözete.

Balavásár környékén azonban még a második világháború után is vittek, s nem egy háznál ma is *ki van vetve a csipkés s a varratos egyaránt*.

Nagykenden a legutolsó varratos nagyágyat – Szöcs Pendzsi szerint – 1949-ben vitték. „Az ökrök szarvába *tallú*, az ágy a szekéren keresztben. Az asszonyok fogták a párna csúpját, hogy le ne essen a szekérről [164. k]. Régen a nagyágyat hétfőn délbe vitték, kedden vót a lakodalom világelettől, szerdán a *kontyoló*. Csak most [1975-ben] van a lakodalom szombaton.”

Balavásáron a 20-as évektől, miután elkezdték a csipkés nagyágyakat készíteni, ahol több leány volt a családban, ott a legnagyobb leány vitte édesanyja (esetleg még nagyanyjától maradt) stafirungját, a többiek csipkét kötöttek maguknak. A második világháború alatt, sőt utána is voltak még *bundások*, akik régi viseletben a régi varratos nagyágyat vitték. „Én bundás vótam, én 1929-ben mentem férhez. A testvéreim már *lájbisak*, ők 1931-től tovább mentek férhez. Mikor vitték a *bundás nagyágyat*, az ökrek tollas ökrek vótak, s a zsebkendő is oda vót kötve a szarvukra. A csengettyű a nyakakba, a szijúra akasztva. Feltették a szekérre a *reteszt*, amivel a török-búzáat hordták, azt bévonták csíkos lepedővel, s elejibe tették a nagyágyat. Mikor a menyasszonyt vitték, akkor is úgy vót feldíszítve, de akkor feltették a kanapét, arra ült reá a menyasszony, vőlegény, a *szószóló* és a *nyüszű-asszony*. Ha *tehénszekérrel* mentek a menyasszony után, akkor az nem ült fel, mert azt tartották, hogy ha a menyasszonyt tehénszekérrel viszik, kurva lesz” (Szabó Mihályné, Balavásár).

Magyarosi Mária és Csíki Dénes lakodalmára, a 40-es évek elején volt, ma is emlékeznek a balavásáriak. A kissé viseltes fényképek tanúsága szerint (165. k) „szép varratosba ötoztették a nagyágyat”. *Tányéros* derekaljra *bolondformás* lepedőt terítettek, s arra tették a *virágos-makkos, bolondformás, kígyós, csereleveles* párnákat mind párjával. „Egy nap segítség is kellett, me’ t nem is egy ötoztette a nagyágyat, kettő kellett [166. k]. Igaz, a lakodalom után lehúzták a varratost, csak *szőttesben maradt*.” A lakodalom alatt mindenki megcsodálhatta egyik felől a varratos, másik felől a szőttes főtöket. Mikor a nagyágyat feltették a szekérre, s a falun végig vitték (167. k), az asszonyok fogták, hogy le ne boruljon. Fogták, s verseltek:

„Ez a nagyágy régi fajta,
A menyasszony szőtte-varrta!” – vagy pedig:
„Ez a nagyágy régi fajta,
Nem az úri mizzeg-mazzag!”

Így verseltek az asszonyok, mikor a bundás leány vetett ágycsipkét vitték. Leecsúfolták a bolti vásznat, „mizzeg-mazzag”-nak nevezték.

A lájbis leánynak már más járta, mert a csipkét nemegyszer bolti vászonba is belétették:

„Ez a nagyágy olyan nagyágy,
Amit a menyasszony csinált!”

Valamennyi nagyágyinak kijárt a falu száját, a pletykát megelőzni akaró *vers*:

„Ezt az ágycsipkét úgy nézzék meg,
Azután ne ítéljék meg,
Mert aki ezt megítéli,
Azt az Isten meg is veri!”⁵⁸

Bundás és lájbis vetettágyat vitt férjhez 1951-ben Szalma Lászlóné Szalma Erzsébet. Leánytestvére meghalt, így a varrottásokat s a csipkéket is mind ő vitte. A varrottásokat még nagyanyja, „Istvánfi Ssussa” készítette a bolondformás lepedőhajtás tanúsága szerint, s már három hozomány tárgyát képezte (168. k). A *kicsiszegfűs*öket (a középső sorból) másik nagyanyja, Balog Erzsébet (szül. 1889-ben) ajándékozta. A századforduló után készíthette, akkortájt másoknak is sokat varrt. A csipkéket a 40-es évek végén Szalma Erzsébet kötötte. Nagy ünnepeken vagy gyász esetén csipkés lepedővel leterítve, máskor cifra szőrlepedővel, s a párnák alatt „SZ. E.” névbetűs, szedett csipkés cifratörülközőkkel állt a nagyágy. Mindkét ágycsipkét még 1975-ben is díszítette a balavásári Főutca 1. szám alatti házat (169. k).

Nagykenden – 1975 nyarán – a lakodalom napján felvetették a nagyágyat, bár Máté Magda Segesváron a varrodában dolgozik, vőlegénye pedig a Nicovala gyárban vasesztergályos, lakodalmas házuknál 1975. augusztus 2-án ott díszelgett a nagyágy s az ünnepi asztal. A kelengye darabjai az idők folyamán kissé megváltoztak. A szalmazsák helyére már dunna került. „Arra *alsó gyócslepedőt*, rá hímzett felső lepedőt terítettek. Ezekre tették a derék-aljat damaszt huzattal, s arra rendre a ződ szőrlepedőt, ződ-fekete cifralepedőt, damaszt csipkéslepedőt, *bóti garnitúrát* megint damaszt csipkést, akkor piros-ződ felszedett lepedőt, szőrt tettek, s az egészet bóti garnitúrával leterítették, a közepire csipketerítőt. Még mind vót rajta ződ bóti pokróc s piros és kék paplan csipkés damaszt huzattal. Kétoldalt három-három nagypárna, közül két kicsi, fehér és rózsaszín damaszt huzattal. Mindez régi szokás szerint négy cifrakendővel leterítve” (170. k).

A viseletet már elhagyták, de a vőfélybothoz még ragaszkodtak. Ezen a lakodalmon is még feldíszített vőfélybotokkal hívogatott a négy vőfély. A hagyományos laskaleves tyúkhússal is elengedhetetlen volt. „A rokonok összehordták a lisztet és a tojást, és a lakodalmas háznál együttesen gyúrták, vágták a laskát. A tyúkokat is közösen hozták, közösen darabolták és *kötőbe fűz-*

ték, s úgy tették föni a laskalevesbe. (Minden tyúknak a darabjait külön kötőbe fűzték, hogy fővés közben, ha valamelyik elkészült, szétfőzés előtt kivessék.) A kötőket fára akasztották, s úgy eresztették a fazékba. Időnként kiemelték, s amelyik megpuhult, levették a botról” (Máté Magda).

Az ünnepi asztalra is, régi szokás szerint, többrendbeli abroszt tettek. A fehér selyemmel szőtt *cifracsipkésre* zöld volgával öltött cifrát terítettek, rá pedig narancssárga selymes cifraabroszt. A piros cifrára, hogy díszesebb legyen, még kék selyemmel csillagos mintát is szedtek. Legfelül került a horogolt csipketerítő. Valamennyit úgy terítették egymásra, hogy az alatta levőből bár egy *hüvelykes tenyér* kilátszodjék (171. k). A cifrákat Hegyes Kati szötte, a csipkéket a háznál kötötték. Az édesanya és nagyanya régebbi szöttesei és varrottasai erről az asztalról és ágyról már hiányoztak.

Pedig még nem egy háznál megvannak, megvoltak még 1975 nyarán. Így 1975-ben több alkalmam volt ezeket tanulmányozni, összevetni az 1955-ben látottakkal.

Érdekes, hogy a vetés rendje és ezáltal a színfoltok elosztása, a díszített s az egyszerű piros és fehér foltok, csíkok elrendezése jóformán vidékenként, falvanként, néha egyénekenként is változik.

Valamennyi nagyágyban legalul jött a szalmazsák, egyszerű vagy *bütiüs*, s arra a lepedő. A derekalj, aszerint hogy a szalmazsákra vagy az egész építmény tetejére került (172. k), vagy hogy a párnák hosszában vagy keresztben voltak vetve, egészen más jelleget adott a nagyágyknak (173–177. k).

Ózdon éppen úgy, mint Királyfalván, vagy a mezőségi Vajdakamaráson, de az Enyed mellett fekvő Lapádon hosszában is vetettek ágyakat. Valószínűleg a szegényebb rendű leány, aki csak két vagy négy párnát vitt, vagy az idősebbek, akik már a leányukkal a párnákat is férjhezadták, fordultak ehhez a megoldáshoz. Itt az egyszerűurgyéra tették az alsólepedőt, s arra a derekaljat csíkos főtővel. Ezt lepedőhajtással terítették le, egyik végén piros, másikon fekete takácsszötte főtővel. Az idősek az ágy fejéhez éppen úgy, mint a nyújtóztatóra a fekete, a fiatalok a piros végét tették. Arra fehér-fekete kockás pokrócot, erre piros-fekete, piros-zöld kockás szőrlepedőt terítettek, úgy, hogy a takácsszötteből legalább egy arasz kilátszott. Erre jött a két párna hosszában, már akinek csak két párnája volt. Arra egy újabb ablakos vagy stráfos szőrlepedő, de csak a főtőkig ért el (173.k).

Királyfalván fenyőágas kendervászonurgyéra tették a derekalj varrottast (1890 után szötte főtővel), s arra az egyik végén kivarratos lepedőhajtást. Erre piros-zöld barackmagos vagy borshímes szőrlepedőt terítettek egészen a varrott lepedőfőig. A varratos főtős párnákat erre úgy rakták, hogy az ágy fejénél látsszanak, s az egészlet takarták cifra szőrlepedővel.

Lapádon az 1913-ban született Gazsi Mihályné fejtős párnái éppúgy, mint a 39–40 éves Jakab Istvánné csipkései, szintén hosszában voltak vetve. „Mikor több párnám volt, *keresztbe vetettem*” – adta magyarázatát Gazsiné. Mindkét ágyban *fejesurgyé*, Jakabnénál *fejes derekalj* is volt. Az idősebbnél fonalas, a fiatalabbnál táblásan szőtt gyolcslepedővel volt leterítve. Gazsiné erre tette már hosszában vetve a két fejtős párnát. A *sokszínű táblás* szőrlepedő alól kilátszó fejtős párnaféjek s a tetejére rakott hat kötött kispárna érdekesen keretezte a rojtos szőrlepedőt. Állítólag náluk varrottas vagy szötte *fejeslepedőt* csak halottas ágyra tettek. Jakab Istvánné ágyán a csipkés gyolcslepedőre kiskoszorús szőrlepedőt terített, s arra a hat csipkés párnát hosszában. Ezeket táblás gyolcslepedővel és tarkatáblás szőrlepedővel takarta

le. Az ágy tetején a *darázsűszkes* piros csíkos kendők fehér foltját a szőrlepedők rojtozásán és alóluk kilátszó törtebb vízszintes fehér sávok kapcsolják szervesen a színes építményhez. A felső szőrlepedő fehér függőleges vonalaival a magasra vetett ágy látszatát kelti (174. k).

A keresztül vagy keresztben vetett ágyak közül is az ózdiak a legegyszerűbbek. Kocsis Ferencné szerint Ózdon a vetettágyaknak sok lepedő kellett. Alul tettek egy surgyét s két derekaljat, s „ha rendbe vót a nagyágy, két lepedő már reájött. Legelső a lepedőhajtás, vót olyan, hogy szöttes vót, vót olyan, hogy vett takácsszöttes főtöt mind a két végibe. Közbul a szőrlepedő. Arra kinek kilenc, kinek tizenkét párnát tettek. Hétköznap azokat is leterítették lepedőkkel, hogy ne szállja a por. A párnák hosszúkásak vótak. Aki nek vót, annak egyik végin mind szöttesek, a másik végin mind varrottasak vótak.” Asztalos Erzsébet hét fejtőfőtös s egy takácsszöttes párnával „vetette ki” az ágyát (175.k). Azok alá, a színes szőrlepedőre kitette a széles cifrakendőket is, melyeknek csíkos vége majdan a koporsóból is kicsüng. Most érdekesen kapcsolják össze s emelik ki az alsó lepedőhajtás és a piros fejtős párnák vízszintes, illetve függőleges vonalait.

Legtöbb faluban télire egyszerű csíkosba vagy kockásba öltöztették a nagyágyakat, „télien jó vót a füstnek úgy is”. Érdekes felvetési mód volt, hogy az alsó sötétkockás derekaljra tették a színirejáró, hosszában csíkos párnákat, s azokra a keresztcsíkosnak ható, szintén színirejáró kockás derekaljat (172. k). Nagyágyra „pirosakba szöttek pirosat, halálesetre pirosakba feketét, kockást, párnát, derekaljat”.

Nyáron aztán, pünkösdi meszeléskor „fehérbe tették a nagyágyat”. A szalmazsákra vagy zsákokra felrakták a varrottas párnákat Gogánváralján a főtőjével elől, a bejárat felől. A legtetejére jött a derekalj, az is a főtőjével elől. Arra terítették a két-három szőrlepedőt, a tiszta pirosat, a csíkosat s a kockásat. Az egészet beborították a lepedőhajtással. A varrását annak is elől baloldalt tették. „Hátul tiszta fehérbe vót.” Csak elől a párnák piros (halottas háznál kék) főtőjét fogta össze a lepedőhajtás ugyanolyan színű varrása.

Kis- és Nagykenyén a nagyágyra a módosabbak két lepedőt tettek. Éppúgy, mint a párnákra, egy szöttest és egy varrottast. Mindkettőt a visszáján terítették fel, s a piros szöttes, illetve varrottas végét az ágy elején meg végén a nagykockás szőrlepedőre visszahajtották. A két függőleges, egy határozottabb és egy szaggatottabb pirossal mintegy kiegyensúlyozta a párnák vízszintes vonalát (47. k).

Balavásáron 1975-ben nem győztem a nagyágyakban gyönyörködni. Ott is akadt nem egy olyan, mint a Magyarosi Erzsébeté. Ezt először 1900-ban, majd 1929-ben s utoljára 1949-ben vitték férjhez. A cifrakendők 1925-ben „Sz. E.” (Szalma Erzsébet)-nek készültek (176. k). Abban az időben rojtosak voltak a kendők. A csipkés kendők, párnák, lepedők – általában a csipkés nagyágyak – később jöttek divatba. „Én háború utáni időben mentem férjhez. Akkor még egy méter gócsához is nehezen lehetett jutni. A kisebbeknek aztán készítettek, ami akkor vót divat.” Magyarosi Erzsébet férjhezmenetelekor kapott 10 párnát, ugyanannyi varratos és annyi szöttes huzatot, s *feleslegbe* még kapta a hétköznap használatos *kékeket* s a *pirosakat*. Mind az édesanyját, a Szalma Erzsébetét kapta. Három derekaljat, valamennyit az egyik végén szöttes, a másikon varratos huzattal. Két duszát is kapott, mert „két nagyágy vót öltöztetve. Nagyobb részt mind ez ment: bolondformás, tányé-

ros, tótos után való, és derekaljra a kígyós”. Kétoldalt a két tányéros és a két tótos után való geometrikusabb került, s középen a cserelevelés lazább növényi díszítménye a féloldalt lefutó bolondformás lepedőhajtással cseng össze. A cserelevelések alatt a piros, cifrakockás csíkkal és a nagy névbetűkkel megtört fehér kendő végén a gazdag rojton átvilágító színes vonalak a kendő fehérsége és a színes szőrlepedő között biztosítják az átmenetet. Bár ezen a vidéken egyetlen olyan magasra vetett ágyat sem láttam, mint Széken, Torockón vagy kalotaszegi falvakban, szerintem szépségben ezek a Kis-Küküllő vidéki ágyak is vetélkednek az előbbiekkal.⁵⁹

Kelelmentkén is a párnákat, kendőket „innepek alkalmával, karácsonyra, húsvétra kiteszik, hogy fújja a szél. Így volt ez a szekérre téve, ahogy most van. Csak elegyes vászonnal egy véggel volt lekötve, hogy le ne boruljon.” 1963-ban, „mikor a menyecske idejött”, akkor a csipkés, fodros, kispolgári párna volt kitéve. Elő is húzták a csipkés vetettágy párnái mögül a fodros rózsaszín selyemmel összeállított, színes, papagájos díszpárnát. Most (1975-ben) elővették a régit, amelyiket Mányi néni hozott 1930-ban, és azt tették ki. De akkor még a régi *bazsarózsás* piros-zöld szőrlepedővel együtt volt az ágyon. „Most a száznüstöst teszik. Ilyen madaras, virágos kendőt varrtak akkor [36. k], zsebkendőre is ugyanazt tették, s adták a legénynek. Ha valaki meghalt, akkor fehér abroszra tették, s arra kendőket zászlónak, s avval kísérték a fiatalokat” (Lakatos Mártonné).

Lapádon is *kivetik* még a csipkés nagyágyat. Még a 70-es években is hoztak például Becéből csipkés párnákat. Az idősebbek, így az 1920-ban született Molnár Feri Györgyné Győrfi Kozma Sári még két surgyét tett fejtes fejjel (rajta egy fonalas, egy négynyüstös szőrlepedővel, egy gyapotas, majd egy ötnyüstös szőrlepedővel) a régifajta ágyra. Ezekre került két sorban a hat nagypárna fodros gyolcs-huzattal s egy kicsi a középen. Alatta két négy-szögű csipketerítő, ez már az újabb szokás szerint. A kép melletti széles, piros csikú gyolcskendőt még nagyanyja (mh. 1940-ben, 75–76 éves korában) szötte. A múlt század 80-as éveiben készült kendő végeire már Kozma Sári kötötte a madaras csipkét, hogy vetettágyával összehangolja (177. k). Érdekes, hogy az 5700 lejes *kombinált szoba* rekamiéját is felveti Lapádon Farkas Dávidné Fülöp Ida. Ő kötötte a párnafőket, a madarasat és a csillagost a szomszédokéról, a pókost és a barackmagost keresztanyjától kapta s úgy hozta Becéről férjhez 1970-ben (178. k).

Az öregekhez már nem talál a magasra vetett ágy (179. k), de valamit, bár két kispárnát ők is kitesznek egykori hozományukból. Az 1893-ban született Miklós Györgyné Miklós Anikó az ágyát másfél pászmás piros-zöld kockás szőrlepedővel terítette le. Ezt még az édesanyja szötte 1910 előtt. A kicsi párnákat Anikó néni kötötte s varrta a cifrakendőt 1903–5 között. „Majd szép cifrát vetnek nekem...”

*

A *halottaságy*, a nyújtópad az utolsó állomás. Azt is az alkalomnak megfelelően felöltöztetik. Míg a lakodalomban a szöttek és varrottak pirosak, a halottas háznál a hidegágyon sötétek, kékek, majd feketék.

A lakodalomhoz hasonlóan a halottat a rokonság és az egész falu részvételével kísérik utolsó útjára. A Kis-Küküllő mentén s így Dombón is, „mióta a világ”, a rokonság, 60–80 ház *társulatot* alakított. (Dombón 1955-ben három halotti társulat volt a magyarok között.) A *társulatgazda* tartja számon,

hogy rendre ki menjen *sírt ásni*. Ezért fizetség nem jár. Mindenki becsületének tartja, hogy mikor a *tábla* hozzá kerül, vegye az ásót s menjen sírt ásni. A társulat minden tagja köteles a halottat kikísérni és lapáttal a *takarás*nál segíteni. Aki nem jelenik meg, az 5 lej büntetést fizet. (Azóta az 1889-ben született Kálmán Pálné Bíró Juditot, a híres *fogdosót*, aki a társulati szabályokat ilyen szépen elsorolta, *kikísérték*.)

A nyújtóztatót is magasra vetik, hogy mindenki láthassa, mindenki végbúcsút vehessen a halottól. „Mikor édesapám meghalt 1975. július 4-én – mondta két hétre rá, még az események hatása alatt Koncz Mihályné –, két halottas cifrakendőt tettek a teste alá. *Nyugodjék csendesen* – szedték a végére feketével. Ezzel emelték aztán a koporsóba. Régen fekete pár derekaljat tettek s két párnát a feje alá, fekete szőttest. Mikor a koporsót elhozták, az alatta levő két kendővel emelte négy ember a koporsóba. A halott alá a koporsóba is fekete szőttes párnát tettek. Az asszonyoknak fekete fejkendő vágnak *sarkosan*, s azt teszik. A férfiaknak csak úgy a fekete párnahajat. A pap elé aztán két vagy három abroszt terítettek, egy fehérét, egy szedett csikosat s egy tiszta szedett fekete abroszt” (180. k).

Ha fiatalon halt meg, a hozományát is vitte magával. Ha leánya maradt, csak az *inneplőjét*. A szőtteményeket letették a leányának. „Mikor anyám meghalt, húszéves vót. Szőrabroszt s talán szőrlepedőket tettek vele, de tudom, *szőrgúnyát* tettek, s ami *felvevő ruhája* vót, ami *inneplő ruhája* vót, mindet. Vagy három *lékri* maradt s egy *mejjes ruha*. S vót az a kockás szoknyája, az a fodros. Két kendő vót téve a nyújtópadra, két *inneplő* kendő, avval tették a koporsóba” (Ballai Ferencné, Ózd).

Tehát még a két világháború között, a 30-as évek elején is eltemették vele legszebb ruháit, mint egykoron a harcost teljes harci díszben.

Az ózdiak a nyújtóztató felöltöztetéséhez takácsszőttest vettek Enyeden a vásárban, „a tótoktól”. Vagyis a *tótos szőttest* rávarrták a *halottas lepedőre*, párna- és derekaljfökre. A hosszú nagylepedő egyik végére pirosat, a másikra feketét varrtak (181. k). A derekaljra is úgy húztak két főtőt, egyik végére pirosat, a másikra feketét vagy kéket mind a két végére.

Az utóbbi időben már nem volt minden háznál *halószőttes* vagy *halottas szőttes*. A kendőket elkészítette az asszony, vagy megszövette valamelyik jó szövőasszonnyal, de a nagy darabokat már kölcsön kellett kérni.

„Ha valaki meghótt Lapádon, akkor Mónár Feri Sáriékhoz mentek. Ő már meg is halt 1930-ban, 72 éves korában. Tőlük kérték a párnahuzatot és a lepedőt, amikkel csinálták a halottaságyat. Ha fiatal halt meg, vitték a *pirosat*, ha öreg, vitték a *feketét*. Párnán, lepedőn, derekaljon mind tótos szőttes vót” (Molnár Feri Györgyné). Hajszára ugyanaz a minta, mint Ózdon. A koporsóba kerülő párna mindkét felére húztak főtőt, hogy mindkét oldalán látsszon a takácsszőttes fő. A nyújtóztató a halott fejénél egészen a falat érte. A másik három oldalát a halottas lepedő fogta körül. Az ózdi lepedőhajtástól eltérően itt nem a lepedő két végén, hanem az aljától mintegy három araszra húzódott a tótos szőttes.

Balavásáron a ravatal ajtó felőli végét gyołcs, a két oldalát egy-egy kék vagy piros szőttes lepedővel vonták be, derekaljat s két-három szép gyołcs-huzatú párnát tettek rá. „Bonyhán, Radnóton és Szőkefalván három csipkéslepedővel aggatják be a három oldalát, s egy szép lepedővel” takarták le már 1918-ban. (Úgy látszik, a csipkés „divat” ott már az első világháború idején tért hódított.) „Miután a nyújtópad elkészült, Balavásáron, Kiskenden,

Maroscsapón és Marosugrán négy ember, kettő a hóna alatt és kettő a lábánál, két halotti kendővel, melyet a fiatalasszony első szövése alkalmával sző magának és férjének, Bonyhán hat ember három csíkos kendővel... felteszi a halottat a ravatalra. A kendőket a halott alatt hagyják, s a végeket szépen leterítik a koporsó oldalán..." (Sámuel Aladár, 96–97), s azzal teszi be a földbe.

Lapádon 1975 augusztusában sajnálattal hallottam, hogy az utolsó *cérnás hadiinget* két hete a 85 éves Feri Mártonné Farkas Katival temették el. Mert *halni* jó előre félretette a fekete cérnás hadiingét. Annak még fekete cérnás, varrásos volt a mejeje és az ujja. Fekete ráncos fersinget adtak rá, fekete ráncos ruhát kötöttek eléje, s fekete kendőt a fejére. A régieknek itt is fekete, a fiataloknak piros fejtős kendőt tettek a dereka alá, azzal emelték a koporsóba, s azzal el is temették.

Kiskenden is, akinek még van bundás inge, azt *teszi halni*. Az 1890-ben született Menyhárt Kata néni meg is mutatta a bundás ingét, fekete kötött szvetterét, szörkendőjét, selyemszoknyáját, amelyet majd ráadnak... mi-
kor majd a házat *fehérbe öltöztetik* (182. k).

Nagykenden 1972-ben halt meg Sütő Erzsébet, az egykori híres varrasszony, öregségére már másnak nem dolgozott. Leánya nem lévén, ellátta varrottasokkal menyét és annak kilenc testvérét (15. színes). Ravatalán már bolti párna és szemfedő, de a kockás derekalj, a két párna s a dereka alatt a cifra szedett halókendő még a régi volt (183. k). „Zeyk nagyanyám szötte az egész rokonságnak a halottas szerelést” (Rüsz Károly, Nagykend). Ha valaki a rokonságból meghal, ezzel öltöztetik a nyújtóztatót, a régi szokás szerint.

*

Mielőtt a szép régi szöttes és varrottas darabokat elmállasztaná az idő vagy a föld, igyekeztünk bepillantást nyújtani a Kis-Küküllő vidéke szövés- és varromművészetébe. Az elénk táruló rendkívül értékes népművészeti anyag tanúsítja, hogy e vidék méltánytalanul kerülte el mindaddig a kutatók figyelmét. (E tanulmány természetesen csak töredékében tudta felvillantani a Kis-Küküllő vidéki szöttes és varrottas hagyományokat.)

Elmélyültebb elemzést igényelne az a folyamat is, amely napjainkban játszódik le a vidék falvaiban (184. k).

Rövid, kérészerű divattal volna-e dolgunk?

Vagy e vidék lakosainak helyes esztétikai ösztöne rátalált volna a régi és az új korszerű ötvözésének útjára?

Korai volna még határozott választ megfogalmazni.

Sikerül-e a helybeli értelmiségieknek, nevelő munkával és elsősorban egyéni példamutatással, véglegesen visszahelyezni jogaikba ezeket az értékeket? (16. színes)

Kialakítja-e a mindennapi élet azt a helyes szemléletet és gyakorlatot, amely nélkül a népi hagyományok élesztgetése üres divattá silányul?

Lassú folyamat, amely kitartó, tudatos munkát igényel. Ha életképesnek bizonyul, alkalmas lehet arra, hogy az újraélesztett régi értékeket szervesen összekapcsolja a modern korok célszerűség diktálta igényeivel. Sajátosan egyedit – a mi esetünkben: Kis-Küküllő vidékit – teremthet, amelyet minden vidéknek ki lehet és ki is kellene alakítania (185. k).

ADATKÖZLŐK

Ádámos:

Csíki Istvánné Füleki Zsuzsa (sz. 1904)

Balavásár:

Albert Istvánné Bíró Márta (1908)
Borsos Albertné
Koncz G. Jánosné (1938)
Magyari Jánosné
Máté Mihályné Balogh Erzsébet (1910)
Szabó Györgyné Magyarosi Erzsébet (1931)
Szabó Mihályné Balogh Erzsébet (1910)
Szalma Györgyné Szalma Mária (1910)
Szalma Lászlóné Szalma Erzsébet (1933)
Török Istvánné Takács Kata (1933)

Dombó:

Bitai Károlyné Bényi Márikó (1883–1970)
Ghiurghian Vironica (1873)
Jó Jánosné Csíki Klára (1936)
Jó Jánosné Kálmán Mária (1911)
Kálmán Pálné Bíró Judit (1889)
Keszeg István (sz. 1910-ben Gálfalván)
Keszeg Istvánné Mátyás Mária (1912)
Miklós Györgyné Miklós Anikó (1893)
Miklós Györgyné Molnár Anna (1923)
Miklós Gyurka Jánosné (1888)
Miklós Jánosné a György Miklós Ilona (1928)
Miklós Józsefné Kőműves Miklós Irma (1913)
Miklós Mária (1909)
Miklós Máriskó (1894)
Miklós Sándorné Miklós Anna (1920)
Miklós Zsigmondné (1902)
Szabóné Mátyás Judit (1889)
Székely Irén (1933)
Székely Zsigmondné Miklós Gizi (1916)
Veres Viktorné Keresztes Margit (sz. 1937-ben Kiszgörgényen)

Gogán:

Volkán Andrásné

Gogánváralja:

özv. Béres Istvánné Fábíán Miklós Mária (1870)
Koppán Gyurka Istvánné Fábíán Mária

Nagy Imréné Nagy Mária (1889)
Nagy Istvánné Török Róza
Nagy Mária (1884)

Kelementelke:

Botos Kelemenné Koncz Magda (1935)
Gecse Jánosné Rostás Margit
Fazakas Mihályné Nagy Kata (sz. 1925-ben Balavásáron)
Kerekes Józsefné Lakatos Boriska (1927)
Lakatos Istvánné Koncz Irén (1941)
Lakatos Mártonné Orbán Mária (1910)
Ravasz Andrásné Orbán Magda (1947)
Ravasz Jánosné Koncz Irma (1938)
Ravasz Z. Mihályné Molnár Gizella (1921)
Ravasz Pálné Koncz Erzsébet (1903)
Ravasz Rudolfné Pongori Ella (1934)

Királyfalva:

Bandi Jánosné
Fazakas Mártonné Bandi Klára (1927)
Miklós Ilona (1934)
Miklós Pálné Murza Mária (1881)

Kiskend:

Albert Jánosné Kovács Mária (sz. 1927-ben Kelementelkén)
Albert Jánosné Magyarosi Borbála (1903)
Dali Jánosné Menyhárd Kata (1890)
Hegyes Istvánné Szolga Kata (1910)
Hegyes Józsefné Szolga Kata (1890)
Lajos Istvánné Albert Mária
Magyarosi Jánosné Hegyes Kata (1918)
Máté Mihályné Koncz Erzsébet

Nagykend:

Balázs Borbála (Céder Bori) (1928)
Balázs Sándorné Magyarosi Kata (1908)
Koncz Istvánné Magyarosi Szócs Erzsébet (Szócs Pendzsi) (1906)
Koncz Józsefné Rózsa Erzsébet (1930)
Koncz Mihályné Kalimpa Koncz Kata (1913)
Koncz Sándorné Szepi Nagy Kata (1908)
László Jánosné Gergely Erzsébet (1910)
László Lászlóné Simon Erzsébet (1934)
Magyarosi Istvánné Demeter Borbála (1885–1957)

Máté Istvánné Török Kata (sz. 1889-ben
Balavásáron)
Máté Magda (1955)
Péterfy Lászlóné Dabóczi Irén (sz. 1914-ben
Kolozsváron)
Rüsz Károly (1937)
Rüsz Károlyné Pál Teréz
Szász Jánosné Koncz Kata (1923)
Szász Károlyné Menyhárd Erzsébet (1949)
(1975-re közigazgatásilag a két falut Kend
néven egyesítették)

Kund:

Susana Kenstlär Walthitten
Sara Tausch (1927)
Rozina Zelty (1906)

Küküllővár:

Csíki Istvánné Kurátor Lengyel Anna
(1927)

Magyarózd:

Asztalos Istvánné Magyar Erzsébet (1899)
Ballai Ferencné Kóródi Ilona (1931)
Horváth Ferencné Kóródi Jolán (1936)
Horváth István (1909–1977)
Horváth Istvánné Bíró Kata (1916)
Kertész Jánosné Magó Erzsébet (1892)
Kocsis Ferencné Bács Erzsébet (1895)
Kocsis Ferencné Kertész Erzsébet (1913)
Kocsis Kata (1885)

Magó Ferencné Varró Nagy Rebeka (1918)
Pataki Józsefné Asztalos Erzsébet (1937)
Varró Istvánné Ballai Kata (1906)

Magyarsáros:

Bandi Zsuzsa
Csucság Dénesné
Kolozsvári Józsefné

Magyarlapád:

Bíró Andrásné Molnár Irén
Farkas Dávidné Fülöp Ida (sz. 1953-ban
Becében)
Feri Györgyné Turzai Teréz (1928)
Feri Jánosné Sárközi Ráki
Gazsi Mihályné Gergely Kata (1913)
Jakab Ferencné Gyórfi Kata (1908)
Jakab Istvánné Keresztes Sára (1936)
Keresztes Ferencné Szolga Jakab Zsuzsa
(Munka Zuzska) (1913)
Kis Ernő Amerikás
Kis Mártonné Szabó Kata (1918)
Molnár Feri Györgyné Gyórfi Kozma Sári
(1920)
Nagy Józsefné Szilágyi Zsuzsa (1928)
Székely Györgyné Turzai Mária (1898)
Szilágyi Dánielné Deák Barta Kata (1896)
Szilágyi Györgyné Keresztes Erzsébet
(1927)
Szilágyi Istvánné Molnár Feri Kata (1902)
Szilágyi Mártonné Kozma Sára (1907)

JEGYZETEK

¹ Köszönöm mindazoknak, akik a Kis-Küküllő vidéki múzeumi vagy helybeli ehk. klenódiумok és levéltári adatok tanulmányozását és felhasználását lehetővé tették. Különösen: az Erdélyi Néprajzi Múzeumnak (ENM) Kvár., a Magyar Néprajzi Múzeumnak (MNM) Bp. és az Udvarhelyi Múzeumnak (UM).

² Köszönöm a tanulmány végén felsorolt valamennyi adatközlőnek, hogy ládáik és emlékeik mélyéből olyan készségesen bocsátották rendelkezésemre féltve őrzött családi ereklyéiket és közhasználatú tárgyaikat.

³ A vonatkozó levéltári adatokat dr. Kós Károly, Nagy László és Szabó T. Attila volt szíves átengedni.

⁴ Bandi Dezső: *Népművészet*. Vörös Zászló (Marosvásárhely) 1969. III. 7. Bandi Dezső évtizedeken keresztül mint a Magyar Autonóm Tartomány, majd a Maros-Magyar Autonóm Tartomány, végül pedig (más munkakörbe kerüléséig) mint Maros Megye népművészeti szakirányítója felbecsülhetetlen munkát végzett a népi értékek összegyűjtésében és alkalmazásában. Tanfolyamok szervezésével, a hagyományos háziipari központok – többek között éppen Balavásár és környéke – közvetlen irányításával számos vidéken fellendítette a szövés, hímzés, fafaragás stb. mesterségét, s újra keresethez juttatta sok-sok falu asszony-népét.

⁵ A gyapjú jelentőségét az is fokozta, hogy szükség esetén gabonára is cserélhető volt. Pl. Kiskenden 1757-ben „az buzáért... 11 gy. Gyapjat” adtak. (A gyapjúval, a kenderrel,

valamint a gyapot házi feldolgozásával kapcsolatos valamennyi adat Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár III.* – szerkesztés alatt levő – kötetéből való. A továbbiakban Szabó T. Attila: *EMSZT III.*)

⁶ Szentdemeteren, az egykori szomszédos Udvarhelyszékből 1744-ben fordul elő „Gyapjú nyíró Czigány olló”. Szabó T. Attila: *EMSZT III.*

⁷ Fábián Béla: *Nagykend helynevei.* Kolozsvár 1939. Idézi Péterfy László: *A nagy-kendi református egyházközség története* (1960) c. kéziratában. Ide vonható még az EMSZT *kender* címszavának adataiból: 1718. Nagykend: „A Kender Nyilakban”; 1723. Harangláb: „Egy darabocská kendernyil”; 1679. Désfalva: „Az kenderben menő országgh uttya”; 1672. Ádámos: „A dombai kender feoldek”; 1765. Balavásár: „A kender dezmat pediglen ami volt azt is igazán ki adtam otod fell kalangyából tizenegy főt.” 1804. Ádámos: „Hordás, szüretezés, kendernyövés, áztatás és tilolás, fonás”; 1736. Mikefalva: „Kendercsináló tiló.”

⁸ Imreh István: *A rendtartó székelly falu.* B 1973. 327.

⁹ A nyüstöt cérnázott gyapjú-, kender-, majd gyapotfonalból, fatű segítségével *nyüst-kötő-lapockára kötötték, urkolták.* „Mikó kettős nyüstöt kötök, akkó kettőt, mikó négyes, akkó hármat urkolok” (Hegyes Józsefné, Kiskend).

¹⁰ A nyüstön is 3 szál 1 ige, s 10 ige 1 pászma.

¹¹ Konetzni Ignác takács levele az Iktári gr. Bethlen család levéltárából, 1843-ból. Szabó T. Attila: *EMSZT I.* 1975. 64.

¹² *A Dombai Unitaria Ecclesia Keonyve... Kezdetett... az 1753-dik Esztendőben,* Dombó Ekh lt.

¹³ Uo. Dombó Ekh lt. De „Gyapottal bellett *sáhos*” abroszt adatul már 1588-ból az EMSZT III. A XVII. sz. közepéről Nagy László is említi „*Sáhos kékes abroszt*”: *Kisküküllő-menti mozaikok a XVII. sz. második feléből.* (kézirat)

¹⁴ Dadai János Küküllői ref. egyházmegye esperese (Küküllővár székhellyel; mh. 1668-ban) inventáriuma (a továbbiakban Dadai inventáriuma) Bonyha, Harangláb, Királyfalva és Tereme templomi textíliáiról; idézi Nagy László.

¹⁵ *Neuestes Weber- und Musterbuch die Leinen-, Baumwoll- und Damast-Weberei.* Ulm an der Donau 1841.

¹⁶ *Kendi Általános Iskola – Maros megye – fényképalbuma.* Készült a Jóbarát „Többsincs királyfi” versenyére. 1974. „A gyűjtőcsoport tagjai: irányítója: Rüszt Terézia oktatóparancsnok, felelőse: Magyarosi Erzsébet VII. o.t., tagjai: Albert Aranka, Albert Lente, Demeter Ibolya, Máté Domokos és Rüszt Hajnal” pionírok.

¹⁷ A XVIII. sz. derekán az udvarházakban is készült fehér ványolt posztó. Kiskenden 1753-ban „18 gyapjúból szóttem fejr posztót döröckölve 28 és fél sing”. EMSZT III.

¹⁸ Kós-Szentimrei-Nagy: *Kászoni székelly népművészet.* B 1972. *Szöttes és varrottas munkák* c. fejezet 82–93. színes.

¹⁹ Helyszíni gyűjtés 1953-ból és 1972-ből.

²⁰ Saját gyűjtés 1953-ból.

²¹ Széki gyűjtés 1958-ból és 1973-ból.

²² A szálfonalat s különösen a szövfonalat, „hogya a nyüstben jól járjon”, szövés közben „ki kellett kenni”. Kenőnek „vízben lenmagot főztek, s avas zsirt is tettek bele, hogy jobban sikuljon. Akkor leforrázták vele a búzakorpát. Mikor kihült, két *gyökérkefével kikenték* a nyüstök és a hátsó hasajó között. A kenő meg is száradt, amíg egy *eresztést* beszöttek” (Magyarosiné Hegyes Kata, Nagykend).

²³ *1695–1740 közti egyházi adományok.* Dombó Ekh lt.

²⁴ A *fejtfötös* és *sokcsikos* párnákat, függetlenül a színüktől, egyszerűen *pirosnak* is nevezték.

²⁵ A *háromcsikos* megfakult *keskenypárnákat* 40, az *ötcsikost* 50 lejért árulták Nagy-kenden 1976-ban.

²⁶ *1695–1740 közti egyházi adományok; A Dombai Unitaria Ecclesia Keonyve... Kezdetett... az 1753-dik Esztendőben.* Dombó Ekh lt. és *Egyházi Klenodiumok: 1739.* Nagykend Ekh lt.

²⁷ *Ingó Jók. Szőnyegek, Abroszok, keszkenők, kendők. 1802.* Dombó Ekh. lt.

²⁸ Kós-Szentimrei-Nagy: 1972. 202. 62. r.

²⁹ L. *Készítsünk magunknak torockói szemesvarrást* c. írásmat: Dolgozó Nő 1970. 11. sz.

³⁰ 1973-ban Szász Miklósné Minyától gyűjtöttem Magyarón.

³¹ Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* V. Bp. 1913. 4. Küküllő 839–971.

³² Palkó Attila: *Varrottások Magyaró népművészetéből.* Vörös Zászló 1972. IV. 2; Uő: A Dolgozó Nő 1972. 4. sz. *Ne menjen feledésbe* c. rovatában; Palkó Attila–Zsigmond

- József: *Édesanyám rózsafája* (részlet Magyaró falu monográfiájából). Művelődés, 1972. 4. sz. 13.
- ³³ DMC = Dollfus Mieg et Co. Mulhous France, híres kézimunka-fonalgyár védjegye. A két világháború, között Erdély-szerte használt fényes, szintartó hímzőfonál közismert neve.
- ³⁴ Ferencz Kornélia – Palotay Gertrúd: *Hímzőmesterség*. Bp. 1940. 21. kép.
- ³⁵ Kós – Szentimrei – Nagy: *Szilágysági magyar népművészet*. B 1974. 141.
- ³⁶ Kós – Szentimrei – Nagy: 1972. 205.
- ³⁷ Palotay Gertrúd: *Ozmán-török elemek a magyar hímzésben*. Bp. 1940.
- ³⁸ Molnár István és Molnár Kálmán: *Sóvidéki keresztzemesek*. Csíkszereda 1971. 43. t.
- ³⁹ Ua. címlap és 47. t.
- ⁴⁰ Velencei mintakönyvek: Nicolò Zoppino: *Esemplario di lavori*. Venezia 1530; Giovanantonio Tagliante: *Esemplario nouvo che insegna alle Donne a cuscire, a reccamare et a disegnare a Caiscuno*. Vinegia 1531; Giovanandrea Vavassore: *Esemplario di lavori*. Vinegia 1532. Közli Balogh Jolán: *A népművészet és a történeti stílusok*. NéprÉrt. 1967. 73–166.
- ⁴¹ Palotay Gertrúd: 1940. Uő: *Török hagyaték a kalotaszegi hímzésekben*. NéprÉrt. 1937. 1–2. Radu Florescu – Ion Miclea: *Prezențe musulmane în România*. B 1976.
- ⁴² Jajczayné Kanyó Erzsébet: *A keleti szőnyeg*. Bp. é. n.; Werner Grote-Hasenbalg: *Meisterstücke Orientalischen Knöpfkunst*. Berlin 1921; Neugebauer-Orendi: *Handbuch der Orientalischen Teppichkunde*. Leipzig 1922. stb.
- ⁴³ V. J. Jakovlevoj: *Vologodszkaja i jaroszlavszkaja narodnaja vüsvka*. Moszkva 1955; I. J. Boguszlavszkaja: *Ruszkaja narodnaja vüsvka*. Moszkva 1972.
- ⁴⁴ Balogh Jolán: 1967. 157. A négy kettős ágból álló csillag-motívumot ezenkívül éppúgy megtaláljuk a máramarosi szőnyegben, mint a barcasági szász hímzésekben: Marcela Focşa: *Scoarțe românești din colecția Muzeului de artă populară al R. S. României*. B 1970; Herta Wilk: *Siebenbürgisch-Sächsische Leinwandkerenien aus Tartlau*. B 1975. De kedvelt díszítőeleme az észt kötött kesztyűknek, a Twer-tartományi hímzett fejkendőknél (ahova a cári Oroszország a XVI. századtól a karélokot telepítette), az udmurt inghímzéseknek, a kaukázusi szőnyegeknek stb. K. Konsin: *Silmkoeesemed*. Tallin 1972: „Többek között a nyolcágú csillagnak a néphitben mágikus erőt tulajdonítottak” 37.; *Kalinszkaja narodnaja vüsvka*. Moszkva 1955; V. N. Belicer: *Narodnaja odeszda udmurto*. Moszkva 1951; Neugebauer-Orendi. – Éppen a változatok nagy száma és az általános elterjedése alapján talán nem lehet ennyire egyértelműen egyetlen forrásra, a velencei mintakönyvekre visszavezetni. Megkockáztathatjuk azt a feltevést, hogy ezeknek a mintáknak és a velencei mintakönyveknek közös forrása a számtalan változatban élő kelet-, közép- és délkelet-európai mintakincs. Valószínű, hogy ott nyomtatták ki először, mivel a technikai feltételek adva voltak.
- ⁴⁵ Divald Kornél: *Régi bakacsinszövetek*. Magyar Iparművészet XI. 262; Percel Erzsébet: *Szóttesek*. Bp. 1962.
- ⁴⁶ *Tulipántos, csillagos, merőhimes...* c. tanulmányomban: Művelődés 1973. 3. sz. 41–43.
- ⁴⁷ Malonyay Dezső: *A magyar nép művészete*. II. Bp. 1909. 371. kép. Székelyföldre került trencsényi varrás negatívja. Különösen a vonalas rajznál szembetűnő a hasonlatosság (29. r). Jóval egyszerűbb pozitív formájával Lapádon is találkoztam.
- ⁴⁸ Viski Károly: Magyar Népművészet VII. *Székely hímzések* I. Csik megyeiek. Bp. 1924; Dajaszászné Dietz Vilma–Palotay Gertrúd: *Keresztöltéses székely hímzések*. Kv 1943; Csiszér Imre–Kovács Dénes: *Csikszentkirályi keresztzemesek*. Csíkszereda 1975.
- ⁴⁹ Csulak Magda–Gazdáné Olosz Ella: *125 magyar szálánvarrott hímzéminta*, Sepsiszentgyörgy 1972.
- ⁵⁰ Kocsis Antalné Kunszabó Júlia: *Székely varrottas minták*. Bp. 1975.
- ⁵¹ Balogh Jolán: 1967. 158. A váltakozó ritmusú indavonal az olasz faragványokon kívül megtalálható a spanyol és görög hímzésekben is: Bossert: *Volkskunst in Europa*. Berlin 1926. Erdélyben számtalan változata él népi és törökös úrihímzésekben (lásd idézett munkák több helyén). Így ezeknek változatait Spanyolországtól Közép-Ázsiáig nyomon követhetjük: Bossert; Palotay 1940; Neugebauer-Orendi stb.
- ⁵² Palotay Gertrúd: *Mezőségi magyar hímzések*. Kv 1943.
- ⁵³ Az 1736-ban készült igen érdekes dobokai úraszalterítőt elsőnek Kelemen Lajos közli: *Régi egyházi varrottások*. Pásztortűz 1929. III. 10. 118–119; részleteiben Palotay Gertrúd: *Szolnok-Doboka magyar hímzései*. = Szolnok-Doboka magyarsága. Ds–Kolosvár 1944. a 184, 207. fk. 268, 274; valamint a Darkó–Debreczeni gyűjtemény 255. fk.
- ⁵⁴ *Csipkeművészet*. Vezető az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeiben. Bp. 1932. 7.
- ⁵⁵ Csilléri Klára: *A magyar bölcső eredeti formája*. NéprÉrt. 1966. 5–48.
- ⁵⁶ Helyszíni gyűjtés 1953-ból.
- ⁵⁷ 1969-es gyűjtés.

⁵⁸ Szabó Mihályné, Szalma Györgyné, Török Istvánné és Magyar Jánosné Balavásár, egymást kiegészítve közölték.

⁵⁹ A nagyágyat régen itt is *mennyezetesen* vetették. A négy lábat karókkal felfelé megnyújtották, azokra deszkát fektettek s erre jöttek a lepedők és a párnák egészen a mennyezetig. (Lásd az előző, *Lakásbelső* c. tanulmányt.)

A KÉPANYAGGAL KAPCSOLATOS MEGJEGYZÉSEK

4. k. Dali Jánosné Menyhárd Katának (sz. 1891-ben) készítette első szeretője, Szakács János 1904-ben.

15. k. Halottas sáhos kendő (részlet) fekete csíkkal. Készítette Sütő Jánosné (1868–1948) fiatalasszony korában.

16. k. Nyers gyapot felvetővel és kísérővel meg fehér felhányóval készítette Hegyes Istvánné 1931 előtt.

17. k. Nagycsillagos recetáblás úrasztalterítő. Lenvászon alapon világos és sötétzöld úrihímzés nagycsillagos recebetétekkel. Ezeknek mintáját kendervászon alapon szőrfonallal hímelve is ismerjük Orosházáról: *Magyar népi díszítőművészet*. Bp. 1954. 136. k; és fejtős változatát Árapatakról: Csulak–Olosz: 96. r. a 71. lapon; valamint a mezőségi Sajóudvarhelyről: Palotay: 1944. XLIV. t.50. k.

18. k. Skófiummal hímzett, bibliai idézetekkel televarrt fehér lenterítő csipkebetétekkel. Körfelirata: „Engem tsináltatott Isten dicsőségére az ózdi reformata Isten ekléziája. M. b. Radák Ádám szerelmes házastársa Pekri Erzsébet Terézia ezerhétszázharmincadik esztendőben. Sz. Mihály havában.”

20. k. „Ez piros szedett, de szőtték feketében is. Mindenki szőtt egy pirosat is, hogyha véletlenül fiatal hal meg a háznál.”

28. k. Keszeg Istvánné Mátyás Mária nagyanyja szötte, a csipkét már édesanyja kötötte a század elején. (Népművészeti kiállításon díjat nyert darab.)

31. k. Fekete felvető és kísérővel piros-lila kockás. Körben és a négy sarkán keresztül ugyanolyan színű szövött rojttal készítette Hegyes Istvánné.

32. k. Délutánonként, ha egyéb munka nem volt, Balavásáron még 1975-ben is kiültek az utcára rojtot kötni, kosarat fonní.

33. k. „Aki sajnálja a fonalat venni a zsáknak, az *elgálicolja*” (Hegyes Kati).

42. k. Vetettágy keresztbevetett fejtőfőtös párnákkal. Mellette Pataki Józsefné Asztalos Erzsébet ujjú ingben, szötte fersingben és kicsi gyöngyös lájában. Előtte varratos ruha.

43. k. Készítette Hegyes Kati dédanyja a múlt század 70-es éveiben. Régen a módosabbak adtak egy rend piros, egy rend kék és egy rend elegendő szöttest (párna, derekalj és lepedőhajtást).

43/a. k. A csipkés párnához ilyen derekaljat tettek. Készítette Hegyes Kati 1932-ben, 14 éves korában.

47. k. Először Szócs Pendzsi vitte férjhez 1924-ben, majd leánya, s utoljára unokája, Szász Károlyné Menyhárd Erzsébet (sz. 1949-ben). Egyetlen párnát, a közbelső sor legalsóját adta az anyósa. A két *cserelevelest* s a két *írás után* valót ő hozta férjhez.

48. k. Keresztcsíkos lepedőhajtás volt a múlt század végén.

51. k. Nyers serített gyapot feleresztő és kísérő, szapulatlan kenderrel verve. Színes csík nélkül még 1973-ban is szőtték. Ózdon ez a minta majd minden háznál megtalálható.

53. k. *Koszorús cifra* alapon, fekete szedéssel. Bordó szedéssel úrasztalterítőnek is szőtték.

58. k. A középintát 1880 körül varrták. A székfűs mesterkét már ebben a században hímezték rá. Magyarlapádon szimmetrikus változatát készítették abban az időben, szintén mesterke nélkül. Vö. Sz. J.: Lapádi *nyolc kicsirózás* párnaféj. Dolgozó Nő 1976. 1. sz. 18. *Ne menjen feledésbe* c. rovatban.

59. k. Fábián Miklós Bori varrta 1864-ben, vékony kendervászonra *aggasztalással* és *keresszettel*. Unokahúga, a 85 éves Fábián Miklós Márta tulajdona volt 1955-ben. Magyarón *ászlós* (zászlós) néven madaras és ágas mesterkével is készítették (Palkó: Művelődés 1972. 8. 42. 1/a).

60. k. Hagyult piros fejtővel, három szél kendervászonra hímezték (138x140 cm) s tótos csipkével foglalták össze. MNM lt. 86879.

67. k. Kelemen Lajos közeli változatára figyelt fel a mezőségi Ajtonban. Szerinte „Főnevezetessége az, hogy a gránátalmaszerű főmotívumával egyik legrégebbi darabunk, mely egy régi népies elemet selyemhímzésben tartott fenn”.

68–69. k. E terítők képét Palotay is közli: 1940. 11, 11/a (részlet) és 140. k. Disznajón és Magyarón több népi változatát készítették. Palkó: *Magyarói varrottások*. Magyarói falumonográfia (kézirat), és saját 1977-es gyűjtés.

70. k. Az Új Idők Kézimunka Könyve. Bp. 1935. XIX. t. 3. kép. Zetelaki (Hargita megye) változatát Cs. Gergely Gizella–Haáz Sándor közli: *Udvarhelyi varrottások*. B 1976. 8. t.

72. k. „A *töbeliket* megcsinálták mindig vasárnaponként előre, s egy dobozra felcsavarták, hogy hétköznap a munka szaporábban menjen. Régen ugyanis a varrás is tilos volt vasárnap.” A töbéli fejtő s általában a nagykendi írás után való készítéséről már tettem említést a Dolgozó Nő 1976. 7. sz. 18. *Ne menjen feledésbe* című rovatban.

90. k. E rúdravaló ágazását a Kis-Küküllő mentén előszeretettel alkalmazták kendőn (87. k), derekaljfőtőn (42, 44. r) és asztalfutón egyaránt (47. r.).

93. k. Egyszínű piros változatát *régi székely minta* néven Molnár István közli a Sóvidékről (44. t.) és *repülőcsillagos* néven Csiszér–Kovács Csíkszentkirályról (9. t.).

94. k. Molnár István *Sóvidéki keresztzemesek* című kötetében Atyháról a háromsorost *kicsirózás* (10. t.), az ötsorost *macskanyomos* néven említi (45. t.). A csillagos és a kicsirózás mintának számtalan szövött és varrott változata ismeretes.

95. k. *Patkós, kakastarás* vagy *sárkányfejés* néven egytől ötsoros változatait Erdély-szerte mindenütt megtaláljuk. Bővebben lásd a Kós–Szentimrei–Nagy: 1974. 176: 29. k. (Állítólag ez a minta a kínaiaknál az örök élet útját jelképezte.)

96. k. Lapádról gyűjtöttem ennek 1918-ban készült negatív változatát, vagyis az eredeti trencsényi hímzés szellemében készült mintát.

97. k. Balavásárról Palotay–Szabó 1941. közöl még ilyen lepedőhímzést (76. ábra 25. lapon), valamint Molnár István a Sóvidékről *régi székely minta* néven a címlapon és a 47. t.

98. k. Palotay–Szabó 1941. Balavásárról (82. ábra) és Felenyedről – Alsó-Fehér megye – (81. ábra) közölt ilyen hímzéseket. Mindkettőt Balavásár környékinek tulajdonítja. Cs. Gergely–Haáz (*Udvarhelyi varrottások*, 1976). Felsősfalváról, Zetelakáról és Vargyasról közölt változatával bizonyítható, hogy ez a hímzéstípus a Mezőségtől Erdővidékig ismert volt. Természetesen az egyes vidékek jellegét mindenütt megőrizte. Valamennyi között a Balavásár környéki volt a legdúsabb, legtöbb szállal hímzett láncöltéses.

99. k. „Utoljára akkor volt elővéve”, mikor Horváth Ferencné Kóródi Jolán hozta férjhez 1954-ben. „Az egyik nagyágy régiesen volt felvetve, csíkos szöttes párnákkal, s azon volt ez a *lepedőhajtás*. A másik *újmodi* volt: *kerek párnákkal*, hímzett lepedőhajtással s alul varratos szőrlepedővel.”

100. k. „Simfy Anna 1848.” Dombó Ehk It. (Kós Károly felv.) Ezt a mintát abroszrózsának a szilágysági Kémerről is rajzolta Debreczeni László (D–D. gyűjt. Kv). Istvánházán szakaszos elrendezéssel varrták párnavégre (ENM It. N. 249). Több változatát *bokrétság* vagy *kisbokros* néven közöltem a Szilágyságból (Kós–Szentimrei–Nagy 1974. 176. 30. k). A Mezőségről Palotay–Szabó 1943, Szépkenyerüszentmártonból (VII. t. 19. k), Csulak–Olosz Árapatakról (88. t.) közli. A Brassó megyei Alsórákoson Kócs Károlyné tulajdonában fennmaradt 1709-ben hímzett abrosz bizonyossága szerint (Pop Katalin tanítónő szóbeli közlése) ezt a rózsát a XVIII. sz. elején már házilag festett kendercérnával csepűvászónra is varrták. A fenti adatok azt mutatják, hogy ezt a mintát Szilágytól Brassó megyéig ismerték és abroszra vagy párnára, terület díszként vagy szakaszos elrendezéssel idestova 270 éve alkalmazzák.

105. k. Istvánházi párnafőtő a közép mintából vett ágazással. Árapatakról *botos-tökös párnabűt* mintának közli Csulak–Olosz: 55. minta. Almaleveles mesterkével szegélyezett párnacsúp hímzést mutat be Viski Károly az Alsó-Fehér m. Miriszlórlól: *Diszítőművészet*. A Magyarság Néprajza (Bp. 1942) II. XXXIV. t.

110. k. Erdély-szerte igen kedvelt minta. Szilágyban szövött és varrott változata egyaránt előfordul. Bővebben Kós–Szentimrei–Nagy 1974. 175: 14. k. és a 177. lapon.

115. k. Egyirányú és szembefordított változatát Szilágyban lepedőszélen és párnavégen egyaránt kedvelték. Uo. 42–43. k.

116. k. Három kelengye tárgyát képezte, először a századfordulón, aztán 1925-ben, végül 1949-ben Szabó Györgyné Magyarosi Erzsébet vitte férjhez a 118, 119, 125, 126, varrottas darabokkal együtt.

116/a. k. Az előbbi szokatlan változata szarvasos széllel.

117. k. Derekalj-, párna- és lepedőfő gyakori mintája Ózdtól Kelementelkéig, Ózdon *ökerhugyas*, Kenden *kígyós*, Kelementelkén *cserелеveles* néven ismerik. Balavásár környékén egyirányú, Ózdon kétirányú mesterkével, Szilágyban leggyakrabban mesterke nélkül készítették.

118. k. *Görbeinü cserelevelés* vagy *sarmaságiforma* néven Szilágy egyik legkedveltebb mintája. Kós-Szentimrei-Nagy 1974. 34–37. k. és a 177. lapon. Régi rececsipke mintának közli Kerégyártó Adrien a *Muskáti* I. évf. 3. szám 16. lapján. A kalotaszegi Bikalon színes templomi terítő hímzéseként láttam ezt a mintát.

119/a k. Ezt a mintát Palotay-Szabó is bemutatja 1941. 28:86/a.

120. k. A Sóvidéken a kerekesebb aprórózsás változatát nevezik *macskanyomosnak*. Ezt a mintát más mesterkével Atyháról *gerezdes* néven közlik. Molnár 45. és 24. tábla.

121. k. Általánosan elterjedt minta. Kászonjakabfalván *tótos*, Árapatakon *veszettutas*, a bukovinai Andrásfalván *kockás-virágos* és *vízfolyásos* néven egyformán szőtték és varrták. Hertelendfalván is *csillagos* a neve.

122. k. A Mezőségen és a Székelyföldön is általánosan kedvelt minta. Kétsoros *aprócsillagos* változatát ismerjük Buzából. Palotay: *Szolnok-Doboka magyar hímzései*. XXXIV. tábla. Siklódról (2. t.) háromsoros piros-kék, valamint Árapatakról tiszta kék változata jelent meg. Csulak-Olosz: 24 : 14. r. A helybeliek az előbbit *macskanyomos*, az utóbbit *csillagos* néven ismerik. Kászonimpérből viszont a kétsoros egyszínűt *kiscsillagos* (203: 63. r), a négysoros piros-kéket *sűrűcsillagos* (208: 67. r) néven közöltük: Kós-Szentimrei-Nagy 1972.

123. k. Felsősfalváról *nagyványeros* néven Molnár István közli: 40. t. Szedettes változatát *libazuzos* néven a szilágysági Erkedről közöltük: Kós-Szentimrei-Nagy 1974. 144: 11. r.

124. k. Ennek a mintának szövött, varrott vagy kötött változatát számos vidékről ismerjük. A Sóvidékről Molnár István (25, 28. t.) és Palotay-Dietz Vilma: *Keresztöltéses székely hímzések*. Kv 1943. 15. t. közlik a mintáját. Csíkszentsimonról Viski Károly kék pamutból dolgozott hasonmását mutatta be (1924. 29–30. t.). Árapatakról *nagyforma* vagy *tányéros* (48: 58. r.) egy ritkább és egy dúsabb változatot (58: 74. r.) közöl Csulak-Olosz mintakönyvében. Ugyanakkor a Mezőségről sem hiányozhatott: Décsén *vízkeres* néven ismerték (ENM lt. 120), és közli Palotay 1944. 33. k. Nagydevecseről. Az Alsó-Fehér megyei Magyarlapádról horgolt változatát ismerjük (153. k). A Bukovinába menekült székelyek egyaránt szőtték és varrták. Vö. Dajaszásziné Dietz Vilma: *Keresztöltéses párnavég-hímzések*. A Dél-Dunántúlra telepített bukovinai székelyek varrásai. Bp. 1951. A 2. ábrán szöttes, a 3-on és a XII. t. varrottas változatát látjuk (Józseffalva-Bátaszék, Tolna megye). Lőrincz Aladárné (*Tolna megyei székely szöttesek és hímzések*. Bp. é. n.) Istensegits-Majosról közli egy fekete változatát. Hertelendfalváról egy piros és egy piros-fekete változat (Kocsis-Kúnszabó, 18, 19. t.). Valamennyi *tányéros* néven ismeretes.

125. k. Balavásárról Palotay-Szabó is közli más mesterkével. 1941. 25: 75. á. 126/a. k. A nagy ágazások között meghúzódozó apró mesterkéek változataival a szilágyságban is találkoztam: Kós-Szentimrei-Nagy 1974, 23. k. és 34. r.

127. k. Molnár István *sarufás* néven két változatát közli Siklódról: 5. t. Palotay-Szabó a mezőségi Fejédről mutatja be 1943. I. t. 1/a. Mindháromnál a mesterke független a középmintától.

129. k. Istvánházáról az ENM lt. N. 252. szám alatt őrzi ennek egy igen régi, kék, kazetta nélküli változatát.

130. k. Balavásárról Palotay-Szabó is közli: 1941. 25: 78. á. *Galambdúcos* néven Molnár István két gazdagabb változatát közli Felsősfalváról: 8 és 18. t., és *makkos* néven egy egyszerűbbet: 31. t. Ezenkívül sokféle számos változata ismeretes.

131. k. Horváth István is közli: 11. (számozatlan) t.

133. k. Palotay-Szabó is közli Balavásárról más ágazással: 1941. 25: 77. á.

137. k. „Az 1927-i berlini szépművészeti kiállításra előkészített, de aztán itthon maradt anyagból legszebb darab volt a dobokai református egyházközség nagy úrasztali abrosza. Közepét zöld selyem hálóban piros virágok és levelek töltik ki, míg ezt a recemunkát kétfelől pompás színes füzérszegéllyel körülvevett két fehér len abroszmező fogja közre... az abroszt Istenes buzgóságokból Kishédei József és felesége, Biró Kata 1736-ban készítették.” Kelemen Lajos: 118–119.

138. k. Ezt a mintát is közli Palotay-Szabó Kelemenelkéről. 1941. 28: 86. á.

144. k. Kalotaszegi Kőrösfőről fenntartással közli Palotay-Szabó 27: 84. Felsősfalváról Szeitz Margit gyűjtötte sötétkék, valószínűleg halottaslepedő széléről: Cs. Ger-gely-Haáz 11. t.

147. k. és 149. k. mintáját Palotay-Szabó Felenyéről és Balavásárról közli: 1941. 27: 81–82. á.

167. k. Balavásári nagygyvitelt Hofer Tamás és Fél Edit is bemutat a *Magyar népművészet* (Bp. 1975) 492. képén.